145821

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

IRAK'TA TÜRKMEN POLİTİKASI

145821

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

HAZIRLAYAN : İLHAN YILMAZ CÖMERT

DANIŞMAN : YRD. DOÇ. DR. KENAN KIRKPINAR

İZMİR - 2004

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum, "Irak'ta Türkmen Politikası" adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../2004

İlhan Yılmaz Cömert

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün ...../...../2004 tarih ve ..... sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim Yönetmeliği'nin ..... maddesine göre Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi İlhan Yılmaz Cömert'in "Irak'ta Türkmen Politikası" konulu tezi incelenmiş ve aday ...../...../2004 tarihinde, saat .....'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra ..... dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerince sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin .....olduğuna oy ..... ile karar verildi.

BAŞKAN

ÜYE ÜYE

ÖZET

Türkmenler, bin yılı aşkın bir süredir Irak topraklarında yaşamaktadırlar. Osmanlı İmparatorluğu döneminde yönetimde oldukça etkili olan Türkmenler, Irak halkının eğitimli ve aydın bölümünü oluşturmaktadır. Türkmenler, Irak'ın 3. asli unsurudur. Konumları nedeniyle Türkmenler, siyasi istikrarı sağlamak için dengeleyici bir unsur olarak yer alabilirler.

Türkmenlere karşı Irak Devleti'nin tavrı zaman içinde değişikliğe uğramış ve istikrarsız bir seyir izlemiştir. Türkmenlere anayasa ve kanunlarla verilen siyasal, sosyal ve kültürel haklar, genellikle ya sadece kağıt üzerinde kalmış, ya da uygulaması kısa süreli olmuştur, yerini baskı ve asimilasyon uygulamasına bırakmıştır. Irak genelinde, 1920 yılından günümüze kadar Türkmenleri asimile etmek ve bölgelerini Araplaştırmak amacıyla ve özellikle 1980'den sonra Araplaştırmak veya Kürtleştirmek için çeşitli yöntemlere başvurulmuştur. Binlerce Türkmen Irak iktidarlarının insanlık dışı uygulamalarının kurbanı olmuştur.

Türkmenler, Irak'ı devlet ve hükümet olarak birbirinden ayırmışlardır. Devlete silah çekmemişler ancak hükümetlere karşı protesto girişimlerine katılmışlardır. Irak Devleti'nin inşasıyla Irak sınırlarında kalan Türkmen halkı, varlık ve kimlik mücadelesini başlatmıştır. Söz konusu durum bir önceki döneme nazaran sosyal, ekonomik ve politik olarak farklı olmasının yanı sıra Türkmenlerin yeni yönetimi tamamen reddetmesi, kendi kısıtlı imkânlarıyla mümkün olmamış, Türkmenleri daha çok içe kapanmaya yöneltmiştir. Bu durum ise, Irak'ta Türkmenlerin milli varlığını yok etmeye çalışan Irak Hükümetleri'nin işini daha da kolaylaştırarak, Irak'ta üçüncü millet olan Türkmenlerin yerleşim birliğinde de demografik bir soruna yol açmıştır.

Yeni Irak'ın oluşumundan sonra Türkmenler Irak'taki diğer toplumlarla etnik ve dini çatışmalara girmemişlerdir. Türkmenler, Irak'ta cumhuriyet sisteminin inşa

edilmesine dek Arap, Kürt, Asuri ve hatta Yezidiler ile mezhepsel ve milliyetçi çatışmalara da girmemişlerdir.

Genel olarak bakıldığında Türkmenler politik mücadelelerinde barış çözümünü seçmişlerdir. Türkmenler, silâhlı çatışmayı reddeden bir toplum olarak da bilinmektedir. Türkmenler, meşru haklarını kazanmak için çaba sarf etmektedirler.

Türkmenlere haklarının verilmemesi durumu, Irak'ın işgal edilmesinden sonra da ABD tarafından sürdürülmektedir. Irak Türkmenleri ABD'nin işgali sonrasında Irak'tan dışlanarak asimile edilmek istenmiş, Türk şehri Kerkük, Barzani ve Talabani'ye bağlı kuvvetlerce âdete işgal edilerek bölgeye önemli miktarda Kürt nüfusu kaydırılmıştır. Irak'lı Türkmenlerin siyasi kuruluşlarının çatısını oluşturan Irak Türkmen Cephesi, ülkenin yeniden yapılandırılması sürecinden dışlanmış, ABD tarafından oluşturulan geçici hükümete, Irak içindeki bütün siyasî kuruluşlardan temsilci alınırken, Cephe'den temsilci alınmamıştır.

Türkiye'nin Türkmenlere desteği İkinci Körfez Savaşı'ndan sonra belirginleşmiş, ancak Kürt gruplara verilen destekle kıyaslandığında çok yetersiz kalmıştır. Buna karşılık, Türkmenlerin meşru haklarını kazanmalarının engellenmesi için, gerek Arap yönetimleri gerekse yerel Kürt Hükümeti, kontrolleri altındaki bölgelerde değişik oyunlara başvurmaktadır.

Türkiye'nin bölgedeki tek dostu, geleceğe yönelik hedefleri olan Türkmenlerdir. Türkiye'nin Türkmen konusuna daha fazla önem vermesi, haklarının garanti altına alınmasını sağlaması gerekmektedir. Türkiye'den beklentilerin çok fazla olmasına rağmen, Türkiye'nin, Türkmenler için yapılması gerekenlerin bir kısmını gerçekleştirdiği söylenebilir. Ancak Türkmenlerin de her şeyi Türkiye'den beklemeden, sadece kendilerine güvenerek, kendi ayakları üzerinde durması gerekmektedir.

ABSTRACT

Turkmen have been living in Iraq for more than a thousand year. Turkmen who where effectual during the administration Ottoman Empire, form the educative and intellectual part of Iraq society. Because of their locality, to secure political standing Turkmen can be compensating element.

The attitude of Iraq government towards Turkmen has changed a lot and followed unsettled motion. The constitution and the laws of political, social and cultural rights remained only on paper or application existed for a short time and impression and assimilation took the place of law.

In general of Iraq, from the year of 1920 up to now they had recourse to assimilate Turkmen and especially after 1980 they tried several ways to assimilate Turkmen. Thousands of Turkmen suffered from the illegal and cruel application of Iraq governments. Turkmen always separated the country and the government of Iraq. They never fought against the country of Iraq, but they only protested the government of Iraq. After the construction of Iraq government, Turkmen, who stayed in Iraq country struggled for their identification and existence. This attitude was a little bit different a social, economical and political according to the previous period to reject the new administration completely, but this could not be unable by their own feasibilities, it made them behave autistic. This attitude helped the government of Iraq who tried to eliminate the national existence of Turkmen in Iraq.

After the formation of New Iraq, Turkmen did not struggle against for religious to the other societies. And also they, up to the formation of Iraq Republic, never struggled with Arabian, Kurdish, Assyrian and Yezid people for religious doctrine and nationalist conflicts.

In general, Turkmen chose peace in their political effort. Turkmen are also known as a nation who reject the fighting using gun. They strive for their necessary defense.

United States of America, after the occupation of Iraq, continued not to give the rights of Turkmen. After the occupation, United States of America tried to assimilate Turkmen in Iraq and Kirkuk city occupied by the forces of Barzani and Talabani. They made many Kurdish people live in the city.

Iraqi Turkmen Front that plays and important role for their political establishment, did not have any responsibility during the establishment of New Iraq and the Temporary Government which is formed by United States of America. In spite of getting a representative form every political party, they did not get any representative from Turkmen.

The support of Turkey became manifest after Second Gulf War, but it was insufficient when it was compared with the help for Kurdish groups. Not only Arabian managements but also local Kurdish government played many bad tricks on Turkmen to form obstacle not to have their legal rights. Turkmen who have many expectancies from Turkey, only got a few of these expectancies. But Turkmen must not wait everything from Turkey and they must believe themselves and must not be oppressed by other forces.

ÖNSÖZ

Irak'taki Türkmenler eski zamandan beri vatanlarından şimdiki yurtlarına ya akarak, ya sığınarak, ya da saldırarak gelmişlerdir. Türkmenler değişik zamanlarda Irak'a yerleşip halkla kaynaşmışlardır. Ama çoğu zaman onlar Osmanlı Devleti'nin kalıntısı olarak nitelendirilip kendi kültür ve medeniyetlerinden uzak tutulmuşlardır. Türkmen halkı kendi tarih ve kültürünü her zaman muhafaza etmeye çalışmıştır. Irak Türkmenlerine, Irak'ın toprak bütünlüğü içerisinde Türkmenlerin meşru haklarına kavuşması, Irak'ta demokratik, insan hak ve özgürlüklerine saygılı çoğulcu bir parlamenter sistemin kurulması, Irak'ta yaşayan tüm etnik, mezhep ve dini azınlıklar arasında eşitliğin sağlanması, siyasi ve idari yapının eşit haklar ilkesi esaslarına göre düzenlenmesi mücadelesi nedeniyle Irak Hükümeti tarafından 80 seneden beri zulüm ve işkence uygulanmış, yoğun asimilasyon politikası güdülmüştür. Buna rağmen Irak Türkmenleri dilini ve Türklüğünü unutmadan sürdürmeyi başarmıştır.

Türkmen tarihi bir çok insanlar tarafından bilinmeyen ve gereken önemi görmeyen bir görünüm sergilemektedir. Ama gerçek böyle değildir. Tarih çağlarını birbirine bağlayan dönemlerden Türkmenlerin tarih ve kültürünü anlatan bir çok kitap ve kaynaklar bulunmaktadır. Ancak Türkmen Politikasını işleyen çalışmaların yetersiz olması nedeniyle özgün bir yaklaşımla bu konuyu incelemeye çalıştım.

Birinci bölümde, Irak'ta Türkmen Irak'ta Türkmenlerin varlığı, etnik durumu ve yerleşim bölgeleri incelenerek, bu coğrafyada Türkmenlerin 1.000 yılı aşkın bir süreden beri bulundukları, "*Türkmeneli*" adı verilen bölgede yaşadıkları, nüfus oranları vurgulanmıştır. Türkmenlerin siyasî ve coğrafî açıdan konumlarının anlatılması amacıyla yoğunlukta oldukları bölgeler izah edilmiştir.

İkinci bölüm, Irak'taki üçüncü unsur olan Türkmenlerin, Irak'ın değişik yönetimlerine karşı politikalarının ve durumlarının ne olduğunun ortaya koyulması amacıyla "*Türkmenlerin Siyasi Mücadelesi*" adlı başlık altında verilmiştir. Türkmenlerin

1980 yılına kadar olan siyasi mücadelesinde, onlara karşı uygulanan katliamlar, asimilasyon politikaları, kağıt üzerinde verilen fakat uygulanmayan siyasi, sosyal ve kültürel haklar açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde, 1980 yılından sonra Türkmenlere karşı uygulanan baskılar ve katliamlar, ITC'nin kuruluşu, ITC içinde ve dışındaki Türkmen siyasi partileri, Türkmenlerin demokrasi uygulamalarını göstermesi açısından Türkmen kurultayları ve son olarak da geçici idari yasanın Irak'ın geleceğine etkileri incelenmiştir.

Dördüncü bölümde, Türkmenlere karşı Kürtler, Araplar, ABD'nin uyguladığı politikalar incelenmiş, Türkmenlerin hiçbir zaman Irak Devleti'ne karşı olmadıkları, mücadelelerini hükümetlere karşı demokratik olarak yerine getirdikleri, barışçı mücadeleyi tercih ettikleri, bu mücadeleyle de Irak'ın geleceğinde söz sahibi olmaları gerektiği ifade edilmiştir.

Beşinci bölümde, Türkiye Cumhuriyeti'nin ağırlıklı olarak İkinci Körfez Savaşı'ndan sonra Türkmenlere yönelik politikası ve karşılaştığı zorluklar bağlamında Üçüncü Körfez Savaşı esnasında ve sonrasında Türkmenlerin hak ve menfaatlerinin sağlanması konusunda Türkiye'nin çabaları ve bu alandaki politikalarında Türkmenlere verdiği konum ve önem çalışılmıştır. Beşinci bölümün esas amacı ise, Türkiye'nin Türkmenlere yönelik politikasının tarihsel gelişimini anlatmaktan ziyade, Türkiye'nin geleceği açısından hayatî önem taşıyan Türkmenler için yapılması gerekenleri saptamaktır.

Tez konusunun oldukça ayrıntılı olması, süreklilik göstermesi ve Irak'ta durumun güncelliğini korumasından dolayı, özellikle 2.000 yılından sonraki gelişmeler çalışmayı sonuçlandırmamı zorlaştırdı.

Bana bu çalışmamda yol gösteren, yardımcı olan ve her türlü kolaylığı sağlayan kıymetli hocam Yrd. Doç. Dr. Kenan Kırkpınar'a, desteğini benden esirgemeyen doktora öğrencisi Yeşim Demir'e, eşim Ziynet, kızım Gülnihal ile saygıdeğer komutanım Albay Muzaffer Dirik'e teşekkürü bir borç bilirim.

İlhan Yılmaz Cömert

İZMİR, 2004

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
A.g.e.	: Adı Geçen Eser
A.g.g.	: Adı Geçen Gazete
A.g.m.	: Adı Geçen Makale
Av.	: Avukat
BM	: Birleşmiş Milletler
GYK	: Geçici Yönetim Konseyi
IMTP	: Irak Milli Türkmen Partisi
INC	: Irak Ulusal Kongresi
ITC	: Irak Türkmen Cephesi
ITKYD	: Irak Türkmenleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği
İDYK	: İslami Devrim Yüksek Konseyi
KDP	: Kürdistan Demokrat Partisi
KYB	: Kürdistan Yurtseverler Birliği
MC	: Milletler Cemiyeti
NATO	: Kuzey Atlantik Paktı
TBH	: Türkmen Bağımsızlar Hareketi
TİH	: Türkmen İslami Hareketi
TİKV	: Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı
TKO	: Türkmen Kardeşlik Ocağı
TP	: Türkmeneli Partisi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
YK	: Yürütme Kurulu

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ 1

I –IRAK'TA TÜRKMEN VARLIĞI VE YERLEŞİM BÖLGELERİ

A- TÜRKMEN KELİMESİNİN ANLAMI 4

B- IRAK'TA TÜRKMEN TARİHİ 8

C- IRAK'TA TÜRKMENLERİN ETNİK DURUMU VE YERLEŞİM BÖLGELERİ 20

1- Irak'ta Etnik Yapı 20

2- Irak'ta Türkmenlerin Nüfusu 22

3- Irak'ta Türkmen Yerleşim Bölgeleri 28

a- Musul Vilayeti 35

b- Kerkük Vilayeti 36

c- Erbil Vilayeti 39

d- Selahattin Vilayeti 41

e- Diyala Vilayeti 42

II- TÜRKMENLERİN SİYASİ MÜCADELESİ

A- AYAKLANMA VE KATLİAMLAR 44

1-1920 Ayaklanması 46

a- Telafer Türkleri'nin "*Kaçakaç Yılı*" Destanı 47

b- 1920 Ayaklanmasının Yankıları 48

2- Türklerin Karşılaştığı İlk Soykırım (4 Mayıs 1924) 51

3- Gavurbağı Katliamı (12 Temmuz 1946) 54

4- Musul'da Şevvaf Ayaklanması (8 Mart 1959) 55

5- Kerkük Katliamı (14-16 Temmuz 1959) 57

a- Türkiye'nin Tepkisi 61

b- Kasım'ın Basın Toplantısı 62

c- Türklerin İntikam Hareketleri 63

B- 1980 YILINA KADAR TÜRKMENLERE UYGULANAN DİĞER ASİMİLASYON POLİTİKALARI 64

1- 1963 Darbesi Sonrasındaki Gelişmeler 64

2- Arif Dönemi 65

3- Baas Dönemi (1968) 67

C- TÜRKMENLERE KAĞIT ÜZERİNDE VERİLEN ANCAK UYGULANMAYAN HAKLAR 78

1- Irak Krallığı'nın Yayınladığı Deklerasyon
(30 Mayıs 1932) 78

2- Türkmen Öğretmenlerinin Birinci Yerel Kurultayı
(28-30 Ağustos 1960) 81

3- Türkmen Kardeşlik Ocağı'nın Kurulması 84

4- Irak Türkmenlerinin Kültürel Haklarının Kabulü 85

III-TÜRKMENLERİN IRAK'TA BU GÜNKÜ SİYASİ YAPILANMASI

A-.1980 SONRASI TÜRKMENLERE UYGULANAN ASİMİLASYON POLİTİKALARI 95

1-Altunköprü Katliamı 98

2- Kerkük'teki Baskılar 104

3-Güvenlik Bölgesinde Türkmenlere Yapılan Baskılar 106

B- IRAK TÜRKMEN CEPHESİ'NİN KURULUŞU VE SİYASİ PARTİLER 110

1-ITC ve Türkmen Partileri 112

2-ITC Dışındaki Diğer Partiler 116

3-Tabela (Kukla) Partiler 121

C- TÜRKMEN KURULTAYI 123

D- GEÇİCİ İDARİ YASA VE IRAK'IN GELECEĞİNE ETKİLERİ 130

IV-IRAK'TA TÜRKMEN POLİTİKASI

A-KÜRTLERİN TÜRKMENLERE YÖNELİK POLİTİKASI 143

B-ARAPLARIN TÜRKMENLERE YÖNELİK POLİTİKASI 156

C-ABD'NİN TÜRKMENLERE YÖNELİK POLİTİKASI 166

D-TÜRKMENLERİN IRAK'IN SİYASİ GELECEĞİNDEKİ YERİ 173

V-TÜRKİYE'NİN TÜRKMENLERE YÖNELİK POLİTİKASI 183

A-1991 ÖNCESİ TÜRKİYE'NİN TÜRKMEN POLİTİKASI 186

B-1991 SONRASI TÜRKİYE'NİN TÜRKMEN POLİTİKASI 192

C-YAPILMASI GEREKENLER 206

1- Asimilasyon Girişimlerini Önlemek 206

2- Medya Faktörü'nün Etkinleştirilmesi 207

3- Türkmenlerin Tanıtılması ve Güvenin Sağlanması 209

4- Dünya ve Arap Ülkeleri İle İlişkileri Pekiştirmek 211

5- İş Adamlarını Desteklemek ve Ticari Kutuplar Oluşturmak 213

6- Irak Türkmen Cephesini Güçlendirmek 214

SONUÇ 218

KAYNAKÇA 224

EKLER 230

EK 1 230

EK 2 231

EK 3 239

EK 4 239

EK 5 243

EK 6 244

EK 7 247

EK 8 249

EK 9 255

EK 10 256

EK 11 257

GİRİŞ

Türkmenlerin durumunun incelenmesi birçok açıdan önemlidir. Türkmenlerin kuzey batıdan güney doğuya kadar uzanan şerit halindeki yerleşim bölgeleri Kürtler ve Araplar arasında bir tampon bölge niteliğindedir ve istikrarı sağlamak açısından önem taşımaktadır. Tarihleri boyunca barışçı mücadele yolları seçen Türkmenler, bölgedeki istikrar ve barışın sağlanması konusunda bir örnek teşkil etmektedir. Irak halkının çoğunun Arap olması ve ikinci büyük azınlığın da Kürtler olması göz önünde bulundurulursa, Türkiye'nin Türkmenler yoluyla bölgeye açılması açısından da hayati bir önem taşımaktadır.

Irak'ta, Türkmenler konusu en fazla gizlenmeye çalışılan konulardan birisidir. Bu dünya çapındaki sessizliğin bir uzantısı da olabilir, İngiltere'nin Irak'taki politikasının, Türkmenlerin yönetimden uzaklaştırılmaları, sayıları ve yaşadıkları yerlerin gizlenmesi üzerine inşâ edildiğini de hatırlatmak gerekir.

Irak Türklerinin M.Ö. 5000 yılında Sümerler Dönemi'nden beri Irak'ta bulunduğundan, Hicri 54 yılında Basra Körfezi güneyine getirilen 2000 savaşçının Türkmen olduğuna kadar çeşitli bilgiler mevcuttur.

Irak'a sırasıyla; Sümerler, Abbasiler, Selçuklular, Akkoyunlular, Karakoyunlular, İlhanlılar, Zengiler, Atabeyler, Osmanlılar ve İngilizler sahip olmuşlardır.

Bölgede Türkmenler 6 devlet kurmuşlardır. Bunlar: Selçuklular, İlhanlılar, Atabeyler, Celayirler, Karakoyunlular, Akkoyunlulardır.

Osmanlı hakimiyeti 1534–1918 yılları arasında 384 yıl sürmüştür. Irak en parlak, en müreffeh dönemini Osmanlı hakimiyetinde geçen 4 asra yakın süre içerisinde yaşamıştır.

Osmanlı'nın son kuvveti, 9 kasım 1918'de, Ali İhsan Paşa'nın komutasında Musul'dan Nusaybin'e çekilmiştir. Bu tarihten itibaren Irak İngiliz hakimiyetine girmiştir. İngilizlere karşı ilk ayaklanmayı 1920 yılında Telafer'de başlatan Türkmenler olmuştur. Ayaklanma bütün Irak'a yayılmıştır.

Türkiye'nin irtibatını kesmek maksadıyla 1923 yılında savaştan yorgun ve mağlup olarak çıkan Türkiye'yi Lozan'da masaya oturtmuş, üç ay süren bir seri toplantılar sonunda Misak-ı Milli sınırları içinde kalan Kerkük–Musul hattının kuzeyini de Türkiye'nin garantörlüğünden kurtarmış, 5 Haziran 1926 tarihinde İngiliz hakimiyetindeki Irak'la Türkiye arasında imzalanan Ankara Anlaşmasıyla, Türkiye'nin Irak ve Irak Türkleri ile ilgisini kesmeyi uluslararası resmi hukuka dayandırarak perçinlemiştir.

İngilizler Irak'ı 1930'a kadar manda yönetimi ile idare etmiş, 1932 yılında manda yönetimi sona ermiştir.

Irak Türklerine ilk kültürel haklar, Irak BM'e girmeden önce, 30 Mayıs 1932 tarihinde verilmiştir. Irak'ta 1936'da Albay Bekir Sıtkı (Kürt), 1941-1958'de General Abdülkerim Kasım, 1963'de General Abdülselam Arif, 17 Temmuz 1968'de Baas'tan General Ahmet Hasan El- Bekir darbe yapmıştır. Temmuz 1979'da ise Saddam Hüseyin darbe ile başa geçmiştir. Saddamlı Irak Eylül 1980'de İran'a saldırmış, savaş 8 yıl sürmüştür. Aradan iki yıl geçtikten sonra da Saddam 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal etmiştir. 1991 yılında Kuveyt'i terk etmek zorunda kalan Saddam tüm Irak'ta, halk ayaklanmalarını kanlı bir şekilde bastırmış, Kürtler ve Türkmenlerden canını kurtaranlar Türkiye ve İran sınırına dayanmıştır. 1992'den itibaren BM kararı ile 36. paralelin kuzeyi ile 32. paralelin güneyi, Irak Ordusu uçaklarının uçuşuna yasaklanmıştır.

Çok ilginç bir tesadüftür ki, Süleymaniye 36. paralelin güneyinde olmasına rağmen güvenli bölgenin içinde, Musul 36. paralelin kuzeyinde olmasına rağmen güvenli bölgenin dışında bırakılmıştır. Kısacası BM güvenli bölgeyi oluştururken Türkmenlerin yoğun olduğu Musul bölgesini ve petrol yataklarını güvenli bölgenin dışında tutup, Merkezi Irak Yönetimi bölgesinde bırakmış, Kürt bölgesi olan Süleymaniye'yi güvenli bölgenin içine almıştır. Yani güvenli bölge Kürtlere tahsis edilirken Kürtler petrolden uzak tutulmuş, Türkmenlerin % 85'i Saddam'ın kucağına itilmiştir.

Irak Türkleri günümüzde Irak'ın kuzey batısından, güney doğusuna kadar uzanan şerit üzerinde yaşarlar. Irak'ın kuzey batısında ve Musul'un 60 km. doğusunda bulunan Telafer ve buna bağlı olan köylerden itibaren, Musul ve çevresindeki yüzlerce köy, Erbil, Altunköprü, Kerkük ve çevresindeki köyler, Tuzhurmatu, Tavuk, Tuzhurmatu ve çevresindeki Bayat köyleri, Kifri, Karatepe, Hanekin, Kızlarbat (Sadiye), Karağan (Celevla) ve çevre köyleri, Şahraban (Miktadiye), Bedre, Kazaniye ve Mendeli gibi il, ilçe, kasaba ve köyler, Türklerin yerleştiği bölge, Kuzey Irak'ın

Musul, Erbil, Kerkük ve Diyale illerinin sınırı içinde kalmaktadır.Ayrıca başkent Bağdat'ta 50 bine yakın Türk ailesinin de yaşadığının unutulmaması gerekir.

Irak Türkmenlerinin milli davası, Osmanlı İmparatorluğu'ndan sonraki müteakip Irak Hükümetleri'nin uyguladığı asimilasyon politikasından kaynaklanmış ve sürekli uğradıkları baskılar nedeniyle toplum arasında yaygınlaşmıştır. Kültürel dernekler ve sosyal kuruluşlardan oluşan Türkmen hareketi Körfez Savaşı sonrası Kuzey Irak'ta güvenli bölge ilan edildikten sonra açık siyasi faaliyete geçmiş ve Irak muhalefetine üye olmuştur. 24 Nisan 1995'te partiler arası anlaşma gereğince Irak Türkmen Cephesi ilan edilmiştir.

Türkmenler, Irak halkının asli bir parçasıdır. Şan ve yiğitlik dolu bir tarihe, asil ve engin bir kültüre ve dedelerden torunlara taşınan ulusal bir mirasa sahiptirler. Türkmenler, varlık ve kimliklerinin ispatlanması konusunda 1918 yılından günümüze kadar uzanan zaman diliminde, Irak Devleti'ne hükmeden değişik antidemokratik güçlerin yürüttükleri baskıcı asimilasyon politikaları nedeniyle büyük güçlükler, sürgünler ve hatta katliamlar yaşamıştır. Benzer haksız uygulamaların günümüzde de değişik boyutlarıyla sürdüğünü söylemek hiç de gerçek ötesi bir yaklaşım olmayacaktır.

Koalisyon güçlerince diktatör Saddam Hüseyin'e karşı başlatılan harekatın Irak uluslarını kısmen özgürleştirmekle birlikle Irak'ı bir kaos ortamına ittiği açık bir gerçektir. Ancak sorun, Irak uluslarının el ele vererek Irak toprak bütünlüğünü koruyacak, ortak güvenliği, sosyal adaleti, adil gelir ve kaynak dağıtımını sağlayacak, asimilasyon uygulamalarına son verecek; bütün etnik ve inanç gruplarının adil olarak temsil edileceği demokratik, insan haklarına saygılı, sosyal bir hukuk düzeni oluşturulması meselesidir. Türkmenler açısından bu sistemde adil olarak yer alabilmek için en önemli konu, Türkmenlerin milli birlik ve beraberliklerinin sağlanarak, bir çatı altında tek yumruk, tek yürek ve tek ses olarak temsil edilebilmeleridir. Türkmenlerin Irak ulusları arasında ve Irak devlet yapısında hak ettikleri yeri alabilmelerinin yegane şartı bu milli birliğin sağlanması ve mücadelenin örgütlü şekilde sürdürülmesidir.

İstatistiki hesaplamalara göre 2003 yılı itibariyle Irak'ın toplam nüfusunun 24 milyona ulaştığı tahminin edilmektedir. Aynı istatistiki tahminler, toplam Türkmen nüfusunun da üç milyonu aşmış olması gerektiğini göstermektedir. O halde Irak toplam nüfusunun %13'ünün Türkmen olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Bu hali ile Türkmenler Arap ve Kürtlerden sonra en büyük üçüncü etnik topluluktur. Demokratik sistem içinde nüfusları oranında temsil edilmelerini talep etmeleri de en tabi haklarıdır.

I- IRAK'TA TÜRKMEN VARLIĞI VE YERLEŞİM BÖLGELERİ

A- TÜRKMEN KELİMESİNİN ANLAMI

Türkmen adı hakkında birbirinden farklı bir çok görüş ortaya atılmıştır. Türkmen kelimesi, Herth'in Alman Bavyera İlimler Akademisi Kongresinde işaret ettiği gibi, ilk olarak 8.yy.da, *"Tong-tin Ansiklopedisi"*nde Çince yazılışı ile, *"Tokumenk"* biçiminde geçmektedir[1].

Mukaddesi'nin eserinde geçen coğrafya kaynaklarında (El-Mektebe el-Coğrafiyye, C. 3, s. 274 vd.), ilk olarak *"Türkmen"* kelimesi zikredilmişse de, bunun hangi anlama geldiği belirtilmemiştir. Ancak Kaşgarlı'nın da işaret ettiği gibi bu ad, Oğuzlardan başka Karluklar'a da verilmiştir.

Fars tarihçiler ise, Türkmen adını Hicri 5. yy. (Miladi 11. yüzyıl) dan beri Gerdizi'nin eserlerinde geçtiği gibi Farsça çoğul yapılarak "*Türkmanen*" biçiminde kullanmışlardır. Ebul-Fazl el-Beyhaki de Türkmen kelimesini Oğuz-Arapça "Ghez" karşılığında kullanılmıştır[2].

Rus şarkiyatçı Partold bu konuda, Türkmen adının aslı meçhul olan bir kelime olduğunu ve ilk defa M.S.10. yy. ait olan kitaplarda kullanılmaya başlandığını ifade etmiştir. Zaten bu husus araştırıcı ve tarihçilerin kararsızlığından da belli olmaktadır.

Tarihçi Ebul Fida, Türkmenlerin, Horasan ve Mezopotamya Türklerinin Müslüman olduktan sonra Arap fetihleriyle Müslüman olmayan Türkler arasında tercüman olarak görev almalarından dolayı *"Tercüman"* adıyla anıldıklarını, bu unvanın zamanla değiştirilerek *"Türkmen"* şekline dönüştüğünü yazmıştır[3].

---

[1] Ersat Hürmüzlü, **Türkmenler ve Irak**, Kerkük Vakfı yay., İstanbul, 2003, s.14.
[2] **A.g.e.**, s.15.
[3] **Fener**, 2 Nisan 2004.

İbn-i Kesir ve Mehmet Neşri gibi yazarlara göre ise Türkmen sözünün *"Türk''* ve *"İman''* kelimelerinden meydana gelmiş bileşik bir deyim olduğu da düşünülebilir[4].

Tarihçi Dorblue, Oğuz Han'a mensup olan bazı oymakların Horasan batısına göç ederek orada yerleştiklerini ve babaları Dönemi'nden kalan sert şiveyi kullandıklarından dolayı Horasan halkı tarafından *"Türk'e benzer"* anlamında *"Türkmen"* olarak adlandırıldıklarını yazmıştır. Bu görüşü benimseyenlere göre Müslümanlığı kabul eden Türkler bu adla anılmışlardır[5].

"*Osmanlı Türkiyesi*" adlı eserinde Claude Cahen, *"Türkmen"* kelimesinin Türklerin İslamlaşma öneminde ortaya çıktığını ve böylece Müslüman olan göçebe Türkleri bu kelime ile henüz Müslüman olmayan ve yerleşik düzende yaşayan medeni Türklerden ayırt edebilmek için kullanıldığını söylemektedir[6].

Deguignes'ye göre, Selçuklu Türkleri, İran, Suriye ve Anadolu'yu ele geçiren birçok Türk boyları yanında Kumanlar da bulunuyordu. Kıpçak bölgesinden akıp gelen Kumanlar iki bölüğe ayrılmışlardır. Bunlardan bir bölüğü İslam İmparatorluğu ile Erminya ve Horasan sınırına dayanan Maveraünnehir bölgesine yayılmışlardır. Diğer Arap tarihçilerinin *"Ğuz"* dediği ve öbür bölüğü oluşturan *"Uz"*lar ise Avrupa'ya doğru yönelmişlerdir. Deguignes'ye göre, "*Turkuman*" (sonradan Türkmen'e dönüşmüştür) kelimesi adı geçen Kuman boyundan kaynaklanmıştır[7].

Tarih uzmanı Prof. Dr. Faruk Somer, M.S.10. yy.da İslam Devletleri ile ticari ilişkileri sonucu Müslüman olan Oğuz oymaklarının çoğuna "*Türkmen*" adı verildiğini, bu adın geliştirilerek daha sonraları *"Oğuz"* adı yerine kullanıldığını söylemektedir.

Bu tarihten iki yüzyıl sonraki dönemden itibaren *"Türkmen"* sözü *"Oğuz"* kelimesinin yerini alarak yaygınlaşmıştır [8].

Türk tarihçisi Yılmaz Öztuna ise, Müslümanların, *"Türkmen"* adını Müslüman Oğuz Türklerine verdiklerini ayrıca bu kelimenin M.S.11. yy.da *"Oğuz"*

---

[4] Erşat Hürmüzlü, **a.g.e.**, s.16.
[5] **A.g.e.**, s. 14.
[6] **A.g.e.**, s.17.
[7] **A.g.e.**, s.16.
[8] **A.g.e.**, s.14; **Fener**, 2 Nisan 2004.

adının eş anlamı olarak göçebe Oğuz kabilelerine de verildiğini ifade etmiştir. Türk müelliflerinden Hüseyin Hüsamettin, *"man"* kelimesinin *"büyüklük, ihtişam"* anlamına geldiğini *"Türkmen"* kelimesinin ise *"Büyük Türk"* anlamını ifade ettiğini söylemiştir[9].

Önemli olan diğer görüş ise, J. Deny tarafından ileri sürülmüştür. Türk dil bilgisi kurallarına göre *"men–man"* edatlarının Türkçe'de *"büyüklük, sonsuzluk, çokluk ve saflık"* anlamına geldiği, kısaca birleşik *"Türkmen"* kelimesinin *"Asil Türk"* ya da *"Safkan Türk"* anlamına geldiği şeklindedir.

Necip Asım Fira ise, *"Türkmen"* kelimesinin *"Türk+Man"* kelimelerinin birleşiminden oluşan *"Türk Adamı"* ya da *"Türk Savaşçısı"* anlamına geldiğini söylemiştir.

Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu, *"Türkmen"* deyiminin yine dil gramerine dayanarak ortaya çıkış ihtimalleri üzerinde durmuş ve bu durumda Türkmen tabirinin ancak halis, asil, büyük, üstün, sağlam Türk manasına gelebileceğini benimsemiştir[10].

Tarihçiler, Türkmen kelimesinin anlamı konusunda belirli bir görüş üzerinde birleşmemekle birlikte, Türkmenlerin Türk'ten ayrı bir soy belirtmediği, sadece Oğuzların Müslüman olan kısmına *"Türkmen"* denildiği, Türk boylarından biri olduğu hususunda görüş birliğine varmışlardır[11].

İslam Ansiklopedisine göre Türkmenler, Orta Asya'da oturan bir Türk kavmidir. El-Biruni, Kaşgarlı ve diğer eski müellifler uygarlıkta ileri giden yerleşik Oğuzlarla Karluklar ve tarımla uğraşan Halaçlara *"Türkmen"* adını vermişlerdir[12].

1918'de sona eren Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'den koparılıp, Irak adı ile kurulan Devletin vatandaşları olarak varlıklarını sürdüren soydaşlarımızdan, uzun yıllar *"Türkler"* diye söz edilmiştir. Ne var ki 1959 yılından sonra, Irak'ta yaşayan Türklerin Türkiye ile olan kan ve kültür bağlarını unutturmak için, soydaşlarımıza, devlet tarafından resmî olarak *"Türkmen"* denilmeğe başlanmıştı[13]. Böylece kendilerine göre, Irak'ta yaşayan linklerin kökenlerinin Anadolu'ya değil de, Orta Asya'ya uzandığını ispata çalışan Irak yönetimi, soydaşlarımızı Türklük

---

[9] **A.g.e.**, s.17; **Fener**, 2 Nisan 2004.
[10] **A.g.e.**, s.16-17.
[11] **A.g.e.**, s.14.
[12] "Irak", **İslam Ansiklopedisi**, V, Milli Eğitim Bakanlığı yay., İstanbul, 1945, s.170.
[13] Nazmi Sevgen, "Kerkük Türkleri I", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S.38 (Kasım 1970), s.11-12.

dünyasının kalbi olan Türkiye'den koparmış ve "Türkmen" deyimi ile Türklerin Türklüğünü silmiş olacaktı[14]. Bu uygulama, daha önce İngilizler tarafından da ele alınmış, ancak bundan bir sonuç alınamamış, Irak'ta 1959 yılından sonra, Bağdat yönetimi tarafından *"Türkmen"* topluluğu diye isimlendirilen Türkler, bilindiği gibi, Lozan Konferansı sıralarında İngiliz heyeti tarafından da *"Türkmenler"* olarak ifade edilmişlerdi[15]. O zaman Türk heyeti başkanı olan İsmet Paşa, *"Türkmen"* ve *"Türk"*ün eşanlamlı olduğunu, hatta bu anlamda Türkiye Türklerinin de Türkmen olduklarını söyleyerek, sonuçta bunun bir politik manevra konusu yapılamayacağını ileri sürmüştü. Böylece İngiliz tezi, daha o sıralarda çürümüştü[16].

Irak'ta cumhuriyet dönemini başlatan Abdülkerim Kasım yönetimi de, Türklerin Türkmen olduklarını, bu bakımdan Irak'taki Türk topluluğunun Türkiye değil, Orta Asya kökenli olduklarını göstermeye çalışmış ve güya Irak'taki Türklerin Türkiye ile olan soy ve kültür bağlarını böylece kesmiştir. Tıpkı Yunan Hükümeti'nin, Yunanistan toprakları üzerinde yaşayan Türklere Türk dememek için, Müslüman deyimini kullanması gibi, Irak yönetimi de, hiç bir şekil ve surette sonucu değiştiremeyecek olan bir yola başvurmuştur. Buna karşılık Irak'ta yaşayan soydaşlarımız, yönetim tarafından kendilerine verilen "*Türkmen*" adından, rahatsızlık duymamışlar, hiç yadırgamadan da bu deyimi kullanmaktan çekinmemişlerdir. Zira *"Türkmen"* deyimi, geniş ve bilindiği anlamda batıya göç eden Türkleri, yani Oğuzları, ayrıca İslâmiyet'i kabul eden Türkleri ifade eder ki, bu anlamda günümüzde Türkiye, Azerbaycan, Balkan, Kıbrıs, Suriye ve Irak Türklerini de içine alır. Bugün Türkmenistan'da, Afganistan ve biraz da İran'da yaşayan Türkmen boyunun, gerçekte Irak Türkmenleri, daha doğrusu Türkleri ile zannedildiği gibi bir boy akrabalığı yoktur. Irak'ta varlığını günümüze kadar sürdüren Türklere *"Türkmen"* denilmesi, aslında altında gizli ve politik manevra yatan düşüncenin başarısız bir ürünüdür[17].

Aslında özetlemek gerekirse, Türkmenler Orta Doğu, Anadolu ve Kafkaslar'da yaşayan Oğuzlara verilen isimdir. Zaman zaman siyasî çevreler, Türkiye

---

[14] Sönmez Ateş, "Irak Türkleri İle İlgili Yayınlar Hakkında Düşünceler", **Türk Kültürü**, S.26 (Aralık 1964), s.99.
[15] Saha L. Meray, **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, I, A.Ü.S.B.F.yay., Ankara, 1969, s.345-346.
[16] Suphi Saatçi, "Kürtlerin Haklarına Peki Ya Irak Türkmenleri", **Milliyet**, 15 Haziran 1991.
[17] Suphi Saatçi, **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**, Ötüken yay., İstanbul, 2003, s.15-16.

Türkleri ile sınır dışında Türkleri ayırmak için özel bir çaba harcamışsa da, bu bir yeniliği getirmemiştir. Zaten şu anda Türkiye'de yaşayan Türkler de Türkmen Oğuz boylarına mensuptur[18].

Sonuç olarak, adı nereden gelmiş olursa olsun bütün ifadelerin ortak noktası, Türkmenlerin aslen Müslüman Oğuz boyuna mensup bir millet ve büyük Türk dünyasının asli bir üyesi olduğu gerçeğini işaret ediyor olmasıdır.

B- IRAK'TA TÜRKMEN TARİHİ

Antik çağ coğrafyacılarının *"Mezopotamya"* olarak tanımladıkları, VII. yy.da Müslümanlar tarafından ele geçirilmesinden sonra *"Irak"* olarak adlandırılan bölge, Orta Asya ile Akdeniz arasında bir geçiş bölgesi olması ve zengin yer altı kaynakları nedeniyle, dünya üzerinde önem kazanan bölgelerden birisidir[19].

Bugünkü Irak Devleti'nin sınırlarını oluşturan topraklar Osmanlı idarî bölünmesindeki Musul, Bağdat ve Basra eyaletlerini içine almaktadır 1500 yıla yakın bir zamandır coğrafi ad olarak Bağdat ve Basra, *"Irak"*; Musul bölgesi ise *"Elcezire"* adları ile bilinmektedir. *"Irak"* deyimi ilk olarak Müslüman Arap kuvvetlerinin, Basra bölgesinde ve Şattül-Arap çevresinde hakimiyetlerini sürdüren İran Sasani Devleti'ne karşı girişmiş oldukları seferin, 642 yılında Nihavend Meydan Muharebesi sonucunda kazanılması ve bölgede Sasanî hakimiyetine son verilmesi ile Araplar tarafından kullanılmıştır. Bölge daha sonraları *"Irak'ı Arap"* (Arap Irak'ı) olarak anılmıştır[20].

Aslında çağımızın başlarına kadar "*Irak*" deyimi, tarihin hiçbir Dönemi'nde bir halkın kendi ülkesini tanımlayan veya bir Devletin topraklarını ve sınırlarını belirleyen bir kavram olarak kullanılmamıştır. Irak ve Elcezire ülkeleri, birbirlerinden tarihsel, coğrafi, iklimsel, fiziksel ve etnik yapı bakımından farklılıklar gösterirler. Ancak, Birinci Dünya Savaşı'nın sonucunda İngiliz siyasetine ve menfaatine uygun olarak, her bakımdan birbirinden ayrı olan *"Elcezire"* ile *"Irak"* bölgeleri, *"Irak"* adı altında

---

[18] Erşat Hürmüzlü, **a.g.e.**, s.17.
[19] "Irak'', **İslam Ansiklopedisi** , V, Milli Eğitim Bakanlığı yay., İstanbul, 1945, s.168-170.
[20] Mustafa Kafalı, "Kerkük Türkleri", **Töre**, S.17(Ekim, 1972), s.46.

birleştirilmiştir. Böylece suni bir kuruluş olan bu Devletin kendisi kadar, görüldüğü üzere devlet adı da İngilizlerin siyasî amaçlarına göre uydurulmuş olmaktadır. Büyük Selçuklu İmparatorluğu Dönemi'nde, Dicle Nehri'nin sağından İran'ın dağlık kesimlerine kadar olan bölgeye "*Irak'ı Acem*"(Acem Irak'ı) denilmekteydi[21].

Bilindiği gibi Türkmenler, Orta Asya'dan göç eden Oğuzlardır. Çoğu tarihçilere göre İslamiyet'i kabul ettikten sonra Türkmen ismini alan bu Türk kavmi İslam ülkelerine yayılmış, kurduğu devlet ve beyliklerle bu ülkelerin kaderini çizmiş ve tarihinde çok belirgin bir rol oynamıştır.

Türkmenlerin, yani Orta Asya'dan göç eden Oğuzların bir kısmı kırsal alanlarda, diğer kısmı ise şehirlerde yaşamakta idi. Bunlardan konar-göçer olanlar Maveraünnehir ve Horasan bölgelerine yakın yerlerde bulunurlardı[22].

Oğuzların tarihi çok eskilere dayanır. Orhun Abidelerinin kitabelerine göre o dönemde Oğuzların Türk kavimleri arasında önemli yeri olduğu anlaşılmaktadır. Bu kitabeler Göktürk yurdunun kuzeyinde yaşayan Oğuzlara temas etmektedir. Oğuz boyları diğer bir Türk boyu olan Kırgızların baskısına maruz kalana kadar Anayurtları olan Orta Asya'da yaşadılar. Kırgızların tehdidi üzerine Oğuzlar Uygurlarla beraber anayurtlarını terk etmek zorunda kaldılar.

Tarihi kaynakların çoğu 24 Oğuz boyunun efsanevi kimliği ile Türkler tarafından çok sevilen Oğuz Han'a intisap ettiğine işaret etmektedir. Bilindiği üzere Oğuz Han M.Ö. ilk Türk İmparatorluğu'nu kuran Mete Han'ın resmi lakabıdır. Oğuz boyları da Oğuz Han'ın 24 torununa mensuptur. Selçuklu ailesi de Kınık boyuna mensuptur.

Oğuz boylarının anavatanlarından çıkarak, yakın doğu ülkelerine yayılmaları, bir hamlede meydana gelmemiş, birbirini takip eden göçler uzun yıllar sürmüştür. Tarihçilerin görüşüne göre doğudan Maveraünnehir bölgesine göç eden Selçukluların yanında, Osmanlı hanedanının mensup olduğu Kayı-Han aşireti de yer almış ve bir müddet orada kalmıştır. Daha sonra Gazneli Sultan Mahmut'un emri ile Horasan ve Merv'e göç ederek, Mohan'da oturmaya karar kılmışlardır.

---

[21] Suphi Saatçi, **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**, Ötüken yay., İstanbul, 2003, s.17.
[22] Erşat Hürmüzlü, **Irak Türkleri**, Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği yay., İstanbul, 1991, s.11.

Abul-Fevz Muhammed Emin Bağdadî, Türklerin Yafes oğlu Kumer oğlu Türk'e intisap ettiklerini belirtmiştir. Bartold ise, Hazar Denizi'nden Çin sınırına yayılan Türk boylarının Türkmen Oğuz Karluk ve Dokuz-Oğuz olduğunu söyler. Bartold, tarihte en büyük iki Türk Devleti olan Selçuklu ve Osmanlı İmparatorlukları'nın bu Türkmenlerin eseri olduğunu yazar.

Türkmenlerin Irak'a girişleri birbirini izleyen çeşitli dönemlerde gerçekleşmiş, böylece sayıları çoğalarak önemleri artmıştır. Emevilerin ve Abbasilerin ordularında görev verdikleri Türkmenlerden çok faydalandıkları bilinmektedir.

Türkmenler, Orta Doğu'da büyük ve etkin rol oynamışlardır. Müteakip Haçlı Seferleri'nin yenilgiye uğramasında büyük rol oynamış ve Abbasi Ordusu'nun bel kemiğini teşkil etmiştir. Halife Mutasım zamanında Ankara civarındaki Ammurya'nın fethinde de etkin rolleri olmuştur.

Birçok tarihçinin, Türk göçleri konusunda değişik görüşlere sahip olmalarına rağmen, Irak'a art arda yapılan Türk göçlerine işaret ettiklerini görüyoruz. Iraklı tarihçi Abdurazzak el-Hasani de Türkmen boylarının birbirini takip eden devrelerde Irak'a yaptıkları göçlere temas etmiş ve bugün Kürt bölgesini Arap bölgesinden ayıran yerlerde yaşayanlara Türk ve Türkmen adı verildiğini yazmıştır. Bunlar kuzeybatıdan güneydoğuya uzanan bölge üzerinde yayılmaktadırlar. Bu bölge Musul'da Telafer'den başlamak üzere, Kerkük vilayetinde bulunan Altunköprü, Tuzhurmatu, Kızlarbat ve Diyale vilayetine bağlı Mendeli'ye kadar olan sahayı kapsamaktadır.

Türkmenlerin Irak'a yerleşmelerinin birinci dönemi, bu ülkeye ilk defa ayak bastıkları Hicri 54 yılına kadar uzanır. Bu ilk dönem ilişki kurma ve deneme devresi olarak Türkmenlerin bu ülkeye yerleşme fikrini benimsemeleri ve uygun bir ortam yaratması bakımından zemin hazırladığı söylenebilir.

Bazı tarihçilere göre bu hicret Horasan'a vali olan "*Übeydullah Bin Ziyat*" Dönemi'nde yani Hicri 54 yılında geçekleşmiştir. Bu dönemde Müslüman orduları Orta Asya'da Kıncari ve Semerkant gibi Türk diyarlarında İslam dinini yaymaya başlamıştır. Ünlü tarihçi Tabari'nin söylediğine göre, Übeydullah Hicri 54 (miladi 674) yılının Rebi-ül Evvel ayında, Cihon Irmağı yolu ile Necari ve Bekend bölgelerine saldırılarda bulunmuştur. Bu savaşlarda Türkmenler *"Kabeç Hatun"* kraliçesinin komutanlığında şiddetli bir savunma yapmış, yiğitlik ve iyi silah kullanma yeteneklerini sergileyerek

Übeydullah'ı kendilerine hayran bırakmışlardır. Übeydullah da sonunda içlerinden 2000 okçu ve savaşçı seçip Irak'a göndererek Basra'da yerleşmelerini sağlamıştır. Tarihi kaynaklar, Basra'ya yerleştirilen Türk askerlerinin ok atmakta pek mahir bulunduklarını, bu semte de Buhariyye denildiğini kaydeder[23]. Übeydullah bu savaşçıları Basra'daki Irak limanına yapılan dış saldırılara karşı ve Yemen'de isyan eden oymakları bastırmak amaçları ile kullanmıştır. Sonraları bu Türkmenler, Araplarla karışıp Kuran'ı Kerim'in dili olan Arapça'yı öğrenmişler ve İslam düşmanları ile savaşmaya başlamışlardır. Yazılı belgeler Übeydullah Bin Ziyat'ı, Türkmenleri askeri kışlalara konuşlandırarak Basra'daki Irak limanını kurmak ve iç isyanları bastırmak gibi işlerinde kullanan ilk Arap önder olarak işaret etmektedir. Tarihçi İbni Hırdazebe yazılarında, Abdullah Bin Tahir'in Horasan'a vali olduğu dönemde halifenin isteği üzere Türkistan'ın değişik yerlerinden yılda 2000 Türk'ü Irak'a gönderdiğini, dolayısıyla zaman içinde büyük sayıda Türk'ün Irak'ta yerleşip Irak halkı ile kaynaşmış olduğunu, Irak'a Türkmen hicretinin uzun yıllar boyunca askeri nedenlerden dolayı devam ettiğini ifade etmektedir. Irak'ta yerleşen Türkmenler daha sonraları ticaret, sanayi, ziraat ve siyaset gibi değişik işlerde çalışmışlardır. İşlerinde emin ve mahir olan Türkmenler Emevi Devletinin ilgisini çekmiş büyük çoğunluğu orduda önemli askeri görevler işgal etmişlerdir. Türkmenler, Irak'ta Emevi Dönemi'nden bu yana Irak ve Arap tarihinde önemli rol oynamışlardır. Tarihçi Tabari, Yezit Bin Ömer Hicret 132 (Miladi 749) yılında bir çok ay süren kuşatmadan sonra Vasıt şehrinde Cafer-El Mansur'a teslim olduğunda yanında tam 2300 Buhara'lı Türk savaşçı bulunduğunu yazmıştır. Abbasi Dönemi'nde bilgiç Mustafa Cevat, *"Emevi liderlerinin Türkleri kendilerine yakın ettiği gibi Abbasiler de aynı stratejiyi uygulamıştır, böylece bu devletlerin ünleri Türkistan ve orta Asya gibi Türk diyarlarına kadar yetişmiştir"* demektedir[24].

Tarih sayfalarında Emevi Devleti'nin dağılması sonucunda Irak'ı fetheden ordunun çoğunun Türk ve Horasanlılardan oluştuğunu yazmaktadır. Böylece Türkler bir birini takip eden dalgalar şeklinde Irak'a girerek Abbasilerin devlet yapılarının temelini oluşturmuşlar, zaman içinde Irak halkı ve Irak'a hicret eden Türkler kaynaşmışlardır.

---

[23] Erşat Hürmüzlü, **Türkmenler ve Irak**, Kerkük Vakfı yay., İstanbul, 2003, s.11-13.
[24] Suphi Saatçi, **a.g.e.**, s.20-21.

Hicri 145 yılında Halife Ebu Cafer El- Mansur Bağdat şehrini inşa edip Devletine başkent olarak tanıdıktan sonra Türklere özel konut yerleri tahsis etmiştir. Mansur'un şehri dört mahalleden oluşmaktaydı. En önemlisi El-Harbiye mahallesiydi, ki mahalle adını Türk halkına mensup olan Harp Bin Übaydullah'dan almaktaydı. Harp Bin Übeydullah'ı kendine yakın eden El-Mansur Bağdat Polis teşkilatının yönetim görevini ona vermişti. Harp Bin Übaydullah aynı görevi Musul'a taşındıktan sonra da almıştı. El- Harbiye mahallesinin halkının çoğu Türk ve Farsilerden oluşmaktaydı.

Abbasiler tarihine bakıldığında da Türkmenlerin çok önemli makamları işgal ettikleri ve devlet tarihinde çok önemli ve hassas roller üslendikleri görülmektedir. Türkmenlerin yaşamlarının şan dolu ve yurt edindikleri vatana karşı hizmet dolu oldukları tarihi bir gerçektir. Halife Harun El-Reşit de Türklerin savaşma yeteneğinin farkına varıp Türkleri kendi ordu, polis ve saray koruma teşkilatına almıştır. Abbasi halifesi olan Harun El-Reşid'in oğlu Mamun'e ait korumaların (fedailerin) çoğu Türkmenlerden oluşurdu. Bilgiç şeyh Mehmet Rıza El-Şebibi Irak'ın Tarihçesi İbni El-Kuti adlı kitabında, Mezopotamya, Sa'ad, El-Şaş, Asrusane ve El-sahaniyan Türklerinin başlarındaki şehzadelerin İslam'ı din edinmeye gayret ettiklerini yazmıştır.

Mamun Hicret 218 yılında vefat ettikten sonra kardeşi Mutassam hilafeti almıştır. Görev başına geçen Mutassam devlete karşı Mamun hilafeti Dönemi'nde başlatılan ayaklanma hareketlerini bastırmak zorunda kalmıştır. Mutassam, hilafeti başlangıcında karşı karşıya kaldığı bu ayaklanma hareketlerini bastırmak ve güveni yeniden sağlamak için ordunun ne kadar önemli olduğunu anlamış ve orduya özel bir önem göstermiştir. Mamun'un oğlu Abbas da hilafeti elde etme isteği ile hareket ediyordu. Mutassam da bu hareketin bastırılması için bir güç kaynağı aramaya başlamıştı. Bu kaynak da Türkler olmuştu[25].

Birçok Arap musannifleri Türklerin savaştaki yeteneklerinden bahsederek, aralarında yayılmaya çalışılan dedikodulara kulak asmayıp birliklerini bozmadıklarını ve kendilerini mala mülke kaptırmayıp düşmanlara kahramanca savaşan kişiler olduklarını işaret etmişlerdir.

Mutassam'ın diğer halifelere nazaran Türklere çok daha fazla önem verdiği bilinmektedir. Bu konuda tarihçi El-Yakubi, Mutassam'ın Mamun zamanında

[25] Süphi Saatçi, **a.g.e.**, s.22-23.

Semerkant'a özellikle Türkleri almaya geldiğini yazmıştır. Diğer bir tarihçi El-Mesudi de, Mutassam'ın Türkleri alıp çeşitli elbise ve altın takılarla süslediğinden bahsetmiştir.

Abbasilerin Türklere önem vermelerinin sebebi, soylarının asilliğine ve mükemmel savaşçılıklarına dayanmaktaydı. Abbasi halifeleri devlete isyan eden oymakları bastırmak için Türkmenleri kuzey Azerbaycan'ın çeşitli bölgelerinden getirip Bağdat'a ve ona yakın olan bölgelere yerleştirmişlerdir. Halife Mutassam büyük gruplar halinde Abbasi Dönemi'nde Irak' a hicret eden ve sayıları artan Türklere itimat etmiştir.

Bağdat tarihine bir göz attığımız zaman, Türkmenlerin yaptıkları büyük hizmetleri görebiliriz. Bu eserlerden birkaçını saymak gerekirse, Ebu Sait El-Huvarızmi El-Türkmani tarafından yapılan Ebu Hanife İmame Okulu, Mofakiya Okulu, Sultan Camii Okulu, Zirek Okulu ve Murcaniye Okulu gibi eserler örnek gösterilebilir. Bu ve bunun gibi eserler Abbasi Devleti tarihinde, Türkmenlerin ne kadar önemli bir rol oynadığının açık kanıtıdır.

İkinci ve en önemli dönem Selçuklu devresinde sürüp giden göçlerle olmuştur. Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in 25 Ocak 1055 yılında Bağdat'a girişi ve 15 Aralık 1055 Cuma günü Bağdat'da hutbenin onun adına okunması, Halife el-Kaim'in saltanatı kendisine bırakmasıyla, ülkede 1918 sonuna kadar devam edecek 9 yy.a varan Türk hakimiyetinin başlangıcı olmuştur[26]. Tuğrul Bey'le birlikte binlerce Türkmen de Irak'a girmiş, arkasından öbek öbek Türkmenler Irak topraklarına yerleşmeye başlamıştır. Selçuklular Türkmenlerin yoğun bir şekilde Irak'a gelmelerine vesile olmuş, ancak bu Türkmenler inzivaya çekilmeyerek Irak'taki kavimlerle iç içe yaşamaya başlamış ve parçalanmakta olan İslam alemini tekrar bayrakları altında birleştirmeye başlayarak, bu topraklarda uzun bir dönem için istikran sağlamıştır.

Selçuklular Irak topraklarında özgür bir devlet kurdukları gibi, Musul Zengi Atabeyleri büyük bir beylik, Erbil Atabeyleri de Musul, Erbil, Şehrizur, Hakkari, Harran, Sincar ve Tikrit'te hüküm süren bir beylik kurmuşlardır. İvakiler, İvaiyye, Kerkük ve Şehrizur'da ayrı bir devlet kurduğu gibi, Karakoyunlu ve Akkoyunlular da kendi devletlerini kurmuşlardır[27].

---

[26] Yılmaz Öztuna, **Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi**, I, İstanbul, 1977, s.387-388.

[27] Erşat Hürmüzlü, **a.g.e.**, s.14.

Özellikle Osmanlı Dönemi'nde iki önemli merkez olan Kerkük ve Altunköprü şehirlerindeki Türkmen varlığı Iraklı tarihçiler tarafından aşağıdaki beş nedene dayandırılmaktadır. Ancak bunun ötesinde Irak'taki Türk varlığının bu olayların yüzlerce yıl öncesine dayandığı gerçeği de inkar edilmemektedir;

a- Anadolu'dan Irak'a büyük Selçuk oğullarının gelişi,

b- Timurlenk eline geçen 100.000 Türk tutsağın torunları,

c- Sultani yolunu korumak için 1512-1566 yılında birinci Sultan Selim (Yavuz) ve Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde gelenler,

d- 1502-1524 yılında Şah İsmail El-Safevi tarafından Irak'ın işgali esnasında askeri garnizon olarak toplanan Azerilerin torunları,

e- Son olarak bazı İncelemelerde, 1730-1747 yılında Nadir Şah tarafından inşa edilen Azeri garnizonlarına yerleştirilenler.

Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra Erbil'de *"Zeynettin Küçükoğulları (1144 –1233)"*, Musul'da *"Atabeyler"* ve Kerkük'te *"Kıpçakoğulları"* adını taşıyan Türk Beylikleri kurulmuştur. Erbil, 1190'dan 1233'e kadar geçen 43 yıl içinde hüküm süren *"Muzaffereddin Gökbörü"* zamanında altın çağını yaşamıştır. Böylece bölgeye 1514'e kadar çeşitli Türk hanedanları hükmetmiştir[28].

Türkmenlerin Irak'a yerleşmelerinin üçüncü dönemi destekleme ve besleme dönemi olarak, Osmanlı İmparatorluğu zamanında gerçekleşmiş, 1535 yılında Kanunî Sultan Süleyman ve 1638'de Sultan Dördüncü Murat zamanında, kalabalık Türkmen toplulukları Irak'ta bulunan soydaşlarına iltihak etmişlerdir[29].

Yavuz Sultan Selim, 16 Eylül 1514 Tebriz seferinden sonra 1515'te Kuzey Irak'ı fethederek Osmanlı İmparatorluğu'na katmıştır. Yaklaşık 19 yıl sonra 28 Kasım 1534'te Kanuni Sultan Süleyman bizzat Bağdat şehrine girerek Safevi hakimiyetine son vermiştir. Böylece bütün Irak bir eyalet haline getirilmiştir. İşte bu dönem Türkmenlerin Irak'a fiili yerleşme dönemi olarak kabul edilmektedir. Abbasiler Dönemi'nde İslam fatihlerinde büyük katkıları olan Irak Türkleri, Irak'ın çeşitli bölgelerinde Emirlikler kurmayı başardılar.

---

[28] Suphi Saatçi, **a.g.e.**, s.47-61; **Kerkük**, Mart 2004.
[29] Erşat Hürmüzlü, **a.g.e.**, s.14.

Bölgede Kerkük'ü içine alan hiçbir Kürt Devleti ya da beyliği kurulmamıştır. Bölgede kurulan Türkmen devlet ve beylikleri şunlardır:

a. Irak Selçuklu Devleti (1118 – 1194)

b. Atabeylikler

1-Musul Atabeyliği (1127-1233)

2- Erbil Beyliği (1144-1233)

c. İlhanlılar Devleti (1258 – 1339)

d. Celayirliler Devleti (1339 – 1410)

e. Karakoyunlu Devleti (1411 – 1468)

f. Akkoyunlu Devleti (1468 – 1508) [30] .

1514 yılında Kuzey Irak'ı kontrol altına alan Osmanlılar 28 Kasım 1534 yılında Bağdat'ı Kanuni Sultan Süleyman tarafından egemenlikleri altına almayı başardılar, Irak'ta Osmanlı egemenliği 1918 yılına kadar devam etti.

1732'de Nadir Şah bir müddet Kerkük'ü muhasara etmiş, 1734'te tekrar geri dönmüş ve Kerkük Safevilerin eline düşmüştür. Kerkük, 1746 anlaşmasıyla Osmanlı Devleti'ne iade edilmiş ve bölge 1914'te patlak veren I. Dünya Savaşı'na kadar da Osmanlı idaresinde kalmıştır. Ancak, 11 Mart 1917'de Bağdat'ın İngilizler tarafından işgal edilmesinden bir süre sonra Mekke Şerifi Hüseyin, İngilizler tarafından isyana sevk edilmiş ve Irak'ın orta ve güney kesimi İngiltere'ye, Suriye ve Musul Bölgesi ise Fransa'ya bırakılmıştır[31].

Birinci Dünya Savaşı sırasında, İngiltere ile Türkiye arasında cereyan eden kanlı çarpışmalar sonrasında Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile sadece 4 gün süren 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi'nden 3 gün sonra, 2 Kasım 1918'de İngiliz Generali, 6. Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa'dan bölgenin teslimini istemiş, bundan 6 gün sonra da 8 Kasım 1918'de Musul'a İngiliz bayrağı çekilmiştir[32]. Birinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere'nin en büyük meselesi Osmanlı İmparatorluğunun tasfiyesi idi. Bu nedenle 30 Ocak 1919 tarihinde Lloyd George, Paris Konferansında Kürt meselesini gündeme getirerek, konferans metnine, "*Ermenistan, Suriye, Mezopotamya ve Kürdistan, Filistin ve Arabistan Osmanlı İmparatorluğundan tamamen ayrılmalıdır.*"

[30] Suphi Saatçi, **a.g.e.**, s.43-79; **Kerkük**, Mart 2004.
[31] Suphi Saatçi, **a.g.e.**, s.79-116; **Kerkük**, Mart 2004.
[32] Kadir Mısıroğlu, **Musul Meselesi ve Irak Türkleri**, Sebil yay., İstanbul, 1972, s.186.

maddesini koydurmuştu. Bu husus çerçevesinde İngiltere, Ortadoğu haritasını tek başına çizerken en önemli etkenlerden birisi de Musul petrolleri olmuştur. Musul petrolleri bir bakıma Ortadoğu'nun kaderini belirlerken, diğer yandan da Türk dış politikası en büyük yarayı Musul meselesinden almıştır. 1055'ten bu yana Türk egemenliği altındaki bölgedeki Türk varlığı bir bakıma anavatandan koparılırken, Irak ve Suriye'deki göçebe Arap aşiretlerine birer devlet lütfedilerek, İngiltere ve Fransa'nın mandaterliği altına alınmanın hesabı içerisine girilmiştir. Birinci Dünya savaşı sonrasında Osmanlı Devleti ile galip devletler arasında imzalanacak olan barış anlaşmasının nihai karar aşaması olarak bilinen San Remo Konferansında Osmanlı Devletinden koparılan topraklar üzerinde manda idareleri oluşturulmuş ve bu arada Musul için "*A*" tipi manda idaresi söz konusu hale getirilmişti. Nisan 1920'de yapılan San Remo görüşmeleri sırasında Musul petrollerinin % 25 hissesini Fransa'ya veren İngiltere, Fransa'nın siyasi desteğini kazanırken, ABD saf dışı bırakılmıştır. ABD bu duruma tepki göstermiş ve Ankara Hükümetini destekleyen bir tavır içerisine girmeye başlamıştı. İngiltere ABD'yi kazanmak için daha sonra 1922'de ABD'ye Musul petrollerinin % 20'sini verilmesini karar altına almıştır. Bu suretle Irak adı altında Musul'un da içinde bulunduğu topraklar ile Osmanlı Devleti'nin ilişkisi tamamen kesilmiş ve bölgede İngiltere'nin inisiyatifinde yeni bir idare tesis edilmeye başlamıştır. Irak'ta bu gelişmeler olurken, Anadolu'da Milli Mücadele Harekatı başlamış ve 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi açılarak Misak-ı Milli Devletin dış siyaseti olarak ön plana çıkarılmıştı. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, 1 Mayıs 1920 tarihinde meclis konuşmasında Musul meselesine ilişkin olarak Misak-ı Milli'de işaret olunan ulusal sınırlara şu şekilde atıfta bulunmuştu: "*Hep kabul ettiğimiz esaslardan birisi ve belki birincisi olan, hudut meselesi tayin ve tespit edilirken, hudud-u millimiz İskenderun'un cenûbundan geçer, şârk'a doğru uzanarak Musul'u, Süleymaniye'yi, Kerkük'ü ihtiva eder. İşte hudûd-ı millimiz budur dedik...*" Mustafa Kemal önderliğinde başlayan ve Misak-ı Milli hudutlarına ulaşmayı hedefleyen Türk Kurtuluş Savaşı devam ederken, Osmanlı Devleti ile Birinci dünya Savaşını kazanan Devletler arasında imzalanan Sevr Anlaşması ile Irak'ta İngiliz egemenliği pekiştirilmek istenmiştir.

Bu anlaşmanın 27. maddesinde, "*...Cezire-i İbn-i Ömer kentinin bulunduğu adayı Suriye'de bırakmak üzere Dicle ağzına doğru akım yolu, oradan batıdan doğuya doğru genel bir doğrultuda Musul Vilayetinin doğu sınırı üzerinde seçilecek bir noktaya kadar, arazi üzerinde saptanacak bir çizgi, oradan, bu çizginin doğuya doğru Türkiye ile İran arasındaki sınıra rastladığı noktaya kadar, İmadiye'nin güneyinden geçecek biçimde değiştirilmiş, Musul Vilayeti'nin kuzey sınırı...*" şeklinde belirtilmekte idi. Daha sonra İngiltere, 29 Haziran 1921 tarihinde yapılan bir referandum ile Faysal'ı Irak Kralı olarak ilan etmiş ve 23 Ağustos 1921'de Irak Krallığı fiilen kurulmuştur.

Türk Ulusal Kurtuluş Savaşının zaferle sona ermesinden sonra, Türkiye ile İngiltere ve Müttefikleri arasında başlayan Lozan Barış Anlaşması görüşmelerinde Türk-Irak sınırının belirlenmesi aşamasında Türk Heyeti Başkanı İsmet Paşa Türkiye'nin talebini aşağıdaki şekilde ifade eder: "*...Cebel-i Hamrin, Cebel-i Fuhul, Vadi-i Tatar, Cebel-i Sincar çizgisini Anadolu ve Irak arasında sınır olmak üzere biz öne sürdük. Çünkü bu çizgi etnografik, siyasal, coğrafi vb. nedenlerden başka bu iki bölge arasında kesin ve doğal bir sınır meydana getirmektedir...*" Bu belirtilen sınır Misak-ı Milli'de belirlenen sınır idi. İngiltere'nin Musul ve Kerkük'teki petrol sahalarını Türkiye'ye bırakma gibi bir niyetleri yoktu. Lozan Barış Anlaşması görüşmelerinde Irak sınırı üzerinde mutabakata varılamadı. Lozan Anlaşmasının 3. maddesine göre, "*Türkiye ile Irak arasındaki sınır dokuz ay içerisinde Türkiye ile İngiltere arasında saptanacaktır. Belirlenen süre içinde iki hükümet arasında anlaşma olmadığı takdirde anlaşmazlık Milletler Cemiyetine sunulacaktır. Sınır çizgisi saptanıncaya kadar Türkiye ve İngiltere Hükümetleri, kesin geleceği bu karara bağlı arazinin şimdiki durumunda herhangi bir değişiklik yaratacak hiçbir askeri ve başka harekette bulunmamayı karşılıklı olarak yükümlenirler.*" Bu madde çerçevesinde Türkiye ve İngiltere arasındaki görüşmeler 19 Mayıs 1924'te İstanbul'da başlar. Türkiye, Musul petrollerinden İngiltere'ye pay vermeyi teklif eder. Fakat İngiltere buna yanaşmaz. Bununla da yetinmeyen İngiltere, Musul ve Kerkük dışında Hakkari'nin de Irak'a verilmesini talep eder. Toplantıdan bir sonuç alınamaz. Konu 20 Eylül 1924'te Milletler Cemiyetine götürülür. Konu, Milletler Cemiyetinde görüşülürken Türkiye ile İngiltere arasında yer yer silahlı çatışmalar başlar. Bunun üzerine Milletler Cemiyeti 29 Ekim 1924'te Brüksel Sınırı olarak adlandırılan geçici bir sınır tespit ederek sınır

sorunu Milletler Cemiyeti tarafından çözüme kavuşturuluncaya kadar her iki ülke arasındaki çatışmalara son verilmesini ister. Bu arada Milletler Cemiyeti bir komisyon oluşturarak bölgede inceleme yapar. Komisyonun amacı bölgenin sosyo-kültürel ve ekonomik yapısını belirlemek ve ardından bir halk oylaması yaparak bölge halkının asıl niyetini belirlemektir. Bu arada İngiltere, 13 Şubat 1925'te Şeyh Sait liderliğinde Güneydoğu Anadolu bölgesinde bir isyan çıkartır. Buna paralel olarak Musul ve Kerkük'te İngiliz Hava Kuvvetleri Türkiye yanlısı aşiretlere yönelik hava harekatları düzenlerken, Kral Faysal da bölgede Milli Müdafaa Komiteleri kurarak İngiltere lehinde propaganda yapmaya başlar. Komisyon, çalışmalarını 16 Temmuz 1925'te tamamlar. Hazırlanan raporda her iki ülkenin iddiaları yer almakta, akabinde coğrafi, tarihi, ekonomik, stratejik ve siyasi başlıkları altında bu görüşleri incelemiştir. Halk oylaması yapılamamıştır. Yapılmamasının sebebi de, ilkel insanların yaşadığı bu bölgede çağdaş temsil usullerinin sağlıklı sonuçlar veremeyeceğidir. Raporun sonuç bölümünde aksini iddia etmedikleri sürece Musul'un hukuken Türk hakimiyetinde olduğu vurgulanırken, Irak'ın Musul üzerinde hiç bir hakkının olmadığından söz edilir. Buna rağmen Milletler Cemiyeti, 16 Aralık 1925'te Musul'un, Irak'ın mandasına verilmesini kararlaştırır. Bu dönemde savaştan yorgun ve bitkin çıkan Türkiye devrim ve kalkınma hareketlerine girişmişti, yeni bir savaş Türkiye'nin bu çalışmalarını süresiz olarak geri bırakabilecekti. Bu nedenle Türkiye, Irak ve İngiltere ile görüşmelere girişir. Bu görüşmeler sonucunda 5 Haziran 1926'da Ankara'da, İngiltere, Irak, Türkiye arasında "*Sınır ve İyi Komşuluk İlişkileri Antlaşması*" imzalanarak[33], bugünkü Türkiye–Irak sınırı belirlenmiştir. Bu anlaşmaya göre Irak bölge petrollerinden elde ettiği gelirin % 10'unu 25 yıl süre ile Musul üzerindeki haklarından feragat eden Türkiye'ye verecekti. Daha sonra da bu anlaşma gereğince yapılan anlaşma ile Türkiye 500 Bin İngiliz Sterlini karşısında bölgedeki petroller üzerindeki haklarının tamamından vazgeçmiştir[34].

Milletler Cemiyeti'nin, 16 Aralık 1925 tarihinde Musul konusunda İngiltere lehine görüş bildirmesi, Irak Türklerinde büyük bir hayal kırıklığı yarattı. Türkiye'nin İngiltere ile imzaladığı 5 Haziran 1926 tarihli Ankara Antlaşması

[33] Reha Parla, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Uluslararası Temelleri Lozan Montrö**, Özdilek Mat.yay., Lefkoşa, 1985, s.35.
[34] Suphi Saatçi, **a.g.e.**, s.117-181.

üzerine Musul bölgesi, resmen İngiliz mandası altında Irak'a bırakılmıştı. Böylece Irak Türkleri, her türlü uluslararası güvenceden mahrum olarak, kendi kaderleri ile baş başa öksüz ve mahzun kalmışlardı. Çünkü Ankara Antlaşması'nda Irak'ta kalan Türklerin kültürel veya siyasi yönden yararlanacakları hiçbir madde yer almamış, Türk halkının menfaatleri söz konusu edilmemişti[35]. Irak Türklerinin önünde artık iki seçenek vardı. Birinci seçeneğe göre, Lozan Antlaşması'nın 31. maddesinde belirtildiği gibi, Türk vatandaşlığını kabul edeceklerdi. Ancak antlaşmada öngörülen ve Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında ikamet eden yetişkinlere tanınan bu hakkın süresi iki yıldı ve bu süre çoktan bitmişti. İkinci seçenekte ise, 30. maddeye göre Irak vatandaşlığını kabul edeceklerdi. Antlaşmanın 33. maddesinde öngörülen ve ikamet ettikleri ülkenin dışında bir ülke vatandaşlığı seçecek olanlar, 12 ay içinde mal varlıklarına zarar gelmeden istedikleri ülkeye gitme hakkını tanıyan seçeneği, bazı aydınlar ve iş adamları seçtiyse de, çoğunluk Irak'ta kalmayı tercih etti.

Irak vatandaşı olarak yaşamağa devam eden Türk halkı, buna rağmen yönetimin baskılarına da maruz kalıyorlardı. Irak Türkleri de sessiz duramıyor, baskı ve asimilasyon hareketlerine karşı mücadele ediyorlardı. İngiliz yönetimi de, "*zararlı*" gördüğü ileri gelen Türk aydınlarını, yurt dışına veya yurdun başka bir yerine sürgün etmekten çekinmiyordu.

Musul'un İngiliz mandası altında Irak'a bırakılmasını, milliyetçi liderler bir türlü içlerine sindiremiyorlardı. Hele bir İngiliz kuklası olan Faysal'ın kral olarak Irak tahtına oturtulması, Türklerden başka Araplar ve Kürtler arasında da tepkilere yol açmıştı.

Bu tarz duyguları yatıştırmak için Kral Faysal da, zaman zaman yurt gezilerine çıkıyor, halkın sevgisini kazanmak istiyordu. 1928 yılında kral, bu gezilerinden birini Kerkük'e yapmıştı. Sevgi tezahüratı ile karşılaşacağını uman Faysal, bu ziyaretinde büyük bir hayal kırıklığına uğradı. Şehirde dolaşmağa çıkan Faysal, halkın protestoları ile karşılaşınca, gezisini yarıda kesti. Yetkililerden, bu protestolara ön ayak olan elebaşıların Kerkük'teki Sanayi Mektebi öğrencileri olduklarını öğrenince de okulu

[35] Enver Esenkova, "İnsan Hakları Yönünden Irak Türkleri", **Devlet**, 25 Ocak 1971, s.6.

kapattırdı. 1909 yılında açılan ve bir meslek okulu olan Sanayi Mektebi, böylece kapanmış ve Türk öğrencileri de cezalandırılmış oldu[36].

C. IRAK'TA TÜRKMENLERİN ETNİK DURUMU VE YERLEŞİM BÖLGELERİ

1-Irak'ta Etnik Yapı

Irak'ın, 438.317 km^2 yüzölçümü ve 2003 yılı itibariyle 24.000.000 civarında nüfusa sahip olduğu tahmin edilmektedir. Toplam nüfusunun yaklaşık % 91-96'sı Müslüman olup, bunun % 50-53'ü Şii ve % 41-42'si Sünni mezhebindendir . Müslümanların dışındaki nüfusun yaklaşık % 4'ü Hıristiyan, % 3.4 'ü Kildani ve geri kalanı da Yezidi ve Musevilik gibi dinlere mensupturlar. Halkın % 60'ı Arap, % 18'i Kürt, % 13'ü Türkmen, % 4'ü Asuri ve % 5'i diğer gruplardan oluşmaktadır. Bu oranlar değişik kaynaklarda özellikle Arap ve Şii nüfusu bakımından farlılık göstermektedir. Bu grupların yerleşim bölgeleri, günümüze kadar uzanan savaşlar ve çatışmalar bakımından jeo-stratejik bir öneme sahiptir. Irak için iki önemli yer altı kaynağı petrol ve doğalgazdır. Bu rezervlerin zenginliği ve dolayısıyla büyük devletlerin bu bölgeye yönelen dikkatlerinin ve bölgedeki etnik kaynaşmanın nedenini oluşturmaktadır. Bölge, dünya petrol rezervlerinin % 9.9'una sahiptir. Toplam petrollerin % 20'si ise kuzeydedir.

Kuzey ve kuzeydoğuyu Sünni Arap, Kürt ve Türkmenlerin, orta ve batı Irak'ı Sünni Arapların, güney ve güneybatı bölgesini Sünni ve Şii Arapların, doğu ve güneydoğu bölgesini ise tamamen Şii Arapların oluşturduğu bilinmektedir .

Türkmenlerin Irak içerisindeki ana yerleşim merkezleri Musul, Erbil, Kerkük, Duhok ve Diyala gibi iller ve bu illerin kasaba ve köyleridir. Türkçe konuşan Türkmenler Türkmence ağız farlılıkları yazı diline yansımamıştır. Türkmenler %100'e yakın bir oranla Müslüman olup Sünni ve Şii olarak %23 Şii, küçük bir oranda

[36] Süphi Saatçi, a.g.e., s.197.

Hıristiyan'dır. Farklı kaynaklarda Şiilerin oranı % 50 olarak da gösterilmektedir. Ancak bu farklılıklardan dolayı günümüze kadar aralarında herhangi bir ihtilaf yaşanmamıştır.

Kürtlerin Kardo, Halti (Hitit-Hati Türklerden kopmuş Halti Türkleri) ve Gürcülerle ilişkili, Arap kökenine bağlı, İran soyundan ve Orta Asya'dan göç ile gelmiş, Turani soydan bir Türk boyu oldukları savları ileri sürülmektedir. 1922-1924 yılları arasında Irak hükümetince yapılan sayıma göre Irak'ta yaşayan Kürtlerin nüfusu 494.007 olarak belirtilmiştir. 1980 yılı itibarıyla Irak-İran Savaşı ve Körfez Krizi çıkmadan önceki Irak'taki Kürt nüfusu 3.105.000 olarak belirtilmektedir. Bölgedeki BM görevlilerinin araştırmalarında da nüfusun 3.5-4 milyon civarında olduğu söylenmektedir. Bölge, halk arasında "*Soran*" ve "*Bahdinan*" olarak tabir edilen iki farklı kısma ayrılmaktadır. Zap suyunun doğusu "*Soran*", batısı ise "*Bahdinan*"dır. Dilleri Farsça, Arapça ve Türkçe'nin yanı sıra Latin dillerinin özelliklerine sahiptir. Çoğunluğu Sünni Müslüman olan Kürtler, Kuzeyde yerleşiktirler. Talabani ailesi, Kerkük civarında yerleşik Kadiri tarikatındandır. Barzani ise, Musul, Duhok ve Erbil civarında yerleşik yarı göçebe Nakşibendi tarikatındandır. Kürtler aşiretler halinde yaşayan bir toplum yapısına sahiptir. Aşiretlik kavramı gelişmiş ve feodal bir yapıya sahiptir. Kürtlerin siyasi yapılanmaları büyük önem taşımaktadır. Bölgede gerçekleştirilmek istenen faaliyetlerin bu grup üzerinde yoğunlaştığı bir gerçektir.

Asurilerin kökenleri M.Ö. 2500 yıllarına dayanmaktadır. Kerkük şehri Asurlar tarafından kurulmuş, Musul ise yine bu medeniyetin dini merkezi olmuştur. Asuri, Süryani ve Arami olarak da bilinirler. Bugün de Kuzey Irak'ta yaşayan Mezopotamya'da yaşamış bir halktır. Asurilerin 1986 yılı nüfusları 133.000 olarak bilinmektedir. Genel nüfus içerisinde %3'lük bir oranla 546.000 civarında bir nüfusa sahip olduğu yapılan bir araştırmadan anlaşılmaktadır. Birleşmiş Milletler'e (BM) göre ise 1.000.000 nüfusa sahiptirler. Genelde kuzey doğuda toplanmış olup, Duhok, Erbil, Kerkük, Zaho, Nahla ve Sülemaniye ve civarında yerleşiktirler. Konuştukları dile "*Süryanice*" ve "*Doğu Aramca*" denmektedir. Asuriler, Keldani, Nestoryan, Suriye Ortadoks ve Katolik kiliselerine mensup Hıristiyan dinindendirler[37].

---

[37] Savaş Karakaplan, "Irak Dosyası", **http://www.mysite.irakturklerikyd.sitemynet.com.tr/.**

2- Irak'ta Türkmenlerin Nüfusu

Türkmenlerin nüfusu, çeşitli sebeplerden dolayı Irak yönetimi tarafından gizli tutulmuştur. Başka bir deyişle Irak Türkmenlerinin nüfusu, Devletin asimilasyon politikası doğrultusunda, diğer etnik gruplar gibi gerçek ve tarafsız bir sayımla ortaya konmamıştır.

Irak'ta Türkmenler arasından çıkan ve şiir, edebiyat, dil, bilim, sanat, müzik, spor dallarında, ayrıca askerî alanlarda ve havacılıkta çok ciddî elemanlar yetiştiren bu topluluğun nasıl olur da yok denecek kadar bir azınlık arasından çıktığı çelişkisini kimse gündeme getirmek istememiştir[38].

Günümüzde ise, Irak Türkmenleri Koalisyon güçlerince oluşturulacak ve oluşturulmakta olan, gerek yerel ve gerekse genel yönetim çatısında nüfusları oranında temsil hakkını elde edememe problemi ile karşı karşıyadırlar. Türkmenlere nüfusları oranında temsil hakkı verilmemesinin tek nedeni kuşkusuz koalisyon güçlerinin Türkmen nüfusu hakkında yanlış bilgilendiriliyor olması değildir. Bu tercihin altında koalisyon güçlerinin siyasi tercih ve planlarının yattığı da göz ardı edilemeyecek bir gerçektir. Türkmen siyasi kuruluşları, bu haksızlığın giderilmesi için Irak'ta demokratik seçimler yapılmadan önce, BM ve tarafsız medeni devletlerin gözetiminde adil bir nüfus sayımı yapılması gerekliliğini her fırsatta dile getirmektedir.

Türkmen nüfusunu çarpıtma konusunda Erşat Hürmüzlü "*Türkmenler ve Irak*" adlı kitabında şunları ifade etmektedir; "*...Türkmen nüfusunu çarpıtmanın en bariz örneği, Lozan antlaşmasından önce İngiltere ile Türkiye arasında cereyan eden müzakerelerde ortaya çıkmıştı. Bilindiği gibi İngilizlerin baş delegesi Lord Curzon, Musul vilayetinde Türkmenlerin sayısını az göstermekte akıl almaz yöntemlere başvuruyordu. Curzon İngilizlerin bölgeyi karış karış dolaşan İngiliz subaylar tarafından 1920 yılında yapılmış olan çok dikkatli ve sağlam sayım sonuçlarına sahip olduklarını iddia ederek, vilayetin her tarafını dolaştıklarını ve her şehrin, köyün ve mahallenin kayıtlarını tuttuklarını ileri sürmüştü. Türk tarafının delegasyon başkanı İsmet Paşa,*

[38] Erşat Hürmüzlü, a.g.e., s.81-82.

sunduğu belgelerle Musul vilayetinde sadece Türkmenlerin 146.960 kişiye ulaştıklarını belgelemeye çalışırken, Lord Curzon bu sayının belirtmiş olduğu gerekçelerle ancak 66.000 olduğunda ısrarlı olmuştu.

Lord Curzon'un rakamlarını alarak, buna Musul vilayeti dışında yaşayan, mesela Diyala ilçelerinde ve merkezi hükümetin karargâhı olan Bağdat'ta yaşayanlar için buna %10, yani sadece 6000 kişinin azıcık üstünde bir rakamı ilave edersek ve nüfus artışı için o zaman kabul edilmiş olan 1950 yıllarına kadar % 3.4 ve 1950 den sonra % 3.2 oranını hesaplarsak, Lord Curzon'un kabullerine göre Türkmenlerin 1957 yılı nüfuslarının 254.676 olması gerekirdi. Tam adedi saklamakta en çok çıkarı olanların rakamını ele alsak dahi, bu rakamla sonuçlanan nüfus, nasıl oluyor da Irak hükümeti tarafından 136.800 olarak kayda alınıyordu. Bunu dikkatli gözlerin hepsi anlamakta güçlük çekti.

Gerçekleri yansıtmayan rakamlar olsa dahi, Lord Curzon'un rakamlarını olduğu gibi alırsak, bu rakamın 2002 yılı sonunda 884.710 olması gerekir. Peki nasıl oluyordu da bazıları, maksatlı literatürlerinde Türkmenlerin 250.000 kişiyi aşmayacaklarını iddia edebiliyor: Burada sormak gerekiyor, acaba Türkmenler yüz binlerce kişiyi kaybettikleri bir toplu soykırımına mı uğradılar? Bugün Irak'ta herkes, mesela katıksız Türkmen olan Telafer ilçe merkezinde 250.000 Türkmen'in yaşadığını ve bunlara Musul civarındaki köylerde barınan ve sayıları yaklaşık olarak 50.000 kişi olan vatandaşları da ilave edersek, bu rakamları telaffuz edenlerin gerekçesini anlamakta güçlük çekilir. Kaldı ki mesela Kerkük, Erbil, Kifri, Tuzhurmatu, Tavuk, Tazehurmatu, Altunköprü, Karatepe, Hanekin ve Mendeli'deki Türkmenlerin durumunu ve konumunu da ilave edersek, çok açık bir şekilde bu mesnetsiz rakamların ne anlama geldiği ortaya çıkar.

İngiltere hükümetleri ve bunların paralelindeki belirli amaçlarla bölgeye yerleştirilen politikacı, yazar ve gazeteciler kendi rakamlarıyla çelişkili olsa dahi, ellerinden geldiğince bu rakamları minimale indirmeyi hep sürdürdüler.

Manda idaresi zamanında Irak'ta bir kaç sene yaşayan Luid Dolberan'ın 'Mandadan Özgürlüğe dek Irak' kitabına bakacak olursak, manda rejiminin sona erdiği 1932 yılında Türkmenlerin sayısı 60.000 kişidir. Dolberan, Türkmenlerin adedini az göstermekle yükümlü olan Lord Curzon'un 1920 yılı için verdiği 66.000

rakamından da az gösterdiği Türkmenlere acaba ne oldu da başkaları, mesela Araplar, Kürtler ve Hıristiyanlar çoğalırken bunlar hep nüfus kaybetti diye kendisine hiç sorma lüzumu hissetmedi mi?... "[39]

Ansiklopedik bilgilere göre, Cambridge Üniversitesi yayını olan "*Dünyanın Yöresel Mimarîsi Ansiklopedisi*" adlı eserin Kirkuk (Kerkük) maddesi, Kerkük'te çoğunluğun Türkmen olduğunu ve Irak'ta Türkmen nüfusunun 2.5 milyonun altında olmadığını yazmaktadır[40].

Mısırlı yazar Dr. Hasan Bekir Ahmet ise, "*Arap-Türk İlişkilerinin Bugünü ve Geleceği*" adlı kitabında, Irak Türkmenlerinin nüfusunu 2 ile 2.5 milyon tahmin etmektedir[41].

İngiltere'nin Göç ve Tabiiyet İdaresi'nin yayınladığı insan hakları raporu, Türkmenlerin yoğun olarak Kerkük'te, ayrıca Musul, Erbil ve Diyala'da yaşadıklarını, bunların bazı kaynaklarca 300 bin kişi oldukları, ancak gerçek sayılarının 2 milyondan az olamayacağını bildirmektedir. Rapor, Türkmenlerin temel hak ve hürriyetlerinden yoksun olarak yaşadıklarına temas etmektedir. Renhard Fischer ise, Berlin Üniversitesi'nden yüksek lisans diplomasını almak için sunduğu "*Irak Türkmenleri*" tezinde, Irak'ta en önemli Türkmen yerleşim bölgesinin Kerkük olduğunu, bu şehrin sadece bir kültür merkezleri olmakla kalmayıp, Türkmenlerin en yoğun nüfusunu içerdiğini yazmaktadır.

Aslında herhangi bir vatandaşın veya etnik toplumun hakkı çoğunluk veya azınlık hesabına göre yapılmamalıdır. Yukarıda bahsettiğimiz gibi, Irak anayasaları hiç bir zaman bir üstün ırk ve azınlıklar prensibini kabul etmemiş, tersine dini, dili ve kökeni ne olursa olsun, bütün vatandaşları eşit ve millî haklarını kullanmaya ehil olarak görmüştür. Artık herkesin bildiği gibi, bu konu anayasal hak konusu olmaktan çıkmış, uluslararası kabullerde ve insan haklan bildirgesinde olduğu gibi, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun çeşitli karar ve belgelerinde de açık olarak hükme bağlanmıştır. Buna göre konuyu inceleyecek olursak, Kürt aydınlarının abartılı bir şekilde Türkmenlerin nüfusunu az göstermeye kalkışmaları karşısında kabul ettikleri birkaç yüz bin nüfusu da, şu anda BM'e üye özgür bazı devletlerin nüfusunun altında

[39] A.g.e., s.83.
[40] A.g.e., s.97.
[41] A.g.e., s.94-95.

değildir. Bu gibi ülkelere Arap Körfezi'nde, Avrupa ve Afrika'da da rahatlıkla rastlamak mümkün olduğu gibi, son zamanlarda eşit konumlarda AB'ne üye olan ve nüfusu yüz binleri aşmayan ülkelerin Almanya, İtalya ve Fransa gibi yoğun nüfus kitlelerine sahip ülkelerle aynı yetki ve yükümlülüklere sahip oldukları görülmektedir[42].

Irak hükümetinin, Türkmenlerin sayısı hakkında telaffuz ettiği en düşük rakam 136.800'dür. 1957 yılında, Irak'ta yaşayan halkların etnik yapısına dayalı olarak yapılan nüfus sayımından sonra açıklanan bu rakamın, gerçekleri yansıtmaktan çok uzak olduğu açıktır. Anlamsız olduğu kadar gerçekleri de çarpıttığı halde bu rakam, bir çok yazar ve araştırmacı tarafından baz alınarak kullanılmıştır. Hatta resmî makamlar da, zaman zaman bu rakamı kullanarak, Türkmenleri az ve önemsiz gösterme yoluna gitmişler ve böylece gerçekleri saklamağa çalışmışlardır[43].

Bugüne kadar Irak'ta beş nüfus sayımı yapılmış ve Iraklı yetkililerce sadece genel nüfus sonuçları açıklanmıştır. Buna göre;

1927'de 2.968.000

1947'te 4.816.000

1957'de 6.340.000

1965'te 8.097.000

1987'de 16.100.000'dür.

Kerkük'ün nüfusu 1947 sayımında 286.005 (nüfusun %5.9'u), 1957 sayımında 388.939 (nüfusun %6'sı), 1965 sayımında 473.626 (nüfusun 5.8'i), 1977 (1975-1977 arası Kerkük'ün alanı 19.543 km'den 9.426 km'ye düşürülmüştür) sayımında 495.425 (nüfusunun % 4.15'i)'dir. 17 Ekim 1987'de yapılan sayımda ise Iraklı yetkililerce, sadece genel nüfusun 16 milyon olduğu açıklanmıştır.

Irak Türkmen nüfusu, Irak'ın kuzeyinden itibaren Telafer, Musul, Erbil, Altunköprü, Kerkük, Tuzhurmatu, Kifri, Hanekin, Mendeli ve Bağdat'ın güney-doğusunda bulunan Bedre'ye kadar uzanan ve *"Türkmeneli"* olarak adlandırılan coğrafyaya yayılmıştır. Türkmenlerin genel nüfus içerisindeki sayısı çeşitli sebeplerden dolayı Irak yönetimi tarafından gizli tutulmuştur. Başka bir deyişle, Devletin

---

[42] A.g.e., s.83-84.
[43] A.g.e., s.81.

asimilasyon politikalarının bir sonucu olarak, Irak Türkmenlerinin nüfusu, hiçbir zaman gerçek ve tarafsız bir sayımla ortaya konmamıştır[44].

Irak'ta gelmiş geçmiş iktidarların tamamı her ne kadar Türkmenlerin nüfusunu gizlemiş ve az göstermiş olsa da, Kerkük, Erbil, Musul vilayetleri, Selahattin ile Diyala'nın ilçe ve köyleri ile Bağdat'ta yaşayan Türkmenlerin nüfusunun toplamı, bize Irak'taki Türkmen nüfusunun en düşük ihtimalle 3 milyona yakın olduğunu ispatlamaktadır.

Bugüne kadar Irak'ta yayınlanan bütün istatistiki çalışmalar, Irak yetkililerinin tutumu gereğince, gerçek dışı rakamlardan meydana gelmiş olup söz konusu çalışmalarda, Irak'ta yaşayan Türkmenler, genel nüfus içinde % 2'lik bir oranla gösterilmiştir. Dolayısıyla yabancı araştırmacılar yayınladıkları eserlerinde ve özellikle ansiklopedilerinde hep bu yanıltıcı kaynaklara dayanmışlardır. İşin en ilginç yanı Türkmen nüfusu üzerindeki hesapların ustaca yapılmamış olmasıdır. Çünkü gizlenmek istenen gözler önünde bulunan yaşayan canlı bir varlıktır. Bu nedenle Irak Planlama Bakanlığı'nın yayınlamış olduğu bilgilerin ışığı altında, yönetimin iddialarını basit bir matematiksel hesapla çürütmek mümkündür.

1981 yılındaki istatistiki tahminlere göre 1.227.215 nüfuslu Musul, 402.067 nüfuslu Selahattin, 567.957 nüfuslu Kerkük, 637.778 nüfuslu Diyala ve 632.252 nüfuslu Erbil gibi Türkmenlerin yaşadığı vilayetlerdeki nüfus toplamı 3.467.269'dur. Aynı tarihli tahminlere göre Irak'ın toplam nüfusu ise 13.669.689 dur.

Irak'ta yayınlanan kaynaklarda Türkmen nüfusun % 2'lik bir oran teşkil ettiği iddia edildiğine göre, bölgede bulunan yaklaşık 3.5 milyon nüfusun sadece 274.000'i Türkmen olmalıdır. Bu da bölgeye göre %8'lik bir oran demektir. Yani Irak'ın Türkmenlerle meskun vilayetlerinde, her 100 kişiden 8'inin Türkmen olduğu anlamı ortaya çıkmaktadır.

1947 yılından 1987 yılına kadar geçen 40 yıllık süre içindeki sayımlarda, Kerkük nüfusunun Irak'ın toplam nüfusuna olan oranlarının ortalamasını alırsak % 5.19 oranına ulaşırız. Bu da 1987 yılı sayımlarındaki toplam nüfus ile karşılaştırıldığında Kerkük'ün toplam nüfusunun 830.400 olması gerektiği ortaya çıkar. Türkmenlerin

---

[44] Hicran Kazancı, "Irak'ın Hassas Dengelerindeki Türkmenler", **2023 Dergisi**, S.38 (15 Haziran 2004), s.44.

nüfusu % 75'lik orana göre hesaplanacak olursa 622.800 rakamı elde edilir. Irak'ın 1981 yılı istatistiklerinde, elde edilen % 4.15'lik orana göre hesaplanırsa 664.000, % 75'lik orana göre ise 498.000 rakamı elde edilir ki, böylece Irak'ın % 2'lik iddiası, bırakın bütün bölgeyi, sadece Kerkük Vilayeti örneği ile dahi çürütülmüş olur.

Ayrıca, 1960'a kadar Kerkük nüfusunun % 95'inin Türkmen olduğu bilinmektedir. Ancak güdülen Araplaştırma politikası nedeniyle 1960 sonrasında binlerce Arap ailesi Kerkük'e yerleştirilmiştir. Nitekim Saddam sonrası da Kürtleştirme siyasetinin uygulanması sonucu çıkarılan Arapların yerlerine binlerce Kürt ailesi yerleştirilmiştir. Dolayısıyla Kerkük'teki ezici Türkmen yoğunluğu, Saddam sonrası dönemde aşındırılmış ve % 95'lik Türkmen nüfusu oranı % 65'e düşürülmüştür.

Bu iddiamızı ayrıca istatistiksel bir hesapla da desteklemek mümkündür. 1957 Krallık Dönemi'nde yapılan sayımda Irak'ta 500.000 Türkmen'in yaşadığı belirlenmiş ve 1959'da yayınlanan sayım sonuçlarında, Türkmenlerin sayısının 567.000 olduğu gösterilmiştir . Daha sonra bu bilgiler derhal gizlenmiştir. Irak'taki yıllık nüfus artış hızı, yapılan hesaplamalara göre % 3.5'dir. Buna göre 1997 yılında Irak'ta yaşayan Türkmen sayısı ise 2.5 milyonu aşar ki, bu da Irak'ın iddialarını başka bir yöntemle çürütmektedir[45].

İstatistiki hesaplamalara göre 2003 yılı itibariyle Irak'ın toplam nüfusunun 24 milyona ulaştığı tahmin edilmektedir. Aynı istatistiki tahminler, toplam Türkmen nüfusunun da üç milyonu aşmış olması gerektiğini göstermektedir. O halde Irak toplam nüfusunun % 12 ila 13'ünün Türkmen olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Bu hali ile Türkmenler Arap ve Kürtlerden sonra en büyük üçüncü etnik topluluktur. Demokratik sistem içinde nüfusları oranında temsil edilmelerini talep etmeleri de en tabi haklarıdır.

3- Irak'ta Türkmen Yerleşim Bölgeleri

Irak'taki Türk nüfusu, Türkiye Cumhuriyeti'nin Irak'la sınır teşkil ettiği Hakkari Siirt illeri hattından başlar, Musul şehrinin kuzey doğusunda bulunan Irak'ın en büyük ilçesi konumunda olan Telafer Şehri'ni (Irak'ın Türk yerleşim bölgesinin kuzey

[45] Hicran Kazancı, a.g.m., s.44.

ucudur) içine alır. Telafer 'den itibaren şerit halinde devam eden Türk yerleşim bölgesi Musul'u içine alarak doğuya ve güneye doğru ilerler doğuda diğer bir Türk şehri olan Erbil şehri bulunmaktadır. Erbil 'in güneyinde Altunköprü ilçesi, güneye doğru aynı uzaklıkta da Irak Türklüğünün en büyük şehri ve Irak Türklüğünün merkezi olan Kerkük bulunmaktadır. Kerkük şehri civarında Türk yerleşim bölgesi genişler. Kerkük'ün güneyine doğru inildikçe Türk yerleşim bölgeleri Dakuk (Tavuk), Tuzhurmatu, Tazehurmatu, Kifri gibi büyük ve önemli Türk ilçeleri ve yüzlerce köyden oluşan Bayat köyleri bulunmaktadır. Ayrıca kuzeyden güneye doğru inildikçe bu tür köylere sürekli rastlamak mümkündür. Bu şerit, çoğunluğunu Türkmen yerleşim bölgelerinin oluşturduğu pek çok kasaba ve yüzlerce köyü de içine alarak Bağdat'ın 120 km doğusuna kadar ilerler diğer Türk kasabaları olan Bedre ve Mendeli'yi de içine alarak uzanır.

Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde (1918 yılına kadar) Musul Vilayeti ile Kerkük Müstakil Mutasarrıflığı halinde idare ediliyordu. Erbil şehri Kerkük'e, Hanekin şehri de Bağdat'a bağlı birer kaza merkezi konumunda idi. 1957 yılından günümüze kadar gelen süreç içerisinde Irak iktidarları tarafından Türklerin yerleşim bölgelerinin idari şekilleri değiştirilerek, bölgenin demografik yapısının bozulmasına çalışılmıştır. 1957'de Türkmenlerin yerleştiği iller Musul, Kerkük, Erbil ve Diyala şehirleridir. Bağdat'ta da neredeyse Erbil şehri kadar bir Türk nüfusu yaşamaktadır. 1976'dan sonra Irak'taki idari yapı yeniden değiştirilmiş, yeni vilayetler ortaya çıkartılarak, Irak'ın il sayısı 18'e çıkartılmıştır. Bu yapılanma da Türklerin çoğunlukta olduğu bölgelerin parçalanması için özellikle yapılmıştır.

Kerkük ismi aslında milattan önce yerleşim bölgesi olan bu toprakların adı olarak geçmiş, daha sonra bu ad zaman ve buraya yerleşen toplulukların dillerindeki telaffuzlarla değişerek bu günkü halini almıştır. Bu ad zaman içerisinde Irak Türklerinin bir simgesi haline gelmiştir. Kerkük'e bağlı yüzlerce Türk köyü ekim topraklarıyla birlikte Kerkük'ten kopartılarak başka illere bağlanmak suretiyle Kerkük'teki Türk nüfusunun azalmasını, ayrıca diğer illere bağlanan Türk köy ve kasabalarının bu illerde azınlık halinde kalmaları sağlanılmıştır.

Ayrıca Kerkük ve diğer Türk yerleşim bölgelerinde Araplaştırma politikası gereğince güneyden Bedevi Araplar getirilerek, özellikle de Kerkük'te yapılan bu uygulama ile bu yerleşim bölgelerindeki Türk nüfusu yoğunluğu azaltılmıştır.

Kerkük ve Erbil bölgelerinin etnik konumu birçok tartışmaya yol açtığı gibi, maalesef zaman zaman üzücü şiddet olaylarının da vuku bulmasına sebep olmuştur. Irak'ta Kürt kökenli bazı politikacıları ve aydınları, Kerkük'te hiç bir zaman Türkmen çoğunluğunun bulunmadığını ispat etmek için amansız bir çaba harcamışlar ve bu istikamette Musul Meselesi çekişmeleri sırasında tanzim edilen İngiliz kaynaklı yayınlara veya bizzat Kürtlerin yazdıkları kitaplara dayanmışlardır.

Kürt siyasî hareketleri Kerkük petrolü olmadan, ciddî bir oluşumlarının gerçekleşemeyeceğini varsaymış ve Kerkük'e yoğun göçü teşvik etmiştir. Araplaştırma politikası da bunun antitezini teşkil etmiş ve petrol kaynaklarını sağlama ve emniyete almak için Kerkük'ün Araplaştırılması zarureti kanaatine varan Irak Hükümetleri, bir de sanal bir korkuyla Türkmenlerden maalesef hep kuşku duymuş ve tez elden bu bölgeyi Araplaştırmaya kalkışmışlardı. Kerkük'ün ismini dahi Arapça Millileştirme anlamına gelen ve Petrol kaynaklarının millileştirilmesi kararına gönderme yapan "*Al-Tamim*" olarak değiştirmiştir. Bu arada Kerkük'e bağlı bir çok Türkmen ilçesinin idarî bağlantısı Kerkük'ten koparılarak Arap çoğunluklu vilayetlere verilmiştir[46].

Iraklı araştırmacı Tamir Abdulmuhsin el-Amiri 9 ciltlik, Irak Aşiretleri Ansiklopedisi eserinde Ural-Altay dil grubuna bağlı olan Türkmenlerin el-Tamim, Kerkük, Ninava, Musul, Diyala ve Erbil ile bu şehirlere bağlı bazı ilçe, kasaba ve köylerde yaşadığını yazarak çeşitli aşiretlerine yer verdi. Bunların arasında; Bayat Aşireti, Kara Ulus Aşireti, Kanber Ağa Aşireti, Çayırlı Aşireti, Bend Ali Aşireti, İlhanlı Aşireti, Celili Aşireti, Demirci Aşireti, Şah Seven Aşireti, Deliveli Aşireti, Marağa Aşireti, Gülbanı Aşireti, Yakubi Aşireti, Dakra Aşireti, Saraylı Aşireti, Vendavi Aşireti, Pir Nadar (Pir Nazar) Aşireti, Ferhatlılar Aşireti, Seyitler Aşireti, İlhanlılar Aşireti, Tatran Aşireti, Tatran Aşireti, Hatlan Aşireti, Kasaplılar Aşireti, Huskeli Aşireti, Kâhyalar (Muratlı) Aşireti, Safuk Aşireti, Şeyhler Aşireti, Çeçen Aşireti bulunmaktadır[47].

---

[46] Erşat Hürmüzlü, a.g.e., s.85.
[47] Erşat Hürmüzlü, a.g.e., s.87-88.

Dr. Leezberg, "*Şebek ve Kakailer*" adlı eserinde Karmeli, Gulami ve Sarrafın Şebeklerin Türkmen hüviyetini teyit ettiklerini söylüyor ve Birleşik Amerika'nın İthaca şehrindeki Cornell Üniversitesi'nde 1988 yılında basılan M. Musa'nın Şebeklerin Anadolu'dan göç eden Türkmenler olduklarını ve Şebeklerin geleneksel kitapları olan *"Buyruk"* ve *"Menakıp"* kitaplarının da Türkmence yazıldığını tespit ettiğini yazmaktadır.

İnanırlığı şüphe götürmeyen bütün ciddî kaynaklar, Kerkük bölgesinin gerçekte bir Türkmen bölgesi olduğunu, ancak son zamanlarda Kürtleştirme veya Araplaştırma çabalarının etnik konumunu etkilemeye başladığını açıkça ifade ederler[48].

Herhangi bir kaynağa değinmeden önce, bu gerçeğin bizzat Irak hükümeti tarafından bahsi geçen ve 28 Ocak 1932 tarihinde Milletler Cemiyeti Konseyince kurulan komite tarafından hazırlandığı şekliyle Millet Meclisi'nin 5 Mayıs 1932 oturumunda onayladığı ve 30 Mayıs tarihinde açıkladığı deklarasyonun 9. maddesinde Kifri ve Kerkük ilçesinde(Kerkük şehri) çoğunluğun Türkmen olduğu ve bu bölgede Arapça'nın yanında Türkçe ve Kürtçe'nin resmi dil kabul edildiği hükme bağlanmıştır. O zaman Türkçe'ye karşı hassasiyetin bulunduğu dönem ve ortamda Irak hükümetinin böyle bir taahhüdü kayda değer olmayan bir azınlığa vermiş olabileceğini kimse düşünemez.

Konuyu inceleyenler, üst üste gelen Irak Hükümetleri ve kabinelerinin Arap, Kürt, Türkmen dokusunu hep kabul ettiklerini iyice bilirler. 1921 yılında ilk anayasa taslağı Arapça, Kürtçe, Türkçe ve İngilizce olarak bastırıldığı gibi İngiliz Yüce Temsilcisi 4 Mayıs 1924 tarihinde bir grup Tiyari Levi askerinin Kerkük'te yaptığı katliamdan sonra, yalnız Kerkük'te yayınlanması gerektiği için bildirisini sadece Türkçe olarak bastırmıştı. Tarihçi Abdurrazak Al-Hasani bu konuyu ele alırken o zaman Kerkük'te konuşulan lisanın Türkçe olduğunu açıklamaktadır.

1925 yılında kabul edilen Irak Anayasası, Arapça ve Kürtçe'nin yanında Türkçe olarak da basılmıştı ve 1931 yılında yayınlanan 74 numaralı Mahallî Lisanlar Yasası, başta Kerkük ve Erbil olmak üzere, Türkmenlerin çoğunlukta olduğu bölgelerde muhakemelerin Türkçe olarak yapılmasını hükme bağladığı gibi, Türkmenlerin tahsil gördüğü okullarda da tedrisatını kendi dilleriyle olmasını ön

[48] Erşat Hürmüzlü, a.g.e., s.89-90.

görmüştü. Bu hak ve güvenceler öteki temel insan hakları gibi, daha sonra gelen hükümetler tarafından rafa kaldırılmış ve bu konuda en korkunç insan hakları ihlallerinden birisi, dünya kamu oyunun gözü önünde yaşanmıştı. O zamanlar Irak Hükümetleri'nin bu gerçeği kabul ettiklerinin en bariz örneği olarak, Kerkük'te Belediye başkanlığı tarafından neşrolunan tek resmi yayın organı olan Kerkük gazetesinin Türkçe ve Arapça olarak yayınlanmış olduğunu gösterebiliriz.

Araştırmacı yazar Sati Al-Hisri Irak'ta *"Hatıralarım"* adlı eserinde 1921 yılında, o dönemin Eğitim Bakanlığı baş müşaviri görevinde bulunan İngiliz yüzbaşı N.Varel ile olan ihtilafı ve çarpışmasını ve Eğitim Müdürü muavinliği görevini reddettiğini açıklarken, Varel'in kendisine:

"...Kerkük'e git, orada Eğitim Müdürlüğü görevini sana verelim, orada Türkçe konuşulur, sen de Türkçe biliyorsun..." dediğini hatırlatıyor. Varel bu önerisini Kraliyet Sarayı Başkanı Rüstem Haydar'a da tekrarlamış ve Al-Hisri'den Türkçe konuşulan Kerkük'te yararlı olabileceğini söylemişti[49].

Irak'ın yeni tarihi üzerine pek çok araştırması ve eseri bulunan Hayri Emin Ömerî de, Irak tahtı üzerine yaşanan tartışma ve çatışmaları anlatırken Kerkük'te çoğunluğun Türkmen olduğunu yazmaktadır.

Ayrıca 1920 ayaklanması liderlerinden olan Ferik Mizher Al-Firaun, Irak'ın etnik konumuna değinirken, Arap olmayan azınlıkların ülkenin kuzeyinde sakin olduğunu, bunlardan Kürtlerin Süleymaniye ve Erbil'de, Türklerin Kerkük ilinde ve az sayıda Ermeni, Asurî ve Nasturî'nin Musul ilinde bulunduklarını ifade etmektedir.

Bir başka yazar, Abdulmecit Hasip Al-Kaysi'ye bakacak olursak, 1 Haziran 2000 tarihinde Londra'da çıkan el-Hayat gazetesinde Asuriler adlı kitabı hakkında yayınlanan bir eleştiriye verdiği cevapta, kendisini tanıtırken Irak'ın siyasî tarihiyle ilgilenmesinin elli yılı bulduğunu ifade eden bu yazar, adı geçen kitabında Kerkük'ün bir Türkmen şehri olup, halkının Türk ırkından olduğunu ve kuvvetli Kürt kabilelerinin onlara yakın oturduğunu yazmaktadır.

Irak'ın etnik yapısı ve mozaik konumunu anlatan başka bir yazar da Seyyar Al-Jamil, kendi kitabında *"...Türkmenler ise Irak'ın kuzeyinde belirli yerleşim bölge-*

---

[49] Erşat Hürmüzlü, **a.g.e.**, s.91-92.

lerinde yaşarlar. Yoğunlukla Diclenin doğusunda Kerkük ve batısında Telafer'i yerleşim mekânı olarak tutmuşlardır. Bu topluluk Irak'ın bazı bölgelerinde hükümranlık kuran Türkmen devletlerinin bir bölümüdür..." diye yazmaktadır.

Munzır Musuli ise *"Kürdistan'da siyasî ve partizan hayat"* adlı eserinde Amerikalı gazeteci William Egilton Jr'ın *"1946 Mahabad Cumhuriyeti"* kitabından alıntı yaparak, Kerkük'ün bir tartışma konusu olabileceğini ve sanki eşit olarak Türkmen ve Kürtler arasında paylaşılmış olduğunu, ancak petrol yataklarının bulunduğu batı ve kuzey-batı bölgelerinin Türkmen ve Arap köylerinden oluştuğunu yazmaktadır[50].

Dr. Mecit Khudduri *"Cumhuriyet Dönemi'nde Irak"* adlı kitabında Kerkük, Altunköprü ve Telafer'e temas ederken, buraların Türkmenlerce meskun olduğunu yazar.

Tanınmış Sosyolog Dr. Ali el-Verdi, Irak'ta Türkmenlerin yoğunlukla bulundukları bölgelere temasla bunların Araplarla Kürtleri ayırmakta olan düz bir çizgi üzerindeki şehir ve kasabalarda yaşadıklarına temas etmektedir[51].

Dr. Kasım el-Cümeyli de Dr. İzzet Öztoprak tarafından yayına hazırlanan *"Irak ve Kemalizm Hareketi"* adlı kitabında İngiliz yetkili Henry Dubbs'in, 1923 tarihinde Kerkük ve havalisinde Türkmenlerin Faysal'ın krallığı için yapılacağı oylamayı boykot etme niyetlerinin duyulması üzerine Kerkük'ü ziyaret ettiğini, Türkmenlerin önde gelenleriyle görüşüp İngilizlerin Türkmenlerin millî ve kültürel haklarını tanımaya hazır olduğunu ilettiğini bildirir.

Abbas el-Azzavî de, Münşi Bağdadi'nin Farsça'dan tercüme ettiği seyahat kitabında İranlı bir sorumlunun Kerkük'ten geçtiğini ve bu şehrin çoğunluğunun Türklerden oluştuğunu yazmaktadır.

Dr. Fazıl el-Ensarî, *"Irak Sakinleri"* isimli demografik çalışmasında Türkmenlerin Irakta üçüncü etnik grup olduğunu, Telafer'den Mendeli'ye uzanan hatta Araplarla Kürtleri ayırdıklarını ve Kerkük'te en büyük yoğunluklarının bulunduğunu yazmaktadır.

---

[50] Erşat Hürmüzlü, **a.g.e.**, s.92-93.
[51] Erşat Hürmüzlü, **a.g.e.**, s.93.

Irakli yazar Mir Basri, *"Yeni Irak'ın Edebiyat Yıldızları"* adlı eserinde Irak'ta gelişen edebiyattan söz ederken, Kürtlerin Süleymaniye bölgesinde edebî eserler vermelerine karşın, Kerkük'de Türkmen edebiyatının yaygın olduğunu yazarak, Fuzûlî, Fazlî, Rizaî, Ahdî, Şemsî ve Hüseynî ile başlayan edebiyat akımının, sadece Türkmen edebiyatı ile geliştiğini ve Hicrî Dede, Hıdır Lütfü, Naci Hürmüzlü, Mehmet Sadık ve Ahmet Faiz ile doruğa çıktığını, Kürt asıllı Şeyh Rıza Talabanî'nin de Türkçe yazmak durumunda olduğunu bildirmektedir.

Dr. Cemil Musa Naccar *"Bağdat Vilayetinde Osmanlı İdaresi"* adlı eserinde Türkmenlerin kökenlerine ve geleneklerine bağlı olan ve Bağdat'tan bahsederken vilayetin kuzeybatısında yaşayarak Kızlarbat, Hanekin, Şahraban, Mansuriye, Deli Abbas, kazaniye ve Mendeli'de yaşadıklarını, ancak ayrıca Musul vilayetinin bir çok şehir ve kasabalarında da yoğun bir şekilde yaşadıklarını bildirmektedir.

Stephen Hemsly Longrigg *"Irak'ın Yeni Tarihinde Dört Yüzyıl"* adlı eserinde Türkmenlerin yerleşim bölgelerini anlatarak şöyle demektedir: Türkmenlerin eski göçlerin kalıntıları Telafer'de ve uzun bir çizgi olarak Musul yolunda Deli Abbas'tan Büyük Zab'a kadar uzanmaktadır. Güzel Kerkük şehri ise son iki asırda pek değişmemiştir. Ve büyük güzergâh üzerindeki Türkmen köylerinin konumu, hatta yağmura dayalı tarımla uğraşan çeşitli köylerin konumu da hiç değişmemiştir. Türk kanının hakim olduğu bölgelerde, Türkçe'nin ve Türk akımının bariz bir şekilde görüldüğü yerlerde, her zaman Türk ağırlığı görülmüştür. Longrigg bu kapsamda Kerkük'ü anlatırken, konuşulan dilin Türkçe olduğunu söylemektedir[52].

Longrigg'in başka bir kitabı, Türkmenlerin feodal olmayan ve tarımla uğraşan köylerde sakin olduklarını, başlıca Kerkük, Altunköprü, Erbil ve Kifri'de, ayrıca Karatepe, Tuzhurmatu, Tavuk ve Bağdat - Musul yolunda yoğunluk kazandıklarını, bir de Musul-Sincar yolu ortasında olan Telafer'de bulunduklarını yazmaktadır. Longrigg, Musul meselesinin çözüme kavuşmasından sonra Kerkük ve Kifri'de olduğu gibi, buralara bağlı olan köylerde de Türkmenlerin bir problem yaratmadıklarını ve kendilerine oldukça fayda sağlayan mistik tutumlarını bırakmadıklarını yazmaktadır.

İngiliz yazar Sarah Garaham Brown, Kerkük bölgesinin Araplaştırılması ve Türkmenlerle Kürtlerin bölgeden göçe zorlanması çabalarının II. Körfez Savaşı'ndan

[52] Erşat Hürmüzlü, a.g.e., s.93-95.

çok önce başladığına temas etmekte, David Mac-Dowall ise, Musul şehrinin Arap çoğunluğuna sahip olmasına rağmen Bağdat'a uzanan yol üzerindeki bütün şehir ve köylerde Türkçe konuşan Türkmenlerin sakin olduğunu yazmaktadır.

Vladimir Minorsky, *"İhtilaflı Bölge"* adlı yazısında, Musul meselesine değinirken hiç şüphe götürmüyecek bir şekilde İpek Yolu adlı tarihi yol boyunca Türkmenlerin çoğunlukta olduklarını ve Telafer, Erbil, Altunköprü, Kerkük, Tazehurmatu, Tavuk, Tuzhurmatu, Kifri ve Karatepe'de çoğunluğu teşkil ettiklerini tesbit etmektedir.

W.R. Hay *"Kürdistan'da İki Yıl"* adlı eserinde 1918-1920 arasında siyasî memur olarak yaşadığı Irak'ta Küçük Zab nehri güneyinde en önemli iki şehrin Kerkük ve Süleymaniye olduğunu, Süleymaniye Kürt şehri iken, Kerkük ve Erbil'in Türkmenlerle meskun olduğunu yazmaktadır. Hay, bu kitapta Kerkük'te çoğunluğun Türkmen olduğunu ve bu şehrin onların ana yerleşim bölgeleri olduğunu da yazıyor.

Siyasî literatüre bakılırsa, 1958 darbesinden sonra, merkezi Kerkük'te olan 2. Tümen Komutanı Tümgeneral Nazım Tabakçalı'nın hatıralarını içeren kitaptan alınan belgelerde, o zamanki siyasî otoritenin konuya nasıl baktığı da ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki, Tabakçalı, Genel Askeri Hakime sunduğu raporda, *"...Kerkük'te, Kürtlerle Kerkük vilayetinde çoğunluğu oluşturan Türkmenler arasındaki etnik çatışmanın çok belirgin bir durumda ortaya çıktığını..."* belirtmiştir.

Tabakçalı, ikinci bir raporunda da, 2-5 Şubat 1959'da toplanan Birinci Öğretmenler Sendikası Kurultayı'nın kararlarını eleştirirken, Kerkük'te Kürtlerin hiç bir şekilde çoğunluğu oluşturmadıklarını, aksine azınlık konumunda olduklarını ifade etmektedir.

İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nın 371/134212 numaralı bir diğer belgesi olan, 12 Ağustos 1958 tarihli ve 1286 numaralı gizli telgraf ise, Kerküklülerin genellikle Türkçe konuştuklarını açıkça ifade eden bilgiler içermektedir[53].

Konuyu derinlemesine araştıranlar, her halde Hanna Batatu'nun Irak hakkındaki kitabının 3. cildinde yer alan şu ifadelere rastlamışlardır: *"...Bir petrol merkezi olan Kerkük, Bağdat'ın 180 mil (280 km.) kuzeyindedir. Çok yakın zamanlara*

[53] Erşat Hürmüzlü, a.g.e., s.95-97.

kadar kelimenin tam anlamıyla bir Türk şehri iken, Kürtler yavaş yavaş yakın köylerden bu şehre göç etmeye başladılar. Petrol sanayinin gelişmesinden sonra bu göç hız kazanmaya başladı ve 1959 yılına gelince, Kürtler şehrin üçte birini teşkil etmeye, Türkmenlerin sayısı ise yarıdan biraz fazlaya inmeye yüz tuttu. Erbil gibi başka Türk şehirleri de aynı olaya şahit oldu. Erbil büyük bir şekilde Kürtleşmeye başladı ve değişiklik barışçı bir şekilde cereyan etti. Kerkük'teki durum ise farklıydı; oradaki halk daha dirençli olarak, Türkiye ile sıkı kültürel bağlarını koruyup, etnik hüviyetlerini daha şuurlu olarak perçinleştirdiler...''

Son olarak, kimsenin objektifliğinden şüphe etmediği Encyclopedia Britannica'nın da, tartışma götürmeyecek şekilde Kerkük'ün bir Türkmen şehri olduğunu, ancak şehirde Arapça ve Kürtçe konuşan insanların da bulunduğunu vurgulamasına işaret etmek yerinde olacaktır. Bu ansiklopedinin düzeltilmiş yeni baskılarına bakacak olursak, Kerkük'ün etnik yapısına temas edildiğinde yine Türkmenlerin ön planda olduğunu görmüş oluruz[54].

Türkmeneli bölgesi illerinin durumu ise şöyledir:

a- Musul Vilayeti

Irak'ta ikinci büyük kent sayılan Musul, önemli merkezlerden birisidir. Musul da bir Arap ve Irak Türk şehridir. Nineva olarak da bilinen doğu Musul'da 250 bin Irak Türk'ü yaşamaktadır[55]. Musul ilinin %30'ndan fazlası Türk'tür. Telafer, Sincar, Hazar, Tilkef, Baraj, Hamadiye, Şihkhan ve Akra olmak üzere 9 ilçesi vardır. Bu ilden Dicle nehri geçmektedir.

Türkiye'den 70 km uzaklıkta olan Musul, kuzey ve kuzey batıya uzanan hatta Telafer'in doğusundan ve Sincar'ın güneyinden başlayarak Türkmenlerin yerleştiği bölgelerdir. Türkler genel olarak Telafer, Efkini, Neyneva, Yunus Peygamber, Faysaliye, Reşidiye, Kaziye, Şirahan, Karakoyunlu, Selamiye ve Muhallebiye bölgelerinde yaşarlar.

---

[54] Erşat Hürmüzlü, **a.g.e.**, s.97.
[55] Ümit Özdağ, "Coğrafi ve Siyasi Kuzey Irak", **http://www.yenicaggazetesi.com/detay.asp.**

Musul'un merkezi ve çevresinde yaklaşık 70 köyün bulunmasının yanı sıra, bölgede *"Şebekler"* olarak bilinen 50 köy daha yer almaktadır. Sünnî ve Şiî olan bu köylerin en önemlileri, Afgani, Butepe, Buhur, Kırmızı, Arfi, Mastah, Şeyh İbrahim, Humre, Termi, Tel Gazu, Cemmaş Harabeleri, Cuma ve Mal Firan'dır [56].

Türk kamuoyunda en az bilinen yer olan Telafer ilçesinin nüfusu nerdeyse tamamen Türkmenlerden oluşur. 300.000 Türkmenin yaşadığı Telafer, Musul iline ait ve dünyanın büyük ilçelerinden biridir. Saddam'ın yürüttüğü Türk düşmanlığı politikası yüzünden uygun ve elverişli tüm şartlara rağmen İl'e çevrilmemiştir. % 98'si Türk ve 200'den fazla köyü bulunan Telafer, Musul'dan 70 km uzaklıktadır. Telafer'de, Bayat, Alabay, Seyitler, İlhanlılar, Muratlı, Şeyhler, Babalar, Çulaklar, Çelebiler, gibi önemli Türkmen aşiretleri bulunmaktadır. Telafer'deki en önemli semtler Seray, Kale, Hasan Köy, Sıncar Su, Kerkeri Çelebi, Cabi, Çulak ve Kemberdıre'dir[57].

Telafer'de, Saray Kale, Hasan Köy, Sincar Köy, Gargari, Çelebi, Oğlak gibi eski Türk semtleri bulunmaktadır.

b-Kerkük Vilayeti

Kerkük şehri, Türkmenlerin en önemli yerleşim yeri olmasının yanı sıra onların sembolü durumundadır. Tarihte *"Karhini"*, *"Kerhine"* ve *"Arabha"* adları ile tanınmıştır. İslam tarihinde varlığı beşinci yüzyılda ya da ondan önceki dönemlerde bilinmektedir.

"Kerkük" adı ise, Türkmenlerin Irak'ta inşâ ettiği Karakoyunlu Devleti Dönemi'nde, başka bir deyişle Hicret'in 7. yy.da tanınmıştır. Selçuklular Dönemi'nde adı, iyice duyulan Kerkük, Hicret 585 yılında Atabeklerin eline geçti. Hicret 7. yy.da adı iyice ünlenen Kerkük, petrol yataklarının bulunması ile uluslararası alanda da ünü yayılmaya başladı. Kerkük şehri Irak'ın kuzey ve orta bölgeleri arasındadır. Kuzeyden Musul ve Erbil, doğudan Süleymaniye, batıdan Salahaddin ve güneyden de Diyala şehri ile sınırlanmaktadır. Kerkük'te zengin petrol rezervleri bulunmaktadır.

---

[56] Mazin Hasan, "Irak'ın Gizlenen Gerçeği Türkmenler", **Irak Krizi (2002-2003)**, Asam yay., Ankara, 2003, s.49.

[57] Ziyat Köprülü, **Irak'ta Türk Varlığı**, Örnek yay., Ankara, 1996, s.14.

Bağdat'tan 285 km, Erbil'den 76 km, Süleymaniye'den 110 km. uzaklıkta yüzölçümü Irak rejiminin Araplaştırma kararlarından önce 19543 km. olan Kerkük 1975-1977 yıllarında 9426 km'ye indirildi. Tuzhurmatu ve Kadir Kerem İlçeleri Selahaddin Tikrit'e, Kifri ilçesi ise Diyala'ya bağlandı. Halen Kerkük'e bağlı Altunköprü Bucağı, Çemçemal, Dakuk ve Havice gibi bölgeler bulunmaktadır.

Araplaştırma politikası çerçevesinde şehrin adı 1976'da *"El-Tamim"* olarak değiştirildi. Kerkük'teki Türkmenlerin sayısı 1960'a kadar şehir nüfusunun % 95'ni oluşturmaktaydı. Ancak Araplaştırma politikası ve etraftaki köylerden Kürtlerin şehre göçü nedeniyle bu oran % 75'e düşmüştür[58]. Kerkük'teki en önemli yerleşim yerlerinden biri de tarihî *"Kale"*dir. Bu kale Türkmenlerin bir diğer sembolüdür. Buradaki semtlerden bazıları da *"Kale"*, *"Hamam"*, *"Ağalık"* ve *"Meydan"*dır. Ayrıca Kale'nin etrafındaki semtlerin en önemlileri İmam Kasım, Yedi Kızlar, Helvacılar, Çukur, Yeni Damlar, Büyük Mahalle ve Çay'ın yanı sıra *"Hassa Su"* olarak bilinen nehrin karşı tarafında Bekler, Gavur Bağı, Sarı Kahya, Arafe ve Kuriye Şarırlı yer almaktadır. Kalede Türkçe'den başka dilleri olmayan Katolik Kale Hıristiyanların bir semti de mevcuttur. Bu topluluğun Moğol Ordusu'nda bulunan Hıristiyan Türklerin kalıntısı oldukları saptanmıştır. Kale'de Danyel Peygamber Yatırı ve Camisi, Uzeyir, Huneyin ve Meryem Ana Kilisesi, Hicret 762 yılında ölen Bağdat Hatunu'nun kızı Yaşa ve Abu Allük'ün mezarları bulunmaktadır.

Meydan, Numan, Arslan Paşa ve Nakışlı Minare gibi tarihi değerleri bulunan camiler ve İmam Kasım, İmam Ahmet ve İmam Abbas Türbelerinin yanında; Musalla, Çay, Çukur, Piryadi, Avcılar, Ağalık, Ziva, Helvacılar, Cüt (Çift) kahve, İmam Kasım, Kasaphane ve Şorca gibi semtler Kale yakasında yer alırken; Mecidiye, Begler, Gavurbağı, Hasa, Sarı Kahya, İmam Abbas, Talimtepe, Saturlu (Satırlı), Elmas, Arafa ve Tisin gibi semtler ise Korya yakasında yer almaktadır[59].

Şehirdeki önemli semtler de şunlardır: Kuriye, Girit meydanı, Sarı Kahya, Gavur bağı, Satirli, Elmas, Tisin, Hamzeli, Hassa, Bekler, Torbalık Mahallesi, Arafa, Çukur, Helvacılar, Cut Kahve, Avcılar, Kara Kaç, Cut Tak, Araplar Mahallesi, Kale, Yedi Kızlar, Meydan Mahallesi, Tekiye Mahallesi, Danyal Peygamber, Top Kapı, imam

[58] Hicran Kazancı, **a.g.m.**, s.44.
[59] **Kerkük**, Mart 2004.

Kasım, Kasaphane, Seyit Kızı, Talim tepe, Köprü başı, Neft deresi ve Molla Abdullah tepesi. Kerkük'te yaklaşık 150 yıldan beri en ünlü pazar yeri ise, Osmanlı döneminin sonlarında inşâ edilen Kubbeli Pazar'dır[60].

Kerkük'ün civarında, Kızlıyar, Mutara, Topzava, Türkalan, Yayçı, Tercil, Yahyava, Leylan, Bılava, Bacuvan, Beşir, Tazehurmatu, Çardağlı, Kümbetler, Dibis, Kara Hasan, Taktak, Ömermenden ve Hamzeli gibi Türkmen köy ve kasabaları bulunmaktadır.

Altunköprü Kasabası, Kerkük Erbil karayolu ile demiryolu üzerinde, Kerkük'ün 44 km. kuzey batısına düşer. Erbil'den 50 km. uzaklıktadır. Aşağı Zap (Küçük Zap) nehri ikiye ayrılarak Kasabayı bir adacık gibi ortası da bıraktıktan sonra Kayabaş köyünde yeniden birleşmektedir. Verimli toprağı bulunan kasabada sulu tarım yapılmaktadır. Kasabanın el sanatları da ünlüdür. Tarihte önemli bir yere sahip Altunköprü, bölgeye gelen seyyahların uğrak yeri olmuştur. Küçük Zap üzerinde bulunan iki köprü Sultan Dördüncü Murat tarafından yapılmıştır. Altunköprü nüfusunun % 95'i Türkmen'dir. ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra teşvik edilen Kürt göçleriyle bu oranın % 65-70'e düştüğü değerlendirilmektedir.

Dakuk, Tarih araştırmaları, bu ilçemiz insanlarının aslını Karakoyunlular'a bağlamaktadırlar. Dakuklular, bu soyları ile her zaman övünmüşlerdir. Kerkük'ten 40 km. uzaklıkta bulunan Dakuk'ta Türklerin Abbasi Halifesi El-Mutasam zamanında yerleştiklerine işaret etmektedir, kimi tarihi kaynakları. Dakuk'un yakınlarında İmam Zeynelabidin Köyü bulunmaktadır[61].

c- Erbil Vilayeti

Erbil şehri, Türkmenlerin eski yerleşim merkezlerinden biridir. Irak'ın kuzeyinde bulunan Erbil, kuzeyden Türkiye ve doğudan da İran ile sınırlıdır.

---

[60] İbrahim Metin, "Türk'ün(Anadolu'nun) Ayrılmaz Uzantısı Kerkük", **Kardaşlık**, Yıl 4, S.16 (Ekim-Aralık 2002), s.13-18.
[61] Ziyat Köprülü, **a.g.e.**, s.15.

Erbil'in eski bir şehir olduğu tarihi belgelerle sabittir. Hatta bazı kaynaklar Babil'den dahi eski olduğunu yazar. Tarihi kitabelerde Urbilum olarak geçmektedir. Erbil Sümerler, Akatlar, Kutiler, 3. Ur sülalesi ve Babillileri görmüş bir şehir olup çivi kitabelerinde Ülke Hanımı'nın evi anlamına gelen Akaşan Kalama olarak geçtiği, Taha Bakır ve Fuat Sefer'in "*Eski Medeniyetler Rehberi*" kitabında tespit edilmektedir. Asurlular zamanında Sen-harip Erbil'de bazı sulama projeleri gerçekleştirmişti. Bizanslılar ve Sasaniler şehri ele geçirmiş ve Türkmen beylerinden Zeyneddin Ali Küçük, burada bir Türkmen Beyliği kurmuştu. Bundan sonra Erbil Muzaffereddin Ebu Sait Gökbürü'nün yönetimine geçmiş ve altın çağını yaşamıştı.

Erbil, ayrıca Celayirliler, Karakoyunlu beylerinden Şah Muhammed ve Esba Emiri kardeşinin yönetimine girdiği gibi Akkoyunlular tarafından da yönetilmişti. 1637 yılında Osmanlı idaresine geçen Erbil, İngilizlerin Irak'ı işgaline kadar Osmanlı yönetiminde kalmıştı.

Erbil Molla Efendi gibi bilginler, Yakup Ağa, Rezzak Ağa, Garîbî, Şeyh Sait Efendi Haşim Nahit Erbil ve Tevfik Celal Orhan gibi şair ve edebiyatçılar yetiştirmiştir.

Araştırmacı yazar Hanna Batatu, yukarıda bahsedilen "*Irak, 3. Kitap Komünistler, Baasçılar ve Özgür Subaylar*" eserinde, şehir merkezinin çoğunluğunun Türkmen olduğu Erbil'in uğradığı Kürt göçüne temas ediyor ve bu şehri Kürtleştirmek için yapılan çabalardan bahsetmektedir.

Ancak Erbil, hâlâ bir Türkmen şehri görünümünü vermekte, özel olarak kalesi aynı hissi vermekte ve asil aileleri hâlâ Türkmen geleneklerine sadık olarak yaşamaktadır. Erbil Türkmen kültür hayatını zenginleştiren bir çok sanatçı, edebiyatçı ve şarkıcı yetiştirmiştir.

Erbil'de Türkmenlerin kendi hüviyetlerini korumaları, bir çoğunu rahatsız etmiştir. Onun için yerli yersiz Türkmenlerin Erbil'de sonradan gelme bir topluluk olduğunu veya çok az olduğunu söylemekte ısrarlılar[62].

Irak kabinesinde Kuzey Bölgesi İşleri Bakanlığını, daha sonra Irak'ın Prag Büyükelçiliğini yapan Muhsin Dizayi, Londra'da yayınlanan el-Zaman gazetesinde tefrika olarak çıkan "*Yaşadığım Olaylar*" adındaki Arapça kitabında bir olay nakletmektedir. Dizayi'ye göre, o zamanların Erbil Valisi Halit Abdulhalim kulüplere

[62] Erşat Hürmüzlü, **a.g.e.**, s.98-99.

uğrar, konuşmalara kulak asarmış. Bir defasında aralarında İsmail Yakubi, Cevdet Ahmet Naci ve başkalarının bulunduğu bir gurubun aralarında Türkmence konuştuklarını duymuş, isimlerini yazmış ve ertesi gün vilayet makamına gelmelerini rica etmiş. Bunlar geldiğinde o zaman tanınan Türkmen Kültürel haklara işaretle bu adıma destek vermelerini istemiş ve ocaklar, dernekler kurmalarını önererek kendilerine yardımcı olacağını ifade etmiş. Dizayi bunların güldüğünü ve arada bir yanlış anlama olduğunu, çünkü, hepsinin Kürt olduğunu söylediklerini yazıyor.

Dizayi Erbil'de asil aile fertlerinin Türkmence konuşmayı adet edindiklerini yazarken, neden bir gurup Kürt'ün kendi aralarında ve özel görüşmelerinde Türkmence konuştuklarını izah etmemektedir. Kaldı ki bu bağlamda işaret ettiği asil ailelerin adlarını örnek verirken, Avcılı ve Doğramacı gibi ailelerden zikrederek, bunların da Kürt olduğunu söylemekte bir mahzur görmemiştir[63].

Yakın tarihe kadar nüfus bakımından birinci konumda olan Türkmenler gerek Irak Rejiminin Barzani'ye karşı yürüttüğü politika sonucu Kürt köylerini yıkması ve köylüleri göçe zorlaması sonucu Erbil'e civar köylerden göçler çoğalmış ve kentteki Kürtlerin nüfusunun artmasına neden olmuştur. Önceleri, Türkmenler sayı olarak Erbil'de çoğunlukta olmalarına rağmen şehrin etrafındaki Kürt köylerinden göçler nedeniyle zamanla ikinci duruma düşmüşlerdir.

Erbil'deki en önemli tarihi kalıntılar, Erbil Kalesi, Seyit Ahmet tepesi ve Muzaffer Minaresi'dir. 1190 yılında Muzafferettin Gökbörü tarafından inşâ ettirilen Büyük Cami, Türkmenlerin Erbil'deki en önemli tarihi kalıntılarından biridir[64]. Erbil şehrindeki yerleşim, yoğun bir şekilde iç içe olmakla birlikte Türkmenlerin en önemli semtleri, Arap Mahallesi ve Aşti Mahallesi'dir[65].

d- Selahattin Vilayeti

İçinde Türk yerleşim bölgelerinin bulunduğu bir ildir. Saddam Hüseyin'in doğum yeri bu ilin sınırları içindedir. Türkmenleri aşağılamak ve Türkmen yerleşim

[63] Erşat Hürmüzlü, **a.g.e.**, s. 99.
[64] **http://www.turkmencephesi.org/erbilsehri.htm.**
[65] Mazin Hasan, **a.g.m.**, s.48.

bölgelerini idari yönden zayıf düşürmek için 1976 yılında Kerkük'ün adı değiştirilmiş ve Tuzhurmatu ve Kifri ilçeleri Kerkük'ten koparılmış ve bu il oluşturulmuştur. Ayrıca yüzlerce Bayat Köyü de bu ilin sınırları içinde kalmıştır. Daha sonra Kifri ilçesi Süleymaniye iline bağlanmıştır. Merkez Tikrit'tir. Tuzhurmatu, Samarra, Beled, El-Faris, Baj, Al-Dor ve Şarkat'tan oluşan 8 ilçesi vardır.

1976 yılına kadar Selahattin'de, Türkmenlerin varlığının bulunmadığı söylenmektedir. Ancak Kerkük şehrinden Tuzhurmatu ve Bayat köyleri 1976'da kurulan Selahattin kentine idari olarak dahil edilmiştir. Şu anda Türkmenler Tuzhurmatu ve Bayat köylerinde yaşamaktadırlar. Bayat köyleri şunlardır: İmrali, Bestamlı, Meftul, Yengice, Kukes, Hassa Dadı, Şah Sivan, El-Bu Hasan, Braucli, Muratlı, Abut, Zenguli, Karanaz, Şeyh Muhsin ve Süleyman Bek[66].

Tuzhurmatu, Saddam'ın zorla var ettiği, doğum yeri olan Selahattin Tikrit İline bağlanıncaya dek, Krallık Dönemi'nden başlayarak Kerkük'e bağlı olan ünlü ilçedir. Selahattin'den 130 km, Kerkük'ten 75 km. uzaklıkta bulunan bu ilçe, Türkmen kültürünü yetiştirdiği bir çok değerli şair, yazar, sanatçı ve aydınlarla zenginleştirmiştir.Uzun yıllar yaşamını Saddam'ın zindanlarında geçiren gözleri görmeyen büyük şair Hasan Görem ve bir kaç defa tutuklanan değerli ses sanatçısı Ekrem Tuzlu burada yetişmiştir. Oğuz Türklerinin önemli Aşiretlerinden Bayat Aşiretinin önemli bir bölümü bu bölgede bulunmaktadır. Tuzhurmatuya bağlı önemli ilçelerinden Emirli, Yenice, Süleyman Beg sayılabilir[67].

e-Diyala Vilayeti

Bu bölge Türkmen bölgesinin merkezlerinden birisidir. Merkezi Bakuba'dır. Ayrıca Beledrus, Halis, Hanekin, Mendeli, Kızlarabat ve Karahan gibi Türklük kokan ilçeleri bulunmaktadır. Bu vilayetlerin hepsinde Türk yerleşim bölgeleri ve Türk ilçeleri bulunmaktadır. Küçük yerleşim bölgeleri hariç yerleşim bölgelerinin tamamına yakını burada belirtilmektedir. Görüldüğü gibi Irak Türkleri, daha çok ülkenin kuzey ve orta

[66] Mazin Hasan, **a.g.m.**, s.48-49.
[67] Ziyat Köprülü, **a.g.e.**, s.15.

bölgelerinde yerleşmekte olup yukarıda belirtilen şehirler ile Bağdat kentine yayılmış durumdadırlar. Bağdat şehrinde 250.000'den fazla Irak Türkü bulunmaktadır.

Kifri, Tuzhurmatu'dan sonra Kerkük'ten gasp edilen ikinci ilçemizdir. Yine Araplaştırma politikasının bir sonucu olarak Kerkük'ten koparılıp Diyale İli'ne bağlanmıştır. 131 km. uzaklıkta bulunan Kerkük'ün güney-doğu bölgesine düşen Kifri, Erbil gibi civar Kürt köylerinin göç akınını ve Türkleri bu ilçeden göçe zorlama politikaları sonucu nüfus bakımından Türkmenleri ikinci konuma düşürmüştür.

Karatepe, yüzölçümü 175 km. olan Kifri'ye bağlı bir bucağımızdır. 112 köyü bulunan Karatepe'nin nüfusunun ezici çoğunluğunu Türkler (Türkmenler) oluşturmaktadır. Karatepe demoğrafik yapı itibarı ile Bayat bölgesinin uzantısıdır.

Nüfusunun büyük bir kısmı Türkmen olan hanekin ilçesinde Elvend Nehri üzerindedir. (Bu Nehire Akkoyunlu Hükümdarı Hasan Padişahın oğlu Elvendin adı verilmiştir). Osmanlı Dönemi'ne ait bir taşköprü bulunmaktadır. Adından anlaşılmakta olan bu bölgeye Akkoyunlular yerleşmiştir. Doğusunda İran, batısında Kızlarbat (Sadiye), kuzeyinde Karatu ve güneyinde Mendeli bulunmaktadır.

Kızlarbat (Sadiye) halen Diyale İline bağlıdır. Dicle Nehri'nin yakınından geçtiği Kızlarbat, Bağdat-Hanekin-İran sınırında bulunan Kasrişirin güzergahı üzerinde bulunmaktadır. Nüfusunun çoğunluğunu Türkmen olan Kızlarbat'ta Büyük Cami, Yengi Evler, Piryalğuz, Tepe, Çöllük gibi Türk semtleri mevcuttur. Kızlarbat adını taşıyan bir şehir Türkmenistan'da da bulunmaktadır. Muhtemelen bu bölgeye yerleşen Türkmenler bu şehirden göç etmişlerdir.

Mendeli bölgesinin tarihi M.Ö. 6. yy.a kadar uzanmaktadır. Toprakları çok verimli olan Mendeli İli, Saddam Rejiminin İran'la savaşı Dönemi'nde İran sınırına yakın olduğu gerekçesi ile 800 bin hurma ağacını yakmıştır, üzüm ve narenciye bahçelerini yok etmiştir. Osmanlı Dönemi'nde bile ilçe olmasına rağmen Türk kimliğini değiştirmek için çeşitli yollara başvuran rejim, 1987 yılında aldığı bir kararla Mendeli'yi ilçeden bucağa çevirmiş ve yıllar yılı kendisine bucak olan Beledruz'a bağlanmıştır. Beledruz'un ilçeye çevrilmesi, bu kasabanın nüfus çoğunluğunun Arap olması,

Mendeli'de nüfusun çoğunun Türk olması bu haksız kararı almak Saddam Rejimi için yeterli sayılmıştır[68].

[68] Ziyat Köprülü ,**a.g.e.**, s.16.

II- TÜRKMENLERİN SİYASİ MÜCADELESİ

A. AYAKLANMA VE KATLİAMLAR

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda, Irak'ın İngiliz işgaline girmesi, Türkler için, karanlık bir dönemin başlangıcı olmuştu. Toprakları İngiliz işgaline uğrayan Musul, Kerkük ve Erbil Türkleri'nin ileri gelenleri, istilâcı güçlere karşı mücadele etmek için hemen harekete geçmişlerdi. Anadolu toprakları üzerinde yürütülen Millî Mücâdele'ye paralel olarak başlayan, bölgedeki hareketler, gücünü yine Anadolu'dan alıyordu. İlk olarak, İngilizler'in, halkı Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtmalarını önlemek için, acil biçimde önlemler alınmağa başlandı. İngilizler bölgedeki siyasi hakimleri, para vererek elde ettikleri bazı aşiret reislerini yanlarına çekmek için büyük gayret gösteriyorlardı. Buna karşılık, Türklerin ileri gelen liderleri, İngilizlerin bu gayretlerini boşa çıkarmak için, olağanüstü çaba harcıyorlardı. Bunların arasında Erbil Türklerinin çok sevilen ve sayılan din alimi Küçük Molla Efendi (1867-1943)'nin, halkı İngilizlere karşı mücadeleye davet eden ve işgalcilerin propagandalarına karşı uyanık olmağa yönelik konuşma ve sohbetleri, büyük etki yapıyordu. Şehrin en büyük ibadet yeri olan Ulucami'de aynı zamanda hocalık da yapan Küçük Molla Efendi, Erbil'in ileri gelenleri üzerinde büyük nüfuza sahipti. İngilizler de, işgal ettikleri yerlerde, bu yüzden çeşitli bahaneler yaratarak, halkın en çok toplanma yeri olan camileri kapatıyorlardı. Bu düşünceyle İngilizler, Erbil'de mevcut on iki camiden onunu, salgın hastalık olduğu gerekçesiyle kapatmışlardı. Gaye, halkın buralarda toplanmalarını ve aralarında ilişki kurmalarını önlemekti. Böylece halkın sadece iki camide toplanmaları daha kolay kontrol edilebilirdi. Bunun üzerine Küçük Molla Efendi'nin evi, adeta toplanma merkezi haline gelmişti.

Van Valisi Haydar Bey, İstanbul'a Bâb-ı Âlî Dâhiliye Nezâreti(İçişleri Bakanlığı)'ne 6 Ağustos 1919 tarihinde bildirdiği şifre ve telgrafta, İngilizlerin bütün Erbil ve Revanduz aşiret reislerine ayda yetmişer rupiye maaş verdiği, ancak Erbil

ağaları ve aşiret reislerinin, İngilizlerin hakimiyetini ve maaşlarını kabul etmediği ve her teşebbüslerine engel olmağa çalıştıkları dile getirilmektedir. Buna göre, bölgede tanınan Seyyid Taha'yı elde eden İngilizlerin, bu kişiyi Bağdat'a davet etmeleri, bunun da daveti kabul ederek, Bağdat'a gideceği yolunda haberlerin yayılması, halk arasında büyük tepkiye yol açmıştır. Bunun üzerine Seyyid Taha, İngiliz siyasî hakiminin davetine icabetle Bağdat'a hareketinden önce Küçük Molla Efendi'nin evinde, Erbil ağalarının da hazır bulundukları toplantıya çağrılmıştır. Toplantıda Erbil ağaları, İngilizlerin kendisine verebilecek paranın azamisini vermeğe hazır olduklarını ifade ederek, düşmanın (İngilizlerin) teklifini kabul etmemesini ve böylece halk arasına nifak saçmaması yolundaki ricaları kabul etmeyen Seyyid Taha'ya ağır biçimde hakaret edilmiştir. Dönüşte de, bütün halkın ve aşiretlerin nefretini kazanmış olan Seyyid Taha'nın hareketini, Erbil'den Van'a kadar, özellikle Erbil, Revanduz ve Şemdinân aşiret, ulemâ ve din adamları telin etmişlerdir.

İngiliz işgalinden sonra Bağdat'ta, Kerkük'te, Musul'da ve Irak'ın başka şehirlerinde, Türk hakimiyetinin tekrar uygulanmasını ve yerleşmesini isteyen pek çok kişi vardı. Bu yüzden Bağdat'ta faaliyete başlayan gizli bir Türk Cemiyeti kuruldu. Türklük yanlısı fikirleri yaymak üzere Cemiyet, Mayıs 1919'da Nuri Efendi'yi Musul'a gönderdi. Çalışmaya başlayan Nuri Efendi'nin etrafında, kısa zamanda çoğunluğu Kerküklü Türk subaylarından oluşan, bu arada Kürt kökenli subaylar ile emekli veya görevlerine son verilmiş birçok Arap subayı ve çok sayıda sivili de kapsayan bir grup toplandı. Faaliyetini gizlice genişleten ve fikirlerini yaymağa başlayan Musul'daki cemiyetin başkanı, Musul'da yaşayan Kerkük'lü Binbaşı Abdulcabbar'dı. Yönetim kurulunda ise, Ahmed Yaver'in oğlu Davud Efendi, Davud Çelebi, Hacı Selim ve kardeşi Sait Çelebi, Kerküklü Rauf Mehmed Efendi adlı vatanperverler bulunuyordu. Cemiyete üye olanlar arasında adları tesbit edilenler ise şunlardı: Hasan Efendi'nin iki oğlu Agâh Efendi ile Şakir Efendi, Abdullah Çenebaz Efendi, Kerküklü İzzet Efendi, Polis Abdulkadir Efendi ve Sait Hulûsî Efendi. Türk Cemiyeti'nin ayrıca pek çok taraftarı da vardı[1].

[1] Suphi Saatçi, **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**, Ötüken yay., İstanbul, 2003, s.183.

Birinci Dünya Savaşı boyunca, Osmanlı Devleti'ne sadık kalan ve pek çok hizmetler etmiş olan Irak aşiret reislerinden Acemî Sadun Paşa da, İngilizlere karşı mücadelesini sürdürürken diğer taraftan Mustafa Kemal Paşa ile gizlice haberleşiyor, Irak'ın ve Iraklıların Türkiye'ye bağlı bulunduklarını ifade ediyordu[2].

Güçlü ve değerli bir şahsiyet olan Acemî Sadun Paşa, bölgedeki milliyetçi aşiretlerin ve halkın üzerinde büyük bir nüfuz sahibi idi. Dünya Savaşı'nda İngilizlere karşı ümitsiz, ancak destansı bir mücadeleye girişen Acemî Paşa, savaştan sonra Anadolu'ya geçerek, bütün varlığı ile Millî Mücadeleye katılmıştı[3]. Daha sonra Türkiye'ye yerleşen Acemi sadun Paşa, 1960 yılında Türkiye'de vefat etmiştir[4].

1- 1920 Ayaklanması

1918'den 1920 yılına kadar Irak, İngiliz askerî işgali altında idi. Bu durumdan hem halk, hem de yönetim tedirgindi. Irak'ta vekâleten yönetim başında bulunan Sir Arnold Wilson, başarılı, ancak sert bir yöneticiydi. Yönetiminde yerli halka, hiçbir görev verilmemişti. Irak'ın geleceği hakkında verilecek kararın gecikmesi, durumu daha da tatsız hale getirmişti. İngiliz manda rejiminin ilanı, hiç kimseyi tatmin edememişti. Sonuçta halk arasında yönetime karşı çok ciddi bir ayaklanma patlak verdi[5].

Haziran 1920'de Rumeyse'de meydana gelen bir olay, ayaklanma hareketini su yüzüne çıkardı. 4 Temmuz'dan itibaren genel bir ayaklanmaya dönüşen başkaldırı, Irak'ın birçok bölgesine sıçradı. Olayları bastırmak üzere İngilizlerin aldığı önlemler sonuçsuz kalınca, ayaklanma Irak'ta genel bir millî şahlanış görünümü kazandı. Rumeyse 20 Temmuz'da bastırıldı. Semavâ ise, 14 Ekim'de geri alındı. Orta Fırat'taki aşiretlerin tamamı da ayaklanmaya katıldı. Daha sonra Aşağı Fırat ve Müntefik halkı ayaklanmaya iştirak etti. Bağdat'ın kuzeyinde ve batısında yeni

---

[2] **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyanatları IV(1917-1938)**, Türk İnk.T. Enst. yay., Ankara, 1964, s.38.
[3] Kadir Mısıroğlu, **Musul Meselesi ve Irak Türkleri**, Sebil yay., İstanbul, 1972, s.188-189.
[4] Suphi Saatçi, **a.g.e.**, s.184.
[5] Kemal Melek, **İngiliz Belgeleriyle Musul Sorunu(1890-1926)**, İstanbul, 1983, s.40.

hareketler meydana geldi. Bakuba bölgesinde Maliye Dairesi'ne 8 Ağustos'ta hücum edildi. 12 Ağustos'ta Deltava da direnişçilerin eline geçti.

Ayaklanma, bir grup milliyetçinin öncülüğü ile, 13 Ağustos'ta Şahraban'a sıçradı. Burada 4 İngiliz binbaşı ve bazı subaylar öldürüldü. Daha sonra geçici bir hükümet kuruldu. Hanekîn ve Kızlarbat'ta başlayan ayaklanma 14 Ağustos'a kadar sürdü. Mendeli'de ise, Bağdat'ta bulunan Talip Paşa ile sıkı ilişkide olan Nakipzâde İlyas Ağa, İngiliz siyasi hakiminin elinden yönetimi alarak, geçici bir hükümet kurdu. Ayaklanma bu arada Kerkük'te de başladı. Burada güvenlik sağlandı. 26 Ağustos'ta Kifri'ye giren aşiretler tarafından, İngiliz siyasi hakimi Binbaşı G. N. Salmon öldürüldü. İngiliz Generali G. A. Leachman ise, aşiretler tarafından Kuzey Bağdat bölgesinde öldürülmüştü[6].

a- Telâfer Türklerinin "*Kaçakaç Yılı*" Destanı

Musul'da faaliyet gösteren Türk Cemiyeti'nin fikri hazırlığını yaptığı ayaklanma, Irak'ta en büyük Türk ilçesi olan Telâfer'de millî dayanışma ve vatanseverliğin örnek sahneleri ile doludur. Telâfer'in ileri gelen liderleri, kentin dışında toplanarak, ayaklanmanın planını ve hareket hatlarını kararlaştırdıktan sonra, bölgenin Arap aşiret reislerinin de bu millî ayaklanmaya katılmalarını sağladılar. İngiliz kışlasına yapılan baskın ile harekete başlayan Telâferliler, amansız bir mücadeleye girerek, İngiliz subay ve askerlerini öldürdüler. Daha sonra İngiliz ordusunun ayaklanmayı bastırmak üzere büyük birlikler hazırladığı haberi alınınca, Telâfer halkı, yalnız yatalak ve yürüyemeyecek kadar yaşlı olan kimseleri bırakarak, çoluk-çocuk, kadın-erkek Telâfer'i boşalttılar.

Karaçuk Dağları'nın eteklerine sığınan halk, üç ay süreyle burada mevzilenmiş ve büyük sıkıntılar çekmiştir. Telâfer'e giren İngilizler, kentin boşaltıldığını görünce, buradaki evlerin bir kısımını top ateşleri ile yıktılar, buğday ambarları başta olmak üzere, halkın depoladığı zahire ambarlarını ateşe verdiler.

---

[6] Suphi Saatçi, **a.g.e.**, s.185-186.

Daha sonra şartlı olarak yurtlarına dönen Telâfer halkının ileri gelen lider ve aydınlarının birçoğu tutuklanmış, bazıları işkence görmüş ve bir kısmı sürgün edilmiştir. Halk arasında derin izler bırakan, bölge halkına acılı günler yaşatan ve tarihe *"Kaçakaç Yılı"* olarak geçen 1920 ayaklanması, Telâfer Türklerinin kahramanlık destanının anılarını günümüze kadar yaşatmıştır[7].

b- 1920 Ayaklanmasının Yankıları

1920 ayaklanması, Mezopotamya'daki aşiretlerin, Şiî çevrelerin, aydınlar ve eşrafça desteklenen şehirlerin ve Suriye'ye Fransızların girişini protesto etmek isteyen ve çoğu Osmanlı Ordusu'ndaki Arap kökenli subayların birlikte meydana getirdikleri güçlü bir şahlanıştı. Birden bire toplu bir isyanla karşı karşıya gelen İngilizler, Arap milliyetçilerini Mustafa Kemal'e karşı kullanmayı düşündüler; böylece bu ayaklanmadaki Türk desteğini bertaraf etmeyi planladılar. *"Bizim için en büyük tehlike Kemalistler'le Mezopotamya aşırılarının biraraya gelmesidir"* diyen Lord Curzon, artık Londra'nın Arap milliyetçiliğine sahip çıkması gerektiğine inanmaya başlamıştı. İşte bu andan itibaren Faysal'ı ikna ederek, onu Irak'taki İngiliz hedefleri için kullanmayı gündeme getirdiler. Artık Faysal için İngilizler, bir formül arayışına başlamışlardı. Ancak, Musul'un İngiliz oyununa gelmeyeceği, bu yöredeki şiddetli Kemalistlerin pek öyle kolay kolay saf değiştirmeyeceği anlaşılıyordu. Mustafa Kemal, yöredeki milliyetçilerle, aşiretler ve onların içinde Acemî Sâdun Paşa gibi liderlerle, sürekli temas halinde idi. İngiliz belgelerinden, Türklerden başka, Musul'daki Arap ve Kürt nüfusunun bile, Mekke Şerifi Hüseyin ve oğlu Faysal'ın temsil ettiği Hicaz yanlısı değil de, geleceklerinin güvencesi için Anadolu'ya dayanmayı tercih ettikleri anlaşılmaktadır.

Araplar arasında Türk hakimiyetine geri dönmek, Türklerle eşit statüde bir Arap-Türk "*Commanwealth*"i kurmak isteyenlerin yanısıra, mutlak bağımsızlıkta ısrar eden gruplar da vardı. Dirayetli bir baştan mahrum bulunan direnişçi gruplar,

---

[7] Suphi Saatçi, a.g.e., s.186-187.

camilerde toplanarak, İngilizlere karşı planlar hazırlıyorlardı. 13 Mayıs'ta Fuad Defterî'nin evinde toplanan ve aralarında Fettah Paşa'nın da bulunduğu Türk yanlısı Araplar İngiliz mandasını reddetmeyi kararlaştırdılar. "*Ya Türk mandası, ya da istiklâl*" diyorlardı. Kurdukları örgüte, müdâfaa-i hukukçulardan esinlenerek, "*Fedâ-yı Vatan*" adını veren Arap milliyetçilerine karşılık, İngilizler hemen harekete geçmemişlerdi ve şaşkın bir durumda gelişmelere bir süre seyirci kalmışlardı. Ayaklanmanın büyüklüğü karşısında Hindistan'dan yeni takviye birlikleri getiren İngilizler, ayaklanmayı zorlukla başarabilmişlerdi[8].

Ayaklanmanın bastırılmasından sonra İngiliz siyasi hakimi Wilson toplu tutuklamalara ve toplu idamlara başladı. Pek çok milliyetçi aydın ve ileri gelen şahsiyetler sürgün edildi. Olaylarda İngilizler 426 ölü, 1228 yaralı, 615 esir ve kayıp vermişlerdi. Direnişçilerin kayıpları ise, 8420 idi. Ayaklanmanın duyulması üzerine İngiliz kamuoyu ve ordu dehşete kapılmıştı. İngiliz basını İngiltere'nin Irak'ın işgalinden vazgeçmesini istiyor ve Irak'ta yürütülen İngiliz politikasını şiddetle eleştiriyordu. Karşılaştığı bu beklenmedik ayaklanma yüzünden İngiltere zor durumda kalmıştı. Görevden alınan Wilson'un yerine Sir Percy Cox atandı. Büyük zarara yol açan ayaklanma yüzünden İngiltere büyük çaplı mali darboğazlara sürüklenmişti.

Ayaklanmanın meydana gelmesi, kuzeydeki Revanduz halkını da harekete geçirdi. Revanduzlular Türkiye'den yardım talebinde bulundular. Elcezire cephesinde, zayıf bir Türk tümeni bulunuyordu. Bu yüzden yardım olarak, ancak bir miktar asker gönderilebilirdi. Ağustos 1921 talihinde Binbaşı Şevki Bey Süleymaniye Komutanlığı'na atandı. 1922 ilkbaharında ise, Antep Millî Kuvvetler Komutanı Özdemir Bey, küçük bir kuvvetle Diyarbakır'dan Musul'a yollandı. Bu kuvvetler arasında, Fransızlar'dan kaçan Cezayir ve Tunus'lu askerler de vardı. Özdemir Bey'e verilen talimat, Mîsak-ı Millî sınırları içinde bulunan Musul'un Faysal'a bağlı kuvvetler tarafından işgaline engel olmaktı. Özdemir Bey, Revanduz'da büyük bir törenle karşılandı. Bu arada İngilizlere karşı isyan eden Şeyh Mahmud ile de ilişki kuruldu. Şeyh Mahmud kuvvet gönderildiği takdirde, Türklere yardım edeceğini söyledi.

---

[8] Mim Kemal Öke, **Musul Meselesi Kronolojisi(1918-1926)**, Türk Dünyası Araştırma Vakfı yay., İstanbul, 1987, s 58-59.

İngilizler, Aralık 1922'de uçaklarla birlikte, büyük bir saldırıya geçtiler. Yardım gönderilmediği için, Özdemir Bey yenilerek geri çekilmek zorunda kaldı.

Ayaklanmadan sonra Wilson'un yerine Irak siyasi hakimliğine asaleten atanan Sir Percy Cox, 1 Ekim 1920'de Bağdat'a geldi. Daha önce İngilizlerle anlaşan Şerif Hüseyin, bir Arap Devleti kurulmasını ve bu Devletin krallığına da oğlu Emir Faysal'ın getirilmesini istiyordu. Suriye'de tutunamayan Faysal'ın İngiliz Sömürge Bakanlığı tarafından Irak'a kral olması isteniyordu. Görevine başlayan yeni hakim Sir Percy Cox ise, bunun ancak halk oyuna başvurularak, güçlendirilebilecek bir durum olduğuna inanıyordu. Yapılan halk oylamasında Irak'ın kuzeyindeki Kerkük, Musul, Erbil ve Süleymaniye halkı, Emir Faysal'ın aleyhinde oy kullandı. Hatta Kerkük'te büyük tepki gösteren halk, oy sandıklarını dağıtarak, Emir Faysal'ın Türk toprakları üzerinde kral olmasının ve esasen bu bölgede böyle bir halk oylamasının düşünülemeyeceği yolunda itirazlarda bulundu. Böyle olmasına rağmen, İngilizler Emir Faysal'a, 28 Ağustos 1921'de törenle taç giydirdiler. İngilizler Sünnî-Şiî arasındaki sayısal dengeyi elde etmek istiyorlardı. Kuzeydeki Sünnîlerin Faysal aleyhinde oy kullanmaları sıkıntılı bir durum ortaya çıkardı ve İngilizlerin üzerinde şok etkisi yapmıştı[9].

Kuzey Irak'ın ezici çoğunluğu Türklerden oluşuyordu. Kral Faysal ve babası Şerif Hüseyin ise, ünlü birer Türk düşmanı idiler. Bunun dışında bu aile Irak'ın dışından getirtilerek, ülkeye monte edilmek isteniyordu. Halk içinde tabanları bile yoktu. İngiliz mandası gibi, dışarıdan gelen monarşi rejimi sevilmiyor ve istenmiyordu. İşin en korkunç yanı Kral Faysal'ın, babasından miras olarak devraldığı İngiliz uşaklığı, Türklerden başka Arap ve Kürt halkı arasında da nefretle karşılanıyordu. Kendi imzasını ve mührünü taşıyan ve kendi el yazısı ile 15 Ocak 1919 tarihinde Paris'te kaleme aldığı belgede Kral Faysal, Büyük Harp'te İngilizlerden maddî ve manevî yardım gördüğünü, hiç bir zaman İngiliz dostluğu ve sevgisinden sapmayacağını, babasının da kendisine bunu vasiyet ettiğini, bu yüzden kendisinin de çocuklarına, akrabalarına, ayrıca şeref ve vefa sahibi her Arab'a, İngilizlerle işbirliği yapmaktan asla

[9] Kemal Melek, a.g.e., s.40.

şaşmamalarını tavsiye ettiğini bildirmektedir. Bu ihanet belgesi, Haşimî ailesinin tarih boyunca taşıdığı İngiliz uşaklığı lekesini tescil etmektedir.

İngilizler, başlangıçta hür bir seçim yapılmasını, böylece halkın rızası ile Faysal'ın Irak Kralı olmasını istiyorlardı. Ancak Faysal, kral olmak için, halk oyuna başvurulmadan önce, doğrudan İngiliz Hükümeti tarafından atanmayı istiyordu. İngiliz yetkilileri ise Faysal'a İngiltere'nin doğrudan atama yapmasının çok gülünç bir durum yaratacağını, bu bakımdan halk oyu ile bu işin halledilmesi gerektiğini anlatmakta güçlük çekiyorlardı.

Halkoylamasına karşı Türklerin ileri gelen yazar, şair ve fikir adamları da seslerini yükselterek, halkın İngilizlerin oyununa gelmemeleri yolunda büyük mücadele veriyorlardı. Tanınmış Kerküklü şair Mehmed Sadık (1886-1967) da, Faysal'ın seçilmemesi için: *"İntihab etmem seni Faysal Irak'ın mülküne"* diye başlayan şiiriyle, bu mücadelede öncülük ediyordu.

Faysal'ın halk oylamasında hile yapılarak kral olması, vatansever kişilerin ve ileri gelen Türk aydınlarının, buna karşı mücadele vermeğe devam etmelerine engel olamamıştı. Faysal'ın temsil ettiği İngiliz yanlısı monarşi rejimine karşı direnmeler önlenememişti. Protesto gösterileri ve kımıldama hareketleri, uzun süre devam etti. Sessiz durmayan Irak Türkleri'nin ileri gelenleri, bu yüzden yönetimin sindirme ve baskı hareketlerine maruz kalmışlardır. 1920 Ayaklanmasında ve daha sonraki dönemde, İngilizlerin takibatına ve baskılarına maruz kalan, şair, yazar, gazeteci, öğretmen ve pekçok aydın kişi, işkence, eziyet ve sürgün gibi cezalara çarptırılmıştır. Büyük sıkıntı çeken aydın ve memleketin ileri gelen şahsiyetleri, yönetimin uzun yıllar hışmına uğramıştır[10].

2- Türklerin Karşılaştığı İlk Soykırım (4 Mayıs 1924)

Osmanlı Devletinin çöküşünden sonra, İngiliz işgaline uğrayan Irak sınırları içinde kalan Türkmenler, Misak-ı Milli sınırları dışında kalan diğer Türk toplulukları

gibi başta İngiltere olmakla Avrupa devletlerinin türlü baskı, dehşet ve asimilasyon politikasına maruz kalmışlardır.

Türkmenlere uygulanan bu saldırgan politikanın ilki Türklerin Irak'ta maruz kaldığı tarihte Ermeni, Nasturı veya Livi katliamı diye adı geçen ilk soykırım Kerkük'te 4 Mayıs 1924(30 Ramazan 1342) tarihinde meydana geldi.

Irak genelinde (özellikle Kuzey Irak' ta) İngiliz politikasının temel taşını teşkil oluşturan Türkmenleri yok etmek amacı, İngiliz ordusunda paralı askerlik yapanlara devredilmiştir. Daha önceden hazırlanmış bir plana göre Mayıs 1924 'ün ilk günlerinde Kerkük civarında mevzileşen paralı askerlerin şehir içinde Türkmenlere karşı yaptıkları kışkırtmanın yanı sıra şehirde bulunan İngiliz yanlısı satılmışlar işgal ordusunca silahlandırılmışlardı.

Bayram arifesine tesadüf eden Pazar günü, Levy[11] adı verilen Teyyarî (Asurî) askerlerin başlattığı bu olaya halk, yanlışlıkla Ermeni Davası (Kavgası) adını vermiştir. Aslında Teyyarîler'in 15 Ağustos 1923'te, Musul çarşısında işledikleri cinayetlerden sonra bu askerlerin Kerkük'e nakledilmeleri ile yetinen hükümetin, bu olayın meydana gelmesinde büyük hatası olduğu anlaşılıyor. Olay şöyle meydana gelir: Halka sürekli sataşan ve her fırsatta kavga çıkaran bu askerlerden bir grup, 4 Mayıs günü Kerkük'ün Eskiyakası'ndaki Büyükbazar denilen çarşıda alışveriş yaparken, zorbalık yapan bir askerin büyük çarşıda bir şekerciden bir okka (yaklaşık 2 kg) bedava şeker almağa kalkışması üzerine Türkmen bakkal buna izin vermez ve tartışmağa girerler. Tartışma, daha sonra kavgaya dönüşür ve askerlerden biri yaralanır. Kaçmağa başlayan diğer askerler, kışlalarına dönerek, yanlarına diğer Teyyarî askerleri ve silahlarını alırlar. Sivil halkın üzerine saldırarak, rastgele ateş açmağa başlarlar[12].

Silah sesleri duyulunca hazır durumda bekleyen ve Kerkük Kalesi'ne giden yollar başında mevzileşen 20'şer İngiliz paralı askerleri Türkmenlere saldırarak büyük çarşıyı baştan başa yakmışlar ve önlerine gelen masum Türkmenleri kurşuna dizerek

---

[10] Suphi Saatçi, a.g.e., s.190-191.
[11] İngilizce olan Levy sözcüğü toplama ve devşirme anlamına gelmektedir.
[12] Suphi Saatçi, a.g.e., s.193-194.

cinayet dolu tarihlerine bir yenisi eklemişlerdi. Paralı İngiliz askerleri Ramazan Bayramı arifesinde hamamlarda bulunan masum Türkmen kadınlarına da saldırmışlar ve zavallı kadınların ırzına dokunmuşlardır . Haberi alan Türkmenler ve civardaki köylüler silahlarına sarılarak İngiliz güçlerine karşı mücadele vermeğe girişmişler, bunun üzerine İngiliz Hava Kuvvetleri şehri bombalamağa başlamış. Tam 12 saat süren (3 gündüzden 3 geceye kadar) katliamda Kerkük 'ün başta gelenlerinden Şeyh Mahmut Oğulları başta olmakla 280 masum Türkmen şehit edilmiştir . Kerkük Kalesi ve civarındaki evlerden yağmadan kurtulan ev veya iş yeri yok denecek kadar azdır.

Bayram hazırlıklarının yapıldığı sırada meydana gelen bu olay, bir anda bütün halkın kendilerini korumak üzere silahlarına sarılmalarına yol açmıştır. Kerkük kalesindeki hıristiyanlara ait evleri de kullanan Teyyarî askerleri, buradan kentin aşağısında kalan kesimlere ateş açmışlar ve kanlı bir çatışmaya girmişlerdir. Birçok masum vatandaşın ölümüne sebebiyet veren Teyyarîler'in bu soykırımları duyulunca ertesi gün, Kerkük çevresindeki aşiretler de silahları ile birlikte geldikleri Kerkük'te saldırgan Teyyarî askerlerinin üzerine yürümek istemişlerdir[13].

Bayramın birinci günü Kerkük Türklerini yasa boğan bu soykırımı üzerine, Kerkük'teki İngiliz hakimi güçlükle halkı ve gelen aşiretleri yatıştırmış, suçluların derhal cezalandırılacaklarını bildirmiştir. Aynı zamanda Kerkük halkına hitaben Türkçe olarak hazırlanan bir bildiri de yayınlanmıştır. İngiliz Siyasî Hakimi H. Dobs'un imzasını taşıyan 5 Mayıs 1924 tarihli bildiride, Levy ordusundaki Asûrî askerlerin derhal Kerkük ile Süleymaniye arasındaki Çemçemal'a nakledildikleri, bu arada kurulan mahkeme ile zarar görenlere tazminat ödenmesi, dükkânı yağmalanan veya tahrip edilenlerin mağduriyetlerinin telâfi edilmesi için hükümetin karar aldığı ifade edilmiştir. Böylece hükümet Türklerin gönlünü almak için göstermelik olarak bazı gayretler göstermiştir[14]. Anavatan basınında büyük yankılar yaratan bu cinayete, her zaman olduğu gibi dünya sessiz kalmıştır.

---

[13] Nef'i Demirci, **Dünden Bugüne Kerkük(Kerkük'ün Siyasi Tarihi)**, İstanbul, 1990, s.27-32.
[14] Suphi Saatçi, **a.g.e.**, s.194-195.

3- Gâvurbağı Katliamı (12 Temmuz 1946)

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Kerkük'te büyük ve acı bir olay yaşandı. Kerkük Petrol Şirketinde çalışan işçiler, ücret, çalışma ve hayat şartlarının düzeltilmesi için, şirket yöneticilerine başvurdular. İsteklerinin ciddiye alınmadığını gören işçiler, bu sefer isteklerini sıraladıkları dilekçeleri, gazetelerde yayınlayarak, kamuoyuna duyurma yoluna gittiler. Bundan sonra işçiler, durumu protesto etmek için, 1 Temmuz 1946'da topluca işi bıraktılar. İşçiler daha sonra Gâvurbağı Meydanı olarak bilinen yerde, her akşam toplanarak, konuşmalar ve gösteriler yapmaya başladılar. 4 Temmuz günü, şirket yöneticilerinin isteği üzerine polis, greve ön ayak olan elebaşılarının bir kısmını tutukladı. Ancak işçiler, bu tutuklamadan dolayı, daha fazla galeyana geldiler. Polis güçleri grevi kırmak için, 12 Temmuz günü, işçilerin her akşam toplandıkları Gâvurbağı Meydanı'nı kuşatma altına aldılar. İşçilerin dağılmayacağını gören polis kuvvetleri, otomatik silahlarla, işçileri taramağa başladılar. Gâvurbağı Katliamı olarak anılan bu soykırımı sonucunda, içlerinde bir kadın ve bir çocuk da bulunan yirmiye yakın sivil vatandaş can verdi. Yüzlerce kişinin yaralanmasına da yol açan bu acı olay üzerine, 13 Temmuz günü Kerkük'te ölenlerin hazin biçimde toprağa verildiği cenaze törenlerinde, halk hükümeti ve şirket yöneticilerini lanetledi.

1947 sonbaharında yapılan milletvekili seçimlerinde Kerkük'te bir takım gelişmeler oldu. O dönemi yaşayanlardan edinilen bilgilere göre, milletvekilliğine aday olan Türklerin lehinde bir açık hava toplantısı yapılır. Musalla Mahallesi'nde toplanan çok sayıda öğrenci ve halk kesimi, daha sonra bu toplantıyı mitinge dönüştürür. Yürüyüşe geçen halka, esnaf da kepenk kapayarak destek verir. Böylece büyük bir miting halini alan yürüyüş, Musalla Mahallesi'nden Büyükbazar denilen çarşıya ulaşır. Oradan da Taşköprü'ye doğru yürüyen halk, Buğday Meydanı önüne gelince polisle karşılaşır. Burada polisin barikat kurduğunu gören halk, daha da coşarak, Türk milletvekili adayları lehine sloganlar atarlar. Halkın dağılmadığını gören polis güçleri, bu sefer yürüyüşe katılanları coplamaya başlar. Yürüyüşçüler arasında ağır biçimde yaralananlar olur ve daha sonra halk, şiddet müdahaleleri karşısında dağılmaya başlar.

1949 yılında Türk halkı Kerkük'te görev yapan vali ile belediye başkanının değiştirilerek, bunların yerine Türk kökenli olanların getirilmesini ister. Bunun için binlerce öğrenci ve esnaf, miting ve yürüyüş düzenler. Yine polis tarafından engellenmek istenen bu yürüyüşle, belediye başkanının değiştirilmesi için hükümete önemli mesajlar verilmiş olur. Bunun üzerine hükümet iki ay sonra, Türk kökenli olan Şamil Yakûbî'yi Kerkük Belediye Başkanlığı'na getirir[15].

4-Musul'da Şevvaf Ayaklanması (8 Mart 1959)

Barzânî'nin Kerkük'ü ziyareti sırasında, Kürtlerin şehre yaptığı planlı ve organize edilmiş taşkınlıkları, aslında düşmanlık duygularının kabarmasına yol açmıştı. Bu yüzden Barzânî, korkunç anlar yaşayan şehirden polis ve askerî jandarma himayesinde çıkarılmıştı. Kerkük'teki Türk halkının Kürtler'e karşı kabaran duyguları ve genel olarak Irak'ta Kürt konusuna gösterilen soğuk yaklaşımlar, Kürtler'i komünistlerle işbirliği yapmaya ve komünist ideolojinin ağlarına düşmeğe sevketmişti[16].

Irak'ta komünistlere karşı ilk büyük tepki, 8 Mart 1959 tarihinde Musul'da Albay Abdülvahap Şevvaf tarafından bir ayaklanma biçiminde ortaya çıktı. Kasım'a karşı başlatılan bu ayaklanma üzerine, Bağdat yönetiminin emriyle Musul garnizonu havadan bombardıman edildi. Bu saldırının başarısızlıkla sonuçlanması karşısında Komünistler ağır silahlarla milliyetçilere saldırıya geçtiler. Musul'da dört gün kanlı çarpışmalar meydana geldi ve komünistler acımasızca bir soykırımı uyguladı. Kasım'a karşı büyük bir isyan niteliğinde olan bu hareket feci bir şekilde bastırıldı. Musul'da yüzlerce masum insan öldürüldü. Darbeden sorumlu tutulanlar, yargılanarak hemen idam edildi. Komünistler, bu isyanı çok kanlı biçimde bastırdıktan sonra, taşkınlıklarını arttırmaya devam ettiler. Bu arada anti-komünist olan Kerkük'teki 2.Tümen Komutanı General Nâzım Tabakçalı, Şevvaf'ın darbe girişimine katkıda

[15] Suphi Saatçi, **a.g.e.**, s.210-211.
[16] Suphi Saatçi, **a.g.e.**, s.220-221.

bulunmak suçu ile görevden alınarak yargılandı ve daha sonra idam edildi. Yerine aşırı komünist subaylardan olan Davud el-Cenabî, 2. Tümen Komutanlığı'na atandı[17].

Davud el-Cenabî'nin 2. Tümen Komutanlığı görevine başlamasından sonra, Kerkük'te ilk sayısı 23 Eylül 1958 tarihinde çıkmış bulunan *Beşir Gazetesi'nin* yayın kadrosu baskı altına alındı. Türkçe-Arapça olarak yayın yapan *Beşir Gazetesi'nin* 26. sayısı 17 Mart 1959 Salı günü çıktı. Aynı gün gazetenin yazı işleri müdürü Mehmet Hacı İzzet tutuklandı ve İmara'ya sürgün edildi. Gazetenin yürütücüsü olan Habib Hürmüzlü de, yine aynı gün tutuklandı ve ertesi gün Bağdat'ın 300 km. güneyindeki Nâsıriyye'ye sürülerek, mecburî ikamete tabi tutuldu. Birgün sonra, yani 18 Mart 1959'da Kerkük'ün tanınmış kültür adamı ve *"Beşir Gazetesi"nin* başyazarı Av.Ata Terzibaşı tutuklandı ve gönderildiği Bağdat'ta askerî garnizonda hapsedildi. Aynı gün *"Beşir Gazetesi"nin* yayın hayatına askerî yönetimin emri ile son verildi[18].

Daha sonra Kerkük'teki üst düzey kadrolara komünist yanlısı yöneticiler atandı. Bunların başında uzun yıllar Moskova'da eğitim görmüş Maruf Berzenci, Kerkük Belediye Başkanlığı'na getirildi. Kerkük'te Halk Mukavemet Teşkilatının başına Ojin adlı Ermeni kökenli bir komünist atandı. Kısa süre sonra Kerkük'te Türklerden seri tutuklamalar başladı. Bazı Türk aydınları da Kerkük'ten uzaklaştırılarak sürgüne gönderildi. Türk toplumu tamamen kıskaç altına alındı. Hapishaneler Türk tutuklularla doldu. Türkçe konuşmak bile yasak edildi. Türkler'in can ve mal güvenlikleri ortadan kalktı[19]. Rusya'da çeteci olarak yetiştirilmiş Kürt militanları, grup grup Irak'a taşındı ve özellikle Türklerin yoğun olarak yaşadığı Kerkük bölgesine yerleştirildi. Kâsım'ın iktidarı tamamen eline geçirmesi, aslında komşu ülkeleri de tedirgin etmeye başlamış ve endişeye sürüklemişti. Irak'ın komünist yönetime kayması, büyük çapta huzursuzluklar yaratmıştı. Bu durum, özellikle Irak'ta yaşayan Türklerin geleceğinin kaygı verici boyutlara ulaştığını göstermeğe yetmişti[20]. 14 Temmuz 1959 tarihine kadar Kerkük'e gizlice sokulan, komünistler ve Kürt militanları silahlandırıldı. Cumhuriyetin ilanının birinci yıldönümü yaklaşırken,

---

[17] Osman Oğuz, "Kerkük Katliamı", **Fuzuli**, I/4-5(Temmuz-Ağustos 1987), s.6.
[18] Habib Hürmüzlü, "Beşir'den Anılar", **Türk Yurdu**, XIII/65(11 Ocak 1993), s.31.
[19] Etem İzzet Benice, "Irak Türkleri Hakkında Beklenen Resmi İzahat", **Gece Postası**, 15 Nisan 1959.
[20] Mehmet Emin Yalman, "Irak Türkleri", **Vatan**, 26 Nisan 1959.

Kerkük'te durum buydu ve Türkler bir yandan da kutlama şenlikleri için hazırlık yapmakla meşguldü[21].

5- Kerkük Katliamı (14-16 Temmuz 1959)

Musul'da 1959 General Şevvaf'ın ayaklanmasından sonra Kerkük'te ikinci tümen komutanı olan General Nazım Tabakçalı görevinden alınmış, yerine komünist gruplara yakınlığı ile tanınan General Davut Cenabi atanmıştı. Cenabi, Kerkük'e ayak basar basmaz, Türkçe yayınlanan gazetelerin çıkışını yasakladı. Böylece Beşir, Afak ve Belediyenin Türkçe olarak yayınladığı Kerkük gazetesinin yayınına son verildi.

Bu gazetelerin başyazarları ve idarecileri ile onlarca avukat, doktor ve işadamının sürgüne gönderilmesi ve güney vilayetlerinde göz hapsinde tutulmaları kararlaştırıldı.

Bu plan uygulandıktan sonra Cenabi'nin özel emriyle sadece Türkmenlere ait konut ve iş yerlerine baskınlar düzenlenerek, silah araması yapıldı. En ufak bir silah parçasının bulunduğu evlerin aile reisleri hemen tutuklanarak, sürgüne veya hapse gönderildi. Böylece Türkmenlerin tamamen silahtan arındırılmaları ve kendilerini savunacak en ufak bir imkâna sahip olmamaları temin edildi.

1959 Haziranında komünist dalgası biraz geriler gibi oldu, daha doğrusu insanlara böyle geldi. Bu kapsamda Kerkük'ten sürgüne gönderilen Türkmenler geri gelmeye başladılar. Tasarlanan plandan ve kendilerini tam bir ay sonra beklemekte olan akıbetten habersizdiler.

Bazı parti yayınları ve gizli bildirileri Türkmenlerin ve Arapların kışkırtılmalarını açıkça istemekteydi. Bu bildiri ve yayınların bir bölümü emniyet müdürlüklerinin eline de geçmekte gecikmedi. Bunlar gereken raporlar eşliğinde Başbakan Abdulkerim Kasım ve Genel Askerî Hakime iletildiyse de, göz ardı edilip üzerinde durulmadı.

---

[21] Suphi Saatçi, a.g.e., s.222-223.

Bu arada General Cenabi bir toplantıya katılmak üzere Bağdat'a çağrılmıştı. Toplantıdan sonra kendisinin Kerkük'e dönmesine izin verilmemesi, Türkmenler nezdindeki ümitleri arttırdı. Komünist ve Kürdistan Demokrat Partisi mensupları buna içerlemiş, hatta Cenabi'nin geri dönmesini isteyen heyetlerin Bağdat'a akın ettiği görülmüştü. Ancak Kasım bu talebi reddederek, tümenin komutasını General Mahmut Abdulrazzak'a teslim etmeyi kararlaştırdı.

14 Temmuz 1959 tarihinde darbenin 1. yıldönümü münasebetiyle kutlama hazırlıkları yapılıyordu. Türkmenlerin bürokrat ve meslek sendikaları mensuplarından olan doktorlar, avukatlar, memurlar ve işçiler bir hazırlık komitesinin düzenlediği resmî geçide katılacaktı. Şehrin etnik konumu dolayısıyla bu resmî geçide katılanların çoğunluğu da, haliyle Türkmenlerden oluşuyordu. Resmî geçidin dışında, Türkmen vatandaşlardan meydana gelen esnaflar, gençler ve öğrenciler de bir halk gösterisi düzenleyerek, resmî kutlamaları zenginleştirmek istediler[22].

14 Temmuz 1959 günü geldiğinde, şehir yüze yakın zafer takı ile süslenmişti. O gün yapılacak şenlik ve törenler için şehir, âdeta büyük bir bayram hazırlığı yaşamıştı. Günlerce süren bu hazırlıklar tamamlanmış, çoluk-çocuk, küçük-büyük, kadın-erkek bütün şehir halkı millî kıyafetler içinde, kutlama töreninin başlamasını bekliyordu. Kavurucu sıcakların biraz azalması üzerine, akşam saat 18.00'den itibaren halk cadde ve sokakları doldurmaya başladı. Giyilen rengârenk millî kıyafetlerle halk, bayram sevinci içerisinde türküler söylüyor, millî oyunlar oynuyordu. Saat 19.00'da ise, resmigeçit başladı. Resmigeçitin ön sıralarında yer alan kişiler arasında Belediye Başkanı Maruf Berzenci ve komünist olan resmî yöneticiler ile İleri Gençlik, Barış Severler, Devrimci Öğretmenler ve Halk Mukavemet Teşkilâtı gibi komünist kuruluşlar ve yüzlerce militan vardı. Bu arada, belirli bir plâna göre hazırlanmış olan militanlar, gericilik, turancılık ve faşistlikle suçladıkları Türkler aleyhine çeşitli sloganlar atıyorlardı[23].

Resmi yürüyüşe katılanlar Büyük Çarşının giriş noktasındaki eski köprüye varıp, Korya semtinde Atlas caddesi istikametine doğru köprüden geçmeye

---

[22] Erşat Hürmüzlü, **Türkmenler ve Irak**, Kerkük Vakfı yay., İstanbul, 2003, s.49.
[23] Suphi Saatçi, **a.g.e.**, s.223.

başladılar. Bu arada halk yürüyüşü de Mecidiye caddesinin sonlarına varmış, tam polis müdürlüğünün önündeki meydandan kıvrılıp, Atlas caddesine geçerek, resmî yürüyüşe katılmaya hazırlanıyordu. Tam bu zamanlamada ve resmî yürüyüşün öncüleri, Garbiye Ortaokulu hizasını geçip, 14 Temmuz Kahvesi'nin önüne gelmişti ki bir el ateş edildi. Arkasından hemen otomatik silahların ateş kustuğu duyuldu ve sonradan planlanmış olduğu sabit olduğu üzere, ellerinde döviz taşıyanların bir kısmı, dövizleri yere attıktan sonra, otomatik silahlarını çıkararak, ateş etmeye başladılar[24].

Silah sesleri duyulduğu esnada saatler 19.30'u gösteriyordu ve Türkler yer yer saldırıya uğramaya başladı. İlk olarak Türkler'in oturduğu 14 Temmuz Kahvesi'nin sahibi Osman Hıdır, atılan kurşunlarla şehit edildi, ayaklarına ipler takılarak, bir motorlu araca bağlandı ve sürüklenmeğe başlandı.

Silahsız ve sadece cumhuriyetin ilanının birinci yıldönümünü kutlamaya çıkmış bulunan Türkler, otomatik silahların taraması ile dağılmaya başladı. Kadınlar, çocuklar panik içinde koşuşmaya ve şaşkınlık içinde sığınacak yer aramaya koyuldu. Böylece 3 gün 3 gece süren ve tarihe Kerkük Katliamı olarak geçen soykırımı başlamış oldu. Halkın panik içinde köşe bucak saklanmaya çalışması üzerine, 2. Tümen Komutanlığı'nın emriyle sokağa çıkma yasağı ilân edildi. Ancak çok geçmeden, bu yasağın sadece Türkler için ilân edilmiş olduğu anlaşıldı[25].

Daha sonra Türk toplumunun ileri gelenleri, 2. Tümen Komutanlığınca istendikleri gerekçesiyle, evlerinden alınarak, Kerkük kışlasına götürüldü. Burada kurulan sözde halk mahkemelerinde, beş-on dakika içinde yargılanarak, kurşuna dizildiler. Ordu, polis ve sivil teşkilâtlar ile komünist partinin üyeleri elele vererek, evlere baskınlar yaptılar ve yüzlerce Türk'ü tutukladılar. Bir kısmını barakalara doldurarak, süngü ve dipçiklerle katlettiler. Evlerinden alınan bazı Türk liderleri, ailelerinir gözleri önünde makinalı tüfeklerle şehit edildiler. Daha sonra ayaklarına ipler takılarak, motorlu araçlarla cesetleri sokak sokak sürüklendi. Irak Türkleri'nin değerli evlâtları olan Ata Hayrullah ve kardeşi Doktor Yarbay İhsan Hayrullah'a da bu şekilde kıydılar. Bazı Türk evlatları da tutuklandıktan sonra, ayaklarına ipler

[24] Erşat Hürmüzlü, **a.g.e.**, s.50-51.
[25] Enver Yakuboğlu, **Irak Türkleri**, Boğaziçi yay., İstanbul, 1976, s.34-35.

takılarak, ters yönde hareket eden iki ayrı cipe bağlandı ve böylece iki parçaya ayrıldı. Bazılarının cesetleri sokak sokak sürüklendikten sonra, üzerlerinden kamyon ve traktörler geçirildi[26].

Daha sonra adları tesbit edilen diğer Türk aydınlar da, sırayla evlerinden alındı ve aynı akıbete maruz kaldı. Gözü dönmüş caniler, insanlık dışı bir vahşet gösterdiler. Kimilerini diri diri toprağa gömdüler. Kimilerini elektrik direklerine astılar ve kızgın güneş altında bıraktılar. Kimilerinin gözlerini oydular. Ölenlerin yanısıra, binlerce Türk, çeşitli biçimde yaralanmıştı. Bu vahşeti gören bazı kişiler, aklını kaybederek çıldırdı. Korku ve dehşet yüzünden bazı hamile kadınlar da çocuklarını düşürdü. Hastaneler yaralılarla doldu, tutukevleri ve hapishanelerde de yer kalmadığı için, birçok okul, cezaevi haline getirildi[27].

Bu vahşetler devam ederken, Türkler'e ait mağaza, dükkân, ticaret merkezleri ve evler, çapulcular tarafından yağma edildi. Can güvenliğinin yanısıra, Türklerin mal güvenliği de kalmamıştı. Komünist ve Kürt yağmacılar tarafından talan edilen ve toplanan Türklere ait eşya ve malların, kamyonlarla kuzey bölgelerine taşındığı görüldü.

"*Kerkük Katliamı*"nda şehit edilen Türklerin arasında, adları tesbit edilenler şunlardır: Atâ Hayrullah, İhsan Hayrullah, Kasım Neftçi, Selahattin Avcı, Mehmet Avcı, Cahit Fahrettin, Osman Hıdır, Emel Muhtar Fuat, Cihat Muhtar Fuat, Nihat Muhtar Fuat, Nurettin Aziz, Abdullah Bayatlı, İbrahim Ramazan, Abdülhâlik İsmail, Hasip Ali, Cuma Kamber, Kâzım Abbas Bektaş, Şakir Zeynel, Hacı Necim, Enver Abbas, Adil Abdülhamid, Züheyir İzzet Çaycı, Fethullah Yunus, Kemal Abdulsamed ve Seyit Gani Nakip[28].

İnsanlık tarihinde benzeri görülmemiş bu kanlı olayların duyulması, bütün Irak'ta büyük yankı uyandırdı ve şok etkisi yarattı. Irak'ın dışında duyulan bu soykırımı haberi, dış basında ve radyolarda geniş biçimde yer aldı. Şam, Kahire, Beyrut ve Londra'da da duyulan Kerkük Katliamı'nın haberlerine Türk basını da geniş yer verdi.

---

[26] İzzettin Kerkük, "Kerkük Katliamı'nın 4. Yıldönümü", **Türk Kültürü**, S.9 (Temmuz 1963), s. 60-61.
[27] Osman Oğuz, **a.g.m.**, s.8.
[28] Osman Oğuz, **a.g.m.**, s.11.

Kerkük Katliamı'nın iç ve dış kamuoyunda tepki ve nefret uyandırması üzerine, General Kasım, 20 Temmuz'da Bağdat'taki Mar-Yusuf Kilisesi'nde söylediği nutukta, soykırımı hareketini telin etmek ve sorumluları kınayarak, suçluların ağır biçimde cezalandırılacaklarını bildirmek zorunda kaldı. Kasım, katliamın maksatlı olarak tasarlanmış olduğunu ve sorumluların mahkemeye verileceğini ilan etti[29].

Erşat Hürmüzlü, Türkmenler ve Irak adlı eserinde General Kasım'ın konuşmasını şöyle ifade etmiştir: "*...Bağdat'tan gönderilen özel bir araştırma komisyonu çalışmasını bitirerek çok acil bir raporla durumu Bağdat'a bildirince Abdulkerim Kasım, 19 Temmuz 1959 tarihinde Mar-Yusuf Kilisesinin açılış törenlerinde bir konuşma yaparak, Kerkük'te yapılan mezalimi anlattı ve Irak'ta yaşayan Türkmenlerin, Kürtler ve Arapların kardeş olduğunu söyleyerek, 'ne zaman birbirimize zulmetme huyundan vazgeçeceğiz?' diye yakındı...*" [30]

a- Türkiye'nin Tepkisi

Kerkük'te katliam yapıldığına ilişkin haberler, 19 Temmuz tarihinden itibaren Türkiye'ye gelmeye başladı. İsviçre'den o akşam Ankara'ya dönen Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, havaalanından doğru makamına giderek, katliam ile ilgili gelen haberler üzerine, geç saatlere kadar değerlendirmeler yaptı. İki gün sonra Zorlu, Irak'ın Ankara Büyükelçisi'ni kabul ederek, kendisinden güvence istedi. Olaylar hakkında bilgi vermek üzere Ankara'ya gelen Türkiye'nin Bağdat Büyükelçisi Fuat Bayramoğlu, Dışişleri Bakanı Zorlu ile görüşmeler yaptı. Gerekli talimatı aldıktan sonra, tekrar Bağdat'a dönen büyükelçi, Türk Hükümeti'nin istekleri ile birlikte, Başbakan Adnan Menderes'in de bir mesajını Kasım'a bildirdi.

25 Temmuz 1959 tarihinde Türk Dışişleri Bakanlığı, kamuoyuna bir açıklamada bulundu. Kerkük'te bazı üzücü olayların meydana gelmesi üzerine otuza

---

[29] İzzettin Kerkük, **a.g.m.**, s.61.
[30] Erşat Hürmüzlü, **a.g.e.**, s.53.

yakın Irak vatandaşı Türk'ün öldüğüne işaret edilen bildiride, Türk Hükûmeti'nin, Bağdat Büyükelçiliği kanalı ile Irak Dışişleri Bakanlığı nezdinde girişimde bulunduğu, bu arada Türk Dışişleri Bakanı tarafından kabul edilen Irak'ın Ankara Büyükelçisi'nin de aynı biçimde ifadelerde bulunduğu ve güvence verdiği, Birleşmiş Milletler Anayasası'na aykırı olan ve onun tarafından mahkum edilmiş bulunan bu hareketin Irak Hükümeti tarafından ifade edilmek istediği görüşlerine yer verilmiştir[31].

b- Kasım'ın Basın Toplantısı

28 temmuz 1959 tarihinde General Kasım, bir basın toplantısı düzenledi. Kerkük Katliamı'nı düzenleyenleri şiddetle kınayan Kasım, Kerkük'te Türklere karşı yapılan hareketlerin, dünyanın en alçakça işlenmiş cinayetleri olduğunu, faşistlerin dahi böylesine vahşetler yapmadıklarını söyleyerek olaylar sırasında çekilmiş fotoğrafları gazetecilere gösterdi[32]. Kasım şöyle devam etti: *"...İnanın zamanında ne Hülagu bu vahşeti yaptı, ne de Siyonistler. Sorarım size, bunu yapanların demokratik örgütler olduklarını iddia etmeleri ne kadar gerçekçidir?..."* Kasım, gerçekten masum ve şoka uğramış olarak vasıflandırdığı Türkmen vatandaşlara başsağlığı dileyerek, bu cinayetlerden sorumlu olanlardan hesap sorulacağı sözünü verdi. Kasım bu konuşmasından bir kaç gün sonra, Bağdat Radyosu'nun yeni bir stüdyosunun açılışı münasebetiyle yaptığı konuşmada, açılan bu yeni stüdyoya, son zamanlarda çok mağduriyete uğramış olan Türkmenlere destek anlamında *"Türkmen Stüdyosu"* adının verilmesini istedi[33].

Bir süre sonra Kerkük Katliamı'nın baş sorumlusu Davud al-Cenâbî ve 260 kişi tutuklandı. Askerî mahkemede yargılanan elebaşlarının bir kısmı idama mahkûm edildi. Bir kısmı da çeşitli hapis cezalarına çarptırıldı. Geri kalanlar da, suçlu oldukları

---

[31] Suphi Saatçi, **a.g.e.**, s.226-227.
[32] Mahir Nakip, "Kerkük Katliamı", **Türkiye Gazetesi**, 14 Temmuz 1991.
[33] Erşat Hürmüzlü, **a.g.e.**, s.53-54.

halde serbest bırakıldı. İdama mahkum olanların cezası ise, Kasım'ın iktidarı süresince infaz edilmedi[34].

Hükümetin eli kanlı canilerin serbestçe dolaşmalarına izin vermesi, Türk toplumunu çileden çıkarmaya başlamıştı. Bu arada hükümet makamları tarafından, milliyetçi gruplar katliamdan sorumlu tutulmaya, Irak basınında komünistlerle milliyetçiler arasında karşılıklı suçlamalar yapılmağa başlandı. Türkler'in haklarını savunan milliyetçiler, özellikle *"Al-Facrü'l-Cedid"* gazetesinde, komünistlerin Irak'ta halkın huzurunu kaçırdıklarını ve masum Türk vatandaşlarını Kerkük'te vahşiyane biçimde katlettiklerini dile getiren sert yazılar yayınladı. Ayrıca Kerkük'teki olaylar sırasında çekilmiş tüyler ürpertici fotoğrafların Irak basınında yeralması ve bu fotoğrafların elden ele dolaşması, kamuoyunda komünistlere karşı büyük nefret ve infial uyandırdı[35].

"Kerkük Katliamı" ile ilgili haber, fotoğraf ve belgelerin Türkiye'ye de ulaşması, aynı şekilde kamuoyunun büyük tepkisine yol açtı. Türk kamuoyunun, Kerkük olayları üzerine fazla galeyana gelmesini önlemek için, bu konuda basın toplantıları yapılması önlendi. Bu arada, Bakanlar Kurulu 21 Ekim 1959 tarihinde aldığı kararla, 14-16 Temmuz 1959 tarihinde Irak'ın Kerkük bölgesinde Türklerin katliamı ile sona eren olaylarla ilgili resim, film ve sair dokümanların Türkiye'ye girmesi veya dağıtılması yasaklandı[36].

c- Türklerin İntikam Hareketleri

*"Kerkük Katliamı"*nın elebaşılarının cezalandırılacakları yolunda, Bağdat yönetiminin verdiği sözlerin yerine getirilmediğini gören Türkler, büyük bir infial gösterdiler. Hâttâ katil ve cinayet zanlılarının serbestçe dolaştıklarının görülmesi, Türkleri çileden çıkarmağa yetmişti. Bir süre sonra, serbest bırakılan katillerin, suikastlarla teker teker öldürülmeye başlandıkları ve böylece Türklerin intikam

---

[34] İzzettin Kerkük, ***a.g.m.***, s.61.
[35] Suphi Saatçi, **a.g.e.**, s.227.
[36] **Cumhuriyet**, 22 Ekim 1959.

hareketlerine girişerek, kendi haklarını almağa yöneldikleri görüldü. Türk fedailerinin gerçekleştirdiği bu intikam hareketleri sonucunda 40 kadar katil, hakettikleri cezayı gördü ve Bağdat yönetiminin yerine getirmediği adaleti, meçhul Türk fedaileri gerçekleştirmiş oldu[37].

B- 1980 YILINA KADAR TÜRKMENLERE UYGULANAN DİĞER ASİMİLASYON POLİTİKALARI

1-1963 Darbesi ve Sonrasındaki Gelişmeler

General Kasım'ın yönetimi, 1961'den sonra gelişen iç ve dış sorunlarla zayıflamaya başladı. Hükümetle anlaşmazlığa düşen Kürtler, silahlı bir ayaklanma başlattı. Ordu içinde çeşitli hizipler ortaya çıktı. Öte yandan yabancı petrol şirketlerinin denetimini kısma girişimleri ve Kuveyt'e yönelik tehditler, İngiltere'nin ve Arap ülkelerinin Kasım yönetimine karşı cephe almasına yol açtı. Arap Sosyalist Baas Partisi'nin Irak koluyla işbirliği yapan ordu içindeki bir grup subayın Şubat 1963'te yaptığı darbe ile yönetim devrildi ve Kasım, cuntası ile birlikte öldürüldü[38].

Abdüsselâm Arifin devlet başkanlığına getirildiği bu dönemde, Kerkük Katliamı'nın hazırlayıcıları ve uygulayıcıları olarak haklarında idam hükmü verilen 28 kişi, 23 Haziran 1963 tarihinde, Kerkük'ün 3 ayrı meydanında idam edildi. Böylece Kasım'ı deviren askerî cunta, Türkler'in gönlünü kazanmak için önemli bir adım atmış oldu. Türkler bu tarihten sonra, nisbeten istikrarlı bir dönem yaşadılar. Ancak kültürel hakları konusunda herhangi bir gelişme de olmadı[39].

1963 Şubatı'nda Kasım'ı deviren darbe Türkmenler için yeni bir ümit oldu. Darbenin üzerinden bir ay geçmişti ki 8 Mart 1963 sabahı bir yürüyüş yapıldı. Bağdat'ta

---

[37] Suphi Saatçi, **a.g.e.**, s.228.
[38] "Irak", **AnaBritanica Ansiklopedisi**, s. 376
[39] Suphi Saatçi, **a.g.e.**, s.233-234.

yapılan bu yürüyüşe Türkmenler belki tarihlerinin en büyük katılımıyla yaklaşık elli bin kişiyle katıldılar.

Ancak yeni iktidar da ırkçı eğilimini saklamakta gecikmedi. Bu arada Veziriye semtinde eski Kraliyet divanında konuşlanan Devrim Komuta Konseyi temel hak ve hürriyetlerinin talibi olan bir Türkmen heyetini kabul etti.

Bu toplantıda heyet üyelerinden biri Türkmenlerin yıllar boyu bu ülkeye gösterdikleri sadakat ve yaptıkları hizmetlerle, ordunun Refik Arif, Mustafa Ragıp ve Ömer Ali gibi gözde komutanlarla çok değerli bürokratlar, hukukçular, doktorlar ve aydınlar yetiştirdiklerine rağmen, nasıl olup da müteakip kabinelere hiç bir Türkmen alınmadığını sorarak, ortaya büyük bir soru işaretini yerleştirdi. Komuta Konseyi başkan yardımcısı konuyu değiştirmek isteyince de aynı üye, Türkmenlerin bakanlar kuruluna mutlaka katılmaları gerektiğini ve bunun kanalizasyondan sorumlu bir bakanlık olsa dahi, Türkmenlerden esirgenmemesini hiddetle istemesi soğuk bir hava estirdi.

2- Arif Dönemi

1963 sonlarında 9 aylık ilk Baas Hükümeti'nin sonu gelince, Cumhurbaşkanı Abdusselam Arifin yaptığı bir zorunlu değişiklikle iktidara tümüyle el koymasının ardından, orantılı olarak bir sükunet devresi yaşandı. Abdusselam Arif bir uçak kazasında hayatını kaybedince yerine geçen kardeşi General Abdurrahman Arif zamanında da vatandaşlar biraz soluklandı.

1966 yılında Şakir Sabir Zabit, Türkçe ve Arapça yayınlanan "*Irak*" isimli haftalık bir gazete çıkarmaya başladı. Bir ara Türkmen Kardeşlik Ocağı üyelerinden bazı gençlerin yardımıyla çıkan bu gazete 1967 sonbaharında yayınına ara verdi.

Bu arada Türkmen bölgelerinde sosyal ve kültürel etkinlikler filizlenmeye başladı. Kerkük'te Kızılay Derneği bir sosyal dayanışma hamlesi başlatırken, Yoksul Öğrencilere Yardım Derneği de Irak içinde ve dışında bir çok öğrenciyi yetiştirmek için ciddi bir plan uygulamaya başladı. Bu arada el-Sevre (Devrim) kulübü de hem spor

yeteneklerini kucaklamaya, hem de gençlerin özlenen şekilde yetişmelerine katkıda bulunmaya çalıştı.

Bu arada Kerkük'te bazı hukukçular, doktorlar, eczacılar, öğretmenler, mühendisler ve edebiyatçılardan oluşan bir aydınlar gurubu, 1968 başlarında İçişleri Bakanlığı'na müracaat ederek Türkmen Kardeşlik Ocağı doğrultusunda "*Kerkük Kültür Kulübü*" isminde bir dernek kurmak için onay istediler. Kulübün iç tüzüğü kültürel etkinliklere katılarak gazete ve dergiler çıkaracağını, köylere ve köylülere tarım ve veteriner hizmetlerinin yanında sağlık taramaları çalışmalarına katılacağını ve Kerkük'te müzik ekipleri, tiyatro çalışmaları ve benzeri etkinliklerle ailelere nezih bir ortam yaratacağını öne sürerek, büyük hizmetlere talip olduğunu bildiriyordu.

İçişleri Bakanlığı, kuruculardan bir kaç değişiklik isteyerek, kanunlar çerçevesinde işlemleri tamamlamaya çalışırken, Bağdat'ta yine siyasî rejim değişerek, dördüncü darbe Arap Sosyalist Baas Partisi'ni tekrar iktidara getirmişti.

Böylece de kulübün kurucu heyeti, İçişleri Bakanı Salih Mehdi Ammaş'tan ret yazısını aldı. İçişleri Bakanlığı reddetme gerekçesi olarak dernekler kanunun kurulacak derneklerin açıkladığı gayelerinin arkasında genel emniyet ve asayiş kurallarını bozma tehlikesi güden gizli emelleri olan teşkilatlara izin verilemeyeceğini içeren maddesine dayanmıştı.

Kurucular bunun çok yanlış bir isnat olduğu gerekçesiyle, bakanın kararına temyiz mahkemesi nezdinde itiraz etseler de, talepleri temyiz dilekçesinin bütün kurucular tarafından imzalanmadığı gibi, şekli bir gerekçeyle reddedildi.

Bağdat Üniversitesi yüksek tahsil gençliği de bir ciddî sorumluluk örneği göstererek, darbe öncesi yapılan bağlantıların kolayca unutulmamasını isteyerek, öğrenci birlikleri seçimlerinde hükümet yanlılarının münferit bir şekilde hareket ederek öteki millî grupları dışlamalarının doğru olamayacağını ifade ettiler.

Baasçılar ve Milliyetçi Arap hareketi uzlaşma ve birleşmeyi kabul etmeyince, Bağdat Üniversitesi Türkmen öğrencilerini temsil eden bir heyet Irak Talebe Birliği başkanı Mikdat el-Ani'yi ziyaret ederek, millî grupların bir araya gelmesi mümkün olmayacaksa Türkmen öğrencilerin ülke genelinde seçimlere katılmayacaklarını

bildirdiler. Gerçekten de, 1963 yılında Türkmen öğrenciler hem Bağdat Üniversitesi'ndeki seçimi, hem de vilayetlerdeki lise seçimlerini boykot ederek, ilk boykot eylemlerini gerçekleştirdiler[40].

Perde arkasında kalmayı tercih eden darbeciler, yönetimi Baas Partisi'ne verdi. Devlet Başkanlığı'na Abdüsselâm Arif getirildi, ancak yasama ve yürütme yetkileri Ulusal Devrim Komuta Konseyi'ne verildi. Başbakanlığa Albay Ahmet Hasan el-Bekr atandı. Bir süre sonra Baas Partisi arasında görüş ayrılıkları baş gösterdi ve bölünmeler oldu. Abdüsselâm Arif'in yetkileri geniş ölçüde kısıtlandı. Bu durumdan yararlanan Arif, ordunun desteğiyle Kasım 1963'te Baasçıları tasfiye etti. Devletleştirme politikası güden Arif, ekonominin daha da kötüleşmesi üzerine, sivil yönetime geçme hazırlığı yaptı ve ordunun yönetimdeki ağırlığına son vermeye başladı.

Nisan 1966'da meydana gelen bir helikopter kazasında Abdüsselâm Arifin ölmesi üzerine, büyük kardeşi Abdurrahman Arif devlet başkanlığına getirildi. Birkaç ay sonra subayların baskısı ile sivil yönetim istifa etti ve yönetime tekrar ordu hakim oldu. Hizip çekişmeleri yüzünden yönetim sürekli el değiştirdi. Sonunda hizipler, Baas Partisi ile iş birliği yaparak, iktidara gelme plânları yaptı. Baas Partisi de bu hiziplerin desteğinden yararlanarak, 17 Temmuz 1968'de el-Bekr'in öncülüğünde yaptığı darbe ile yönetime geldi. Devlet başkanlığına ve başbakanlığına getirilen el-Bekr, oluşturulan Devrim Komuta Konseyi'nin başkanı sıfatı ile en üst yönetim lideri olarak, ülkenin kaderine hakim oldu.

3- Baas Dönemi (1968)

Baas Partisi'nin 17 Temmuz 1968 darbesi ile yönetime gelmesi, başlangıçta Türkler için bir endişe oluşturmamıştı. Hatta Türkler'in Baasçılar'dan herhangi bir endişe duymaları için bir sebep de bulunmuyordu. Gerçi Baasçılar katı bir milliyetçilik ve ırkçılık imajı ile ortaya çıkmışlardı, ancak uygulamada henüz ırkçılık yapıldığını gösteren belirtiler yoktu.

---

[40] Erşat Hürmüzlü, **a.g.e.**, s.59-60.

Çok geçmeden Baas Partisi, iktidarını güçlendirmek için muhalefet gruplarını acımasızca tasfiye hareketlerine başladı. Partiye muhalefet yapanların bir kısmı sürgüne gönderildi, bir kısmı tutuklandı. Halka gözdağı vermek amacı ile 51 kişi Bağdat'ta halkın gözü önünde idam edildi. Bunların arasında, Arif kabinesinde vekâleten Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı yapmış Kerkük'lü Nizâmettin Arif de bulunuyordu. Nizâmettin Arif'in idam gerekçesi ise, Türk casusu olmaktı[41]. Baas rejimi, 2 Ocak 1969 tarihinde Kerkük'e bağlı Dakuk (Tavuk) kasabasında doğmuş olan ve orduda görev yapan Nihat Fâzıl Dakuklu adlı Türk çavuşunu tutukladı. İnsanlık dışı işkencelere tabi tutulan Nihat Fâzıl'ın cenazesi, ertesi gün bir ambulansla evine getirilerek, ailesine teslim edildi. Suçu ve idam sebebi anlaşılmadan Türk çavuşunun işkence altında şehit edilmesi, Türk halkı arasında üzüntü ve şok yarattı[42]. Kerkük şehri, 6 Ocak 1969 tarihinde yeniden tutuklamalara sahne oldu. Türkmenlere muhalefet edenlerin akıbetini göstermek mesajı olarak, bu sefer şehrin büyük ticaret ve işadamları tutuklanmıştı.

1970 yılında Irak Hükümeti, rejim aleyhine darbe hazırlığı içinde olan bir şebekeyi ele geçirdiğini açıkladı. Ancak hiçbir yargılama yapılmadan ve kimsenin savunması alınmadan bir çok aydın kişi ve siyasetçi idam edildi. Bunların arasında mesleğinde hızla yükselmekte olan Türkmen kökenli subay Necdet Asker Mahmut da yer alıyordu.

Ne acıdır ki birkaç gün sonra hükümet çevreleri, bu genç subayın aslında istenen kişi olmayıp, isim benzerliği sebebiyle yanlışlıkla idam edildiğini ve bütün özlük haklarının iade edildiğini açıkladı. Ancak hata çok geç anlaşılmış ve genç subay arkasında gözü yaşlı bir aile ve hemşehriler kitlesi bırakarak, ebediyete intikal etmişti[43].

Bağdat yönetimi ile Kürtler arasında varılan anlaşmaya göre, Kürt özerk bölgesinin sınırlarını tesbit etmek için, plebisite başvurulması gerekiyordu. 26 Ekim 1970 tarihinde etnik köke ve konuşulan ana dile dayalı yapılması düşünülen plebisitte, esas çekişme Türkler'in yoğun olarak bulunduğu bölgelerin kaderi üzerinde oldu. Türk bölgelerinin, hangi tarafın idaresinde kalacağını tesbit etmek için, Türkler kendi hak ve

---

[41] Fazıl Demirci, **Irak Türkleri'nin Dünü Bugünü**, Ankara, 1991, s.28-29.
[42] Suphi Saatçi, **a.g.e.**, s.235.

özgürlüklerini değil, taraflardan birinin yönetimini seçmek mecburiyetinde bırakıldı. Gerçi sayım, tercihi öğrenmek için değil, bölgedeki nüfus oranını öğrenmek için yapılacaktı. Fakat sonuçta yönetim ya Kürtlerde veya Baasçılar'da kalacaktı. Başka bir deyişle muhtariyet hakkı tanınmayan Türkler, ya Kürtlere ya da Araplara katılacaklardı. Böylece Irak'taki Türk toplumu iki ateş arasında kalarak, kendi geleceğinin kaderini tayin etmede insiyatif sahibi olamayacaktı. Baas-Barzânî çekişmesinin yoğunlaştığı bu dönemde, Kerkük'te iki yönlü baskılar artmağa başladı[44].

Her iki taraf da sayımın lehlerine sonuçlanması için, çeşitli baskılara ve hilelere girişmeğe yöneldiler. *"Barzânî taraftarları"* gizlice ve ayrı ayrı topluluk halinde Kerkük'e sızarak; Molla Abdullah Tepesi, Rahimava, İskân, Şorca gibi mahallelere yerleştiler. Baasçılar ise 50 bin Arap ailesini, Kerkük kütüğüne kayıtlı nüfus tezkeresi de vererek, hükümetçe yeni inşa ettirilen el-Hürriye, el-Kerame, el-Baas, 17 Temmuz, Filistin ve el-Kudüs semtlerine yerleştirdiler. Aynı zamanda bu ailelere 180 bin dönüm arazi dağıttılar ve sadece Araplar'ı istihdam eden Mukavilin al-Arap, Dibis Elektrik ve Kerkük Petrol Kumpanyası gibi yeni şirketler kurarak, göçmenleri işsiz bırakmayacak tedbirleri de aldılar. Baasçılar bu faaliyetlerini daha rahat yürütebilmek ve bölgeye tamamen hakim olabilmek için, Kerkük'te görevli Türk memurlarını ve özellikle Nüfus Müdürlüğü'ndeki memurları Irak'ın Türk olmayan bölgelerine sürdüler. Ayrıca, herhangi bir karışıklığı da hesaplayan Baas Hükümeti, askeri birlikler dışında, bir baskı unsuru olarak 25 bin taraftarını otomatik silahlarla donatmayı da ihmal etmedi. Barzânî taraftarları ve Baas Partisi mensupları silahlı dolaştıkları halde Türklere silah taşımak yasaklandı. Kürtler, bütün Türk bölgelerinde, silah zoruyla ve tehditle kendi idarelerini kabul ettirmeye başladılar. Kifrî, Hanekin, Karatepe, Kümbetler, Kızılyar ve Yayçı kasabalarında Türkçe eğitime engel oldular. Özellikle Erbil, Hanekin ve Kifri'de sokakta Türkçe konuşulmasına bile müsaade edilmedi ve bu yüzden olaylar çıktı. Ayrıca Kerkük üç bine yakın Kürt peşmergesinin ablukası altına alındı. Şehrin içine sokulan seyyar satıcı görünüşündeki militanlar ise, her an duruma müdahale etmeye hazır bekletildi. Adeta sessiz bir işgali, tam bir işgal haline çevirebilmek ve hukuken de meşru gösterebilmek için fırsat beklemeye, hatta

---

[43] Erşat Hürmüzlü, **a.g.e.**, s.60-61.
[44] Acar Okan, "Kerkük Meselesi ve Gerçeği", **Ocak**, Yıl 3, S.33-35(Eylül-Ekim-Kasım 1970), s.10.

yaratılmağa başlandı. Bazı Arap polislerine, olay çıkarmak ve Kürt işgalini teşvik etmek için rüşvet teklif edildi. Gerçekten, bu şekilde hazırlanan bir komplo o günlerde sahneye konulmuş ve Kürtlerle polis arasında çıkan çatışma meydan kavgasına dönüşmüştü. Bu arada Sabriye Yasin adında hamile bir Türk kadını ve üç Türk genci de ağır yaralanmıştı. Asıl önemli olan husus, bu çatışmayı bahane eden Kürt komandolarının, karakollar da dahil, bütün şehri bir kaç saat içinde işgal ederek, bu işi her an yapabileceklerini ispa etmiş olmaları idi. Duruma hükümet kuvvetleri sadece seyirci kalıyor ve müdahale etmek cesaretini gösteremiyorlardı.

Barzani sözlerinde sık sık şunları tekrar ediyordu: *"...Yapılacak sayım sonucunda, bir Kürt dahi çıksa Kerkük Kürt olacaktır. Kerkük'ü alamadıktan sonra biz ne için kavga ediyoruz? İdaremize hukuken bırakılan Kuzey bölgesi, eskiden de zaten elimizdeydi. Biz Kerkük'ü istiyoruz..."* Bu sözler Kürtler'in emellerini açıkça ifade ediyor ve bir tehdit olarak her gün Türkler'e hatırlatılıyordu[45].

Irak Türkleri'nin içine düştüğü bu durum karşısında, Türkiye'deki kamuoyu da, Türkler'in iki taraflı baskıya maruz kalmasına ve yalnızlığa itilmesine büyük tepki gösterdi. Türkiye'de *"Hürriyet"* ve *"Milliyet"* gibi gazeteler, Kerkük'e muhabirler göndererek, Irak Türkleri'nin yaşadığı bu dramı anlatan yazı dizileri yayımladılar[46].

Başta "*Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği*" olmak üzere, birçok gençlik kuruluşu da, yayımladıkları bildirilerde bu durumu şiddetli bir dille kınadılar, Türklerin yalnız ve sahipsiz olmadıklarını dile getirdiler. Kürtlerin, özellikle Kerkük'te giriştikleri sızma hareketleri karşısında aciz kalan Bağdat yönetimi, plebisitin bilinmeyen bir tarihe ertelendiğini ilân etmek zorunda kaldı. Gerçi ertelemenin gerekçesi açıklanmadı, ancak Bağdat yönetiminin, bu plebisit sonucunun aleyhlerine olacağı yolundaki şüphelerinin ağırlık kazanmış olduğu anlaşıldı.

Buna rağmen, Bağdat yönetiminin Irak'taki Türklerin varlığını hiçe sayan tutumunu Türk hariciyesi, diplomatik bir mesele haline getirdi ve Türk-Irak ilişkileri nazik bir döneme girmiş oldu. 16 Ocak 1971 tarihinde Türkiye'ye bir haftalık ziyarette

---

[45] Acar Okan, **a.g.m.**, s.10-11.

[46] Ayrıntı için bkz:Yılmaz Çetiner, "İki Ateş Arasında", **Hürriyet**, 24-28 Ocak 1971; Suat Türker, "Kerkük Türkleri", **Milliyet**, 16-21 Aralık 1971.

bulunan Irak Cumhurbaşkanı yardımcısı General Salih Mehdi Ammaş, Türk gazetecilerinin yoğun sorularına muhatap oldu. Ammaş'ın Türk yetkilileri ile yaptığı görüşmelerde, gündemin en ağırlıklı maddesini, Irak Türkleri'nin oluşturduğu anlaşıldı. Bu husus, özellikle Türkiye'nin resmi dili sayılan TRT radyolarının, 18 Ocak 1971 tarihindeki 19.00 haber bülteninde yayımlanan "*Günün Yorumu*"nda ifade edildi. Türk Hükümeti'nin de görüşünü yansıtması bakımından önem taşıyan ve komuoyuna sunulan bu yorum şöyledir:

"Sayın Dinleyiciler,

Irak'ın Cumhurbaşkanı yardımcısı General Ammaş, üç gündür Türkiye'de bulunuyor. General Ammaş, önce Ankara'ya gelmişti. Burada Türk devlet adamları ile görüşmeler yaptıktan ve bu arada iki ülke arasındaki ekonomik sorunlara ilişkin bir de protokol imzaladıktan sonra, İstanbul'a geçti. Bildirildiğine göre, General Ammaş ile Türk görevlileri arasındaki görüşmeler, İstanbul'da da devam edecek.

Bilindiği gibi, Irak ile Türkiye arasındaki ilişkiler son yıllarda önemli bir gelişme gösteriyor. Bunu memnunlukla kaydetmek gerekir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sıklaşan ve Bağdat Paktı'nın imzasıyla birlikte bir ittifak bağlantısına kadar ulaşan Türk-Irak ilişkileri, 1958 Temmuz'undaki Irak devriminden sonra, bir süre zor günler geçirmişti. Ancak, sınır komşusu olan bu iki Devletin ortak çıkarları, birbirleriyle iyi geçinmelerini ve işbirliği yapmalarını gerektiriyordu. Bu nedenle, zor günler çabuk atlatıldı, iki devlet arasında yeni bir yakınlık dönemine girildi ve karşılıklı ziyaretler sıklaştı.

Gerçekten, Türkiye ile Irak'ın çıkarları, birçok noktada, birbirleriyle ortaktı. En başta, bu iki ülkeyi sulayan ırmakları ele alalım. Güneydoğu Anadolu'nun en zengin sulama ve enerji kaynağı olan Fırat ve Dicle, sınırlarımızdan çıktıktan ve Suriye'den geçtikten sonra, Irak'a girmekte ve bereketli Mezopotamya vadisini sulamaktadırlar. Bu ırmaklar üzerinde yapılacak sulama ve enerji tesisleri, bu nedenle, her iki ülkeyi de yakından ilgilendirmektedir. Nitekim, General Ammaş'ın Ankara'da yaptığı görüşmeler sırasında, Hezil ve Büyük Zap kollarındaki sulama projeleri üzerinde önemle durulduğu biliniyor. Bundan başka, sınır komşusu olan Türkiye ile Irak'ın ekonomileri birbirlerini tamamlar niteliktedir. Anadolu'nun güneyinde ve doğusunda yetişen kasaplık(damızlık) hayvanlar, Irak'ta çok aranmaktadır. Bu yüzden, ortak sınırdaki hayvan kaçakçılığı,

zaman zaman, her iki ülkenin başını ağrıtan bir sorun olmaktadır. General Ammaş ile Türk Dışişleri Bakanlığı arasında imzalanan protokolde, Et ve Balık Kurumu ile Irak firmaları arasında işbirliği yapılması öngörülmekte ve kaçakçılığın bu yoldan önlenmesi istenmektedir. Buna karşılık Türkiye'nin de Irak ham petrolünden ve Irak'ta çıkan doğal gazdan yararlanmak isteği vardır. Özellikle doğal gaz konusunda, bir süredir, iki ülke arasında görüşmeler yapılıyordu. Bu görüşmeler sonunda, bundan kısa bir süre önce, 6 Ocak 1971'de, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı ile Irak Millî Petrol Şirketi arasında, Kerkük'ten Batman'a doğal gaz nakli konusunda bir anlaşmaya varılmıştı. Ankara protokolü bu anlaşmayı hükümetler düzeyinde teyid etmektedir.

Öte yandan, Türk kara ve demiryolları şebekesi, Irak'a, kendi kuzeyinden hem Akdeniz'e hem de Karadeniz'e güven içinde ulaşma olanağı sağlıyor. Süveyş'in 1967 Haziran 'ındaki Arap-İsrail savaşından sonra kapanması üzerine, bu olanak Irak için daha da büyük bir önem kazandı. Ankara'da yapılan görüşmelerde bu konu üzerinde de durulduğu, kara ve demir yollarından transit geçiş ilkesi üzerinde birleşildiği ve Irak'ın Türk Devlet Demiryolları ile yaptığı nakliyattan birikmiş olan borcunun, teknisyenler düzeyinde görüşülüp kabul edilecek bir süre içinde tasfiye edilmesi konusunda da fikir birliğine varıldığı biliniyor.

Ancak, iki ülke arasındaki sorunların en önemlisi, Irak'taki Türk topluluğunun durumudur. Irak'ın kuzeyinin etnik bakımdan çok parçalı olması ve bu etnik gruplar arasında çarpışmanın hiç eksik olmaması yüzünden, Kerkük ve dolaylarında yoğun biçimde yerleşik Türk topluluğunun huzuru ve güvenliği zaman zaman tehlikeye düşmektedir. Bu durum, Türkiye için devamlı bir kaygı konusudur. Öyle anlaşılıyor ki, General Ammaş'in İstanbul'da yapacağı görüşmelerde Irak Türkleri'nin durumu da ele alınacak ve Bağdat Hükümetinin ilgi ve anlayışı istenecektir.

Türkiye ile çıkarları her noktada birleşen dost Irak'ın bu konuda da Türkiye'ye yardımcı olmaması için, hiçbir neden yoktur."

Irak Türklerinin Bağdat yönetimi tarafından haksızlıklara ve baskılara maruz kalmaları, Ammaş'ın, Türkiye ziyareti münasebetiyle, dönemin iktidar partisinden başka, muhalefetin de tepkisine yol açtı. Özellikle 21 Ocak 1971 tarihinde, Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'i, parlamento binasındaki CHP Millet Meclisi Grup

Başkanvekilleri'ne ait salonda kabul eden dönemin CHP Genel Başkanı ve ana muhalefet lideri İsmet İnönü, dış politika ve Kerkük Türkleri hakkında Çağlayangil'den bilgi aldı. Bir saat süren bu görüşmeden sonra İnönü, gazetecilere verdiği demeçte, Irak Türkleri hakkında şu görüşlere yer verdi:

"...Irak'la yakın dış politika münasebetimiz, Kerkük Türkleri üzerinedir. Kerkük Türkleri, Irak idaresinin yeni şeklini almasında, bir aralık, bizi çok endişeye düşüren garip bir vaziyet karşısında kalmışlardı. Güya seçim yapıldığı zaman, anadillerinin ne olduğunu seçim belgelerine yazdıramayacaklar, Türk olarak yazdıramayacaklardı. Ya Arabız, diyecekler, ya Kürdüz diyecekler. Irak'ta, milliyet olarak, asırlardan beri devam eden köklü bir Türk toplumu vardır. Bunların bulundukları hükümete karsı, münâsebetlerini güçleştirecek hiçbir vaziyette bulunmalarını hiç bir surette istemeyiz. İstemedik, bugünkü hükümet de istemiyor.

Bunlar, her memlekette kabul olunan vatandaşlık haklarından istifâde etsinler, başka bir dediğimiz yok. Böyle, seçimle varlıklarını inkâra götürecek bir usûlü, komşu Devletin kabul edeceğine ihtimal vermiyoruz. Şimdiye kadar da böyle birçok sözler edildi. Fakat, komşu Devletin böyle bir uygulamaya razı olmadığını gördük ve olmayacağını zannediyoruz. Bu esaslı bir meseledir. Bu durum, oradaki Türk halkı aleyhine, Türk azınlığı aleyhine işler bir istikâmete gelmemiştir..."[47]

1971 yılında da bazı gençler ve esnaf, Türkmenlere yapılan gayri adil uygulamaları içeren ve Türkiye'de yayınlanan bir bülteni dağıttıkları gerekçesiyle tutuklanarak, uzun süre tahkikata tabi tutuldular.

1973 yılında Irak rejimi, bazı aydın gençleri tekrar tutukladı. Bunlar daha önce 1971 yılında tutuklanmışlar ve haklarında yapılan takibatta suçları sabit olmayınca salıverilmişlerdi. Salıverilenlerin birisinin evi aranırken bulunan ruhsatlı bir tabancasına elkonulmuştu. Bu tabancayı geri almak için müracaat edilince eski dosyalara bakan emniyet güçleri, salıverilenlerin hepsini tekrar tutuklayarak, askeri bir mahkemeye sevk etti. Savunma kabul etmeyen mahkeme, bütün sanıkları yedi yıl ağır hapis cezasına çarptırarak, Bağdat yakınındaki Abu Gurayb hapishanesine kapattı. İki yıl sonra ve genel bir af çıkınca, bundan yararlanan Türkmenler de evlerine döndüler.

Bu arada tutuklamaların ardı arkası kesilmiyordu. Tutukluların çoğu Devrim Özel Mahkemelerine sevk edilerek, hiç bir savunmaları alınmadan kiminin idamına, kiminin de müebbet hapsine karar veriliyordu[48].

Irak'ta lise mezunu olan öğrencilerin, lise bitirme sınavlarında aldıkları puanlara göre fakülte ve yüksekokullara girmeleri kazanılmış bir hak iken, Türk öğrencilerin bu hakları ellerinden alındı. Diğer yandan Baas Partisi'ne kayıtlı olan öğrenciler ve bu partiye bağlı bir öğrenci teşkilâtı olan Ulusal Irak Öğrenci Birliği'ne üye olanlar, düşük puanla dahî istedikleri bölümlere girebildiler. Hattâ bunların öğrenim gördüğü özel fakülte ve yüksekokulların açılmasına imkân sağladılar. Böylece Türk kökenli öğrenciler, yüksek puan tutturmalarına rağmen, insan haklarına aykırı olduğu halde, kazanmış oldukları tıp, eczacılık, dişçilik ve mühendislik dalları gibi bölümlere giremediler.

Baas yönetimi Türkler'in doğal vatandaşlık haklarını tanımayarak, insan hakları ihlâline devam etti. Türkler'in çoğunlukta oldukları yerlerin etnik yapısını, Türkler'in aleyhine çevirmek için her türlü yola başvuruldu. Büyük şehirlerin mahallelerinin yanı sıra, köylerdeki muhtarlıklar bile Araplar'a verildi. Köy halkının tamamının Türk oluşu dahi, bu uygulamayı değiştirmiyordu. Araplar'ın Türk bölgelerine yerleşmesi teşvik edildi. Köylerin Türkçe olan adları, Arapça adlara dönüştürüldü. Kerkük adına da tahammül etmeyen yönetim, 1976'da bu tarihî Türk şehrinin adını "*Millileşme*" anlamına gelen "*al-Tamîm*" olarak değiştirdi[49].

Arapların Kerkük'e yerleşmelerini teşvik için, buraya göç eden herkese 10 bin Irak dinarı (o zamanki rayiçle 33 bin Amerikan Doları) hibe ediliyor, taşınma masrafı olarak da buna 5 bin dinar (16.500 dolar) banka kredisi ile inşaat yapmak veya arsa satın almak için de 10 bin dinar (33.000 dolar) veriliyordu. Buna karşılık Türklerin arsa satın alması ve inşaat yapması, emniyetin izin vermesine bağlandı. Türklerin gayri menkul alım-satımları, böylece kontrol altına alındı. Özellikle Türk'ün Türk'e gayri menkul alış satışı engellendi. Ancak bir Türk'ün malını herhangi bir Arab'a satması

---

[47] **Ulus**, 22 Ocak 1971.
[48] Erşat Hürmüzlü, **a.g.e.**, s.66.
[49] M.Necati Müftüoğlu, "İdari İktisadi Terbiyevi Bakımlardan Kerkük'te Uygulanan Baskı ve Eritme Planı", **Türk Kültürü**, S.247(Kasım,1983), s.62.

hususunda, büyük kolaylıklar sağlandı. Bütün bunlardan başka, bir Türk kızı ile evlenen her Arab'a 10 bin dinar (33.000 dolar) hediye ediliyordu.

Bağdat yönetimi, Türk bölgelerindeki camilerde, halka Türkçe hutbe okunmasını yasaklayarak, bu sefer din adamlarını da baskı altına almağa başladı. Buna uymayan ve Türkçe hutbe vermeğe devam eden din hocaları tutuklanarak, ağır işkenceler gördü. Bu şekilde Arapça bilmeyen halkın büyük bir bölümüne manevi baskı yoluna gidildi[50].

1976 yılının Nisan ayı sonlarında Türkiye Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, Irak'a resmî bir ziyarette bulundu. Korutürk'ün ziyaret programında, Irak'taki Türklerin kültür merkezi olan Kerkük'e gitmesi de yer alıyordu. 27 Nisan günü Kerkük'ü ziyaret eden Korutürk'e, Türkler benzeri görülmemiş bir karşılama töreni yaptılar. Karşısında muhteşem bir kalabalık gören Türk lideri, karşılama töreninden dolayı büyük bir heyecan ve sevinç duydu. Aynı heyecan ve sevinci, heyette bulunan bütün misafirler de yaşadılar. Çılgınca alkışlar arasında karşılanan Türk lideri ile beraberindeki heyete halk, büyük tezahüratta bulundu. Küçük-büyük, kadın-erkek herkes gözyaşları döktü. Türk heyetinde yer alan delegeler de, bu tablo karşısında gözyaşlarını tutamadılar. Kerkük'te o gün, adeta yer yerinden oynamış ve halk kendinden geçmişti. Bu muhteşem karşılama töreni, Türkler'in anavatan Türkiye'den neler beklediklerini ifade etmeye yetmişti. Korutürk'ün Kerkük'ü ziyareti, oradaki Türk Kültür Merkezi'nde yapacağı inceleme ile noktalanacaktı. Ancak Türk Kültür Merkezi'ndeki yetkililerden bilgi almakla yetinmeyen Korutürk, burada halkla da görüştü ve onların heyecanlarını yatıştırmaya gayret etti[51].

Bu ziyaretin ardından birçok kişi tutuklanarak, göz altına alındı. Korutürk'ün Kerkük'ü ziyaretinden hükümet büyük tedirginlik duymuştu. Bağdat yönetimi, bu coşkun gösteriler karşısında, Türkler'i sindirmek için yeni planlar hazırlama yoluna gitti. 1976'da ülkenin idarî bölünmesinde, özellikle Türk bölgelerini kapsayan yeni düzenlemeler yapıldı. Bir ilçe olan Tikrit, Selahâttin adı ile il yapıldı. Türkler'in önemli ilçelerinden olan ve Kerkük'e bağlı bulunan Tuzhurmatu ve Tavuk, daha uzak ol-

---

[50] Suphi Saatçi, **a.g.e.**, s.253-254.
[51] **Milliyet**, 29 Nisan 1976.

malarına rağmen bu ile bağlandı. Buna karşılık Tikrit'e daha yakın olan ve Araplarla meskûn bulunan Havice ilçesinin Kerkük'e bağlı kalması uygun görüldü. Bu karara bağlı olarak Çamçamal ilçesi Süleymaniye'ye, Kifrî ilçesi de Diyala il sınırları arasına alındı[52].

Irak Hükümeti tarafından çıkarılan bir yasayla, Kerkük il sınırları içinde kalan Türklerin tarım arazileri yok pahasına kamulaştırıldı. Bu haksız uygulamaya karşı yapılan itirazlar sonucu yetkililer, önceleri söz konusu olan yasanın yürürlüğe konulmayacağına dair vaadde bulundular. Buna rağmen yasa yürürlüğe konuldu ve Türkler'e ait toprakların işletilmesine geçildi. Araplar tarafından topraklarına tecavüz edilen Türk köylülerinin itirazlarına karşılık, kendilerine *"dilediklere yere gidip şikâyet etmeleri"* söylenerek, adeta alay edildi. Konu ile ilgili olarak Türklerin resmi makamlara yaptığı başvurular ve şikayetler sonuçsuz kaldı. Özellikle Kerkük'e bağlı Tazehurmatı bucağında, tek geçim kaynaklan tarım olan Türk köylülerinin topraklan ellerinden alındı, bunların işletilmesi, o bölgeye yerleştirilen Araplar'a verildi[53].

Bağdat yonetimi, 1977'den itibaren Türklerin kurmuş oldukları sosyal ve kültürel dernek, sendika ve kulüplere de birer birer el koydu. Kerkük'teki öğretmenler, doktorlar ve mühendislerin meslek odaları, sendika ve kulüplerinin yönetimi Araplar'a verildi. Kızılay Dernegi, Savre Spor Kulübü ile bütün meslek odaları da Araplaştırıldı. Bu arada Bağdat'ta faaliyet gosteren, Musul ve Erbil'de de şubeleri bulunan Türkmen Kardaşlık Ocağı'na da baskı yapan hükümet, bu ocağın her yıl serbest seçimle iş başına gelen yönetim kurulu üyelerini sıkıştırmaya başladı. Hükümet taraftarı ve Baas Partisi'ne mensup kişilerin, Ocak yönetimini secimle ele geçirmeleri mümkün olamayınca, İçişleri Bakanlığı tarafından çıkarılan bir kararla, Türkmen Kardaşlık Ocağı'nın yönetimi hükümet yanlısı bir ekibe verildi. Yıllarca Irak Türkleri'nin sosyal ve kültürel alanda en güçlü kuruluşu olan Kardaşlık Ocağı, bu karardan sonra, Irak'ta yaşıyan Türkleri temsil etme özelligini kaybetti. Sonuç olarak Türkler'in Kerkük ve

[52] M.Necati Müftüoğlu, **a.g.m.**, s.62.
[53] M.Necati Müftüoğlu, **a.g.m.**, s.67-68.

Bağdat'ta kurmuş oldukları ocak, dernek ve kulüpler, teker teker ele geçiririlerek, mal varlıklarına el kondu. Buralarda bulunan değerli kitaplar ve kitaplıklar imha edildi[54].

Irak'taki Baas rejiminin Türkler üzerindeki baskıları, 1979 yılında iyice ağırlaştı. Irak'taki Türklerin lider durumunda olan önemli şahsiyetleri, 1979 yılında göz altına alınarak, ağır işkencelere maruz kaldı. Bunların arasında, Türkmen Kardaşlık Ocağı'nın uzun yıllar başkanlığını yapmış Emekli Albay Abdullah Abdurrahman ile Bağdat Universitesi'nde ögretim üyesi olan Doç. Dr. Necdet Koçak başta geliyordu. Ayrıca Abdullah Abdurrahman'ın yakın çahşma arkadaşi Dr. Rıza Demirci ve Müteahhit Adil Şerif de tutuklanarak, işkencelere tabi tutulmuşlardı. Bu tutuklamalar Türk halkı üzerinde büyük tepki ve üzüntü yaratmıştı.

Emekli Albay A. Abdurrahman, Irak ordusunda önemli hizmetler görmüş değerli bir subaydı. Ordudaki görevinden aynldıktan sonra, Bağdat'ta açılan Türkmen Kardaşlık Ocağı'nın yıllarca başkanlığını yapmış ve hizmetlerinden dolayı, Irak'taki Türklerin büyük sevgisini kazanmıştı. Doç. Dr. Necdet Kocak ise, Ziraat Makinaları alanında yetişmiş değerli bir uzman ve bilim adamı idi. Bağdat Üniversitesi'nde Ziraat Makinaları Bölümünü kurarak, bu dalda yüzlerce öğrenci yetiştirmişti. Bunun ötesinde, insan sevgisi ve geniş hoşgörüsü sayesinde Türk toplumu arasında gercekten çok sevilen ve sayılan bir kişiliğe sahipti.

Baas yönetimi günlerce baskı ve insanlık dışı işkencelerle, Türkler'in sevilen liderlerini suçlu göstermeğe gayret sarfetmesine rağmen, hiç bir sonuç alamamıştı. Özellikle şeker hastası olan Abdullah Abdurrahman'a, aldığı ilaçlar verilmeyince, gözlerini kaybetmesine ve karanlık bir dünyaya mahkum edilmesine sebebiyet verilmişti. Sonunda Bağdat yönetimi, Türk toplumuna gözdağı vermek gayesiyle, Abdullah Abdurrahman, Necdet Koçak ve Adil şerifi 16 Ocak 1980 tarihinde idam etti. Ağır işkence altında can verdiği için, Rıza Demirci hakkinda günümüze kadar herhangi bir resmi açıklama yapılmadı. Türk toplumunun bu gözde ve değerli şahsiyetlerinin haksız yere idam edilmeleri, Irak Türkleri arasında büyük tepki ve nefrete yol açtı. Tek

[54] Suphi Saatçi, **a.g.e.**, s.256.

amaçları, ülkede insanca yaşama isteği olan ve Türk toplumunun en doğal hakkını savunan bu liderlerin idamlan, Türk halkını yonetime karşı küstürdü[55].

Bundan sonra Türkmenlerle rejim arasında son köprüler de atılmış oldu. Artık Türkmenler ne resmî görevlere talip oluyor, ne de sivil toplum örgütlerinde veya derneklerde yer alıyordu. Bunun akabinde bu rejimle yaşamanın mümkün olamayacağını gören bir çok aydın, genç ve esnaf kendi seçtikleri mecburî sürgüne yöneldiler[56].

C- TÜRKMENLERE KAĞIT ÜZERİNDE VERİLEN ANCAK UYGULANMAYAN HAKLAR

1- Irak Krallığının Yayınladığı Deklarasyon (30 Mayıs 1932)

Haziran 1930'da mandacı devlet İngiltere, Irak'a bağımsızlığını verdi. Ancak buna rağmen İngiltere'nin bölgedeki menfaatleri unutulmamıştı. Bununla ilgili, İngiltere ve Irak arasında yapılan antlaşmanın 1. maddesine göre, Irak dış politika konusunda ve ortak menfaatler bahsinde İngiltere'ye danışacaktı. Aynı antlaşmanın 4. maddesine göre savaş durumunda Irak, topraklarını, limanlarını, demiryollarını ve diğer tesislerini İngiltere'nin emrine verecekti. 5. maddeye dayanarak Irak'ta devam edegelen İngiliz askerî üslerine dokunulmayacaktı. İngilizler bu şekilde ellerinde tuttukları Irak'ı, 1932'de Milletler Cemiyeti'ne aday gösterdi ve kabul edildi[57].

Irak'ın kavuştuğu bağımsızlık komedisinden sonra, yönetimin Irak'taki Türk toplumuna yaptığı baskılar artmaya başladı. Yönetimin bütün çabası "*Türkler*"e "*Iraklı*"lık şuuru vermekti. Aslında Irak yönetimi Türklere siyasî haklar verilmesini, Irak devlet başkanı Muhsin Sâdun zamanında kabul etmişti. Hatta Türklere siyasî hakların tanınması, 1920 yılında hükümetin ilk kuruluşunda Kerküklü bir Türk'ün

---

[55] Suphi Saatçi, **a.g.e.**, s.257-258.
[56] Erşat Hürmüzlü, **a.g.e.**, s.66-67.
[57] Enver Esenkova, "İnsan Hakları Yönünden Irak Türkleri", **Devlet**, 25 Ocak 1971, s.6.

bakanlar kuruluna alınması ile başlamıştı. 1922'de Irak ile İngiltere arasında imzalanan antlaşmanın 3. maddesi gereğince çıkarılması tasarlanan anayasada, vatandaşlar arasında siyasî farklar gözetilmemesi, okullarda ana dille öğrenim yapılması güvence altına alınmıştı. Bu hususları göz önüne alan hükümet, 1925'te yayınladığı ilk anayasanın metnini Arapça, Türkçe ve Kürtçe olarak bastırmıştı. Bu anayasada ve Irak'ta cumhuriyetin ilanına kadar yapılmış olan bütün anayasa değişikliklerinde, vatandaşlar arasında etnik ve siyasî bakımdan ayırım yapan maddelere rastlanmamıştır. 1933 yılında son şeklini alan anayasanın 17. maddesinde *"Kanunla istisna edilmiş hususlardan başka, Irak'ta resmî dilin Arapça olacağı"* ifade edilmişti. İstisna oluşturan hususlar ise, 1931 yılında yayınlanmış bulunan 74 numaralı *"Mahallî Diller"* kanunu ile tesbit edilmişti. Bu kanuna göre, Kerkük ve Erbil başta olmak üzere bazı Türk bölgelerinde yargılamanın Türkçe yapılması kabul edilmiş, Türklerin çoğunlukla bulunduğu ilkokullarda da öğrenimin tamamen Türkçe olması kararlaştırılmıştı[58].

Milletler Cemiyetine üye olması üzerine Irak Krallığı bir deklarasyon yayınladı. Türklerin ve diğer azınlıkların varlığını kabul ve garanti eden bu deklarasyon Irak Krallığı adına, dönemin Başbakanı Nuri Said tarafından 30 Mayıs 1932 tarihinde Bağdat'ta yayınlandı. Deklarasyonun birinci maddesinde açıklandığı gibi, Devletin taahhütleri Irak'ın temel kanunları olarak kabul edilmekte, hiçbir kanun, tüzük ve düzenlemenin, deklarasyon metninde yer alan maddelerle çelişemeyeceği, bunların değiştirilemeyeceği ve bunların üstünde yer alamayacağı dile getirildi.

İngiliz Dışişleri Bakanlığı Arşivi *"Middle East No. 127"*de kayıtlı olan deklarasyona göre Irak yönetimleri tarafından dil, din ve soy ayrımı yapılmadan ülkede yaşayan bütün halkların hayat ve özgürlükleri garanti edilmiştir. Vatandaşların hukukî açıdan eşit, aynı medenî ve siyâsî haklara sahip olacakları, hiçbir sınırlama olmaksızın kamu görevlerinde çalışacakları ve meslekî faaliyetlerde bulunacakları dile getirilmiştir.

Bütün azınlıkların eşit olarak temsil edilecekleri bir seçim sisteminin taahhüt edildiği deklarasyonda, Türkçe ve Kürtçe'nin yanısıra, anadili Arapça olmayan Irak vatandaşları, mahkemelerde anadilleri ile ifade verebilecekler, kendi dillerinde okullar

---

[58] "Irak Türkleri" ,**Türk Ansiklopedisi** , s.460.

açabileceklerdir. Nüfusun önemli bir bölümünü Türklerin oluşturduğu Kerkük livasına bağlı Kifrî ve Kerkük'te, resmî dil Arapçanın yanısıra Türkçe ve Kürtçe de olacak, buralarda devlet memurları da Türkçe bilenler ve yerli halklar arasından seçileceklerdir. Bu deklarasyon, Irak Türklerinin siyâsî, kültürel ve sosyal hakları açısından önemli bir belge niteliğindedir ve bir nüshası Milletler Cemiyeti Sekreterliğinin arşivinde korunmaktadır[59].

Türklerin bir takım kültürel hakları, her ne kadar bazı kanunlarla güvence altına alınmış gibi görülüyor ise de, uygulamalarda birçok sıkıntı yaşanıyordu. Hattâ yönetim Türk topluluğuna *"Iraklı"*lık ve bununla birlikte *"Arap"*lık şuuru vermek gayesiyle, Türklerin kültürel haklarını kullanmalarına sıcak bakmıyordu. Türkler, millî varlıklarını korumada kararlı davranıyor ve kendilerine aşılanmak istenen *"Arap"*lık şuuru görünüşte kalıyordu. Gerçi Türkler, Musul'un Irak'a verilmesinden sonra, artık Irak vatandaşları olarak yaşamayı kabul etmişlerdi. Ancak kendi dillerinde eğitim-öğretim yapılması, gazete ve dergi çıkarılması, nüfus oranlarına göre yönetimde yer verilmesi gibi, bir takım kültürel ve siyasi haklara da sahip olmayı hedefleyen Türk toplumundan, Irak yönetimleri bütün bunları esirgiyordu. Hattâ Irak'ta yaşayan Türk varlığının asimile edilmesi için hükümet çeşitli yollara başvuruyordu. Devletlerarası sözleşmelere rağmen, Irak Hükümeti 1930-1931 ders yılında, Kerkük şehir merkezi dışındaki ilkokullarda Türkçe öğretimini yasaklamıştı. Kerkük'te bırakılan birkaç okulda ise, Türkçe, yabancı bir dil gibi, haftada bir saate indirilmişti ve 1937 yılında Bağdat yönetimi bunu da kaldırmıştı. Ayrıca Türk asıllı memurların Türk bölgeleri dışında çalıştırılmaları, Kerkük ve çevresinde Arap ve Kürt kökenli memur, asker, polis ve jandarmaların kullanılması ısrarla uygulanmış, Türklerin yardımlaşma ve sosyal dernekler kurmalarına izin verilmemişti[60].

Bütün bu insanlık dışı uygulamalar karşısında birçok Türk aydını, yönetime karşı mücâdele etmeye başladı ve Irak'ta kalan Türklerin millî varlıklarını devam ettirmeleri için yollar aramaya çalıştı. Dönemin genç ve ateşli şairlerinden Nâzım Refik Koçak (1905-1962)'in 1933 yılında yazdığı ve Gazi Paşa'ya ithaf ettiği şiiri, hiç bir

---

[59] Ömer Turan, Irak'ın Milletler Cemiyetine Girerken Yayınladığı Deklerasyonda ve Anayasalarda Türk ve Diğer Azınlıkların Hakları", **Avrasya Dosyası**, III/1(İlkbahar 1996), s.31-36.
[60] "Kerkük", **Türk Ansiklopedisi**, s.499.

yerde yayınlanmadığı halde, kulaktan kulağa dolaşıyordu. "*Yurdumun derdi*" başlıklı bu şürinde Nâzım Refik, Mustafa Kemal Paşa'ya yalvarıyordu. Fikirleri yüzünden Nâzım Refik'in memuriyet hayatı ömrünün sonuna kadar Kerkük dışında, sürgünde geçmiştir[61].

Irak Türkleri'nin en yoğun yerleşme merkezi olması sebebiyle Kerkük, yönetimin en çok baskı uyguladığı bir şehir haline gelmişti. Burada yaşayan Türk öğretmen ve aydınları, sürekli sindirme ve sürgün uygulamalarına maruz kalarak, haksızlıkları bütün acıları ile yaşıyorlardı. Hükümet, Türk memur ve öğretmenlerini, sistematik biçimde güney Irak bölgesine sürgüne gönderiyordu. Bu sürgünler, 1936 ve 1941 yıllarında .da tekrarlandı[62].

Irak Türkleri'ne tanınmış olan kültürel haklar da, kademeli olarak yürürlükten kaldırılmağa başlandı. 1936 yılında Kölemen Türkleri'nden ve Sadrazam Mahmud Şevket Paşa'nın kardeşi olan Hikmet Süleyman, yapılan askerî bir darbe sonucu hükümet başkanlığına getirildi. Hikmet Süleyman'ın iki yıl sonra istifa etmesi üzerine, Irak Türklerine eskiden beri verilmiş olan hakların kaldırılmağa başlandığı görüldü[63].

2-Türkmen Öğretmenlerinin Birinci Yerel Kurultayı (28-30 Ağustos 1960)

Türkmen Öğretmenlerinin Birinci Kurultayı, 28 Ağustos 1960 tarihinde Kerkük'te Atlas Sinemasında toplanarak, 30 Ağustos'a kadar devam etti. Kurultay Maarif Bakanı İsmail el-Arif ve Kerkük Öğretmenler Sendikası Başkanı Hakkı Hürmüzlü'nün birer konuşmasıyla açıldı. Kurultaya Kerkük'ten bir çok bayan ve erkek öğretmen katıldığı gibi Telafer, Musul, Erbil, Altunköprü, Tavuk, Tuzhurmatu, Kifri, Karatepe, Kızlarbat, Hanekîn, Mendeli ve Bedre'den olmak üzere geniş heyetler katıldı.

---

[61] Suphi Saatçi, "Nazım Refik Koçak", **Fuzuli**, Yıl 1, S.2 (Mayıs 1987), s.8-11.
[62] Suphi Saatçi, **a.g.e.**, s.208.
[63] "Irak Türkleri", **Türk Ansiklopedisi**, s.460.

Kurultayda çok önemli konular tartışıldığı gibi bir çok tebliğ sunuldu. Türkmenlerin anayasa ile güvence altına alınan temel haklarının savunuculuğunu yapan bu kurultay, bir çok çalışma komisyonuna dağılarak, ders kitapları ve programlar, resmi ve özel okullar, okuma yazma seferberliği, yüksek tahsil, burslar ve telif-tercüme komisyonları olarak çalışmalarını başlattı.

Bu komisyonların aldığı tavsiye kararlarının başında ilkokullarda tedrisatın Türkmence yapılması ve bunu temin etmek için öğretmenlerin yetiştirilmesi, bu lisanda ders kitaplarının hazırlatılması, yetişkinler için okuma yazma seferberliğine dönük özel kitapların hazırlanması, köylerde özel eğitim kurumlarının açılması, Türkmen öğrencilere üniversitelerde yeterli oranda kontenjanlar ayrılması, yabancı ülkelere burslu olarak gönderilmeleri, öğretmen açığının kapatılması, Türkmence kitap yayınlamak üzere özel basımevlerinin kurulması, Türkmence yayınların özendirilmesi, Kerkük Öğretmenler sendikası tarafından Arapça-Türkmence bir derginin çıkarılması ve Arapça eğitimin tamimi ve güçlendirilmesi konuları geliyordu[64].

İlk Türkmen Öğretmenler Kurultayı Çalışmaları ve kararları çok coşkulu bir beğeniyle karşılandı. Aslında bu kararlar, daha sonra Türkmenlere tanınan Kültürel Haklar kararlarına da bir temel teşkil etti.

Çeşitli Türkmen bölgelerinden gelen öğretmenler Kerkük'te büyük bir sevgiyle ağırlandı ve toplumun bütün kesimleri tarafından destek buldu. Bu bağlamda Bağdat Üniversitesi'nde yüksek tahsil gören Türkmen öğrencilerle Kerkük liselerinin talebe birliği ortaklaşa bir resepsiyon vererek, heyet başkanları ve çalışma komisyonlarının üyelerini ağırladı[65].

Irak Türkleri milli haklarına kavuşmak için, Bağdat yönetimi üzerinde baskı yapmaya devam etti. Kürtlere ve Irak'taki diğer azınlıklara, radyo ve basın konusunda verilen bazı yayın haklarının Türklerden esirgenmesi tepkilere yol açmıştı. Gerçi Bağdat radyosundan 1 Şubat 1959 tarihinden itibaren hergün yarım saat süreyle Türkmence olarak yayın yapılmasına başlanmıştı. Buna karşılık Kerkük'te, Türkçe-

---

[64] Erşat Hürmüzlü, "Irak Türkleri'nin İlk Eğitim Kongresi(28-30 Ağustos 1960)", **Kardaşlık**, VIII/4-5 (Ağustos-Eylül 1968), s.38-39.
[65] Erşat Hürmüzlü, **Türkmenler ve Irak**, Kerkük Vakfı yay., İstanbul, 2003, s.55-56.

Arapça yayınlanan *"Beşir Gazetesi"* 17 Mart 1959 tarihinde kapatılmıştı. Bu yüzden yapılan başvuru, Bağdat'ta Türkmen Kardaşlık Kulübü (sonradan Ocağı), 7 Mayıs 1960 tarihinde kurularak faaliyete başladı. Irak Türkleri'nin yakın tarihinde önemli rol oynayan Türkmen Kardaşlık Ocağı, sosyal ve kültürel bir kuruluş olarak, büyük hizmetler üstlendi. Kardaşlık Ocağı, aylık bir derginin yayını için de 23 Ocak 1961 tarihinde izin aldı. *Kardaşlık Dergisi* adı ile Türkçe-Arapça olarak izni alınan derginin ilk sayısı Mayıs 1961'de yayınlandı. Irak Türkleri'nin kültür, sanat, edebiyat ve folklor alanında zengin bir kolleksiyon oluşturan bu dergi uzun yıllar büyük hizmet yaptı.

Bütün bunlara rağmen Türkler, siyasî haklardan mahrum kaldıktan başka, Bağdat yönetiminden, özellikle General Kasım'dan cesaret alan komünistler ve bunların âleti olan Kürt militanlarının Kerkük'teki faaliyetlerine karşı mücadelede yalnız kalıyorlardı[66].

Bütün bu baskılardan dolayı, İstanbul'da yüksek öğrenim yapan Iraklı Türkler'e mensup bir avuç idealist gencin üstün çaba ve gayretleri sayesinde, kalabalık bir üniversite gençliğinin katılımı ile büyük bir yürüyüş ve miting düzenlendi. 14 Kasım 1959'daki Kerkük Katliamı sebebiyle, Irak Türkleri hakkında Türk basınında yer alan haber, röportaj ve yazılar gibi yayınların sürekli devam etmesi, zaten Türk kamuoyunda büyük alaka uyandırmıştı. Bunun sonucunda üniversite gençliği, Irak Türkleri'ne yapılan baskı ve zulümleri protesto amacı ile 17 Mart 1961 tarihinde İstanbul'un iki ayrı semtinde aynı anda başlayan iki miting düzenledi[67].

27 Mayıs hareketinden sonra, gençliğin önayak olduğu bu ilk büyük yürüyüşte, İstanbul Üniversitesi'nden iki binden fazla genç, havanın yağmurlu olmasına rağmen, Üniversite bahçesinde toplanarak, *"Irak Türkleri'nin kaderi karanlıklara terk edilemez, onlar dilleri, dinleri, kültürleri, gelenek ve görenekleri ile Türk'ün öz parçasıdır"* temasını işleyen sloganlar atmışlardı. Burada Yavuz Türkcan'ın heyecanlı konuşmasından sonra gençler, ellerinde taşıdıkları *"Özü Türk, sözü Türk, canım Kerkük", "Türk gençliği Irak Türkleri ile beraberdir", "Türksüz Kerkük, Kerkük'süz Türk olamaz"* ibareli döviz ve pankartlarla, Taksim'e doğru yürüyüşe geçmişlerdi.

---

[66] Suphi Saatçi **a.g.e.**, s.230.

Yollarda gençlere katılanlarla büyük bir sayıya ulaşarak Taksim'e gelen topluluk, burada yapılan saygı duruşundan sonra sessizce dağılmışlardı[68].

3-Türkmen Kardeşlik Ocağı'nın Kurulması

1960 yılı Irak Türkmenlerinin politik ve kültürel hayatında bir dönüm noktası oldu. Türkmen toplumunun bütün kesimleri, Türkmen sesini yükseltmek ve tek bir çatı altında toplanmak için Türkmen Kardeşlik Ocağı'nın kurulmasını sağladı. Bağdat'ın İvaziyye semtinde çalışmalarına başlayan bu ocak, Türkmen vicdanının sesini ve kültürel hareketin yükselişini temsil ederek, geniş kitlelere mesajlarını vermeye başladı.

Irak Türkmenleri'nin millî ve kültürel hareketinin en parlak kilometre taşını Mayıs 1961 tarihinde yayın hayatına geçen *"Kardaşlık Dergisi"* teşkil etti. Aslında bu dergi bütün Irak sathında büyük bir mevki edindi, nitekim Irak'ın en tanınmış şair ve edebiyatçıları bu dergiye katkıda bulundular. Dergi tarihi araştırmalar, folklor araştırmaları ve fikir tartışmalarını yanında edebiyata da büyük yer verdi. Kardaşlık, 1977 yılına kadar özgür ve ağırbaşlı konumuyla yayınını sürdürdü. Ancak bu tarihten sonra ülkenin en yüksek yasama ve yürütme organı olan Devrim Komuta Konseyi bir karar çıkararak, demokratik seçimle işbaşına gelen Türkmen Kardeşlik Ocağı'nın yönetim kurulunu feshederek, idareyi cahil ve kukla bir ekibe teslim etti.

Türkmen Kardeşlik Ocağı Erbil'de bir şube açarak, bu şehirdeki Türkmenlere fikir ve kültür hayatlarını daha serbestçe teneffüs etme imkânını sağladığı gibi, Musul'da da bir başka şube açarak Musul ve havalisindeki Türkmenlerin bir cazibe merkezini oluşturdu. Bu şube Telafer aydınları ve gençlerinin yanında, Musul havalisi bölgelerinin Türkmenleri tarafından kültürel ve sosyal çalışmalarla zenginleştirildi.

---

[67] Sönmez Ateş, "Irak Türkleri İle İlgili Yayınlar Hakkında Düşünceler", **Türk Kültürü**, 26 Aralık 1964, s.98.

[68] İlhan Darendelioğlu, **Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri**, İstanbul, 1968, s.302-303.

Ocak'in kalıcı hizmetlerinden biri de, yüksek tahsili kolaylaştırmak için bütün Türkmen bölgelerinden gelen öğrencilere açık olan öğrenci yurdu idi. Bu yurt bir çok öğrenci yetiştirerek, daha sonra Irak bürokrasisinde yükselen kıymetli elemanlar yetiştirdi.

Ancak bu dönemde Türkmenlerin direncini kırmak için baskıların ardı arkası kesilmedi. 1961 yılı sonunda bazı öğretmen ve memurlar tekrar güney vilayetlerine sürüldü ve Bağdat radyosu Türkmence bölümünde çalışanlar örfi idare tahkik komisyonlarına havale edildi. Bağdat Üniversitesi Türkmen öğrencileri, 1962 yılı sonunda başlatılan öğrenci boykotuna katıldılar. Bu boykot 8 şubat 1963 tarihinde Kasım rejimini deviren darbenin gerçekleştiği güne kadar sürdü. Bu tarihte Kasım devrilerek yüzeysel bir yargılamadan sonra idama mahkum edildi ve hükmü de radyoevinde Türkmen stüdyosunun karşısındaki stüdyoda infaz edildi[69].

4-Irak Türkmenleri'nin Kültürel Haklarının Kabulü

Arap Sosyalist Baas Partisi'nin 1968 yılında iktidara gelmesinin, ileride Türkler için bir tehlike oluşturacağı hiç kimsenin aklına gelmemişti. Aslında bu parti adından da anlaşılacağı gibi, temelde Arap ırkçılığına dayanıyordu.

Bazı siyâsî gelişmeler, Baas Partisi'ni, Irak'taki azınlıklara bazı kültürel haklar vermeye zorlamıştı. Bu siyasi gelişmelerin başında, ülkede Araplardan sonra en büyük azınlık olan Kürtler'in, ülkede bir çıban başı oluşturması geliyordu. Gerçi Kürtler uzun yıllar Irak yönetimine baş kaldırmış ve ülkede sıkıntılar yaratarak, Bağdat yönetiminin otoritesini sarsmışlardı. 1960 yılından itibaren Kürtler'i ayaklandıran Molla Mustafa Barzânî'ye karşı, Bağdat yönetimi, Irak'ın kuzey bölgesinde fiilen askerî harekâta başlamıştı. O dönemde Irak'ın Ankara büyükelçisi olan Talip Müştak, 12 Haziran 1963 tarihinde Ankara'da bir basın toplantısı düzenleyerek, Barzânî'nin, Kürtleri hiçbir şekilde temsil etmediğini, şahsî menfaatler ve liderlik hülyası peşinde koştuğunu, "*Komünistler*"le işbirliği yapmak suretiyle

[69] Erşat Hürmüzlü, a.g.e., s.56-57.

Irak'ın toprak bütünlüğünü parçalamaya çalıştığını, geniş biçimde îzâh etmişti. Büyükelçi basın toplantısında, Irak Hükümeti'nin Kürtlere özerklik verilmesi için bir yasa taslağı hazırladığını, ülkenin kuzeyindeki asiler temizlenerek, bölgede huzur ve güvenliği sağladıktan sonra bu yönetim biçimini uygulamaya geçeceğini bildirmişti. Bu arada özerklik prensibinin Irak'ta yaşayan Türklere de tanınıp tanınmayacağına dair, gazetecilerin sordukları bir soruya verdiği cevapta büyükelçi, bu hususun halen Irak Hükümetince incelenmekte olduğunu söylemişti.

Fakat Baas Partisi, Kürtler'in öteden beri istedikleri ve özerk Kürt bölgesinin başkenti yapmak niyetinde oldukları Kerkük'ün Türklüğünü kabul ederek, Irak Türkleri'ne 89 sayılı ve 24 Ocak 1970 tarihli İhtilâl Komuta Konseyi'nin kararı ile kültürel haklar tanıdı[70].

İhtilâl Komuta Konseyi'nin bildirisinde kullanılan *"Türkmen"*, *"Türkmen Dili"* ve *"Türkmence"* deyimleri, Iraklı Türk aydınları arasında bir takım tartışmalara yol açtı. Yönetimin Irak'ta yaşayan Türklere *"Türkmen"* adını vermesinin, gerçi kendine göre gerekçeleri vardı, ancak *"Türkmen Dili"* veya *"Türkmence"* diye bahsedilen eğitimden ne kastedildiği, bildiride açıklanmamıştı. İşin bir başka ilgi çeken yanı alfabe konusuydu. O güne kadar Türkler, dergi ve kitap gibi yayınlarında eski harfleri, yani Arap alfabesini kullanıyorlardı. Bu bakımdan Türklere tanınan kültürel haklarda sözü edilen eğitim ile gazete ve dergi yayınlarının hangi harflerle yapılacağının tesbiti için, Türk aydınlarından oluşan bir komisyon tayin edildi. Uzun incelemelerden sonra komisyon, Irak'taki Türk toplumunun Lâtin harfleriyle eğitim ve yayın yapmaları yolunda bir eğilim taşıdığını tesbit ederek, yönetime bir rapor halinde sundu. Yönetim ise, bir süre sonra alfabe tesbit işinin, görevlendirilen komisyonun yetkisinde olmadığını ve bu yüzden komisyonun görevinin sona erdiğini dolaylı biçimde ilân etti. Alfabe konusunda Bağdat yönetiminin ülke yararına uygunluğu üzerinde duracağı, yapılan araştırmada da gericilerin Lâtin alfabesini, ilericilerin ise Arap harflerini istediklerini ifade eden yazılar yazdırttığı görüldü. Bu bakımdan Türkler'e tanınan eği-

[70] Suphi Saatçi, **a.g.e.**, s.235-236.

tim kitapları ile basın ve yayın organlarının Arap harfleri ile Türkmence olacağı kesinlik kazandı[71].

Bildiride Türkçe'ye hiç yer verilmemesi, aslında Baasçıların bu konuda kullandıkları ölçüler hakkında bir uyarı niteliğindeydi. Baas rejimi bir yandan Türkmenler'e haklarını vermiş gibi davranıyor, öte yandan eski yazıyı kabul ederek, Irak'taki Türk topluluğunun Lâtin harfleri ile Türkçe'yi kullanan topluluktan ayrılmasını sağlıyor ve böylece kültürel haklardan yararlanma oranını asgariye indiriyordu. Zira eğitimin uygulanması ile Türkmen çocukları yine Arapça'ya bağımlı kalacaklar, sadece Irak ve belki Azerbaycan'da süren bir eski Türkçe'ye mahkûm olacaklar, yeni Türkçe'yi ya kendi imkânları ile veya Türkiye'ye giderek öğreneceklerdi. Ayrıca ilkokulu bitirenler yeni zorluklarla karşılaşacaklar, Kerkük gibi, önemli yoğunlukta olan yöreler hem modern Türkçe'den kopacak, hem de büyük ölçüde zayıf yetişeceklerdi.

Yönetimin Türkmence olarak ifade ettiği, Türk halkının konuştuğu dilde, bölge halkının zengin bir edebiyatı vardı. Sözlü ürünler olarak halk ağzında yaşayan bu dili, bölge halkı yazı dilinde kullanmıyordu. Şiir, hikâye, makale, deneme ve inceleme gibi yazı türlerinde Irak'taki Türk toplumu, Türkiye Türkçesi'ni benimsemişti. Bu bakımdan yerli ağızla eğitim yapmak mümkün değildi. Çünkü konuşma dilinin, yazı dilinde kullanılacak alt yapısı oluşmadığı için, yönetimin Türkmence dediği halk ağzı eğitim ve basın dili olarak kullanılamazdı. Bu husus anlaşıldıktan sonra, Türkmence eğitim deyimi değişmemekle beraber, mesele sadece alfabe bazında kaldı ve eski (Arap) harflerle Türkçe eğitim, Türkmence'nin karşılığı oldu.

Uygulamada birçok okul, tanımı yapılamamış Türkmence eğitimi seçti. Bu arada Türklerin yaşadığı bölgelerdeki ilkokullarda öğrencilerin etnik kökenlerini ortaya çıkaracak sayımlar yapıldı. Böylece Türk bölgelerinde 199 ilkokulda, Türkmence eğitim yapılması kararlaştırıldı. Yalnız Kerkük şehir merkezinde 63'ü erkek, 52'si kız olmak üzere 115 ilkokulda Türkmence eğitime geçildi. Ancak sonuçta bu yaklaşım da, Türkmence eğitimin özendirilmesi için yeterli olmadı.

---

[71] Mehmet Rasim, "Dünya Türklüğü II: Irak Türkleri" **Ocak**, S.564 (Ağustos 1972), s.66.

Öte yandan Bağdat yönetimi 11 Mart 1970 tarihinde Kürtler'le bir anlaşmaya vararak, bunların millet meclisinde temsil edilmelerini, özerk bir Kürt bölgesinin kurulmasını, bir Kürt cumhurbaşkanı yardımcısının tayinini, milli gelirin adil biçimde paylaşılmasını ve bölgede Arapça ve Kürtçenin resmî dil olarak kabulünü öngördü. Anlaşmaya göre Kürtler'le hükümet güçleri arasında düşmanlık ortamının son bulması ve kuzeyde güven ve barışın sağlanması üzerine Bağdat yönetiminin artık Türkler'e yaklaşmasına ve onları kazanmasına ihtiyacı kalmamıştı[72].

Irak gazeteleri Türkmen vatandaşlara kültürel hakların verilmesinden bahsetmeye başlamışlardı ki, Türkmenler kendi bildiri ve dövizlerinde kültürel hakların tanınmasından bahsetmekte ısrarlı oldular. Türkmenler zaten böyle bir hakları olduğundan, bunun verilmesinden bahsetmenin mümkün olamayacağını savunuyorlardı.

Çoğu kitleler Irak hükümetinin neden bu zamanlamayı seçtiğinden habersizdi. Aslında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 21 Aralık 1965 tarihinde ırkçılık ve ırk ayrımı uygulamalarının yok edilmesi hususunu karara bağlamış, 4 Ocak 1969 da uygulamaya konan uluslararası belgeyi hazırlamış ve üye ülkelerin imzasına açmıştı. Ancak haliyle onaylama işlemi yasama organları tarafından kabul edilmedikçe mümkün olamayacaktı. Irak'ta da yasama görevini de üstlenen Devrim Komuta Konseyi bu belgeyi 14 Ocak 1970 tarihinde onayladı. Bu onaylamada iki çekince vardı, birincisi rutin bir kayıt olup, bu belgeye imza koymanın İsrail'i tanıma anlamına gelemeyeceği, ikincisi de 22. maddenin Irak için geçerli olmaması, bu şekilde de Uluslararası Adalet Divanı'nca bağlayıcı olan uluslararası yargılama uygulamalarına tabi olamayacağı konusu idi.

Bu onayından bir hafta sonra, Devrim Komuta Konseyi, Türkmenlerin Kültürel Haklarının tanınması kararını çıkararak bir suretini de Birleşmiş Milletler dokümanları arasına geçecek şekilde ulaştırdı. Böylece Irak Rejimi vatandaşlar arasında ayrım yaptığı isnatlarından ve suçlamalarından arınmak istiyordu. Bu kararın akabinde

---

[72] Suphi Saatçi, **a.g.e.**, s.235-236.

Süryanice konuşanların kültürel hakları ve Kürtlerle ilgili olan 11 Mart kararları da çıkmıştı.

Türkmenlerin Kültürel haklarının kabulünden sonra, Eğitim Müdürlükleri öğrenci velileri arasında yaptığı anketle Türkmence tedrisat yapacak olan okulları saptamaya başladı. Sonuçta Kerkük'te 124 okulun 104'ü ve Tuzhurmatu, Kifri, Altunköprü ve diğer Türkmen bölgelerin ezici çoğunluğu Türkmence tedrisatı seçti. Okulların ismini yeniden belirlemek için bir komite toplandı ve ders kitaplarını hazırlamak için seçkin bir eğitim heyeti seçildi.

Ne var ki, kültürel haklar henüz bir yılını doldurmadan, Irak Rejimi bu hakların geri alınması adımlarını atmaya başladı. Eğitim Müdürlüklerine Türkmence tedrisattan çekilip Arapça'yı seçmek için bir dilekçe dağıtılması talimatı verildi. Veliler tehdit altında bu dilekçeleri imzalamaya zorlandı, imzalamak istemeyenlere bunun sonucuna katlanacakları ima edildi. Karardaki Türkmence Tedrisat ve Türkmen Kültür Müdürlüğü açılması kararları da deforme edilerek, yarı cahil hükümet yanlılarına verildi. Hatta Türkmen Edebiyatçılar Birliği'nin kurulması kararı devlet tarafından uygulamaya konuldu ve Türkmenlerin seçkin edebiyatçıları uzaklaştırılarak, Türkmen edebiyatçılarının kimler olduğu, hükümet kararıyla tayin ve tespit yoluna gidildi.

Türkmenler, kültürel hakların *"Meşru sahiplerine iade edilmesi"* sloganını benimsemiş bütün toplantılarda, öğrenci etkinliklerinde tekrarlıyordu. Bu sloganı savunan dövizler, Kerkük sokaklarına asılıyor, ancak hemen emniyet güçleri tarafından yok ediliyordu.

24 Ocak 1971 akşamı Türkmen Kardeşlik Ocağı, Kerkük'te Kültürel Hakların 1. yıldönümünü kutlamaya karar verdi. Bu münasebetle Selahattin Sinemasında bir gece düzenlendi. Gecenin geliri Yoksul Öğrencilere Yardım Derneği'ne tahsis edildi. Geceye hükümet ve parti yetkili ve sorumluları davetliydi ve yine Kültürel Hakların meşru sahiplerine iadesi işleniyordu.

Türkmence okulların birer birer kapatılması ve öteki hakların amacından saptırılarak, ucubeye dönüştürülmesi üzerine, Kerkük öğrencileri 2 Kasım 1971

tarihinde dersleri boykot direnişine başladı. Hemen hemen bütün okullarda tedrisat felç olmuştu. Öğretmenler Sendikası da bir duyuru yayınlayarak, boykotu destekledi. Bunun üzerine hükümet çevreleri büyük bir infial göstererek, boykotun ele başlıları olarak kabul ettiği bir çok genci ve Öğretmenler Sendikası Yönetim Kurulu'nun bütün üyelerini tutukladı. Gözetim altına alınanlar ağır işkencelere maruz kaldıkları gibi, emniyet güçleri de Kerkük'te yıkıcı eylem yapacağı iddiasında bulundukları sevilen bir tiyatro sanatçısının, işkence edilmek suretiyle canına kıydı.

Böylece ulusal dayanışmanın son tuğlası da yerinden kayıyor ve Irak Rejimi Türkmenler tarafından hiçbir şekilde artık kabul göremeyeceğinin çizgisini çiziyordu. Bu hadiselerden bir kaç ay sonra Kerkük'te seçkin bazı aydın kişiler ve milliyetçi öğrenciler tutuklanarak Bağdat'a sevk edildiler. Siyasi şubede ağır işkencelere tabi tutulan bu gençler, bir ay sonra ve hiç bir yargılama yapılmadan salıverildiler.

Aslında Türkmenlerin Kültürel ve Millî hakları ilk anayasa ile ve Cemiyet-i Akvam'a verilen taahhütle güvence altına alınmış bir siyasî sözleşmeydi. Ancak uygulamalar her zaman iç açıcı olmamıştı. Bu bağlamda Henry Foster *"Yeni Irak'ın Oluşumu"* kitabının ikinci cildinde Irak Devleti kurulduğunda Türkmen bölgelerinde 13 resmî Türkçe okulun bulunduğunu yazar. Halbuki Baas Rejimi'nin gölgesinde 20. yy. sona erdiğinde, Türkmen dilinde eğitim veren hiç bir resmî veya özel okul yoktu, ayrıca öğrenciler, öğretmenler ve hatta Türkmen halkı, kendi dilinde konuşmaktan bile alıkonuluyorlardı[73].

Avukat, doktor ve esnaflardan oluşan kalabalık bir grup, 5 Ekim 1970 tarihinde Türkmenleri temsilen Irak Hükümeti'ne bir muhtıra verdi. Devrim hükümetine verilen muhtırada:Türkmen adının anayasaya girmesi, Hükümetin içinde bir Türkmen temsilcisinin bulundurulması, İhtilal Konseyi tarafından Türkmenlere tanınan kültürel hakların uygulanması, Türkmen Edebiyatçılar Birliği'nde görev alacak kişilerin Türkmenler tarafından seçilmesi, bunun gibi Türkmence yayımlanan *"Yurt Gazetesi"* ve tahsis edilen aylık derginin de Türkmenler tarafından seçilecek liyakatli ve toplumca kabul görmüş edebiyatçılara tevdi edilmesi, Türk(men)ce tedrisatta Latin alfabesinin uygulanması, bu tedrisatta görev alacak öğretmenlere eğitim kurslarının

bir an önce başlatılması, radyo ve televizyon programlarının uygun saatlerde yayını ve programların yeniden düzenlenmesi, Vali, vali yardımcısı, kaymakam, nahiye müdürü ve benzeri üst düzey idarî görevlere, Türkmen kökenli kimselerin atanması, Türkmenlerin kültür merkezi olan Kerkük'te üniversite, fakülte ve yüksekokulların kurulması, kapatılan erkek ve kız öğretmen okullarının tekrar açılması, Irak'taki üniversite, fakülte ve enstitülere yeteri derecede Türkmen öğrencilerinin alınması, Halkının tamamı Türkmen olan Telafer kazasının vilâyet (il) hâline getirilmesi, gibi Türkmen toplumunun millî varlığının devamı için gerekli olan istekler dile getirilmiştir. Bu muhtıranın hükümete sunulmasının en önemli yanı, Türkmen toplumu tarafından Irak'ta siyasiyönetime legal ve meşru biçimde katılmakla aynı zamanda demokratik ve medenî cesaret anlayışını da birlikte sergileyen bir mücadele örneğinin verilmiş olmasıdır[74].

Irak Türkleri'nin yıllardır beklediği ve imkân nisbetinde mücadele verdiği başlıca hakların tanındığı, 24 Ocak 1970 bildirisinin başlangıçta yarattığı sevinç, Türkler arasında yavaş yavaş burukluğa dönüşmeye başladı. Çünkü çok geçmeden, tanınan hakların bir kısmının kâğıt üzerinde kalacağı, diğerlerinin de kısıtlanacağı anlaşıldı. Böylece Baas yönetimi açık baskı politikasını terkederek, daha gizli ve kapalı bir sindirme politikası uygulamasına geçti. İlk önce, Türklere tanınan eğitim hakkından yararlanmak, alfabe konusundaki tercihten ötürü asgariye inmişti. Daha sonra Türkmence eğitim yapacak ilkokulların, başlangıçta tesbit edilen sayıları, çeşitli oyunlar sonunda, gittikçe azaltıldı. Türk ana-babalar adına sahte dilekçeler düzenlendi. Güya dilekçe sahipleri, çocuklarının Arapça eğitim yapan okullara verilmesini istiyorlardı. Kerkük şehir merkezinde Türkçe eğitim yapacak okulların sayıları belirtilmişken, sonradan 20 tanesinden vazgeçildi, Arapça eğitime dönüldü. Türkçe okul adları da değiştirilerek, yerlerine Arapça adlar kondu. Öte yandan Türk kökenli 15 öğretmen Kerkük'ten alınarak, güney vilâyetlerine sürüldü[75]. Latin harfleri ile eğitimi kabul etmeyen Bağdat yönetimi, Türkmen Kardaşlık Ocağı'nın yayın organı olan *"Kardaşlık"* dergisinin de Latin harfleri ile çıkan bölümüne yasak getirdi. Irak Tanıtma

---

[73] Erşat Hürmüzlü, **a.g.e.**, s.62-65.
[74] Nefi Demirci, **a.g.e.**, s.141-145.
[75] Mehmet Rasim, **a.g.m.**, s.65-66.

Bakanlığının 28505 sayılı ve 2.10.1971 tarihli kararı ile, *"Kardaşlık"* dergisinin latin harfleri ile Türkçe kısmının yasaklanması, Irak'taki Türk toplumunun, birkaç sahifelik dahi olsa, Latin harfleri ile Türkçe okumalarına müsaade edilmediğini gösteren tipik bir örnek olmuştur[76]. Türkmenler demokratik yollarla verdikleri mücadelelerini sürdürerek, özellikle kültürel haklar konusunda yapılan uygulamaların yanlışlıklarına ve haksızlıklara karşı hükümeti değişik tarihlerde uyardılar.

Türkmen Kardaşlık Ocağı Başkanı Abdullah Abdurrahman tarafından Irak Cumhurbaşkanına 17.10.1971 tarihinde verilen itiraz talebinde, *"Kardaşlık"* dergisinin Latin harfleri ile yayımlanan bölümünün kapatılma kararını, Tanıtma Bakanlığı'nın derginin *"Türkmence"* değil, *"Türkçe ve Arapça"* olarak yayımlanmasına izin verdiğini, *"Kardaşlık"* dergisinin Türkmenler ile birlikte Irak'ı ve devrimleri Türkiye, Bulgaristan, Yugoslavya ve diğer Avrupa ülkelerinde yaşayan Türk topluluklarına, Azerbaycan, Türkmenistan, Tataristan, Özbekistan, Tacikistan gibi Türk bölgelerine tanıttığını, bu bölgelerindeki Türk toplulukların çoğunun yazılarında Latin alfabesini kullandıklarını, dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan Türklerin en çok Latin harflerini okuyabildiklerini, Arap harfli Türkçe konusunda ısrar edildiği takdirde derginin bugüne kadar verdiği hizmet alanının kısıtlanacağını ifade etmiş ve Latin harflerine getirilen yasağın kaldırılmasını talep etmiştir[77].

Kültürel haklarda kurulacağı bildirilen Türkmen Edebiyatçılar Birliğine, bu alanda tanınmış Türklerden hiçbiri yanaştırılmadı. Tanıtma Bakanlığına bağlı Türkmen Kültür Müdürlüğü ile, çıkarılması düşünülen *"Yurt"* adındaki haftalık siyasi gazete ile *"Birlik Sesi"* adlı aylık edebiyat dergisinin yönetimleri de, Baas yanlısı olan, ancak Türkler tarafından sevilmeyen bir gruba teslim edildi. Bu iki yayın organı da, daha çok Baas Partisi'nin propagandasını yapan birer araç haline getirildi[78].

Türkmen Kardaşlık Ocağı Başkanı Abdullah Abdurrahman tarafından yine Irak Cumhurbaşkanına 5 Şubat 1971 tarihinde verilen notada, Türkçe tedrisatın hasır altı edilmesi konusuna dikkat çekmiştir. Örnek olarak Kerkük Valiliği'ne bağlı komisyonun 30.05.1970 tarihli resmî yazısı üzerine, Kerkük'te Türkmence eğitimin

---

[76] Kul Mehmet, "Kerkük Artık Yok", **Türk Dünyası,** yıl 10, S.40(Ocak-Şubat-Mart 1976), s.39.
[77] Nefi Demirci, **a.g.e.**, s.140-141.

yapılması gereken 130 okul tespit edilmiş olmasına rağmen, uygulama ancak 40 okulda başlamıştı. Musul'da ise, 14.05.1970 tarihli Vilâyet Komisyonunun yazısı üzerine Türkmence eğitim yapılması gereken 40 okuldan hiç birinde uygulamaya geçilmemişti. Bunun gibi Diyale ilinde 10, Erbil ilinde 10 okuldan hiç biri uygulamaya başlanmamıştı[79].

Yetkili devlet memurlarının yaydıkları düzmece haberlere göre, yerli halk Türkmence eğitime ilgi göstermektedir. Yapılan araştırmalar sonucunda, Türkmence eğitimi yerel memurların engellediği, kimi zaman sahte evrak düzenlenerek, kimi zaman güya öğrenci velisiymiş gibi, Türkmen olmayan kimselerden "*çocuklarımızın Türkmence eğitim görmesini istemiyoruz*" biçiminde dilekçeler tanzim edilerek, il eğitim müdürlükleri tarafından Bağdat'a gönderildiği ortaya çıkmıştır. Bütün bu göstergelerden, Bağdat yönetiminin Türkmenlere tanıdığı kültürel hakları yozlaştırmağa kararlı olduğu anlaşılmıştır[80].

Irak yönetiminin Türklere tanınan hakları kısıtlaması ve yozlaştırması, öğrenci ve öğretmenlerden başka, tüccar, doktor, mühendis, avukat ve esnaf kesimleri dahil, bütün Türk halkını öfkelendirdi. Uygulamada birçok haksızlıklar, bilerek yapılan yanlışlıklar ve hatta yozlaştırmalar vardı, ancak bütün bu olumsuzluklara rağmen, ortada tanınmış ve ilân edilmiş haklar bulunuyordu. Bu haklara göre Türkler anadilleri ile öğrenim göreceklerdi. Yönetimin bu haksız uygulamalarına karşılık, Türkmen öğrencileri 2 Kasım 1971'de Kerkük'teki bütün okullarda dersleri boykot etti. Birçok bölgeden Kerkük'e akın ederek gelen halk kesimleri de, yapılan boykot ve protestolara katıldı. Bağdat ve Musul'daki üniversite ve yüksekokullarda öğrenim gören Türk öğrencileri de dersleri boykot ederek, bu hareketi destekledi. Hatta iş yerlerinde çalışanlar da boykota katılarak, işlerine gitmediler. Yönetim, Türklerin başlattığı boykot hareketi karşısında büyük bir şok yaşadı. Hükümet güçleri boykotu kırmak için çok ağır ve insanlık dışı uygulamalara başladılar. Kerkük'te öğrenci ve öğretmenlerden oluşan elliye yakın kişiyi tutukladılar. Tutuklanananların çoğu çok ağır işkencelere tabî tutuldu. Bunların

---

[78] Mehmet Rasim, **a.g.m.**, s.66-67.
[79] Nefi Demirci, **a.g.e.**, s.148.
[80] Suphi Saatçi, **a.g.e.**, s.250-251.

içinde, halk tarafından çok sevilen ve oynadığı piyeste *"Tembel Abbas"* tiplemesiyle büyük şöhret yaparak, bu adla anılan Tuzhurmatuhı tiyatro sanatçısı Hüseyin Ali Demirci, ağır işkence altında can vererek, şehit oldu. Halk arasında büyük üzüntü yaratan bu olay üzerine, yönetime karşı Türkler arasında öfke ve nefret son haddine ulaştı.

Boykotun sona ermesi üzerine Kerkük'teki bütün okul müdürlüklerine, İl Eğitim Müdürü İzzettin Serdar'ın imzasını taşıyan bir gizli genelge gönderildi. 396 sayılı ve 14 Kasım 1971 tarihli bu genelgede ay sonunda yapılacak ara sınavlarda, boykota iştirak eden bütün kız ve erkek öğrencilerin sınava alınmaması, böylece sınava girmemiş sayılacak bu öğrencilere sıfır puan verilmesi emredildi. Aynı uygulama Bağdat ve Musul üniversitelerinde boykotu destekleyen Türk öğrencilerini de kapsadı[81].

Boykot olaylarını bahane eden Baas yönetimi, 1971 yılından sonra Türkler üzerinde baskılarını daha da yoğunlaştırdı. 1972 yılında Türk işadamlarına kredi verilmemesi için devlet bankalarına talimat verildi. Türk tüccar ve esnafı, devlet idaresindeki şirketlerden mal almanın Türk olmayanlara açık olduğunu görmeye başladılar. Türklere devlet dairelerinde çalışma kapıları da kapatıldı. 1972'de Kerkük Petrol Şirketi'nde çalışan 10 bin kişi arasında, ancak 500 Türk yer almaktaydı. Üniversitelerden mezun olan Türkler'e, Türk bölgelerine tayin hakkı tanınmadı, bunlar Basra, Bağdat gibi Araplar'ın yoğun olduğu yerlere tâyin edildi. Türk bölgelerindeki devlet memuriyetleri ve işler, Arap ve Kürt kökenli olanlara verildi.

Musul'a bağlı Türkmen köylerindeki çiftçilere de baskılar uygulandı. Selâmiye adındaki köyde sırf Türkmen olduğu için Cafer Rıza Arafat 1 Aralık 1972 tarihinde idam edildi[82].

---

[81] Kul Mehmet, **a.g.m.**, s.39-40.
[82] Suphi Saatçi, **a.g.e.**, s.251-252.

III-TÜRKMENLERİN IRAK'TA BU GÜNKÜ SİYASİ YAPILANMASI

A- 1980 SONRASI TÜRKMENLERE UYGULANAN ASİMİLASYON POLİTİKALARI

Irak yönetimi, Türkmenleri asimile etmek ve bölgelerini Araplaştırmak için 1980'den sonra çeşitli yöntemlere başvurmuştur. Açık yerlerde Türkçe konuşmayı yasaklamakla kalmamış, telefonda kendi ailesiyle konuşanları cezalandırma yönüne gitmiştir. Yüzlerce Türkmen köy ve kasabası çeşitli bahanelerle yıkılmış, Türkmen halkı başka yerlere göçe zorlanmış, Irak'ın güneyinde yüzbinlerce Arap vatandaşın Türkmen Bölgelerine yerleşmeleri için kendilerine karşılıksız teşvik primleri verilmiş ve arazi dağıtılmıştır.

Irak'ın İran ile giriştiği savaş, ülkede genel olarak durumu kötüleştirirken, Türk toplumunun durumu daha çok zorlaşmaya başlamıştı. Bağdat yönetimi Türkleri bir yandan savaş cephelerinin ön saflarına sürerken, diger yandan Türklerin ileri gelenlerini idam etmeye devam etti.

Bağdat yönetimi İran-Irak Savaşı sebebiyle, ozellikle Türkmen Şii kesimi üzerinde ağır baskılar uygulamaya yöneldi. Asılsız ve haksız uygulamalar yüzünden birçok Türk aydını idam sehpalarında sallandırıldı. 1981 yılı içinde Tuzhurmatu, Beşir ve Tisin bölgelerinde yeni idamlar gercekleştirildi.

Baas yönetimi, Türklere baskı yapılması hususunda yeni uygulamalara başvurdu. Bazı Türk bölgelerinde yeni askeri tesisler kurulacağı gerekçesiyle, köyler boşaltıldı. Boylece bir çok Türk kasaba ve köyleri, yeni uygulama sonucunda boşaltılarak, yerle bir edildi. Boşaltılan bazı köylere Araplar yerleştirildi. Kerkük'e yakın

Bilava Köyü bu uygulamanın garip bir örneği idi. %100'ü Türk olan bu köy, askeri havaalanı yapılacak diye boşaltılırken, bunun tam yakınında olan ve Araplarla meskun bulunan 30 Temmuz Köyü'ne hiç dokunulmadı. Bilava'dan başka, Badava, Topzava, Kümbetler, Yayçı ve Tokmaklı gibi Türk köylerinin sakinleri, zorla yerlerinden edildiler. Bu arada köy sakinleri, hiç bir tazminat alamadan köylerinden göç ettirilip, başka bölgelerde iskan ettirilmeye zorlandılar. Halis bir Türk köyü olan Beşir'den yüze yakın genç idam edildi. Köy halkı da yerlerinden alınarak, Erbil'e 7 km. mesafede bulunan Ben-i Silava'daki kamplara sürüldü. Başka bölgelere sürülen Türk köylülerinin arkada bıraktıkları evleri, ya güneyden getirtilen Araplara verildi veya yıktırılarak ortadan kaldırıldı.

Kerkük'te Türklerin yoğunluğunu azaltmak için başka yollara da başvuruldu. 600 m. genişliğindeki bir otoban inşa edilecek gerekçesiyle, yaklaşık 2 bin ev yıktırıldı. Bu arada Muhammediye Camii de yerle bir edildi. Daha sonra Tisin mahallesinde uluslararası bir tren istasyonu inşa edileceği ilan edildi. inşaatın başlaması için, Türk bölgesi olan eski Tisin'de, bölgenin geleneksel mimari karakteristiğini yansıtan 500 eski ev de yıktırıldı. Yeni Tisin mahallesinde Türklere ait bin eve el konuldu. Evleri ellerinden alınan aileler, tekrar bu evleri satın almak için para da bulsalar yeni evlerine sahip olamayacaklardı. Çünkü, Türklerin Türk bölgelerinde taşınmaz mal edinmeleri yasaklanmıştı. Bilinen husus ise, istasyon inşaatı bitince bütün bu evler, Araplara verilecek ve Kerkük'ün Araplaştırılması planında bir adım daha ileriye gidilmiş olunacaktı.

1985 yılının Kasım ayında, başta Kerkük olmak üzere, bütün Türk bölgelerini kapsayan ve askeri güçler tarafından gerçekleştirilen, geniş çaplı bir arama-tarama operasyonu yapıldı. Sokağa çıkma yasağı ilan edilerek, gerçekleştirilen bu operasyonda, özellikle Kerkük'ün kalesini de içine alan Eski Yakası, titizlikle tarandı. Bu operasyonda, evlerinin aranmasına karşı çıkan veya evinde av silahları dahil, herhangi bir silah bulunan vatandaşlar tutuklandı. Bazılarının evi buldozerlerle yıktırıldı.

Bu uygulama bütün Türk bölgelerinde tekrarlandı. Ayrıca Baas yönetiminin gizli emriyle hareket eden sivil emniyet mensupları ve ajanlar, Türk işadamlanna saldırılar düzenlediler. Bu arada Kerkük'e yerleştirilen Arapların yağmasına uğrayan

Türklere ait işyerlerinin mensubu olanların da bu yağmalara katıldıkları görüldü. Buna gerekçe olarak da, Türk iş ve ticaret adamlarının bazı malları stok ettikleri ve yalnız Türklere sattıkları ileri sürüldü. Oysa bu iddaların gerçekle hiçbir ilgisi yoktu. Zira tüketim mallarını, zaten hükümetin kendisi dağıtıyordu. Hele hele Türk asıllı tüccarlara, hiçbir şekilde mal verilmiyordu. Bir an için bu iddia doğru kabul edilse bile, bu tür suçların hesabını hukuk yoluyla bağımsız mahkemelerin sorması ve bu işin, anarşi yaratan başı boş yağmacılara bırakılmaması gerekirdi.

Baas yönetimi yayımladığı bir genelge ile, 12 Ekim 1987 tarihinde bir nüfus sayımı yapılacağını duyurmuştu. Ancak sayım için hazırlanan formlardan, bunun bir plebisit mahiyeti taşıdığı, daha önceki yıllarda Bağdat yönetiminin uygulamak istediği gibi, yine Arap ve Kürt kökenlilerin tesbit edilerek, Türklerin ise kendi kimliklerini kullanmamak gibi, haksız bir uygulama olacağı anlaşılıyordu. Irak'taki Türklerin pekçok itirazlarına rağmen, Bağdat yönetimi bu sayımın yapılmasında ısrar ediyordu.

Buna karşılık en büyük tepki, sürgünde yaşayan Irak Türkleri'nden geldi. Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği tarafından organize edilen miting ve protesto yürüyüşü, Ankara'da yapıldı. 12 Ekim 1987'de, yani Irak'ta bu nüfus sayımının yapıldığı gün, Türkiye'nin her yerinden Ankara'ya toplanan, Iraklı Türklerin bu miting ve yurüyuşüne Osman Doğan ve Nabi Poyraz gibi parlamenterler de katıldı[1].

Türkiye dışından da katılanların olduğu mitingde, Irak Türkleri'ne karşı Bağdat yönetiminin uyguladığı baskı ve sindirme hareketleri protesto edildi. Mitingten sonra, Irak Türkleri yürüyüşe geçti. Aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilen Irak Türkleri'nden bir heyet, Meclis Başkanı Necmettin Karaduman'a bilgi verdi. Karaduman da, Kerkük'te yaşayan Türkler'in, her türlü sıkıntıdan uzak bir biçimde, huzur ve güven içinde hayatlarını sürdürmelerinin, Türkiye'nin de en başta gelen dilekleri arasmda yer aldığını ifade etti[2].

Baas yönetiminin Türkler'e karşı baskıları, hiç bir şekilde durmak bilmiyordu. 1988 yılında Musul bölgesinde yer alan en büyük Türk ilçesi Telafer'de birçok Türk'ün idam edildiği görüldü. Bunların arasinda tek kadın olan Hatice Muhsin Al-i

[1] Suphi Saatçi, **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**, Ötüken yay., İstanbul, 2003, s.258-262.
[2] **Yeni Düşünce**, 21 Ekim 1987.

Vahap'ın hamile olduğu halde idam edilmesi, Baas yönetiminin uyguladığı zulüm ve insan haklarına gösterdiği saygı hakkında çok açık bir fikir vermesi açısından, çarpıcı bir örnek sayılır.

Bağdat yönetimi, 1989 yılında Musul şebekleri üzerinde de ağır baskılar uygulamaya yöneldi. Özellikle Zap Suyu'nun Dicle'ye aktığı ve adına Ortakol denilen bölgede yer alan Haraba, Gökceli, Bazvaya ve Karatepe köylerinin sakinleri, sırf Türkmen Şebek olmaları yüzünden boşaltıldı. Buradan alınan Türkler, Süleymaniye'nin Harir ve ülkenin kuzeyindeki diğer bölgelere dağıtıldılar.

Yine Musul'a yakın Türk köylerinden olan Selamiye'de Şakuli (Şahkulu) ailesinden 6 kişi idam edildi. Başta Asker Ahmet Şakuli ile Abdurrazzak Ahmet Şakuli ve diğer kardeşi idam edildi[3].

1- Altunköprü Katliamı

Irak'ın İran'la giriştiği amaçsız ve sonuçsuz savaştan sonra, ülkenin ciddi biçimde ekonomik krize sürüklenmesi, Baas yönetimini halkın gözünden düşürmüştü. Önemli prestij kaybına uğrayan ve halkın da moral gücünün azaldığını gören Bağdat yönetimi, yeni bir macera peşine düştü. Bilindiği üzere Irak, 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal etti. Buna bağlı olarak, başta ABD olmak üzere batılı ülkelerin, Suudi Arabistan'a yönelik muhtemel bir tehdide karşı, büyük çaplı bir askeri harekata girişmelerine yol açtı. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 6 Ağustos'ta aldığı 661 sayılı kararla, Irak ile her türlü ticareti yasaklarken, meşru Kuveyt Hükümeti'nin mal varlıklarının korunması için üye ülkelere çağrıda bulundu. Irak yönetimi de, bu bunalımdan yararlanarak, İran'la barış, sürecini hızlandırdı. 15 Ağustos'ta ansızın taktik degiştiren Irak, Basra Körfezi'ndeki savaşı sona erdirmek için İran'ın öne sürdügü barış şartlarını kabul etmeye hazır olduğunu ilan etti. Bu arada Irak'ın, Kuveyt'i işgali konusunda Arap dünyasi ikiye bolündü. Ürdün gibi bazı Arap ülkeleri Bağdat yönetimine moral destek

[3] Suphi Saatçi, **a.g.e.**, s.262-263.

sağlamakla beraber, çoğu Irak'ın derhal Kuveyt'ten çekilmesini ve bu ülkeye 12 milyar dolara kadar çıkabilecek bir tazminat ödetilmesini istiyordu.

Irak'a karşı oluşturulan müttefik güçlerin, 1991'in Ocak ayının 16-17'inci gecesi saldırıya geçmesi üzerine ülke, bir anda felç oldu. Her türlü yayın, haberleşme, elektrik, su, telekominikasyon gibi altyapı sistemleri devre dışı bırakılan Irak'ta halk, buyük panik ve huzursuzluk yaşadı. Bu durum esasen zor durumda plan Irak'ı tamamiyle perişan etti. Bir ay zarfında Irak Ordusu, her türlü savunma gücünü kaybetmiş oldu. Irak'ın Kuveyt'i boşaltması ve müttefiklere teslim olması üzerine, savaş durdu. Ancak ülkenin ödeyeceği savaş tazminatı ve uygulanan ağır yaptırımlar ülkedeki bunalımı doruk noktasına ulaştırdı. Buna ek olarak, Irak'a uygulanan ambargo da, zaten zor durumda kalan halkı büsbütün sefalete sürükledi.

Irak'ın güneyinde, özellikle Şii toplulukların yoğun olarak yaşadıkları bölgede, yer yer yönetim aleyhine ayaklanmalar oldu. Kuzey bölgelerinde ise, Kürtler ayaklandı. Ülkede büyük kaos yaşanmaya başlandı. Halkta açlık ve sefaletin yanı sıra, anarşi ve panik korkusu başgösterdi.

Başta Kerkük olmak üzere, bütün Türk bölgelerindeki halk ise, tahriklere kapılmadan, dikkat ve endişe içinde olayların seyrini ve gelişmeleri takip etmeye başladı. Ancak 18 Mart 1991'de Kerkük'te de Baas yönetimine karşı, kuzeyden gelen Kürtler'in başlattığı bir ayaklanma meydana geldi.

İntifada olarak başlayan bu ayaklanmada Baas Partisi'nin ele geçen elemanları öldürüldü. Baas Partisi'nin Kerkük'teki ileri gelen elebaşlarının çoğu, aslında Bağdat'a kaçmışlardı. Silahlı Kürt militanlarının Baasçılar'a karşı giriştikleri bu saldırı, daha sonra Baasçı ve Arap olanlarının evlerinin yağmalanmasina kadar vardırıldı. Hatta devlet dairelerinin bir çoğu da ateşe verildi. Emniyet, istihbarat ve polis merkez ve müdürlüklerinin arşivleri yakıldı, hapishaneler boşaltıldı, mahkumlar serbest bırakıldı. Parti merkezi ile arşivi ve orada bulunan evraklara el konuldu. Bu arada tapu ve nüfus müdürlükleri gibi, önemli arşiv niteliği taşıyan kurumlar da nisbeten zarar gördü. Şehirdeki yağma ve talanlar 26 Mart tarihine kadar sürdü.

Ayaklanmanın bastırılması için Bağdat'tan yola çıkan ordu birlikleri, 26 Mart'ta Türkler'in önemli ilçesi olan Tuzhurmatu'ya ulaştı. Burada masum bir çok Türk, aynı gün askerler tarafından kurşuna dizildi. Ordu aynı gün Kerkük'e bağlı Tazehurmatu bucağında birkaç masum Türk'ü kurşuna dizdi. Böylesine insanlık dışı vahşetler yapan Bağdat yönetiminin, uğradığı başarısızlıkların hıncını artık halktan çıkarmaya başladığı anlaşılıyordu.

26 Mart 1991 tarihinde, Bağdat'tan gelmekte olan ordunun, iyice Kerkük'e yaklaştığı, şehre düşmeye başlayan top mermilerinden anlaşılıyordu. Kerkük'te halkın panik içinde, bir yerlere kaçmak telaşına kapılması da, ordu birliklerinin Kerkük'ü toplarla dövmeye girişmesi ile başladı. İki koldan sivil ve silahsız halkın üzerine gelen ordu, gelişi güzel ateş açıyordu. Eli silahlı Kürt militanları, kenti zaten çoktan terketmişti. Çaresiz durumda olan halk, ne yapacağını bilemiyor, Kerkük'te kalıp akibetlerini beklemek veya göç etmek seçenekleri arasında karar veremiyordu. Şaşkınlık içinde yüzlerce aile, çoluk çocuk birarada Kerkük'ü terkederek, kuzeye doğru yönelmeye başladı.

Kerkük'ün varoşlarına yaklaşan ordu, hiç bir karşı koyma hareketi göremeyince, kentin içine daldı. Kentte kalan halkın büyük bir kesimi de, çaresizlik içinde akıbetlerini bekler bir durumda idi. Buna rağmen birçok kişi, askerlerin ateşi altında can verdi. Bazı masum vatandaşlar da, evlerine düşen top mermileri sonucu hayatını kaybetmişti. Altunköprü ve Erbil yönüne doğru hareket eden gruplar içinde, artık dramatik bir yolculuk başlamıştı. Kaçışan halkı karadan takip eden ordu güçlerine, askerî helikopterler de havadan destek veriyor, perişan ve bitkin halde olan savunmasız halkı, havadan ateş altında tutuyordu[4].

Bağdat yönetiminin Irak Türkleri'ne karşı giriştiği soykırımlar ve saldırılar, binlerce Türk'ün 1991 yılının Nisan ayı başlarında Türkiye ve İran sınırlarına kadar göçetmelerine yol açtı. Dağları binbir güçlükle aşan ve bir çoğu yollarda telef olan Türkler'den 17 bin kişiye yakını, Türkiye sınırlarında yağmur ve soğuk altında perişan oldu. Daha sonra Türkiye, Irak'tan kaçan Türk ve Kürt halklarına iltica hakkı verdi.

---

[4] Suphi Saatçi, a.g.e., s.263-266.

Böylece 15 bine yakın Türk, Türkiye'nin Şemdinli, Yüksekova, Sivas, Kangal, Kayseri, Güneşli ve Halkalı bölgelerine yerleştirildi. 7 bine yakın Türk de İran'a sığındı.

Bu gelişmeler Türkiye'de yaşayan Irak Türkleri arasında, Bağdat yönetimine karşı büyük tepki duyulmasına yol açtı. Bunun üzerine 5 Nisan 1991 tarihinde bir grup Iraklı Türk, Irak'ın İstanbul Başkonsolosluğu önünde protesto gösterisi yaptı. Ancak Başkonsolosluk binasından göstericilerin üzerine, otomatik silahlarla ateş açıldı. Bunun sonucunda göstericilerden biri olay yerinde, diğeri de kaldırıldığı hastanede hayatını kaybetti. Bir gösterici de ağır biçimde yaralandı. Olayın duyulması üzerine, Türk kamuoyu Irak yönetimine karşı büyük tepki gösterdi. Irak Başkonsolosluğu'nun yarattığı bu vahşet ve terör olaylarından dolayı Türk güvenlik güçleri, Irak'ın İstanbul Başkonsolosluğu'ndan, göstericilerin üzerine ateş açan katillerin teslimini istedi. Başkonsolosluk yetkililerinin katili teslim etmemeleri üzerine, güvenlik güçleri tarafından başkonsolosluk binası abluka altına alınarak, giriş ve çıkışlar yasaklandı.

Şehit düşen Necdet Esat Bakkaloğlu (1959-5 Nisan 1991) ile Yılmaz Sait Hacıoğlu (23 Ocak 1961-5 Nisan 1991) için 9 Nisan 1991 tarihinde 4 bin kişinin katıldığı bir cenaze töreni yapıldı. Fatih Camii'nde kılınan cenaze namazlarından sonra, şehitlerin cenazeleri bir süre ellerde taşındı. Sağanak halinde yağan yağmura rağmen, şehitlerin cenazelerine katılanların sayısında daha da artış oldu. Irak Türkleri'ni derinden yaralayan ve Türk kamuoyunda büyük üzüntü yaratan bu demokrasi şehitleri, yapılan hazin cenaze töreninden sonra, Topkapı Şehitliği'nde toprağa verildi[5].

Öte yandan 15 gün abluka altında tutulan Irak Başkonsolosluğu'na güvenlik güçleri, katilin teslim edilmesi için yeni bir süre tanıdı. Aksi takdirde, başkonsolosluk binasına zorla girilerek, katilin yakalanacağı ihtar edildi. Bunun üzerine katil, cinayeti işlediği silah ile birlikte, 25 Nisan 1991 tarihinde güvenlik güçlerine teslim edildi.

Bağdat yönetimi, ülkenin içine düştüğü ağır bunalımlara ve ambargonun yarattığı krizlere rağmen, Irak Türkleri üzerindeki baskılarına devam etti. Yüzlerce Türk'ün ömür boyu hapis yattığı Irak zindanlarında, birçok Türk hayatını kaybetti. Bunlardan başka, daha yüzlerce Türk de, zindanlarda çürümeğe terkedildi.

---

[5] **Tercüman**, 10 Nisan 1991.

Irak'ın Kuveyt'e saldırması, cephelere sürülen bir çok Türkmen asker ve subayının hayatlarını kaybetmelerine sebep oldu. Bunlardan büyük bir bölümü zorla yedek hizmete alınıp bu anlamsız savaşta katledilenlerdi.

Bu savaşın en acı sonuçlarından biri, belki de Irak Ordusu'nun en parlak subayı olan ve yüzlerce genç subayın ve kurmayın yetiştirilmesinde öncülük yapan Kurmay Tümgeneral İsmet Sabir'in şehit edilmesiydi. Sabir, Kuveyt'ten askeri literatüre geçecek bir planla Irak Ordusu'nun bazı seçkin bölüklerini hiç bir zarara uğramadan cepheden çekmiş, rejimin başını da ateşli bir tartışmadan sonra vatana ihanetle suçlayarak doğruları söylemiş ve Saddam Hüseyin tarafından idam edilmişti.

Irak rejimi bu savaşta hezimete uğrayıp Irak'ın kuzeyinde ve güneyinde ayaklanma olunca, rejim kuvvetleri Kürt kuvvetlerinin Kerkük'e girişi ve Türkmenlerin bir çok semti ele geçirmelerinin ardından şehre tekrar girerek önüne geleni altüst etmeye başladı. 27 Mart 1991 yılında, ayaklanmanın kanlı bir şekilde bastırılmasından ve Tuzhurmatu, Tavuk ve Tazehurmatu'nun yolda tahribata uğratılmasından sonra, Irak Ordusu ve Cumhuriyet Muhafızları güçleri Kerkük'ün kuzey batısında ve 45 kilometre uzaklıktaki Altunköprü'ye girerek, Kerkük'ten ve öteki kasabalardan kaçmış olanları takiple şehirde hareket halindeki her canlıya ateş açmaya başladılar[6]. Önemli bir Türk kasabası olan Altunköprü'de halk, kendini güven altında görmeyince, daha kuzeyde olan Erbil'e doğru yürümeye devam etti. Bazı aileler de, daha kuzeye, Türkiye sınırlarına doğru yol almağa başladı. Altunköprü'de askerî güçlerin topladığı yüze yakın masum kişi, ayaklanmaya kalkıştıkları gerekçesiyle, sorgusuz sualsiz kurşuna dizildi. Aralarında Altunköprü'deki akrabalarının yanına misafir olarak gelen ve hiçbir şeyden haberi olmayan insanlar vardı. İçlerinde 7 ve 8 yaşlarındaki çocukları ile birlikte kurşuna dizilen suçsuz aileler de bulunuyordu[7]. Ramazan ayının özelliğine de aldırmadan, evlere baskın düzenlemeye başlayan askeri güçler, buldukları bütün erkekleri belirli olmayan bir noktaya sevk etmeye başladılar. 28 Mart 1991 günü toplama kamplarına gönderilenlerden hiç bir haber alınamadı.

---

[6] Erşat Hürmüzlü, **Türkmenler ve Irak**, Kerkük Vakfı yay., İstanbul, 2003, s.68.
[7] Suphi Saatçi, **a.g.e.**, s.266.

Bu hadiseden bir kaç hafta sonra yüz kişiden fazlanın cesetlerinin atılmış olduğu toplu mezarlara rastlandı. Aralarında Altunköprü halkı olduğu gibi, Kerkük ve Tazehurmatu'dan hedefsiz bombardımanlardan kaçmış olan vatandaşların da bulunduğu 102 ceset bulundu. Yaşları 10 ile 66 arasında değişen bu Türkmen şehitlerinin arasında yaşlı, çocuk ve hatta özürlüler de vardı[8]. Bu kara gün Irak Türkleri'nin tarihine "*Altunköprü Katliamı*" olarak geçmiştir.[9]

Ayrıca Tavuk Bucağı da ordu firarilerini takip bahanesiyle tutuklama ve kovalamacalara sahne oldu ve bir çok genç herhangi bir gerekçe gösterilmeden tutuklama kamplarına sevk edildi.

Irak Hükümeti "*Irkî Temizleme*" politikasını hızlandırarak, Türkmen bölgelerinin etnik konumunu değiştirmeye kalkıştığı gibi Kürt bölgelerinin de hüviyet değiştirmesi girişimlerine başladı. Bu bağlamda yeni yerleşim bölgeleri ihdas edilerek, güney vilayetlerden Araplar Kerkük'e ve civarına yerleştirildi, bunlara büyük nakit yardımları yapılarak gayrimenkul almaları ve ev yapmaları teşvik edildi.

Bunun karşısında Türkmenlerin mülk edinmeleri, Arap olmayanlara mülk satmaları ve hatta hükümete ait işyerlerini kiralamaları yasaklandı. Türkmenler türlü tehdit ve özendirmeler altında nüfus dairelerine gidip etnik kökenlerini Arap olarak değiştirmeye zorlandı, tarım arazilerine el konularak Arap vatandaşlara dağıtıldı, kamu alanlarında kendi ana lisanlarıyla konuşmaları yasaklandı, hükümet dairelerine memur olarak atanmaları yasaklandı, mevcut olanların bir bölümü güney vilayetlere atandı ve Irak dışına göç edenlerin mülklerine el konuldu.

Yabancı ülkelerin emniyet bölgesi olarak, uçuşa yasak bölgelerin bulunduğu ve 36. paralelin üstü olan araziye girmemesi güvencesi de zaman zaman işlemeyerek, Irak güçleri Kürdistan Demokratik Partisi ile anlaşarak, Kürdistan Yurtseverler Birliği Partisi güçlerini Erbil'den çıkarmak için bu şehre dalış yaptı.

KYB Erbil'den çıkarılarak şehir KDP'ye teslim edildi, ancak bu hizmetin karşılığı bölgede bulunan aktif Türkmenlerin kellesiydi. Emniyetli olduğu söylenen bu bölgede bulunan Türkmen aydınları gafil avlanarak Türkmen siyasi partileri ve

[8] Erşat Hürmüzlü, **a.g.e., s.68.**

örgütlerinde çalışan lider kadrosu tutuklanarak Irak güçleri çekilince Bağdat'a sevk edildiler ve o zamandan sonra kendilerinden hiç bir haber alınamadı.

Türkmen vatandaşlarından yüzlercesi hayatlarını ya zulüm sembolü olan Devrim Mahkemesi zalim kararlarıyla idam sehpalarında, ya işkence altında ya da gizli yöntemlerle faili meçhul suikastlerle kaybettiler. Bu kapsamda 676 şehit listesine ulaşılabilinmiştir[10].

2- Kerkükteki Baskılar

Türkmen toplumunun yer aldığı coğrafî alan, Irak'ta Araplarla Kürtlerin yaşadığı toprakları birbirinden ayıran tampon bölge durumundadır. Bu iki topluluğun arasında kalan Türkmenler, birbiri ile çekişen bu toplulukların zaman zaman kanlı çatışmaları yüzünden de büyük sıkıntılar yaşamışlardır. 1990 Körfez krizinden sonra ihdas edilen Güvenlik Bölgesi yüzünden iki parçaya bölünen Türkmenler, iki ayrı bölgede, ayrı ayrı dramlar yaşamağa başlamışlardır. 36. paralelin altında kalan ve Türkmen nüfusunun çoğunluğunu barındıran bölge, Bağdat yönetiminde kalmış, bu paralelin üstündeki bölgede varlığını devam ettirmeğe çalışan Türkmenler ise, iktidar olduğunu söyleyen, ancak uluslararası zeminlerde meşruiyeti ve hukukî statüsü olmayan adı konmamış bir yönetimin insafına terkedilmişlerdir[11].

Nüfusunun % 90'a varan büyük çoğunluğu ile Türkmen toplumu 36. paralelin altında bulunuyordu. Bağdat yönetiminin en akıl almaz zulmü ve şiddeti altında inleyen bu kesim, yıllardır Bağdat yönetiminin hışmından bir türlü kurtulamamışlardır. Özellikle Kerkük ve yöresi, etnik baskının en yoğun olduğu Türkmen bölgesi durumundadır. Son yirmibeş yıldır bu bölge, Bağdat yönetiminin tarihte görülmemiş ağır baskıları altında tutuluyordu.

Her türlü taşınmaz mal varlığının alım ve satım işlerinde Türkmenlere yönetim tarafından ambargo konulması, ticarî işlerin tamamen Arap kökenlilere

---

[9] Şehit edilenlerin listesi için bknz: Erşat Hürmüzlü, a.g.e., s.68-70; Suphi Saatçi,a.g.e., s.267-268.
[10] Erşat Hürmüzlü, a.g.e., s.70-80.
[11] Suphi Saatçi, a.g.e., s.72.

verilmesi, Türkmenlere hiçbir ticaret yerinin kiraya verilmemesi, işe alınmaması ve kesin biçimde istihdam edilmelerinin yasaklanması gibi, insan haklarına aykırı yaptırımlar, Irak'ta sadece ve sadece Türkmenlere uygulanıyor. Bu tarz haksız uygulamalar yüzünden, ticaret yapmak amacı ile her hangi bir dükkânı kiralama hakkının sadece Araplara tanınması, Türkmenleri o yerleri ancak Araplar adına kiralamağa sevk etmektedir. Buna karşılık o iş yerini açan Türkmenler, adına kiraladığı Arap'ı iş yerine ortak yapmak zorunda kalmışlardır. Sermayeye ve işçiliğe hiçbir katkısı olmayan Arap ise sadece kazancın yarısını almak hakkını elde etmektedir. Ortadoğu ülkelerinde yatırım yapan yabancı iş adamlarının, ülkedeki yerlilerden ortak almak zorunluluğu gibi, Türkmenler de vatandaşı oldukları yönetim tarafından yabancı, Araplar ise yerli halk kabul edilmektedir.

Devlet dairelerinde iş takibinde Türkmenler kapı dışı edilmekte ve en basit resmî işlemlerde bile, ancak büyük rüşvet karşılığında işlerini tamamlayabilmektedirler. Bunun gibi her tarafta horlanan, aşağılanan Türkmen halkı büyük bir zulüm altında yaşatılmaktadır. Buna rağmen yönetime saygı ve bağlılık gösteren Türkmenler, Irak'ın toprak bütünlüğünü en çok savunan topluluk durumundadır[12].

Irak'taki merkezî yönetim, Kerkük kentinin tarihî kalesini hedef alan gizli bir plan uyguladı. Yönetim, önce kalede oturan aileleri evlerinden atarak, kaleye açılan kapıları kapattı. Daha sonra restorasyon çalışmaları yapılıyor gerekçesi ile, Türkmenlerin geleneksel ev mimarisinin en güzel örneklerini yıkarak, yerle bir ettiler. Türkmenlerin önemli kültürel kimliklerinin birer ifadesi olan ve sayıları 500'ün üstünde bulunan Kerkük'teki geleneksel evler ile birlikte Bağdat yönetimi, 4500 yıllık tarihî geçmişe sahip ve aynı zamanda Kerkük'ün simgesi sayılan kalenin içini de düz bir alan hâline getirdi.

İçinde binlerce yıllık kültürel değerleri günümüze taşıyan anıtların, dinî ve sivil mimarlık örneklerinin oluşturduğu fiziksel dokunun ortadan kaldırılması, aslında büyük bir insanlık suçu sayılır. Bütün bir insanlığın malı sayılan tarihî kültür varlıklarının tahribi, hem Venedik Tüzüğü'ne (Mayıs 1964), hem de Birleşmiş Milletler

---

[12] Suphi Saatçi, "Irak Türkmenlerinin İki Ateş Arasındaki Kaderi Değişmeyecek Mi?", **Kardaşlık**, Yıl 3, S.12 (Ekim-Aralık 1999), s.8.

Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu'nun 19. Genel Kuru-lu'nda kabul ettiği Nairobi Deklarasyonu'na (Unesco, 30 Kasım 1976) aykırıdır[13].

İşin tuhaf tarafı, Irak Devrim Komuta Konseyi'nin çıkardığı 2001 yılı 35 numaralı kararını, Birleşmiş Milletlerin 47-111 numaralı ve 16 Aralık 1992 tarihli kararıyla onaylanan ve üye ülkeler tarafından Ocak 1992 tarihindeki 14. toplantıda karara bağlanan, ırkçılığın bütün şekillerini yok etme antlaşmasını 8. maddesinin tadili anlaşmasına katılmayı kabul etmiş olmasıdır.

3- Güvenlik Bölgesinde Türkmenlere Yapılan Baskılar

Güvenli Bölge olarak tabir edilen 36. paralelin kuzeyinde Mesut Barzani'nin başkanlığını yaptığı KDP'nin kurduğu yönetim altında yaşayan Türkmen'ler, bugünkü koşullarda kabul edilmesi imkansız baskılara ve tehditlere maruz kalmıştırlar ve kalmaya devam etmektedirler.

Kuzey Irak diye tanımlanan ve 1990 yılında oluşturulan bu bölgedeki Türkmenlerin üzerinde, iktidar olduğunu söyleyen, ancak uluslararası zeminlerde meşruiyeti ve hukukî statüsü olmayan, adı konmamış bir yönetim tarafından sinsice terör havası estirilmektedir. Kuzey Irak'ta devlet kurmak için siyasî manevra yapan KDP lideri Mesut Barzanî, 1991'de meydana gelen fiilî durumdan sonra, her firsatta Türkmenleri yıldırmak için gizli veya açık çeşitli yollara başvurmuştur[14].

1991 yılı öncesinde, Erbil'de çoğu devlet dairelerinde Türkmenler yönetici durumundaydı. Yönetici durumundaki Türkmenler görevlerinden alındılar. Resmi kurumlarda başlayan siyasi tasfiye başka alanlara da kaydırılarak peyderpey toplum hayatının her alanına yayıldı. KDP Türkmenleri Kürtleştirmek ve Türkmen toplumunun siyasi hareketini pasifize ve izole etmek için her vesileye başvurmaktadır. Özellikle Saddam rejiminin uyguladığı ve eski Komünist ülkelerde uygulanan metodları uygulamaktadır. Halen resmi görevde olan Türkmenler, KDP saflarına katılmaya

---

[13] Osman Oğuz, "Bağdat Yönetiminin Tarihi Çevre Tahribatı Durdurulmalıdır", **Kardaşlık**, Yıl 1, S.1(Ocak 1999), s.45.

zorlanmaktadır.Türkmen Partilere üye, sempatizan ve hatta Türkmen olduğunu belli edenler taciz edilmektedir ve çeşitli baskılara maruz kalmaktadırlar. Yasa, yönetmelik ve teamüllere aykırı bir şekilde işlerine son verilmektedir. Türkmen işadamı ve tüccarların ticaret yapmaları engellenmektedir. Türkmen radyosunun dinlenmesi, Türkmen televizyonunun seyredilmesi engellenmektedir. Baskıların en şiddetlisi eğitim alanında görülmektedir. 1992 yılında bölgede Arapça eğitim veren okulların tamamı Kürtçeye dönüştürüldü. Türkmenler, o tarihe kadar çocuklarını okutmak için ülkenin resmi dili olan Arapça eğitimi veren okulları tercih ediyorlardı. Türkmen velilerin talebi Türkmen siyasi otoritesi, Türkçe eğitim veren okullar açmak için yaptığı girişimler, Celal Talabani liderliğindeki KYB tarafından olumlu karşılandı ve hatta destek gördü. Başlangıçta Erbil'de iki, Kifri'de bir Türkçe eğitim veren ilkokul açıldı. Halkın büyük teveccühüne mazhar olan bu okulların sayısı kısa sürede yükseldi. Okul sayısı Erbil'de 17, Kifri'de 2'ye yükseldi, ancak aşırı milliyetçi bir parti olan KDP'nin engeli ile karşılaştı. KDP'nin, Erbil'de hakimiyeti KYB'ye kaptırması ile bu engel ortadan kalktı.

Ancak Kuzey Irak'ın başşehri hâline getirilmek istenen Erbil ve çevresinden Türkmenleri atmak için Barzanî, Irak yönetimi ile de işbirliği yapmakta sakınca görmedi. Nitekim 31 Ağustos 1996'da Irak Ordusu'nu Erbil'e davet eden Barzanî, Türkmen partilerine ait kuruluşlarda görev yapan 34 kişiyi, KDP'nin yardımı ile yakalatarak, Irak tarafına teslim etti. Bu olayda Aydın Şakir Iraklı, Mehmet Reşit Tuzlu, Ali Abdullah Yayçılı, Ferhat Kasım Kerküklü ve Yılmaz Halit Muhyiddin gibi bir çok değerli Türkmen evladı hayatını kaybetti. Barzanî'ye bağlı militanlar ayrıca, Irak Türkmen Cephesinin değişik kuruluşlarına ait binaları yağmaladılar, bilgisayarlarını ve diğer bütün eşyalarını çaldılar. Türkmen Radyo ve Televizyon müdürlüklerinin vericilerini tahrip ederek, cihazlarını götürdüler. KDP, 31 Ağustos 1996'da, Irak kuvvetlerinin yardımı ile Erbil'i ele geçirmesinden sonra yeniden harekete geçerek Türkmen okullarındaki eğitimi engellemeye başladı. Okulları sıkı bir denetime tabi tutan KDP, yasalara aykırı birşey bulamayınca, Türkçe eğitimi engellemeye başladı. Okuma, yazma ve eğitime başlama çağı olan ilkokul birinci sınıfta ana dili ile eğitimin öneminin vurgulanmasına rağmen KDP ilkokul birinci sınıflarda Kürtçe eğitimi dayatmaktadır. Türkiye'de kurs gören,

[14] Suphi Saatçi, a.g.e., s.8.

Türkmen okullarındaki öğretmenlerin tayinleri başka okullara yapılmakta, yerlerine Türkçe bilmeyen veya bu alanda eğitim görmeyen ve formasyon kurslarına katılmayanlar tayin edilmektedir.

KDP, Türkmen aleyhtarı faaliyetlerinde yine Baas Rejimi'nin Doğu Almanya'dan aldığı metodları kullanmaktadır:

a- Halkın duygu ve hissiyatını istismar ederek harekete geçirmek,

b- Gerçekleri ve doğruları saklamak,

c- Gerçekleri çarpıtmak yerine yalan , iftira ve buhtanları ikame etmek.

KDP, Iraklı Muhalefet çevrelerine ve bölgeyi ziyaret eden yabancılara, Türkmenler aleyhine yukarıda sıralanan propaganda esaslarına göre telkinlerde bulunmaktadır. Bu amaçlara hizmet etmek için ve Türkmen tezlerini sulandırmak için, KDP Erbil'de Türkmen adı taşıyan birkaç parti ve dernek kurdu. Bu Parti ve derneklerin başında KDP'nin maaşlı elemanları bulunmaktadır.

1997'de de Türkmenlerin bir kısmını, Talabanî'nin, Saddam'ın casusu, PKK'lı diye tutukladılar, işkenceye tabi tuttular ve hapis cezasına çarptırdılar.

KDP'nin Türkmen toplumuna karşı yaptığı kışkırtmalar, 10 Ağustos 1998'de Türkmenlere ait bürolara düzenlenen saldırılarla neticelendi. Bu saldırıda 14 kuruluşa ait büro tahrip edildi ve yağmalandı.

8 Mayıs 2000 günü, Türkmen Cephesi ile Barzanî'nin siyasî kuruluşu KDP arasında görüşmelerin yapıldığı sırada, KDP'liler Türkmen Talebe Birliği binasını işgal ettiler. Binanın koruma görevlilerini tutuklayarak, işkence yaptılar. Bunlarla da yetinmeyen KDP, Erbil'de bütün bina sahiplerini tehdit ederek, Türkmenlere ait kuruluşlara binalarını kiraya vermemeye zorladılar.

11-12 Temmuz 2000'de meydana gelen olaylar, KDP lideri Barzanî'nin elini Türkmen kanına bulamaktan bir türlü vazgeçmediğini bir kez daha ortaya koydu. 2000 yılının 11-12 Temmuz gecesi KDP'nin askerî eğitimle özel olarak yetiştirilen kırmızı bereli peşmergelerinin, ağır silahlarla Irak Türkmen Cephesi binasına saldırdıkları yolunda gelen haberler, Türkmen camiasında infiale yol açtı. Bu olayda binayı bekleyen

Feridun Mehmet Fazıl ve Abdullah Adil Hurşit şehit edildi. Şehit edilenlerden biri henüz yaralı iken, çatıdan atılarak, ölümüne sebebiyet verildi. Bu haince saldırıda üç Türkmen genci de ağır biçimde yaralandı. Türkmen toplumuna karşı beslenen kin ve nefreti belgeleyen bu olaylar, Türkmenlerin bölgede güven içinde olmadıklarını göstermektedir[15].

Bölgedeki Türkmen okullarının verdiği eğitimi de sulandırmak isteyen KDP, değişik bahanelerle baskılar uygulamaktadır. 5'i anaokul, ll'i ilkokul ve 5'i lise olmak üzere toplam 21 okulda, 3 bin dolayında öğrencinin eğitim gördüğü bu kurumlarda, Irak Devleti'nin resmî dili olan Arapça dersi de verilmektedir. Ancak KDP tarafından, bu okullarda günde 2 saat Kürtçe eğitim vermeye de zorladılar. Türkmenlere ait TV. ve iki radyo kanalında da Türkmence'nin yanı sıra Arapça ve Kürtçe yayın yapma zorunluluğu getirerek, siyasî zorbalık ve asimilasyon uygulamasının, görülmemiş örneklerini verdiler[16].

Bütün bu olumsuz gelişmelerden de anlaşıldığı gibi, Türkmenler hem Bağdat, hem de Kuzey Irak yönetimleri tarafından sergilenen düşmanca politikalar yüzünden, büyük bir yalnızlığa ve siyasî bir kıskaca alınmışlardır. Böylece Türk Dünyası'nın en acıklı topluluğu durumuna düşen ve uzun süredir makûs talihini yenemeyen Irak Türkmenleri'nin, yakın bir gelecekte de rahat nefes alabilmelerinin kolay ve mümkün olmadığı anlaşılmaktadır.

[15] Suphi Saatçi, a.g.e., s.275-276.
[16] Suphi Saatçi, a.g.m., s.9-10.

B- IRAK TÜRKMEN CEPHESİ'NİN KURULUŞU VE SİYASİ PARTİLER

Türkmenlerin siyasî hareket ya da partileri, 1970'li yılların sonunda ortaya çıkmıştır. Genel olarak bakıldığında kuzeyde Kürtler ile orta ve güney Irak'taki Şiîlerde olduğu gibi Bağdat yönetimlerine karşı muhalefet, Türkmenler arasında rastlanan bir olgu değildir. Ancak Irak'taki Arap yönetimlerinin, Türkmenlere karşı olan politikaları sonucunda söz konusu tarihten önce ara sıra ortaya çıkan bazı gizli örgütler bulunmuştur. Söz konusu örgütler Irak'ın siyasî alanında etkili olamamıştır. Kültürel ve sosyal faaliyetler yoluyla Türkmenlerin sessiz bir muhalefete baş vurduklarını söylemek mümkündür. Türkmenlerin azımsanmayacak bir kısmı, beklentilerini yansıttığı ve adalete olan isteklerini şekillendirdiğini düşündükleri nedeniyle Irak'taki İslâmî Hareket'e meyil etmiştir. Böylece 1960'lı yıllarda Kerkük *"Tisin'de ilk İslâmî hareketin hücreleri"* ortaya çıkmıştır[17].

1991 Körfez Savaşı akabinde ister vatanda ister yurt dışında diğer muhalefet grupları gibi açık faaliyete geçen Türkmen siyasi hareketi, Türkmen varlığını tanıtmakta ve davasını kabul ettirmekte büyük çabalar harcadı. Irak muhalefeti ile birilikte rejime karşı mücadele vermesinin yanısıra, bu gruplar nezrinde haklarını tespit etmek için de mücadele verdi. Dünya nezdinde ise, komşu ve hür dünya ülkeleri ile temasa geçerek ve çeşitli vesilelerle Irak'taki Türkmen varlığını tanıtarak, mazlumiyetlerini ve durumlarını anlatarak dünya desteğini almaya çalıştı.

ITC, Irak muhalefetinin bir araya gelmesine yönelik çalışmalara ilk günden katılarak Beyrut,Viyana ve Salahaddin toplantılarında bulundu ve muhalefet şemsiyesi olarak kurulan Irak Ulusal Kongresi'nin(INC) kurucu üyelerinden biri oldu. INC ve muhalefet çerçevesinde 1997 Windsor, 1999 New York, 2002 Londra ve 2003 Salahaddin Kongreleri'ne katılan siyasi Türkmen kuruluşları demokratik, çoğulcu, bütün bir Irak içinde eşit vatandaşlık, bireysel ve grup haklarının korunması ilkelerini savundu.

---

[17] Mazin Hasan, "Irak'ın Gizlenen Gerçeği Türkmenler", **Irak Krizi(2002-2003)**, ASAM yay., Ankara, 2003, s.49-50.

"*Irak'ı Kurtarma Yasası*" çerçevesinde yürütülen çalışmalara katılan Irak Türkmen Cephesi "*Irak'ın Geleceği Projesi*"ne de onlarca uzman vererek demokrasi ve yapılanma konularında önemli görüşlerin benimsenmesinde rol oynadı. ITC ve diğer siyasi kuruluşlar samimi Irak muhalefet güçleri ile sıkı ilişkileri sürdürdüler ve Irak ile ilgili tüm toplantı ve çalışmalarda aktif rol oynadılar.

Irak muhalefeti içinde ise, Türkmen hareketi, Irak toprak bütünlüğünü, birlik ve beraberliği savunurken, öte yandan, Irak'ın geleceği için öngörülen vizyonda Türkmenlerin milli, idari, siyasi ve kültürel haklarını tespit etmeyi başardı. Salahaddin Konferansı belgelerinde "*Türkmenlerin milli, siyasi, idari ve kültürel haklarına saygı gösterir*" ifadesini kabul ettirirken; New York Kongresi belgelerinde bu hakların "*kabulü*" ve Londra kongresinde ise bu hakların Irak'ın "*gelecek anayasasında güvenceye alınması ve özel yasal düzenlemelerle korunması*" şeklini almasını sağladı.

Irak operasyonu sonrası, Saddam Hüseyin yönetiminin devrilmesi ile birlikte, Kuzey Irak'ta bulunan Irak muhalefet grupları etki alanlarını genişleterek, Irak yönetiminin kontrolünden çıkan yeni bölgelere yayılmaya başlamışlardır. Böylece bütün gruplar yeni bir siyasî yapılandırma aşamasına girmişlerdir.

Kerkük, Musul, Telafer, Bağdat, Hanakin, Tuzhurmatı gibi Türkmenlerin yoğun yaşadıkları bölgelerin, güvenlik bölgesindeki bölgeler ile bütünleşmesiyle, doğal olarak Türkmenlerin de yeni bir yapılandırma içerisine girmeleri gerekiyordu. Nitekim ITC, 3. Türkmen Kurultayını 12-15 Eylül 2003 tarihlerinde Kerkük'te düzenlemiştir. Türkmenlerin Irak Savaşı sonrası Kerkük'te gelişen siyasal yapılarını aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür.

Siyasi yapılanmada konu olan Türkmen gruplarına geçmeden önce "*Meşru Temsilci*" kavramını tanımlamakta yarar vardır. Burada, "*Irak'ta meşru temsilci kimdir?*" sorusu ortaya çıkmaktadır. Aslında bir siyasî kuruluşun meşru temsilcisi sıfatını kazanması için, o kuruluşun yapılan seçimlerde halkın çoğunluğunun oyunu yani desteğini kazanması gerekir. Ancak Irak'ta uygun bir seçim zemini bulunmadığından, her etnik veya mezhep grubu, etniğinin veya mezhebinin çıkarlarını savunan her siyasî kurum veya kuruluş meşru temsilci olarak tanımlanır. Bu kural

Irak'ta yaşayan Türkmen, Arap, Kürt, Asuri, Sünnî ve Şiîler için de geçerlidir[18]. ITC, Türkmenlerin tek meşru temsilcisidir.

1- ITC ve Türkmen Partileri

ITC, Irak içinde ve dışında Türkmenlerin en büyük siyasî organizasyonudur. K.Irak'ta Güvenli Bölgenin oluşmasından sonra Irak Milli Türkmen Partisi haricinde kurulan parti sayısının çoğalması, beraberinde rekabet ve tahammülsüzlük getirmiştir. Başkaları tarafından kullanılmaya müsait bu durumu ortadan kaldırmak maksadıyla Türkmen parti ve kuruluşlarını bir çatı altında toplamak üzere Ekim 1994'te Irak Türkmen Cephesi'nin kuruluş çalışmaları başlatılmıştır. 24 Nisan 1995 yılında, birbirinden kopuk bir şekilde siyasî mücadeleyi sürdüren IMTP, Türkmen Birlik Partisi (şu anda Türkmeneli Partisi) ve Türkmen Bağımsızlar Hareketi'ni tek çatı altında toplamak üzere inşa edilmiş bir örgüttür. ITC, Türkmenlerin millî meşru haklarını savunan bir konumda olması nedeniyle, gerek Irak içinde gerekse Irak dışında Türkmenlere karşı politika izleyen gruplar için bir tehdit unsuru olmuş ve Irak'ta Türkmen unsurunu pasifize etmek isteyen grupların hedefi haline gelmiştir. Bu doğrultuda, 1996 yılında KDP'nin Irak yönetimi ile işbirliği sonucunda, 1998 ve 2003 yıllarında da KDP grubunun silahlı saldırılarına maruz kalmıştır.

ITC, Irak Savaşı sonrasında üçüncü kurultayını gerçekleştirerek, Irak içinde dört parti ve Irak'ın içinde ve dışında çalışan altmışa yakın Türkmen sivil toplum örgütünün katılımıyla ilk demokratik sınavını vermiştir. Kurultay sonucu, tüm Türkmen bölgelerinden seçilen temsilciler ile bir Türkmen meclisi kurulmuştur[19].

ITC'nin hedefleri, Irak Türkmen halkı ve diğer halkların Irak'ın toprak bütünlüğü çerçevesinde meşru haklarına kavuşması, Irak'ta insan hakları ve özgürlükleri gözeten demokratik ve çok sesli bir rejimin kurulması, Irak'ta yaşayan tüm etnik grup,

---

[18] Mazin Hasan, Soran Şükür, "Kerkük Kerkük", **Stratejik Analiz**, C.4, S.47(Mart, 2004), s.21.
[19] Mazin Hasan, Soran Şükür, **a.g.m.**, s.22.

din ve mezhepteki halklara eşit bir biçimde muamele edilmesi ve siyasî/idari yapının eşitlik esaslarına göre yapılandırılmasıdır[20].

ITC, demokratik usullerle hak arayan ve faaliyet yürüten bir kuruluştur. Bu nedenle etkin bir silahlı güç oluşturma gereği hissetmemiştir. Halen ITC Yönetimi Güvenlik Büro Başkanlığı sorumluluğunda faaliyet gösteren, ITC büro ve kuruluşlarını adi ve terör maksatlı saldırılara karşı koruyan bir güvenlik teşkilatı mevcuttur. Bu teşkilatta Koalisyon güçleri tarafından müsaade edilen sayıda personel ve silah bulundurulmaktadır.

ITC, faaliyetlerini yurtdışında bulunan Türkmen vakıf, dernek ve şahıslar tarafından sağlanan maddi destekler ile finanse etmektedir. Sağlanan bu destekler ITC Yönetiminin planlaması ve onayı doğrultusunda harcanmaktadır. Harcamalar Türkmen Meclisi Denetleme Kurulu tarafından denetlenmektedir.

ITC Bayrağındaki altı yıldız, tarih boyunca Irak bölgesinde kurulan altı egemen Devleti simgelemektedir. Bu devletler şunlardır; Irak Selçuklu Devleti (1118–1194), Musul Atabeyliği (1127– 1233), Erbil Atabeyliği (1144–1233), İlhanlılar Devleti (1258–1544), Celayirliler Devleti (1339 –1410), Karakoyunlu Devleti (1411–1468) ve Akkoyunlu Devleti (1468 – 1508).

ITC'nin Ankara, Londra, Washington ve Berlin' de olmak üzere dört dış temsilciliği mevcuttur. İran, Mısır ve Suriye temsilcilikleri yakın bir zamanda faaliyete geçecektir.

Irak Türkmenleri adına faaliyet yürüten Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı (TİKV) merkezi Ankara'da olmak üzere faaliyet yürütmektedir.

Irak Türkmenleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği (ITKYD) merkezi Ankara' da olmak üzere faaliyet yürütmektedir.

Değişik ülkelerde bulunan Türkmen derneklerini çatısı altında toplayan Avrupa Türkmen Dernekleri Federasyonu merkezi Berlin'de olmak üzere faaliyet yürütmektedir.

---

[20] Mazin Hasan, **a.g.m.**, s.51.

Irak Türkmen Cephesini oluşturan partiler şunlardır;

Irak Millî Türkmen Partisi (IMTP); 1991 yılında kurulan IMTP, Türkmenlerin bölgedeki ilk partisidir. Bir süreliğine Türkiye tarafından desteklenen partinin ilk başkanı Türkiye'ye yerleşmiş olan tıp doktoru Dr. Muzaffer Arslan idi. Irak Millî Türkmen Partisi, deneyimli ve idealist yöneticilerinin çabaları neticesinde, dünyayı Türkmenlerin varlığından haberdar etmiştir. Irak'ın kuzeyinde, radyo-TV, basın-yayın ve en önemlisi Türkçe eğitim veren okullar açan parti, bunun yanı sıra silahlı kuvvet çekirdeği olabilecek 350 kişilik bir koruma birliğini oluşturmayı başarmıştır.

ITC'nin kuruluşundan sonra, Partinin 1996 yılında gerçekleşen kurultayında, Mustafa Kemal Yayçılı parti başkanlığına seçilmiştir. Ancak Yayçılı'nın zaman zaman Kürt gruplarına karşı sert çıkışları, başta KDP olmak üzere Kürt grupların tepkisine yol açmıştır. Kürt grupları ile Parti arasında giderek büyüyen sorunlar yüzünden, 2000 yılında gerçekleşen 2.Türkmen Kurultayı sonrasında, Yayçılı'nın Kuzey Irak'a girmesi Kürt grupları tarafından engellenmiştir. Bu gelişmeler sonucu, Partinin başına Cemal Şan getirilmiştir. Yayçılı ise, Partinin onursal başkanı olarak Ankara'dan çalışmalarına devam ederek, Parti ile ilişkilerini sürdürmüştür. Irak Savaşı sonrası, bölgedeki siyasî şartların değişmesi ile Yayçılı, çalışma merkezini tekrar Kerkük'e taşımıştır. Ocak 2004 tarihinde Kerkük'te düzenlenen Partinin son kurultayında Yayçılı, tekrar genel başkanlık görevine seçilmiştir. Geniş tabana sahip olan Partinin, Kerkük'te Türkmenlerin etkili Türkmen siyasî örgütlerinden birisi olduğunu söylemek mümkündür. Parti başkanının Kerkük meclis üyesi olması nedeniyle, Parti ile ABD yetkilileri arasında yakın ilişkiler bulunmaktadır.

Irak Millî Türkmen Partisi'nin Kerkük'teki son kurultayında yaşanan önemli gelişmelerden birisi de, Irak Geçici Yönetim Konseyindeki Türkmen Temsilcisi Songül Çabuk'un Partiye üye olmasıyla Partinin genel başkan yarımcısı seçilmesidir. Bu arada altı çizilmesi gereken önemli hususlardan birisi de, Çabuk'un IMTP'ye katılmasıdır. Çünkü, IMTP politik çizgisi itibarıyla, Türkmenlerin meşru haklarını savunmakta ve Türkmenlerin meşru temsilcisi konumundadır. Çabuk'un ITC'nin çatısı altında mücadele eden kuruluşlardan birisi olan IMTP'ye katılması, onun aynı zamanda

ITC'nin politikalarına katıldığının da bir göstergesidir. Songül Çabuk'un ITC'ye katılması ile birlikte, doğrudan olmasa da ITC, Irak Geçici Yönetim Konseyi'nde temsil edilmiş olmaktadır. Parti başkanı M.Kemal Yayçılı, 16 Mayıs 2004 tarihinde aracının ABD askeri aracı ile çarpışmasıyla meydana gelen elim bir trafik kazasında hayatını yitirmiştir.

Türkmeneli Partisi (TP); 1994'te Erbil'de gerçekleşen kongrede Rıyaz Sarıkahya tarafından yeniden örgütlenmiştir. "*Türkmen Birlik Partisi*" adıyla kurulan partinin, bölgede Kürt grupları tarafından aynı ad altında başka kukla Türkmen partilerini inşa etmesi sonucunda Haziran 1996'da ikinci kongresini gerçekleştiren partinin adı "*Türkmeneli*" olarak değiştirilmiştir. Ağustos 1996'ya kadar faaliyetlerini Erbil ve Duhok'ta sürdürmüştür. Söz konusu kongreden sonra Duhok'a taşınan partinin kuruluşları, birkaç gün sonra KDP'nin güvenlik teşkilatlarınca bastırılmıştır.

Irak Millî Türkmen Partisi'ne nazaran daha radikal bir çizgiye sahip olan Türkmeneli Partisi, kuruluşundan bu yana, Irak'ta Türkmenlerin silahlı çatışma gücüne sahip olmaları gerektiği tezini savunmaktadır. Ayrıca Parti baştan beri, Kürtlerin federal bölge taleplerine karşılık, Türkmenlerin de benzer bir proje ile ortaya çıkmaları düşüncesini savunmuştur. Partinin izlediği politik çizgi nedeniyle, zaman zaman KDP ile birtakım sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Ağustos 1998 ve 2000 yıllarında KDP'nin ITC'ye saldırmalarının sebeplerinden birisi de, Partinin izlemiş olduğu politikalar olmuştur. 1998 yılında Parti ile KDP grubu arasında çıkan sorunlar nedeniyle Türkmeneli Partisi Genel Başkanı Riyaz Sarıkahya'nın da Kuzey Irak bölgesine girmesi dolaylı bir şekilde Kürt grupları tarafından yasaklanmıştır. Dolayısıyla Irak savaşı sonrasına kadar Kahya'nın yerine, Parti başkanlığını önce Seyyah Küreci, daha sonra da Nevzat Timur yürütmüştür. Kahya ise, Ankara'da Partinin onursal başkanı olarak çalışmalarını sürdürmüştür. Irak Savaşı sonrası Sarıkahya'nın Kerkük'e dönmesi ile birlikte, Partinin Ocak 2004'te düzenlenen Kerkük'teki kurultayında, Partinin Genel Başkanlık görevine tekrar geçmiştir.

Türkmen Bağımsızlar Hareketi (TBH); 1994 yılında Prof. Dr. İhsan Doğramacı'nın yeğeni Ferit Çelebi tarafından kurulmuştur. Partinin Erbil'in önde gelen ailelerinden olan Çelebi ailesi tarafından kurulması nedeniyle Erbil'de geniş bir tabana

sahip olmuştur. Parti içindeki birtakım gelişmeler sonucu, 1996 yılında partinin başkanlığı Ferit Çelebi'den Kenan Şakır Üzeyir Ağalı'ya devredilmiştir. Irak Türkmen Cephesinin Kurucu unsurlarından birisi olan TBH, halen ITC'de aktif konumunu korumaktadır.

Türkmen Kardeşlik Ocağı (TKO); 07 Mayıs 1960 yılında Bağdat'ta kurulmuş bir Türkmen kuruluşudur. 1990'lı yıllara kadar politikadan uzak kültürel bir örgüt olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. Oldukça zor şartlarda Türkmen kültürünün korunmasına önemli katkıları olmuştur. Örgütün, Musul, Erbil ve Kerkük'te de büroları vardır. İkinci Körfez Savaşı sonrası Kuzey Irak'ta 36'ncı paralelin üzerinde kurulan güvenlik bölgesine Erbil'in de dahil edilmesi ile birlikte TKO, Erbil Şubesi ile ilişkilerini kısmen devam ettirebilmiştir. Ancak 1996 yılında örgütün Erbil şubesinin Birinci Türkmen Kurultayında ITC'ye katılması ve Erbil Şube Başkanı Vedat Arslan'nın ITC'nin başkanı seçilmesi ile birlikte, merkez ile şube arasındaki ilişki tamamen kopmuştur. 1999 yılında ITC'de yaşanan birtakım sorunlar yüzünden TKO Erbil şubesi, ITC'den ayrılmıştır. Irak Savaşı sonrası, Türkmen Kardeşlik Ocağı'nın genel merkezi, 3. Türkmen Kurultayında, ITC'ye katılmıştır. Kurultayda, Ocağın Genel Başkanı Dr. Faruk Abdullah Abdurrahman, ITC'nin başkanı seçilmiştir. TKO'nun şimdiki başkanı Aydın Halit'tir.

Türkmen İslamî Hareketi (TİH); Irak'ta faaliyet gösteren Şiî Türkmen partilerinden birisidir. Parti, Eylül 2003'te Kerkük'te düzenlenen 3. Türkmen Kurultayı'nda ITC'nin şemsiyesi altına giren ilk Türkmen Şiî partisidir.

Bu partilerin dışında yurt dışında, dünyanın farklı yerlerinde çalışmalarını sürdüren ve ITC'ye destek veren 60'a yakın Türkmen kuruluşu bulunmaktadır[21].

[21] Mazin Hasan, Soran Şükür, "Kerkük Kerkük", **Stratejik Analiz**, C.4, S.47(Mart, 2004), s.22-23.

2- ITC Dışındaki Diğer Partiler

Kerkük'te mücadele eden ve Türkmenlerin millî meşru haklarını savunan başka gruplar da bulunmaktadır. Bu gruplar şu ya da bu sebepten dolayı ITC'nin bünyesinde yer almamaktadırlar. Ancak bu grupların çalışmaları ITC'nin stratejileri ile temelde çatışmamaktadır. Bunun yanısıra söz konusu grupların faaliyetleri, aslında ITC'ye destek niteliği taşımaktadır. Bu grupları demokratik bir ülkede iktidar dışında kalan bir muhalefet grubuna benzetmek mümkündür. Bunlar, Türkmen Vefa Hareketi, Türkmen İslami Birlik Partisi, Bedr Güçleri, Adalet ve Kurtuluş Partisi'dir. Ayrıca ITC'nin kurucu ilk başkanı Turhan Ketene ve IMTP'nin kurucusu Muzaffer Arslan'ın da siyasi faaliyetleri bulunmaktadır.

Türkmen Vefa Hareketi; 2001'de Tahran'da kurulmuştur. Şii Türkmen partilerinden biridir. 2004 yılında Kerkük'te Parti Kurultayı'nı tamamlayarak başkanlığına Feryat Tuzlu'yu seçmiştir. ITC politikasını desteklemekte ve ITC çatısı altında olmamakla birlikte ortak hareket etmektedir.

Bedir Güçleri; İran tarafından desteklenen Şii Türkmen gruptur. Başında Muhammed Mehdi Emin adında bir Türkmen bulunmaktadır.

Türkmen İslamî Birlik Partisi; Şiî Irak İslamî Yüksek Devrim Konseyi'nin bir alt teşkilatıdır. Suriye ve İran tarafından desteklenmektedir. Parti başkanı Abbas El-Bayati'dir. Şii Türkmenler arasında çok fazla taraftarı bulunmamaktadır.

Adalet ve Kurtuluş Partisi;Muhsin Abdülhamit'in başkanlığını yaptığı, Sünni Irak İslami Partisi'nden "*Kürt Milliyetçiliği*" yapıldığı nedeniyle kopan Türkmenler tarafından kurulan bir partidir. Sünni Muhafazakar yapıdadır. Parti başkanı Enver Hamit Bayraktar'dır. ITC'nin politikasını desteklediğini belirtmektedir.

Turhan Ketene; ITC'nin kurucu ilk başkanıdır. Geçici Irak Anayasası'nın oluşumu sürecinde Musul-Telafer-Bağdat ve Kerkük bölgesinde yaptığı çalışmalarla ITC'ye destek olmuştur.

Muzaffer Arslan Grubu; Irak Millî Türkmen Partisinin ilk genel başkanıdır. 1990'lı yılların başında IMTP genel başkanı olması itibarıyla Irak muhalefet toplantılarında önemli rol oynamıştır.

Şii Türkmen Partileri, İran ve Şiî destekli birer kuruluştur. Şiî Türkmen bölgeleri etki alanlarıdır. ITC ise, Türkiye'ye yakın bir politika izlemektedir. Dolayısıyla ITC ile bu partiler arasındaki ilişkiyi, Türkiye-İran ve Şiî-Kürt gruplarının penceresinden değerlendirmek gerekir.

Irak'ta cereyan eden birtakım gelişmeler, bölge ülkeleri olan Türkiye, İran ve Suriye'yi benzer bir şekilde etkilemektedir. Örnek olarak Kürt gruplarının bağımsızlık ya da en azından Kuzey Irak'ta federal bir yapıyı oluşturma çabalarının açık bir şekilde ortaya çıkması, uzun vadeli olarak Türkiye ve İran'ın da toprak bütünlüğünü tehdit etmektedir. Kürt gruplarının bu çabalarını engelleme yollarından biri de, Kürtler ile aynı bölgeyi paylaşan Türkmenlerin güçlendirilmesiyle mümkün olabilir. Buradan hareket ederek, bu durumun Türkiye ve İran'ı zorunlu bir ittifaka itmekte olduğu söylenebilir. Türkiye ve İran'ın bu konudaki en uygun işbirliği platformu Türkmenlerdir.

Önceden ITC'de yer almayan Türkmen Şiî partileri, 2003 Eylül'ünde Kerkük'te düzenlenen 3. Türkmen Kurultayına katılarak, ITC şemsiyesi altına girmek istemişlerdir. Ancak bazı nedenlerden dolayı, İslamî Türkmen Birlik Partisi ile Vefa Hareketi, kurultaydan son anda çekilmişlerdir. İslamî Türkmen Hareketi ise, ITC'ye katılmıştır.

Türkmen Şiî Partileri'ni ITC'ye yakın kılan önemli bir husus da, Güney Irak'taki Şiîlerin Kürt gruplarına karşı giderek olumsuzlaşan tutumudur. Iraklı Şiî grupların Kürt gruplarına karşı tutumlarının olumsuzlaşmasında önemli iki faktörün bulunduğu söylenebilir:

Birincisi, Kürtlerin Kuzey Irak'ta özellikle de Kerkük'teki politikasıdır. İkincisi de, Kürtlerin giderek radikalleşen bağımsızlık talepleridir. Bu da Iraklı Şiî grupların şiddetli tepkisine yol açmaktadır. Kuzey Irak'ta Kürt grupların, Kürt federal bölgesi taleplerine karşı çıkan bir başka grup da Türkmenlerdir. Yani Türkmenler ile Şiî

gruplarının bu konudaki bakışı ve stratejileri örtüşmektedir. Bunun da bir sonucu olarak, Türkmenlerin Şiî gruplarla ilişkileri stratejik boyutlar kazanabilir[22].

Şiî Türkmen Partilerinin ITC'ye katılmaları, Şiî Arap grupları ile ITC arasında yakın ilişkilerin kurulmasına yol açabilir. ITC'nin Irak içindeki en büyük sorunlarından biri de, Irak'taki grupların yeterince desteğini alamamasıdır. ITC ile Şiî gruplar arasında gelişmiş bir işbirliğinin sağlanmasıyla, ITC'nin Irak'ın iç desteği açısından yaşadığı yalnızlığın giderilmesi mümkündür. Bu da ITC'nin Kuzey Irak'ta Kürt gruplarına karşı ağırlık kazanmasına yol açabilir.

Irak'taki Şiî Türkmenlerin, Sünnî Türkmenlere nazaran daha aktif oldukları söylenebilir. Bu olguyu iki sebebe bağlamak mümkündür. Birincisi, Şiî Türkmenler, birisi millî (Türk olmak) ikincisi mezhepsel (Şiî olmak) açılardan olmak üzere, iki tür eziklik yaşamışlardır. Bu da Şiî Türkmenlerin daha fazla direnişçi bir ruha sahip olmalarına neden olmuştur. İkincisi de, Şiî Türkmenlerde aşiret yapısı daha güçlüdür. Bu da, Şiî fertlerin arasında, aşiret ağına bağlılık olgusu sonucu, daha güçlü bir bağın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Mezhep bağına dayanarak, Şiî Arapların Şiî Türkmenlere sahip çıktıkları da görülmektedir.

Bütün bunlardan hareketle, aşiretlerin ve Şiî Arapların desteğini alan Şiî Türkmenlerin, Sünnî Türkmenlerden daha atılgan bir şekilde hareket etmeleri mümkündür. Bunun da bir sonucu olarak, Şiî Türkmenler Sünnî Türkmenlere nazaran silaha sarılmaya daha yatkın oldukları ileri sürülebilir. Dolayısıyla da, Şiî Türkmenlerden silahlı bir Türkmen gücünü oluşturmak daha kolaydır. Türkmen toplumunun bütünleşmesi ve Türkmen davasının silahlı güce sahip bir değer kazanması için, Şiî Türkmenlerin kazanılması, olmazsa olmazlardan biridir.

Olumlu sonuçların yanı sıra İran destekli Şiî Türkmen Partilerinin ITC'ye katılmasının bazı olumsuz yanlarının da var olduğu söylenebilir. Bunlar;

a. Şiî Türkmen Partilerinin birer Şiî temsilci olarak ITC'ye katılmaları, ITC'de ve ayrıca Türkmenler arasında Şiî-Sünnî mezhepsel sorunların ortaya çıkmasına yol açabilir. ITC'nin kurucu partilerinin Sünnî ağırlıklı olmasına rağmen, söz konusu

[22] Mazin Hasan, Soran Şükür, **a.g.m.**, s.23-24.

partiler mezhep değil, millî kimlik esası üzerine kurulmuş partilerdir. Bu partilerde Sünnî-Şiî ayrımı yapıldığı görülmemiştir.

b. Şiî Türkmen Partilerinin ITC'ye katılmasının ikinci muhtemel olumsuz sonucu da, ITC'nin Türkmenlerin millî meşru haklarının savunması fonksiyonunun olumsuz yönde etkilenmesi olasılığıdır. İran ve Şiî destekli Türkmen partilerin ITC'ye katılmaları, ITC'nin millî meşru haklar parolasından uzaklaşıp, İran ve Şiî Arap gruplarının stratejilerinin bir savunucusu olarak politik çizgisinin etkilenmesi söz konusu olabilecektir. İran ve Şiî Arap gruplarının ITC ve Türkiye stratejileri bazı noktalarda örtüşse de, ayrıldıkları bir çok nokta bulunmaktadır. İran ve Şiî gruplar, ITC'yi Türkmen millî meşru haklarının müdafaa kulvarından çok, kendi çıkarları amacıyla kullanabilirler.

Şiî Türkmenlerin Türkmen davasına kazanılması için birtakım tedbirler alınabilir. Bu tedbirleri aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür:

a. ITC'de Sünnî-Şiî şeklinde ya da diğer muhtemel her tür ayrılıkçı eylemden kaçınılmalıdır. Nitekim Irak'taki Türkmenlerin arasında Sünnî-Şiî ayrımının yapıldığı görülmemiştir. ITC'nin kurucu unsurlarının, kapılarını Şiî Türkmenlere açması gerekmektedir. Söz konusu partilerin Sünnî kimlikleri ile değil, millî kimlikleriyle mücadele ettikleri de bilinmektedir. Şiî Türkmenlerin önde gelen isimlerinin, bu partilerde üst düzey yönetici olarak kazanılması da önem arz etmektedir.

b. Türkiye'nin, Türkmenler için bir güvenlik şemsiyesi olması gerekmektedir. Türkiye, Türkmenlerin güvenliğini sağlamakta yetersiz kalmıştır. Ağustos 1996, 1998 ve 2000 olayları bunun bir göstergesidir. Bu olaylarda ITC'nin Kürt gruplarının saldırısına uğramasına rağmen, Türkiye'nin aktif bir müdahalede bulunduğunu söylemek mümkün değildir. Aslında Türkiye'nin Türkmenlerin korunmasında büyük rol oynadığı bir gerçektir. Ancak sözü edilen olaylar ve geçmişte yaşanan diğer olaylar nedeniyle, Türkmen halkı arasında bu ya da şu şekilde böyle olumsuz bir izlenim oluşmuştur. Türkmenler için Türkiye güvencesi önemli bir faktördür[23]. Geçmişte yaşanan olayların sonucunda Türkmenlerin, Türkiye'ye olan güvenlerinin sarsılması, Sünnî ve Şiî Türkmenler üzerinde iki farklı olumsuz sonuca neden olmuştur. Sünnî

Türkmenler açısından bakıldığında, Türkiye'ye olan güvenleri sarsılmış, Kürt ve Arapların asimilasyon politikaları karşısındaki direnme güçleri zayıflamıştır. Şiîler açısından ise, Türkiye'ye olan güvenin sarsılması, Şiî Türkmenlerin mezheplerine daha fazla sarılmalarına yol açmıştır. Ağustos 2003'te Tuzhurmatı olayları bunun bir kanıtıdır[24].

3- Tabela(Kukla) Partiler

1990'lı yılların başından bu yana Kürt grupları Türkmenleri, bağımsızlık girişimlerinin önünde büyük bir tehlike olarak algılamaktadır. Bu algılamanın bir sonucu olarak, Kürt grupları Türkmenlerin 1990 yılında Irak Milli Türkmen Partisi'nin kurulmasıyla başlayan, Türkmenlerin siyasi teşkilatlanma sürecini endişe ile takip etmişlerdir. ITC'nin kurulmasıyla ivme kazanan Türkmen davası ve özellikle de 1996 yılları sonrası, Türkmenlerin siyasi teşkilatlanmaları konusundaki endişeleri artmıştır. Dolayısıyla, giderek ciddiyet kazanan Türkmen örgütlenmesini durdurmak için, çareyi bu örgütlenmeye doğrudan müdahalede bulmuşlardır. 1996, 1998 ve 2000 yıllarında Türkmenlere karşı düzenlenen saldırılar, Türkmen örgütlenme süreci ve hareketine ağır bir darbe vurmuştur. Ayrıca Kürt grupları Türkmen örgütlenme hareketinde çalışan Türkmenlere karşı büyük bir baskı operasyonu başlatmıştır. Kürtlerin baskıcı politikaları sadece, Türkmen örgütlenmesinde çalışanlarla sınırlı kalmamış, sosyal, ekonomik ve politik açılardan Türkmenlere karşı geniş çaplı bir baskı politikası izlenmiştir.

IMTP ve daha sonra da ITC'nin Irak muhalefet ve uluslararası platformlarda, Türkmenlerin resmi temsilcileri olarak kabul edilmeleri Kürt gruplarını rahatsız etmeye başlamıştır. Dolayısıyla Kürt grupları, Irak muhalefeti toplantılarında, ITC'ye karşı alternatif temsilci olarak Kukla Partilerini sahneye sürmeye çalışmışlardır. Kürt grupların, Türkmen davasına zarar verebilecek ve Türkmenler arasında bölünmeyi

[23] Mazin Hasan, Soran Şükür, a.g.m., s.24-25.

sağlayabilecek en tehlikeli adımlarından biri de "*sözde Türkmen partilerini*" kurmaları olmuştur. Kürt grupların bu stratejilerinde önemli ölçüde başarılı oldukları söylenebilir. Artık Kürtlerin kurmuş oldukları tabansız kukla Türkmen Partileri, Irak içinde ve dışında onlarca büro, kurum ve kuruluşa sahip ITC ile eşit muameleye görmeye başlamıştır.

Irak Savaşı sonrası, Kürt grupları bu yöndeki stratejilerini ABD yetkililerinin üzerinde baskı kurarak devam ettirdiler. Kerkük'teki gelişmelere bakıldığında, ABDlilerin bu konuda Kürt gruplarının beklentileri doğrultusunda hareket ettikleri görülmektedir. Örnek olarak savaşın hemen ardından Kerkük'te kurulan Kerkük Şehir Meclisine, Türkmenlere verilen kontenjan, ITC, Şiî Türkmen Partileri ve kukla partileri arasında eşit bir şekilde dağıtılmıştır.

Kürt grupları çok sayıda kukla Türkmen partisi kurmuşlardır, Bunların en önemlileri;

a. Velit Şerike başkanlığındaki, Türkmen Kardeşlik Partisi,

b. Seyfettin Demirci başkanlığındaki, Türkmen Birlik Partisi,

c. Cevdet Neccar başkanlığındaki, Kürdistan Türkmen Kültür Cemiyeti,

d. Şerzat Üzeyri başkanlığındaki, Türkmen Kurtuluş Partisi,

e. Sami Şebek başkanlığındaki, Türkmen Liberal Demokratik Topluluğu,

f. İrfan Kerküklü başkanlığındaki, Türkmen Halk Partisi,

g. Ahmet Koryalı başkanlığındaki, Türkmen Doğuş Partisi,

h. Karhi Altıparmak başkanlığındaki Türkmen Liberal Hareketi.

---

[24] **Hürriyet,** 24 Ağustos 1923.

Bunun yanı sıra Kürt grupları ITC'nin bir alternatifi olması amacıyla kukla partilerini tek çatı altında toplamak amacıyla, ITC'ye benzer bir kuruluş olan *"Demokratik Türkmen Cephesi Topluluğu"*nu teşkil etmişlerdir.

Bu partiler, tabansız ve etkisiz olmalarının yanı sıra, aslında Türkmenlerin milli meşru hakları değil, Kürt gruplarının politikaları çerçevesinde hareket etmeleri amacıyla ve dolayısıyla Kürt gruplarının politikalarını onaylamak üzere kurulmuş partilerdir. Bir örnek olarak, son dönemde Kürtlerin federalizm ile ilgili projelerini onayladıklarını ABD yetkililerine bildirmişlerdir[25].

C- TÜRKMEN KURULTAYI

04-07 ekim 1997 tarihinde Irak, Türkiye ve üçüncü ülkelerden 200 delegenin katılımı ile Erbil'de 1. Türkmen Kurultay'ı yapılmış, kurultayda, Türkmen Şurası, Yürütme Kurulu ve ITC Başkanı seçilerek ITC'nin stratejilerinin yer aldığı temel ilkeler deklarasyonu yayınlanmıştır.

2. Türkmen Kurultayı ise, 20-22 kasım 2000 tarihinde bütün dünyadaki 16 türkmen kuruluşunun belirlediği 300 delege ile Erbil'de yapılmıştır.

13 – 15 Eylül 2003 tarihleri arasında Kerkük şehrinde Büyük Türkmen Kurultayı düzenlenmiştir. Bu Kurultay'a delege, misafir ve çalışanları ile yaklaşık 1000 kişi katılmıştır. Türkmen halkı Kurultay'ı yakından merakla takip etmiştir. Kerkük'te ve hatta Irak'ta bu bir ilktir ve bir demokrasi örneğidir.

Böyle büyük bir organizasyon Kerkük'te ve çağdaş Türkmen tarihinde ilk defa gerçekleşmiştir. Irak bazında ise çoğunun cesaret edemediği bir atılım olarak sayılabilir.

Türkmenler açısından olaya baktığımızda, halkın heyecanı ve beklentisi çok şey ifade etmektedir. 1997 ve 2000 yıllarında iki kurultaya ev sahipliği yapan Erbil şehrinin dışında, Telafer, Musul, Kerkük, Tuz Hurmatu, Diyala, Bağdat, Mendeli ve hatta Aziziye'ye kadar uzanan Türkmen halkı, acı ızdırap ve baskı dolu onlarca yıldan sonra,

ilk defa Türkmen olmanın gururu içerisinde Türkmenlerin düzenlediği bir toplantıya katılıyor, diğer kardeşleriyle tanışmış, kürsüye çıkıp Türkmen meselelerini tartışıyor, Türkmen politikasını çizmiş ve Türkmen için oyunu kullanma sevincini yaşamıştır.

Ortadoğu'da örneğine ender rastlanan kurultay, Türkmenlerin demokrasiyi özümseyen ve uygulayabilen bir millet olduğunu gösteren tarihi bir belgedir. Ayrıca, diğer kongrelerden farkı ve özelliği ise; siyasi kuruluş temsilcilerinin yanı sıra toplum temsilcilerinin delege olarak katılmasına ağırlık verilmesi olmuştur. Türkmenlerin yaşadığı her yerden temsilciler Kurultay salonunu doldurmuştur.

Kurultay'dan çıkan mesajlar ise, Irak tarihinde ayrıca önem taşımaktadır. Toplananlar, Türkmen meselesini, Irak çerçevesinde tartışırken, Irak'ın durumuna ve Irak halkının sorunlarına da öncelik vermişler ve çözüm önerileri üretmişlerdir. Kurultay, milyonlarca Iraklı'nın düşünce ve arzularını dile getirmiştir.

Türkmen siyasi hayatında 3 yılda bir kurultay yapmak adeta bir gelenek haline gelmiştir. Kurultayın amacı siyasi hareketleri ve halk kesimlerini asgari müşterekler üzerinde bir araya getirerek güven tazelemek ve milli mücadeleye ivme kazandırmaktır.1997 ve 2000 yıllarında yapılan 1. ve 2. Türkmen Kurultaylarına Saddam rejimi altında yaşayan Türkmenler katılamamıştı. Rejim yıkıldıktan sonra hem zamanı geldiği için hem de gerçek karar sahibi olan Türkmen halkının daha geniş katılımını sağlamak amacıyla 3. Kurultayı yapma düşüncesi ağır basmıştır. Irak'ın malum güvenlik ve iletişim sorunlarına rağmen, "*kurultay*" kelimesi her Türkmen'in arzusu haline gelmiştir.

Bu düşüncelerle, Türkmen Şurası, 04 Ağustos 2003 tarihinde Erbil şehrinde toplanmıştır. Şura 3. Türkmen Kurultayı'nın 13 – 15 Eylül 2003 tarihleri arasında Kerkük şehrinde yapılmasını kararlaştırırken, Türkmen meclislerinin ve ITC dışındaki Türkmen kuruluşlarının katılımını sağlamak amacıyla tüm tarafların temsilcilerini genişletilmiş Şura toplantısına çağırmıştır.

05 Ağustos 2003 tarihinde, Erbil'de toplanan taraflar kurultay delege sayısının 550 kişiden oluşmasını, taraflar arasında dağılımını ve tüm tarafların eşit

---

[25] Mazin Hasan, Soran Şükür, **a.g.m.**, s.27.

sayıda temsil edildiği bir hazırlık komisyonunun teşkilini kararlaştırmıştır. Toplantıya Irak Milli Türkmen Partisi, Türkmeneli Partisi, Türkmen Bağımsızlar Hareketi, Irak Türkmenleri İslami Birliği, Irak Türkmenleri Vefa Hareketi, Türkmen Kardeşlik Ocağı (Genel Merkez) ve Türkmen İl Meclisleri temsilcileri katılmıştır. Toplantıda alınan kararlar doğrultusunda Kurultay Hazırlık Komisyonu 13 Ağustos 2003 tarihinden kurultayın yapıldığı 12 Eylül 2003 tarihine kadar çalışmalarına devam etmiştir.

13 Eylül 2003 tarihinde Kerkük il eğitim konferans salonunda yapılan Kurultay, Kuran-ı Kerim'in okunuşuyla başlamış, şehitlerin aziz ruhları için bir dakikalık saygı duruşundan sonra Hazırlık Komisyonu adına Dr. Mustafa Ziya açılış konuşmasını yapmış, Divan Başkanlığı için aday gösterilmesini istemiştir. Divan Başkanlığına Cüneyt Mengü ve Üyeliğine Prof. Ekrem Pamukçu, Kemal Bayatlı, Dr.Subhi Sabır ve İbrahim Kasapoğlu seçilmişlerdir. Öğleden sonraya kadar protokol konuşmaları ve gönderilen kutlama mesajları okunmuştur. Öğleden sonra delegelerden ihtisas komisyonları seçilerek komisyon çalışmaları başlamıştır.

14 Eylül 2003 tarihinde gün boyunca komisyon çalışmaları devam etmiş, çalışmaları biten komisyonların sonuç raporları hazırlanarak Genel Kurulca onaylanmıştır.

15 Eylül 2003 tarihinde Komisyon, sonuç raporlarının okunması ve onaylanması devam etmiştir. Öğleden sonraki oturumda, ITC Yürütme Kurulu başkanının Genel Kurul tarafından seçilmesi, Türkmen Şura kurulunun 85 kişiden oluşturulan Türkmen Meclisi'ne dönüştürülmesi ve Türkmenlerin Irak'ta yaşadıkları bölgeye verilen "*Türkmeneli*" adının tespit edilmesi Genel Kurul tarafından oy çokluğu ile kararlaştırılmıştır. Başkan adayları kürsüye çıkarak kendilerini tanıtmışlar ve bir kısmının adaylıktan çekilmesi sonucu, başkanlık yarışı Kerkük il sorumlusu Sadettin Ergeç ile Bağdat il sorumlusu Faruk Abdullah arasında devam etmiştir. Delegeler oylarını gizli oylama, açık tasnif ile kullanmışlardır. Seçim sandıkları hukukçuların oluşturduğu heyetler tarafından denetlenmiş, açılmış ve tasnif edilmiştir. Oylama sonucuda 262 oyla Faruk Abdullah, ITC Yürütme Başkanlığını kazanmıştır.

Türkmen Meclisi seçimine gelince, Genel Kurul dağılımının meclise yansıması kararlaştırılarak, kuruluşlar ve il meclisleri kendi aralarında yapmışlar ve meclis üyelerini tespit etmişlerdir. Meclisin ilk oturumunda Dr. Sadettin Ergeç oy birliği ile Meclis başkanı olarak seçilmiştir[26].

Irak'ın her bölgesinden Türkmenlerin katılımıyla gerçekleştiği için Büyük Türkmen Kurultayı olarak da nitelendirilen 3. Türkmen Kurultayı, Irak'ta bir demokrasi örneği olarak Türk ve Arap basınında geniş yer bulmuştur. Büyük Türkmen Kurultayı ile ilgili basına yansıyan haberlerden bazıları aşağıda ifade edilmiştir:

IMTP ile Özal arasında ilişkiler kurulmasında ve Yeni Irak politikası çerçevesinde Türkmen politikasının şekillenmesinde önemli rol oynadığını belirten Cengiz Çandar Kurultay'la ilgili olarak şunları ifade etmiştir:

"...Irak Savaşı'nda Türkiye-Amerika ilişkileri zedelenince, bunun Irak'taki faturası Türkmenlerin önüne çıkıverdi. Türkmenler, gerek yeniden oluşan Irak organlarında yeterince temsil imkanı bulamadılar; gerekse Washington ve Irak'taki Amerikalı yöneticiler, ITC'yi Ankara'daki askeri karargahın bir alt-birimi olarak görmekte ısrar ettiği ve muhatap almadığı için, Türkmenler, Irak'ın yeniden yapılanma sürecinde toplum olarak dışlanmış gözüktüler.

Bu nedenlerle, Kerkük'te yapılan Irak Türkmen Cephesi Kurultayı, her bakımdan, Türkmen davası için bir dönüm noktası oldu".

Çünkü, bu Kurultay'la birlikte, ITC'nin yönetimi, 'Ankara'nın atadığı adamlar' olarak görülen yanlış da değil. Erbil'e (örneğin Sanan Ahmet Aga gibi) dayalı yönetimden, Türkmenlerin en kalabalık şekilde bulundukları ve Irak siyasi sürecine en etkili biçimde katılacakları Kerkük-Bağdat hattına çekiliyor.

...Irak Türkmen Cephesi'nin önde gelen iki başkan adayı, Faruk Abdurrahman ile Prof. Sadettin Ergeç, Kerkük'lüdür. Çok yakın dava arkadaşlarıdırlar. Saddam rejimi yıkıldıktan sonra, Ankara'nın talimatıyla değil, ulusalcı tabandan gelen taleplerle, ilki ITC'nin Bağdat, ikincisi Kerkük Temsilcisi olmuştur. Irak Türkmen

---

[26] **Kurultay Dergisi,** (13-15 Eylül), Kerkük, 2003.

Cephesi, artık 'Ankara'nın kardeşi ve dostu' ama 'piyonu olmayan' bir yönetim zihniyetine kavuşacaktır.

Ayrıca, Türkmen toplam nüfusunun yarısına yakınını oluşturan Şii Türkmenler, Ankara kaynaklı politikalarca dışlana gelmişlerdir. Irak Türkmen Cephesi'nin bünyesine, bu Kurultay'la birlikte çekilmişlerdir ki, bu da Türkmen davası açısından bir dönüm noktasıdır.

Kerkük'teki bu dönüm noktasından ardından, Amerika, Türkmenlere bakış açısını değiştirmeye mecburdu..." [27]

Milliyet gazetesinden Namık Durukan'ın "*Haklar Garanti Altına Alınacak...*" başlıklı haberine göre;

"...Irak Türkmen Cephesi Kurultayı'na katılan ABD'nin Kerkük Sorumlusu Albay William C. Mayville, Türkmenlerin haklarının garanti altına alınacağını belirterek, 'Sizleri Irak halkı olarak görüyoruz. Irak'ın yeni yapısında Türkmenler de temsil edilecek' dedi.

Kerkük'te üç gündür devam eden kurultayın dünkü bölümünde tüzük değişikliği yapıldı ve şûra meclisi seçildi. Türkmenlerin coğrafi ve siyasi sınırları yeniden belirlenirken, tüzüğe, 'Telafer'den Mendeli'ye kadar Türkmeneli bölgesi' maddesi eklendi.

550 delegeden 477'sinin oy kullandığı kurultayda 264 oy alan Faruk Abdullah Abdurrahman başkan seçilirken en yakın rakibi Dr. Sadettin Ergeç 202 oy aldı. Babası Saddam Hüseyin tarafından idam edilen Abdurrahman, 'Türkmenlerin davasını dünyaya duyuracağız. Hainleri bulup gözlerini çıkaracağız' dedi.

Tüzük çalışmaları sırasında salona geldiğinde delegelerin ayakta alkışladığı Mayville de, kurultayın demokrasi örneği olduğunu kaydederek, ABD güçlerinin, Irak'ta, demokratik hareketlerin gelişmesine katkı sağlamak amacıyla bulunduğunu savundu. Mayville, 'Her Türkmen, Irak vatandaşının haklarına sahiptir. Bir kez daha garanti vermek istiyorum ki, koalisyon güçleri bu hakların garantisi için çalışıyor. Nüfusla ilgili Bağdat'ta süren tartışmalarda sesinizi yükseltmeye devam edin. Her

hakkınız tanınacak. Sizleri sadece Türkmen olarak değil, Irak halkı olarak da görüyorum. Anayasa'da da sesinizin duyulması önemli' dedi..."[28]

Hürriyet gazetesinde yer alan "*Türkmenler Eşit Haklara Sahip*" başlıklı haberde;

"Kuzey Irak'ın Süleymaniye kentinde 4 Temmuz'daki baskında gözaltına alınan 11 Türk askerinin başlarına çuval geçiren Amerikan askerlerin komutanı Albay William Mayville, Kerkük'te 3. Büyük Türkmen Kurultayı'na katıldı.

Kerkük Milli Eğitim salonunda, dün başkanlık seçiminin yapıldığı Türkmen Kurultayı'nın son gün toplantılarında Türk Özel Kuvvetleri subaylarıyla birlikte oturan Albay Mayville'e Türkmenler alkışlarla ilgili gösterdi.

Albay Mayville, 'Türkmenler, Irak'ta eşit haklara sahiptir. Türkmenlerin her hakkı tanınacak. Biz koalisyon kuvvetleri olarak bunun için mücadele ediyoruz. Bunu bütün kalbimle söylüyorum. Kendi sesinizi Bağdat'ta duyurmanız için yardımcı olacağız' diye konuştu.

Kurultayın son günü olan dün akşam üzeri ilginç bir gelişme yaşandı ve 3 aday başkanlık seçiminden çekildiler. Oylamada 500 delegeden 264 oy alarak Irak Türkmen Cephesi (ITC) Genel Başkanlığı'na seçilen Dr. Faruk Abdullah Abdurrahman yaptığı konuşmada, 'Türk askerinin Irak'a BM kararı ile gelmesi gerektiğini söyledi. CNN Türk'te soruları yanıtlayan Abdurrahman, 'Türkiye'nin ikinci olarak ABD ile anlaşması ve bölgeden insanlarla görüşmesi sonucunda gelmesini istiyoruz. Irak vatandaşı olarak istikrar ve emniyetli bir şekilde yaşamak için kim gelirse gelsin olumlu karşılarız. Ancak bir ihtilalci böyle bir istekte bulunamaz. Bulunursa saydığım nedenlerden dolayı isteyebilir'diye konuştu"[29].

Tercüman gazetesinde de şunlar ifade edilmiştir;

"...Irak Türkmen Cephesi'nin (ITC) kurultayında liderliğe seçilen Dr. Faruk Abdullah'ın babasının Saddam Hüseyin tarafından öldürtüldüğü ortaya çıktı. Abdullah'ın babası emekli Albay Abdurrahman Abdullah, 16 Ocak 1980'de 'Türk ajanı'

---

[27] Cengiz Çandar, "Türkmen Davasında Dönüm Noktası", **Sabah**, 16 Eylül 2003.
[28] **Milliyet**, 16 Eylül 2003.

olduğu gerekçesiyle Saddam'ın Irak Cumhuriyet Muhafızları tarafından öldürülmüş. Yeni Lider Abdurrahman'ın ailesinin de Türkiye'ye çok yakın oldukları belirtildi.

ITC'nin kurultayına Arap Aşiret liderleri de büyük ilgi gösterdi. Tercüman, bölgedeki bazı Arap aşiretlerinin liderleri ile görüştü. Aşiret liderleri, 'Türk askerinin gelmesini ancak Birleşmiş Milletler kararı olursa destekleriz' mesajı verdiler. Şeyh Muhammed Mahmud (Naimi Aişreti), Şeyh Zari Casim Muhammed (Beniez Aşireti), Şeyh Hasan Ali İsmail (Beyad Aşireti), Şeyh Cemal Hadi Sadun (Beniziyet Aşireti), diğeri de Şehy Reca Yasin Ubeydi, Ubeydi Aşireti'ni temsil ediyorlar. Yaklaşık bir milyon Arap'ı temsil eden aşiretlerin liderleri aldıkları ortak kararı, Tercüman'a şöyle anlattılar:

'Eğer Türk askeri, BM kararı alarak gelirse, biz sonuna kadar destekleriz. Ancak ABD emriyle girerse, onlara aman vermeyiz. Türk askerine, her türlü yardımı yapmamız için BM kararıyla gelmeleri gerekli. ABD'nin kararıyla gelmesi durumunda, Türk askeri burada büyük problemler yaşar. Eğer Türk askeri vurulursa, biz bundan asla mesul olmayız.'

Tuzhurmatu'daki Türkmen - Kürt çatışmasının tüm Irak'a yayılmasını istemediklerini söyleyen Aşiret liderleri, 'Biz buna karışmak istemiyoruz. Biz hepimiz Müslümanız. Birbirimizden farkımız yoktur. Bu bölgede, Türkmen-Kürt savaşı istemiyoruz' diye konuştular.

Kürtler ve Türkmenler'in arasında barış içinde bulunmak istediklerini söyleyen Aşiret liderleri, 'Irak'a huzur gelmesi için Kürt ve Türkmenler'in bir an önce barıştırılması gerekir' dediler. Türkmenler'in silahsız kaldıklarını ve Kürt baskısı altında yaşadığını ifade eden aşiret liderleri, BM kararıyla gelecek Türk askerinin bölgeye huzur getireceğini ve silahsız Türkmenler'i koruyacaklarını kaydettiler. Bağdat'ın kuzey bölgesinde ve ağırlıklı olarak Vakuba'da yaşayan aşiretler, peşmergelerin bir an önce durdurulmasını istedi. Bu toprakların huzura ihtiyacı olduğunun altını çizen liderler, ABD'nin verdiği sözleri unutarak, Irak'ı daha da kaosa soktuklarını ileri sürdüler.

---

[29] **Hürriyet**, 16 Eylül 2003.

Aşiret liderleri, Saddam rejiminin yıkılmasından dolayı memnun olduklarını ama bölgede daha fazla sıkıntının baş gösterdiğine değindiler. Bölgede ciddi rahatsızlıkların varlığının daha fazla büyümemesi için liderler ortak kararlarını "BM kararı ile gelen Türk askerine her türlü yardım sözünü sizin aracılığınızla veriyoruz" kelimeleriyle ortaya koydular.

Bazı kürt gruplarının da Türk askerinin gelmesinden yana olduklarını ancak Talabani ve Barzani'nin bu grupları silah zoruyla bastırdıkların kaydeden liderler, aşiretlerin buradaki etkisinden korkan peşmergelerin silahsız grupları korkuttuklarını ifade etiler."[30]

D- GEÇİCİ İDARİ YASA VE IRAK'IN GELECEĞİNE ETKİLERİ

ABD'nin Irak'ı işgali bu ülkenin geleceğini kökten etkileyecek bir süreç başlatmıştır. Krallıktan sonra Baasçı Rejimle tanışan Irak, Baas'tan sonra belki de ikinci bir devrim yaşamaktadır. Ülkede siyaset yapma biçimi değişmiştir. Tek parti ve diktatörlük dönemi sona ermiştir. Ancak bütün bunların yerine neyin getirildiği büyük bir tartışma konusudur. Her şeyden önce şunu hatırlamak gerekir ki, Irak'ta yaşanan siyasal değişim süreci henüz başlangıç aşamasındadır ve ülkenin katedeceği uzun bir yol vardır. Bu nedenle ABD'nin Irak'ta yönetim devri için çizmiş olduğu takvim siyasal sürecin oturması değil, başlaması anlamına gelmektedir. 30 Haziran 2004'te yönetimin Iraklılara devri, bu süreçte önemli bir adım oluşturacak olmasına rağmen, ABD'nin yapmış olduğu planda herhangi bir aksama olmaması durumunda bile egemenliğin ve yönetimin tam anlamıyla Iraklılara devri 2006 senesine kadar devam edecektir.

Bununla birlikte, ABD'nin Irak'ta oluşturmaya çalıştığı siyasal yapının kaderinin belirlenmesi açısından 8 Mart 2004'te kabul edilen Geçiş Dönemi Irak Devleti Yönetim Yasası büyük önem taşımaktadır. Bu yasa nihai bir durum ortaya

---

[30] **Tercüman,** 16 Eylül 2003.

koymasa dahi önümüzdeki aylarda Irak'ta yaşanacak olan gelişmelere ışık tutabilecek bir belge niteliğindedir[31].

Irak'ta büyük tartışma ve çekişmelere sahne olan anayasa taslağı, 8 Mart 2004 tarihinde ABD'nin baskısıyla Şii grupları tarafından imzalanmıştır. Kürt azınlıklara imtiyaz tanınmasından rahatsız olan Şiiler, anayasada, Irak'taki Şii çoğunluğu yansıtan herhangi bir ifadenin yer almaması ve azınlık Kürtlere veto hakkının verilmesi nedenleriyle Anayasa'ya karşı çıkmışlardır[32]. Sünnî Araplar'in Geçici Yönetim Konseyi'ndeki temsilcileri resmi imzalama töreni esnasında resmi bir tepki ortaya koymamalarına rağmen, Sünnî çevreler yasaya şiddetli bir şekilde tepki göstermişlerdir. Türkmenler de doğal olarak yasaya tepki göstermişlerdir. Yasa azınlık statüsünde Türkmenlerin bazı kültürel haklarını garanti altına almış olsa da Türkmenler, siyasî hakları açısından tamamen olmasa da büyük ölçüde yok sayılmaktadırlar. Kürtler ise, Yasa'nın imzalanmasını haklı olarak büyük bir coşku ile karşılamışlardır. Yasa, Kürtlerin bir çok beklentilerine olumu bir şekilde cevap vermiştir. Ancak Kürtleri hayal kırıklığına uğratan tek mesele Kerkük'ün konumudur. Yasa, Kerkük ilini Bağdat ile birlikte özel bir statüye bağlamıştır. Bu statüye göre, Kerkük, ülkede yapılacak tarafsız ve sağlıklı bir seçime kadar hiç etnik veya mezhep grubunun kontrolü altına geçmeyecektir. Ancak buna rağmen Kürt siyasî gruplar yasada yer alan bu hükme çok fazla tepki göstermediler. Bunun da sebebi yasada Kürtlerin lehine Kerkük'ün gelecekteki statüsü ile doğrudan bağlantılı olmayan bir takım maddelerin bulunmasıdır. Kürtler zamanla bu maddelerden hareket ile Kerkük ilini, kendi siyasî iktidarları altındaki bölgelere dahil edilmesini sağlamaya çalışacakları kaçınılmazdır[33].

Ülkede istikrarı ve halk arasında eşitliği sağlamak amacını güden anayasa ancak, adil bir şekilde halkın görüşünün alınmasıyla işlevini yerine getirebilecektir. Nitekim Irak Devleti, 1921 yılında Iraklıların görüşü alınmadan ve halkın katılımına izin verilmeden, işgalci güç durumunda olan İngilizler tarafından kurulmuştur. Bunun sonucu olarak, o günden bugüne kadar, Irak'taki yabancı güçler, etnik ve mezhepsel

---

[31] Nejdet Demiral, Soran Şükür, Mazin Hasan, "Geçiş Dönemi Irak Devleti Yönetim Yasası ve Irak'ın Geleceğine Etkileri", **Stratejik Analiz**, C.5, S.50 (Haziran 2004), s.27.
[32] Hicran Kazancı, "Irak'ın Hassas Dengelerinde Türkmenler", **2023 Dergisi**, S.38 (15 Haziran 2004), s.46.
[33] Nejdet Demiral, Soran Şükür, Mazin Hasan, **a.g.m.**, s42.

çatışmaların beslenmesine yönelik planlar yapmışlardır. Bugün Irak'ta gerçekleşen olaylar da bunun bir göstergesidir[34].

Geçici Yasa'nın kabulü ile ilgili olarak IMTP lideri merhum M.K.Yayçılı Geçici Yasa'nın Irak'ı bir iç savaşa sürükleyeceğini belirterek şunları söylemiştir:

"...Kerkük'te ve bütün Irak'ta barışın yolu, etnik kökenler, gruplar milliyetler arasında yapılacak uzlaşmadan geçer. Uzlaşma olmadan barış olamaz. Biz Türkmenler her zaman ister Arap kesimiyle ister Kürt kesimi ile uzlaşmadan yana tavır aldık. Bu şekilde Irak'ın bütün meselelerini çözebiliriz kanaatindeyiz. Çünkü bizim milliyet olarak farklı tarafları temsil ediyorsak da Irak halkını genelde birbirine bağlayan çok önemli öğeler var. Onun için biz savaşa gitmeden birbirimizle oturup meseleleri çözeriz kanaatindeyiz.

Bu yeni kanunla üst üste yapılan yanlışlıklarla Irak'ı bir iç savaşa sürüklemiş olduk. Irak'ı yönetenler, Irak'ı bir iç savaşa iç çekişmeye, sürüklemiş durumda. Komşu ülkeler İran Suriye Türkiye biran önce bölgenin daha fazla olaylara sürüklenmeden önce bir araya gelip başta Irak olmak üzere bütün bölge için barış planı hazırlaması gerekiyor. Irak içindeki çatışmalar ve Irak'ın çöküş durumu sadece Irak'ı etkilemez tüm komşuları etkiler. Mesela Suriye'deki olayda nerdeyse bizim durumuzun devamı. Fakat Suriye'nin konumu şuanda güçlü çünkü yönetim iş başında. Irak'ta aslında yönetim yok. Irak'ı yönetenler şuanda belli değil. Irak'ta güvenlik sistemi ve istihbarat sistemi çökmüş durumda. Ve Irak'ta bir karar mercii şuanda görünmüyor. Bütün bu sıkıntılar Irak'ı çok rahat bir şekilde iç çekişme ve savaşa sürükleyebilir. Irak'ta yeni yönetimin biran önce sağlıklı bir şekilde kurulmasına, halkın gerçek temsilcilerinin iktidara gelmesine engel olunmaması gerekiyor. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri tarafından. Aksi takdirde halk ile hükümet arasında ciddi kopukluklar olacak ve işte Irak'ı iç savaşa sürüklemiş olacak.

Amerika Birleşik Devletleri'nin kurduğu sistemler hep çöküyor. Amerika Birleşik Devletleri görevini yerine getiremiyor. Kerkük Meclis üyesinin şehit edilmesi olayına bakıyoruz, demek ki bunlara gereken koruma güvenlik sağlanmış değil.

---

[34] Hicran Kazancı, **a.g.m.**, s.46.

Amerika Birleşik Devletleri'nin en çok güvendiği Talabani ve Barzani kanalıyla güvenliği sağlamak mümkün olmuyor. Talabani ve Barzani zaten kendilerin zor koruyorlar, bayramda yapılan patlamalarda yüzlerce şehit verdiler.

Biz şöyle düşünüyoruz; özellikle Kerkük'te çoğunluk kimse korumayı da onların yapması lazım. Bize göre Kerkük'ün çoğunluğu Türkmen, Türkmen'e çok ciddi şekilde güvenlik sistemlerinde yer verilmesi lazım. Halbuki bakıyoruz Türkmenler çoğu zaman güvenlik sisteminin dışına itilmektedir. Bu da bizi Kerkük'ü daha da zora sokmuş olacak."[35]

Yasa, bir başlangıç ve dokuz baptan oluşmaktadır. Bunlar; Genel İlkeler, Temel Haklar, Irak Geçici Hükümeti, Geçici Yasama Gücü, Geçici Yürütme Gücü, Yargı Kurumu, İhtisas Mahkemeleri ve Milli Kurumlar, (bölgeler, iller, belediyeler ve yerel yönetimler) ve Geçiş Dönemi Sonrası Dönem'dir. Bu baplar altında 62 madde yer almaktadır. Bu maddeler sırasıyla, 1. ve 23. maddeler arasında yasanın tanımlaması ve Devletin temel nitelikleri, Devletin resmi dini, Devletin resmi dilleri ve temel haklardan bahsetmektedir.

24. ve 34. maddeler arasında ise, Irak Geçici Hükümeti ve bu hükümetin yetkilerine, yasama meclisi ve bu meclisin üye sayısı üye seçimi, iç tüzüğü, yetki ve görevlerine yer verilmektedir.

35-42. maddeler, yürütme organı ile ilgili bir takım hükümler içermektedir. Bunlar arasında, Başkanlık Konseyi'nin oluşturulması, üye sayısı ve şartlar, Başkanlık Konseyi'nin yetki ve görevleri, bakanlar kurulu ve bu kurulun vazifeleri ile ulusal meclise karşı olan sorumluluklarından bahsetmektedir.

Yasanın 43-47. maddelerinde, yasama ve yürütme organlarından bağımsız olarak yargı organına, hakimlerin atanması ve Yüksek Yargı Meclisi'ne ilişkin kurallar düzenlenmektedir.

52-58. maddelerde, bölge, il, belediyeler ve yerel yönetimlerin yetkilerine değinmektedir. Özellikle, Kuzey Irak'taki Kürt bölgesi ile merkezi hükümeti arasındaki ilişkilerine detaylı bir şekilde işlenmiştir.

---

[35] **Türkmeneli**, 17 Mart 2004.

59-61 maddelerde ise, Geçici Dönem sonrası dönemde, daimi anayasa, seçim ve referandumdan bahsedilmektedir. 62. madde de ise, daimi anayasanın yürürlüğe girmesi ve Irak Hükümeti'nin kurulması ile birlikte bu yasanın yürürlükten kalkacağına işaret edilmiştir.

Şekil açısından yasa hakkından birden çok eleştiri noktasını tespit etmek mümkündür. Bu eleştirilerin başında yasada birden fazla yerde tekrarlara yer vermektedir. Ayrıca Yasa'nın orijinalinde çok sayıda dil hatasının var olduğunu da söylemek mümkündür. Bunların dışında şekilsel açıdan başka eksikler de mevcuttur.

Geçmişteki Irak anayasalarından önemli farklılıklar içeren bu yasanın, Irak açısından olumlu yönleri bulunduğu kabul edilmelidir. Yasa'da, temel hak ve hürriyetler ile ilgili bir takım olumlu maddelere yer verilmiştir. Ayrıca yasa güçler ayrılığı ilkesini kabul etmiştir. Yasa'da olumlu bir nokta da, bu yasanın uygulanmasını denetleyen Yüksek Federal Mahkeme adı altında bir anayasa mahkemesinin kurulmasını öngörmesidir. Irak hukuk sistemi anayasa yargısı ile tanışmamış bir sistemdir. 1986 yılında Irak'ta kurulan ilk anayasa mahkemesi hayata geçmeden dondurulmuştur. Yasa'da önemli ve olumlu sayılabilecek bir başka husus da 50. madde de kurulması ön görülen İnsan Hakları Örgütü ile ilgili olan hükümdür[36].

Geçiş dönemi idare yasasıyla, orta büyüklükteki bir Devletin anayasa ihtiyacını karşılamak mümkün değildir. Ülke genel hatlarıyla üçe bölünmüş ve her tarafı fiilen işgal edilmiş durumdayken, böylesine bir yasa ile Irak Devleti'nin varlığını ortaya koyabilmesi ve giderek yayılan bölgesel savaş ortamında eski Irak Devleti'nin yönetilebilmesi sen derece zor görünmektedir. Zaten ülkede birlik ve bütünlük sağlanmadan eski Irak Devleti gibi genel bir yönetim sağlamak, savaş koşullarında gerçekçi değildir. Önce savaşın durdurulması ve ülkede güvenlik ortamının sağlanması gerekmektedir. Böylesine bir sonuç alınmadan, Irak Devleti'nin varlığı tartışma konusu olacaktır ve bu nedenle de bu tür bir yasanın uygulanabilmesi mümkün olamayacaktır.

Geçici anayasa türünde bir düzenleme olan Irak Geçiş Dönemi İdare Yasası'nın hukuken meşruluğu tartışmalıdır. Çünkü böylesine bir anayasal düzenleme

bizzat Irak halkı tarafından yapılmamakta bilakis ülkeyi işgal eden emperyalist güç tarafından dayatılmaktadır. Bu nedenle de Irak halkının gerçek anlamdaki ihtiyaçlarını ya da isteklerini değil, ülkeyi işgal eden emperyalist gücün, bu bölgede kendi çıkarları doğrultusunda oluşturmağa çalıştığı yeni düzene bir geçiş aşaması belgesi olarak, dayatılan iradeyi yansıtmaktadır. Anayasa hukuku açısından anayasaların meşru olabilmeleri için, her ülkenin kendi halkının gerçek temsilcileri tarafından düzenlenmeleri gereklidir. Her devlet, kendisini kuran halk topluluğunun siyasî örgütlenmesidir. Kamu hukukunun bu temel tanımından hareket edilirse yeni kurulmakta olan devlet yapısı, Irak halkının kendi kendini yönettiği bir hukukî yapıyı değil ama ülkeyi işgal eden emperyalist bir gücün kendi çıkarları doğrultusunda bölgede oluşturmak istediği düzene geçiş aşamasını gündeme getirmektedir. Bu çerçevede, anayasa hukuku açısından böylesine bir düzenleme, ülkenin ihtiyaç duyduğu anayasal düzenlemeyi karşılamaktan uzak kalmaktadır. İşgal ile başlayan olağanüstü dönemin dayatması, bir ülkenin anayasal ihtiyaçlarını karşılayamaz ancak işgalci gücün istekleri doğrultusunda bir düzenleme getirebilir. Bu yasayı Irak halkının gerçek temsilcileri hazırlarsa o zaman mahzurlar önlenebilir. İşgalci gücün oluşturduğu geçici yönetimin hazırladığı her tür düzenlemenin hukukîliği anayasa hukuku açısından her zaman tartışmalıdır.

Önceki zorba yönetime atıf yapılması, işgalci gücün dayatması olan bir anayasal düzenlemenin meşruluğunu sağlayabilmek açısından yetersiz kalmaktadır. Yasal düzenlemeler mevcut durumu yansıtmalıdır, geçmişe dayanarak meşruluk aramak yapılan yanlışlığı düzeltmek açısından yeterli olamayacaktır. Bir ülkenin halkının kanunla yönetilen özgür insanlar olabilmesi, ancak ülkelerinin askerî işgalden kurtulabilmesi ile mümkün olabilecektir. Bu yasa yalnızca geçiş döneminde bazı acil ihtiyaçlar açısından yararlı olabilir ama bugün Irak'ın içine sürüklendiği durumda hiçbir meseleyi çözemez.

"*Geçiş Dönemi*" başlığı ile bu yasanın geçici bir düzenleme getirmek istediği belirtilmesine rağmen, yasa incelendiğinde, eski Irak Devleti'nin düzeninden fazlasıyla uzaklaşan ve emperyalist gücün gelecekte bölgeyi kendi istekleri doğrultusunda

---

[36] Nejdet Demiral, Soran Şükür, Mazin Hasan, **a.g.m.**, s.27-28.

düzenlemeye yönelirken bu düzene geçiş için bazı ön adımların atılmak istendiği anlaşılmaktadır. Özellikle bölgede bir büyük federasyon oluşturulmak istendiği için bu düzenlemede eski Irak Devleti'nin bütüncül yapısının dışına çıkılarak, bölgesel federasyona geçiş aşamasında Irak'ın birkaç eyalete bölündüğü ve böylece kendi başına bir devlet olmanın ötesinde bölgesel federasyona geçiş sürecinde yeni oluşturulacak eyaletlerle Irak Devleti'nin ülkesinin bölgesel siyasal yapılanmanın bir parçası durumuna dönüştürülmeğe çalışıldığı anlaşılmaktadır. Irak halkının böyle bir isteğinin var olup olmadığı kesinlik kazanmadan, bölgeyi kendi istekleri doğrultusunda dıştan yönlendirilen bir federasyona dönüştürme girişiminin bu yasa ile başlatılmak istediği anlaşılmaktadır. Böylesine bir anayasal düzenleme yapılmadan önce konunun Irak halkına bir referandumla sorulması gerekir. Oysa bu yasayla iş bir oldu bittiye getirilmektedir.

Yeni yasa, eski yasaların bu yasa ile çeliştikleri zaman geçersiz olacağını (3B) açıkça ifâde ederek, Irak Devleti'nin tüm eski hukukî müktesebatını yok saymaktadır. Böylece, aslında Irak Devletini de eski hâliyle geride bırakmaktadır. Irak Devleti geride bırakılırken, bu Devletin ülkesi üzerinde emperyalist bir bölge düzeni için ön girişimler getirilmektedir. Eğer bu yasa Irak Devleti ile ilgili ise o zaman eski Irak Devleti'nin bütün hukukî müktesebatını da dikkate almak zorundadır. Anayasa hukuku hiç bir şekilde kazanılmış hakların devre dışı bırakılmasına izin veremez. Yâni düzenlemeler ancak eski hakların varlığı dikkate alınarak yapılabilir. Bir hakkı düzenleyen yasal maddeler gelecekteki hukukî yapılanmalarda da geçerli olmak durumundadır. Kazanılmış haklar anlayışı bunu zorunlu kılar.

4. madde ile Irak'a federal bir yapı getirilmektedir. Coğrafî ve tarihî gerçeklere dayanacağı söylenen federal sistemin hiç bir şekilde bölgede eskiden kalma bir geleneği yoktur. Etnik ve dinî inançlara dayanan federasyon reddedilirken, coğrafî federasyon bu madde ile prensip olarak benimsenmektedir. Böylece Ortadoğu bölgesine federasyon sistemi Irak üzerinden getirilmektedir. Bölgedeki diğer devletlerin üniter yapıda olduğu dikkate alınırsa, bütün bölge ülkeleri Irak'ın yeni statüsü üzerinden federasyon düzenine geçiş tehdidi altına girmektedir. Bu nedenle, Türkiye dahil olmak üzere bölgenin diğer üniter devletleri Irak'ın yeni statüsünü kendileri için yeni bir tehdit kaynağı olarak

göreceklerdir. Irak'ın federasyona yönelmesi bu ülkenin komşuları için de aynı süreci gündeme getirecektir. Irak'ta federasyon demek aynı zamanda Türkiye için federasyon demektir. İran ve Suriye gibi bölgenin diğer büyük ülkeleri de aynı süreç ile karşı karşıya bulunduğu için, Irak'ın federasyona geçişi bütün bölge için yeni huzursuzluk kaynağı olacaktır. Irak'ın komşuları böylece bölünme ve dağılma tehlikesi ile karşı karşıya kalacaklardır. Irak'ta bu yasa ile başlayacak federasyon süreci bütün Ortadoğu'yu uzun süreli bir istikrarsızlığa sürükleyecektir.

Bütün İslâm dünyasını İslâmî devlet modeli ile yeniden düzenlemek isteyen ABD, bu girişimin ilk örneğini Irak'ta gerçekleştirmek istemektedir. (7.madde) Türkiye'nin geride bıraktığı, Devletin resmî dini olarak İslâm'ın yeniden gündeme getirilmesi konusu özellikle laik devlet anlayışına açıkça ters düşmektedir. Irak'ın eski rejimi olan Baas Partisi döneminde bu partinin nispeten Türkiye'ye yakın bir laiklik anlayışı için de bulunduğunu burada belirtmek gerekir. Türkiye, İran dışında bir başka komşu ülkenin, resmen anayasal bir düzenleme ile din Devletine dönüşmesi karşısında, laik bir devlet olarak ciddî bir rejim tehdidi altında kalacaktır. ABD Dışişleri Bakanı'nın Türkiye'yi açıkça İslâm Ülkesi olarak ilân etmesi de, ülkemizde laik rejimi görmek istemediklerini ve bizi de Büyük Ortadoğu haritası içinde düşündüklerini ortaya koymaktadır. Devletin resmî dini olarak İslâm'ın ilân edilmesi, bu ülkedeki eski uygulamaya son verecek, İran ya da Suudi Arabistan benzeri bir din Devletini gündeme getirecektir. Türkiye'nin böyle bir düzenlemeyi, federasyon yapılanması ile beraber, kendi laik devlet modeli açısından bir tehdit olarak algılamasında ulusal çıkarları açısından yarar bulunmaktadır. İslâm'ın devlet dini olmasıyla beraber, çağdaş uygarlığı temsil eden Hıristiyan Avrupa'da kesin hatları ile bir kopuş bölgeye hızla egemen olacaktır. Türkiye'de bu durumdan fazlasıyla etkilenecektir.

Arapça ile beraber Kürtçe'nin Irak'ın resmî dili olarak kabul edilmesi, Kuzey Irak'ta Kürtler'e yakın derecede bir nüfusu olan Türkmenler'in dışlandığını açıkça göstermektedir. Kürtler ile eşit derecede bir nüfus yapısına sahip olan Türkmenler'e de en az Kürtler kadar hak tanınmalı ve Türkçe de Kürtçe gibi Irak'ın resmî dilleri arasında yer almalıdır. Bu noktada, Irak'ı işgal eden emperyalist gücün bölgedeki Kürt kartını hem Türkmenler'e hem de Türkiye'ye karşı kullanmak

kararlılığında olduğunu göstermektedir. Selçuklu İmparatorluğu ile bölgeye gelen ve bin yıldır bölgenin asli insan unsuru içerisinde yer alan Türkmenler'in ikinci derecede bir muameleye tâbi tutulmaları hakkaniyete aykırı bir durumdur. İşgalci emperyalist gücün Kuzey Irak'ta varolan Kürt kartını bölgenin dört ülkesine karşı emperyalist bir amaçla kullanmak istemesi, Kürtçe'nin resmî dile dönüştürülmesi ile kesinlik kazanmıştır. Böyle bir düzenlemenin Türkmenler ve Türkiye tarafından kabul edilebilmesi mümkün değildir. Irak'ta farklı etnik kökenden gelen insanlar bir arada yaşamaktadırlar ama Arap nüfus ülkenin mutlak çoğunluk unsurudur. Bu noktada ya çoğunluğu oluşturan Araplar'ın dili olan Arapça tek resmî dil olarak eskisi gibi devam eder ya da tek dil uygulamasından vazgeçiliyorsa o zaman Kürtçe ile beraber Türkçe de Irak'ın resmî dilleri arasında yer alır. Yalnızca Kürtler'e ve onların dillerine bir imtiyaz tanınamaz, bu anayasa hukukunun genel ilkelerine aykırı bir durumdur. Nüfus olarak birbirine yakın konumda olan etnik unsurlara kesinlikle eşit bir uygulama yapılmalıdır. Eşitlik bozulursa, bu hukukî bir yaklaşım olamaz ancak siyasal çıkarlar doğrultusunda değerlendirilebilir. Siyasal tercihlerin hukukîleşebilmesi için, hukukun genel ilkelerine dikkat edilmesi gerekir. Burada varolan eşit durum gözlerden kaçırılarak bir düzenleme yapılmak istenmektedir. Böylesine ayrıcalıklı bir yaklaşım kabul edilemez. Ya eski uygulama aynen devam eder ya da Kürtçe'ye tanınmış olan yeni statü Türkçe için de geçerlilik kazanır. Bunun aksi bir durum olan, şimdiki düzenleme bu nedenle, anayasa hukukuna uygun düşmemektedir. Resmî dilin avantajlarından sâdece Kürtler'in yararlanması, gelecekte bu bölgede kurulması için çaba gösterilen Kürdistan Devleti'nin toplumsal taban ve meşruiyet kazanması açısından belirli katkılar sağlayacaktır. Böylesine bir durum hem Irak'taki Türkmenler için hem de Irak'ın sınır komşusu olan Türkiye için açıkça yeni tehditler getirecektir. Resmî belgelerde, eğitimde, para, pul vs pasaportta Kürtçe'nin resmî dil olarak kullanılması Kürdistan'a giden yolu hızlandıracaktır. Irak'ın kuzeyi gibi Türkiye'nin güneydoğusu da müstakbel bir Kürdistan tehdidi ile daha fazla karşı karşıya kalacaktır. Yüzyıllarca Osmanlı Dönemi'nde bölgenin dili olan Türkçe'nin gerektiği gibi dikkate alınacağı yeni bir düzenlemeye gitmek zorunludur.

İdare yasasının ikinci bölümünde temel haklar teker teker sayılmıştır ama insan haklarıyla ilgili uluslararası sözleşmelere bağlılık dile getirmemiştir. Yeni Irak eğer

gerçekten çağdaş bir devlet olacaksa o zaman temel hak ve özgürlüklerle ilgili bütün uluslararası sözleşmelere uyulacağı yeni yasal düzenlemede açıkça belirtilmelidir. Ancak bu şekilde insan haklarının ihlâli durumunda uluslararası mekanizmalar devreye girebilir ve devlet düzeninin yetersiz kaldığı noktalarda insan haklarının korunmasıyla ilgili olarak, ilgili ve yetkili kuruluşlar devrede olma şansını elde edebilirler. Çağımızda insan hakları konusunun artık uluslararası mekanizmalarla korunduğu gerçeği dikkate alınırsa, o zaman böylesine bir düzenlemenin eksik kaldığı daha iyi anlaşılacaktır. Hakların teker teker sayılması yetmez, korunması açısından ulusal ve uluslararası mekanizmaların devrede olacağı bir düzenleme getirmek zorunludur. Bu açıdan madde 23 ile getirilen düzenleme genel bir çizgide kalmakta ve yeterli görünmemektedir. Yeni devlet yapılanmasının idare organlarıyla ilgili düzenlemeler genel hatları ile anayasal düzenlemelere uygun olarak geliştirilmiştir. Ne var ki, geçici hükümetin statüsü çeşitli maddelerle açıklanırken bu hükümetin nasıl işbaşına geleceği yeterince açık değildir. Otoritenin kaynağı sorunu bu nedenle çözümsüz kalmıştır. Geçici hükümet gibi Ulusal Meclis'in de görev ve yetkileri belirlenmiş ama Meclis'in varlığı yalnızca seçimlere indirgenmiştir. Bakanlar Kurulu'nun yanı sıra Başkanlık Konseyi gibi bir idari organın düşünülmesi, yönetimde iki başlı bir durumun ortaya çıkmasına neden olabilir. Devlet Başkanı'nın iki yardımcısı ile beraber Başkanlık Konseyi olarak hareket etmesi, Bakanlar Kurulu ile çelişme ve düplikasyon yaratabilir. Konsey uygulaması ile Irak yönetiminde kolektif bir dönem getirilmek istenmektedir.

Sekizinci bölüm, yeni federal Devletin bölge, eyalet ve belediyeler ile bağlantısını ortaya koymaktadır. Irak ülkesi 18 eyalete bölünürken, Erbil, Kerkük, Süleymaniye, Duhok, Diyala ve Ninova gibi altı eyalete Kürdistan Bölgesel Hükümeti kurma hakkı tanınmaktadır. Eyaletin bir araya gelerek bölge oluşturma hakkı 53/c maddesi ile tanındığına göre Türkmenler'in üç eyalette çoğunluğu sağlayarak ayrı bir bölgeyi, Kürdistan Bölgesel Hükümeti benzeri biçimde oluşturmaları zorunlu görünmektedir. Araplar'dan sonra Kürtler'e tanınan bu ayrıcalıktan Türkmenler'in de bu yasanın ilgili maddelerine göre yararlanmaları gerekmektedir. Yasanın Türkmenleri, Keldani ve Süryani gibi sayıca az gruplarla beraber aynı düzeyde tutması gibi bir haksızlık ancak Türkmenler'in üç eyalette bir araya gelerek ve üç eyaleti Türkmen Bölgesel Hükümeti çatısı altında birleştirmeleriyle önlenebilir. Birbirine yakın üç

eyalette sağlanacak Türkmen yapılanması yeni oluşturulan Kürdistan Bölgesel Hükümeti'ne karşı Türkmen Bölgesel Hükümeti'ni oluşturma hakkını Türkmenlere sağlayacaktır[37].

Geçiş Dönemi Yasa'nın bazı maddelerinin Şiî ve Kürt gruplarına sağladığı avantajların Türkmenler için söz konusu olmadığı bir gerçektir. 4. maddenin C Fıkrası gereğince Türkmenlerin bölge oluşturmaları mümkün görünmemektedir. Çünkü, Türkmenlerin nüfus potansiyeli açısından hakim oldukları tek ilin Kerkük olduğu söylenebilir. Kerkük ili, 4. maddenin birinci cümlesi gereğince, illerarası bölge oluşturma mekanizmasının dışında tutulmaktadır. Bunun yanı sıra tek bir il ile bölge oluşturmak mümkün görülmemektedir. Çünkü 4/C fıkrası gereğince, bölge oluşturmak için birden fazla il arasında bir anlaşmanın sağlanması gerekmektedir. Yani bir Türkmen bölgesinin oluşturulması için, birden fazla Türkmen ilinin var olması şarttır. Bu da Türkmenlerin siyasal haklarına karşı işleyen bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Federal bir Irak'ta Türkmenlerin kendilerine has bir bölge oluşturamamaları durumu, Türkmenlerin Arap ve Kürt federe bölgeleri arasında parçalanmış birer azınlık olarak yaşamalarına yol açacaktır. Bu durum Türkmenlerin daha da zayıf bir konuma gelmeleri için zemin hazırlanması demektir.

Türkmenlerin bu yöndeki tek çözümleri yeni Türkmen illerinin oluşması olarak ortaya çıkmaktadır. Türkmenler, il statüsü özelliğine sahip ancak bir takım siyasî nedenlerden dolayı il sıfatını kazanmamış bölgelerinin il olması yönünde stratejiler geliştirmelidirler. Bu bağlamda nüfus potansiyeli açısından il özelliklerine en yakın bölgeler, Telafer ve Tuzhurmat'tır. Tellafer'in toplam nüfusunun 650 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir. Tellafer'de yapılan incelemelere göre, bölge halkının tamamı Türkmenlerden oluşmaktadır. Sayısal açıdan Tellafer'in il olmayı bir çok Irak ilinden daha fazla hakettiği bir gerçektir. Ancak bölge nüfusunun tamamı Türkmenlerden oluştuğu için, Baas yönetimi Tellafer'in il olmasını engellemistir. İl özelliklerine sahip diğer bir Türkmen bölgesi de Tuzhurmat'tır. Bölge nüfusunun 700.00 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Tuzhurmat, 1968 yılına kadar Kerkük iline bağlı bir nahiyeydi. Bölge nüfusunun çoğunluğunun Türkmenlerden oluşması nedeniyle, Kerkük

[37] Anıl Çeçen, "Yeni Irak Anayasası", **2023 Dergisi**, S.38 (15 Haziran 2004), s.23-25.

ilinden koparılıp, Selahattin iline bağlanmıştır. Irak Rejiminin buradaki hedefi Kerkük'teki Türkmen nüfus potansiyelini etkisizleştirmekti. Türkmenlerin Irak'ta bir Türkmen federe bölgesini oluşturması için, Tellafer ve Tuzhurmat'm birer il statüsüne kavuşturulması yönünde ciddi bir adım atmalar şarttır. Aksi takdirde bir Türkmen bölgesinin oluşturulması neredeyse imkansız gözükmektedir.

Ancak Geçiş Dönemi Irak Devleti Yönetim Yasası Türkmenlerin böyle bir strateji geliştirmelerini engellemektedir. 4. maddenin B bendine bakıldığında, Yasa'nın bu engelleyici tavrı açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. 4. maddenin B bendinde Irak'ta Geçiş döneminde, operasyon öncesi ülke genelindeki mevcut il idari yapısının aynen devam etmesi gerektiği savunulmaktadır. Bazı yorumcular, B bendindeki hükmün Kürtlerin aleyhine işleyen bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Bu hüküm, Türkmenleri iki açıdan olumsuz bir şekilde etkilemektedir: Birincisi, Yasa, Türkmenlerin yoğun bir şekilde yaşadıkları ve il statüsü özelliklerine sahip Tellafer ve Tuzhurmat gibi bölgelerde il oluşturmalarını engellemektedir. İkincisi, 4. maddenin B bendi gereğince, 1968 yılında Kerkük iline bağlı olan Kifri, Tuzhurmat, Altınköprü gibi Türkmen ağırlıklı bölgelerin tekrar Kerkük iline dahil edilmesi engellenmiştir. Böylece Türkmenlerin Kerkük'teki nüfuz potansiyeli olumsuz bir şekilde etkilenmiştir[38].

Türkmenlerin ve Türkiye'nin düşünceleri alınmadan hazırlanmış olan bu yeni yasal düzenleme, Irak'taki işgalci güçlerin bölgesel çıkarlarına öncelik verirken, Arap nüfus çoğunluğunu dikkate alarak, Kürt nüfusunu öne çıkarmakta, bir anlamda Kürtler'i Araplar'a karşı kullanmaktadır. Bölgede Arap nüfus çoğunluğuna karşı dış güçlerin, denge sağlamak üzere, Kürt nüfusu kullanmak istediği anlaşılmaktadır. Bu durumdan hem Türkmenler hem de Türkiye Cumhuriyeti büyük zararlar görmektedir. Büyük Ortadoğu Projesi'ni çok uluslu bir federasyon yapısına oturtmak isteyen emperyalizm, Kürtler'i kendisine müttefik olarak seçmekte, Araplar'a karşı kullanmakta, Türkmenleri ve Türkiye'yi ise hiçe saymaktadır. Irak'ta işgalci durumda olan İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri ile NATO çatısı altında bulunan Türkiye Cumhuriyeti'nin, kendisini tehdit eden bu düzenlemeye karşı konuyu NATO çatısı

---

[38] Nejdet Demiral, Soran Şükür, Mazin Hasan, **a.g.m.**, s.41-42.

altında gündeme getirmesi ve kendi güvenliği açısından değerlendirmesi gerekmektedir. Yarım yüzyıldır müttefikimiz olan Batılı ülkelerin bir güvenlik şemsiyesi altında kendi müttefikleri olan Türkiye'yi bölünme ve parçalanma tehlikesine sürüklemeleri düşünülemez. Bu durum, bütün yönleri ile açıkça hem NATO şemsiyesi altında hem de Türk kamuoyunda her yönü ile tartışılmalıdır.

İşgalci koalisyon güçleri bir emrivakiyle bölgede federasyonu gündeme getirirlerken, bölge ülkelerinin hepsini karşılarına almaktalar ve yeni süreçte eskisinden farklı tehditler geliştirmektedirler. Türkiye komşuları ile birlikte bir bölge ülkesi olarak, Irak'ta meydana gelen bütün değişiklikleri ve getirilmek istenen yeni düzenlemeleri kendi ulusal çıkarları açısından ele almak ve bunları geleceğe yönelik biçiminde değerlendirmek zorundadır. Irak Devleti'nin yeni yasasının son bölümünde geçiş dönemi ile ilgili hükümlerin yeniden gözden geçirilmesinde ve Türkiye'yle beraber Türkmenler'in de yeni düzenlemelerden zarar görmesini önleyecek bazı yeni maddelerin bu geçiş dönemi hükümleri arasına konulmasında sayısız yararlar bulunmaktadır. Irak'ın geleceği, bölgenin geleceği demektir. Bu nedenle aynı zamanda Türkiye'nin geleceği de buna bağlıdır. Türkiye'nin yeni yasa çalışmaları sırasında daha aktif biçimde devreye girerek, kapı komşusu Irak'ın alacağı yeni yapı için alternatif görüşler ve öneriler geliştirmesi, bir çok sorunun çözüme kavuşturulması açısından yararlı olacaktır. Bu aynı zamanda bölge barışını temin etmeye yarayacaktır[39].

[39] Anıl Çeçen, **a.g.m.**, s.23-25.

IV-IRAK'TA TÜRKMEN POLİTİKASI

A-KÜRTLERİN TÜRKMENLERE YÖNELİK POLİTİKASI

Genel olarak Kürt grupları, Irak'ta ulaşmak istedikleri hedefi gerçekleştirmek amacıyla Türkmenleri kendi yanlarına çekmeye çalışmışlardır. Bu doğrultuda ciddi sayılabilecek öneriler sunulmasına rağmen Türkmenler, verilen vaatlere olumlu yaklaşmamışlardır. Burada Kürtlerin bu alandaki girişimlerine değinerek, Türkmenlerin tutumunu ve Türkiye'nin tavrını da ortaya koymakta yarar vardır. 1959 katliamı sonrasında Türkmenler ve Kürtler arasında gerilen ilişkilerin normalleştirilmesi için Kürtler tarafından politik amaçlarla değişik adımlar atılmıştır. Bunlardan birisi de Molla Mustafa Barzani'nin girişimi olmuştur. Mustafa Barzani, Türkmenlerin önde gelen kişileriyle görüşmeler yaparak Türkmenlerin desteğini kazanmayı amaçlamıştır. Mustafa Barzani, yapılan görüşmelerde Kerkük'ün yönetimi başta olmak üzere Türkmenlerin kültürel ve siyasal hakları konusunda cazip önerilerde bulunmuştur. Bunun karşılığında Türkmenlerin Kürt hareketine katılması ya da Kerkük konusunda Irak hükümeti ile olan anlaşmazlıkta Kürtlere destek vermeleri beklenmiştir. Mustafa Barzani'nin söz konusu önerisi değişik nedenlerden dolayı Türkmenler tarafından olumlu karşılanmamıştır. Bunun bir çok nedeni olmasına rağmen, Türkmenlerin tarafsız kalmayı tercih etmeye devam etmeleri, daha fazla acıya maruz kalmak istememeleri ve Kürt hareketinin nihaî hedefinin bağımsızlık olması endişesi en önemli faktörleri teşkil etmiştir. Sözü edilen nedenlerden dolayı bir güvensizlik havasının hakim olduğu ilişkilerde, Kürt grupları başka adımlar da atmışlardır. Kürtler, Türkmenlere verdikleri sözler hakkında güvence sağlamak için Türkiye'nin garantör olması önerisinde bulunmuştur. Bu doğrultuda Mustafa Barzani, dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'e radyo yoluyla açık bir mesaj göndererek yardım istemiştir. Türkiye'nin cevabı ise olumsuz olmuştur. Türkiye'nin bu tutumunun, Türkmenlerin duyduğu aynı endişelerden

kaynaklandığını söylemek mümkündür. Çünkü, böyle bir desteğin sağlanması ve dolayısıyla Türkmenlerin de Kürt hareketine katılması ya da en önemli konulardan biri olan Kerkük hakkında Türkmenlerin de Kürt gruplarına destek olması, Kürt gruplarını daha güçlü bir konuma getirerek, Irak çapında Kürtlerin nihaî emellerine ulaşmalarına ciddi bir katkı sağlayacaktı. Aslında Kürt liderlerinin, Irak ve Kürt hareketi için Türkmenlerin siyasî dengelerdeki rolünün ve Kerkük konusundaki etkilerinin farkında oldukları görülmektedir. Türkmenlerin Kürtlerle aynı safta durması, 1970'ten önce Kürtlerin Irak hükümeti ile, özerklik bölgesine Kerkük'ün de katılması hakkındaki pazarlık gücünü artıracaktı[1].

1990'lı yılların başından bu yana Kürt grupları Türkmenleri, bağımsızlık girişimlerinin önünde büyük bir tehlike olarak algılamaktadır. Bu algılamanın bir sonucu olarak, Kürt grupları Türkmenlerin 1990 yılında IMTP'nin kurulmasıyla başlayan, Türkmenlerin siyasi teşkilatlanma sürecini endişe ile takip etmişlerdir. 1996, 1998 ve 2000 yıllarında Türkmenlere karşı düzenlenen saldırılar, Türkmen örgütlenme süreci ve hareketine ağır bir darbe vurmuştur. Ayrıca Kürt grupları Türkmen örgütlenme hareketinde çalışan Türkmenlere karşı büyük bir baskı operasyonu başlatmıştır. Kürtlerin baskıcı politikaları sadece, Türkmen örgütlenmesinde çalışanlarla sınırlı kalmamış, sosyal, ekonomik ve politik açılardan Türkmenlere karşı geniş çaplı bir baskı politikası uygulamışlardır[2].

İkinci Körfez Savaşı'ndan sonra Kürtlerin yakaladıkları tarihî fırsattan sonra da bu girişimler devam etmiştir. Kürt partileri, Türkmenlere verdikleri geçici fırsatlarla Türkmenleri bir kez daha kendi yanlarına çekmeye çalışmışlardır. Ancak Kürtlerle aynı hedefleri paylaşmayan Türkmenlerin bu plandan uzak durdukları söylenmelidir. Kürt grupları, bu konudaki amaçlarına ulaşamayacaklarını fark edince başka yollara baş vurmaya başlamışlardır. Bu doğrultuda Türkmen Cephesinin Erbil şehrinden çıkması talebi gibi[3] ciddi baskıların yanı sıra, Türkmenleri bölücülük ve dış güçlerin aracı olmakla suçlayarak onların aleyhine bir atmosfer yaratmaya başlamışlardır. Kürt

---

[1] Mazin Hasan, "Türkiye'nin Türkmen Politikası:Yapılması Gerekenler", **Stratejik Analiz**, C.4, S.48 (Nisan, 2004), s.37.
[2] Mazin Hasan, Soran Şükür, "Kerkük, Kerkük", **Stratejik Analiz**, C.4, S.47(Mart, 2004), s.19.
[3] Orhan Ketene, "Kuzey Irak'ı Türkiye'ye Bağlayacak Yegane Güç Türkmenler", **Stratejik Analiz**, S.22 (Şubat, 2002), s. 108.

gruplarının, Türkmen davasına zarar verebilecek ve Türkmenler arasında bölünmeyi sağlayabilecek en tehlikeli adımlarından biri de "*sözde Türkmen partilerini*" kurmaları olmuştur. Kürt grupları, Türkmenleri temsil eden Türkmen Cephesi'ni tanımayarak, Kürt politikaları ve beklentileri çerçevesinde hareket etmek üzere kurdurduğu kukla Türkmen partilerini, Türkmenleri temsil eden meşru partiler olarak tanımaktadır. Aynı zamanda aleyhinde iddialarda bulunarak halk arasında Türkmen Cephesi'ne yönelik şüphe yaratarak, halkın uzaklaşmasını sağlamaya çalışmaktadırlar. Ayrıca Türkmen Cephesi'ne baskı yaparak ve bazen de saldırılarda bulunarak, Türkmen halkının resmî temsilcisi olan Türkmen Cephesinin etrafında toplanmayı ve örgütlenmeyi engellemeye çalışmaktadırlar[4].

KDP, Türkmenleri tanımadığı gibi, Türkmenleri Türkiye'nin elinde bir araç olmakla suçlamaktadır. Bu nedenle Türkiye'yi eleştirmektedir. Türkmenlerin Kürt parlamentosuna (1992 seçimleri) aktif olarak katılmamalarının Türkiye'den kaynaklandığını iddia ederek, Türkmenleri Türkiye'nin politikasından uzak durmaya teşvik etmektedir[5].

KDP Başkanı Mesut Barzani, Türkmenlerin 2002 yılında yeniden kurulan parlamentoya katılmamalarının nedenini imâli bir şekilde Türkiye'ye dayandırmıştır: *"...Kendileri parlamentoya çok yakın, neredeyse birkaç metrelik bir mesafede bulunuyorlar. Görüldüğü kadarıyla Türkmen Cephesi'nin katılmamasının arkasında başka sebepler olmalı."*[6]

KDP'nin kontrol ettiği bölgelerde, Türkmenlere hiçbir yerde sahip olmadıkları hakların verildiği, Kürtler tarafından baskı altına alınmadıkları[7] ve Türkmenlerin Erbil'de sayılarının 300.000 kişiye ulaşmasına rağmen[8], bu sayının 10 bin olduğu iddia edilmektedir[9].

---

[4] Mazin Hasan, "Türkiye'nin Türkmen Politikası:Yapılması Gerekenler", **Stratejik Analiz**, C.4, S.48 (Nisan, 2004), s.38.
[5] **Birayeti**, 22 Ağustos 2002.
[6] **A.g.g.**, 15 Ekim 2002.
[7] Mazin Hasan, "Irak'ın Gizlenen Gerçeği Türkmenler", **Irak Krizi(2002-2003)**, ASAM yay., Ankara, 2003, s.56.
[8] **http://www.turkmencephesi.org/erbilsehri.htm**
[9] Orhan Ketene, **a.g.m.**, s.109.

KDP, Kerkük'ün Türkmenlerin yaşadığı bir şehir değil, tamamen bir Kürt şehri olduğunu iddia ederek, Kerkük'ü *"Kürdistan'ın kalbi"*şeklinde nitelendirmektedir[10]. Yaklaşık bir milyon nüfusu olan Kerkük şehrindeki Türkmenlerin oranı %60'dan fazla[11] olmasına rağmen, Türkmenlerin sayısını %21.4 ve Arapları %28.4 olarak gösterirken, Kürtleri çoğunluk göstererek sayılarının %48.3 olduğunu iddia etmektedir[12]. Kürtler, Irak hükümeti ile 1970 ve 1991'de gerçekleştirilen görüşmelerde Kerkük'ten taviz vermediklerini ileri sürerek, *"Kürdistan'daki"* son peşmergeye kadar Kerkük'ten feragat etmeyeceklerini vurgulamışlardır. Kerkük hakkında *"...Kürdistan kimliği taşıyan Kerkük'ün kimliği konusunda pazarlık yapmaya hazır değiliz"*[13]. diyen KDP Başkanı Mesut Barzani, Musul'un da Kürt şehri olduğunu iddia etmektedir.

Türkmenlere karşı daha katı bir tutum içerisinde olan Barzani 'nin aksine Talabani 'nin daha sempatik yaklaşması kendi deyimiyle *"Annem Türkmen'dir"*in ötesinde Irak'ta Talabani'ye Kerkük'ün kalacağı planı vardır. Bunun içinde Bu yaklaşımla Türkmenler ve özellikle de Kerküklü Türkmenler üzerinde nüfuz kurmaya çalışmaktadır . Siyasi talepleri farklılık göstermesinden dolayı da bir engel oluşturması endişesiyle Türkmenleri sindirmek amacıyla ağır yaptırımlar uygulamaktadır. Buna karşılık Türkmenler, Bu bölgede faaliyet göstermelerinin doğal hakları olduğunu savunmakta, Kürtlerin demokrasi iddialarıyla çelişkili davrandıklarını ileri sürmektedir[14].

KDP, Türkiye'nin Irak'ın kuzeyindeki Türkmenler yoluyla bölge hükümetine baskı yaptığını, Türkmenlerin Türkiye tarafından kullanıldıklarını, *"Demokratik tecrübe"* olarak adlandırdıkları Irak'ın kuzeyindeki durumun başarılı olmaması için Türkmenlerin söz konusu tecrübeye katılmasının Türkiye tarafından engellendiği, bölge hükümetinin ikinci ve üçüncü kabinelerinin kurulması sırasında

---

[10] Mazin Hasan, "Irak'ın Gizlenen Gerçeği Türkmenler", **Irak Krizi(2002-2003)**, ASAM yay., Ankara, 2003, s.56.
[11] **http://www.turkmencephesi.org/yerleşim.**
[12] **http://www.kerkukkurdistan.com.**
[13] **Birayeti**, 5 Ekim 2002; Mazin Hasan, Soran Şükür, **a.g.m.**, s.27.
[14] Savaş Karakaplan, "Irak Dosyası", **http://www.mysite.irakturklerikyd.sitemynet.com.tr/.**

Türkmenlerin söz konusu kabinelere katılmalarının istendiğini, ancak Türkmenlerin Türkiye'ye araç olarak, katılmadıklarını iddia etmektedir[15].

KDP, buna benzer şekilde kamuoyunu Türkmenlere karşı kışkırtmak ve Türkiye'nin imajını zedelemek amacıyla bir çok iddia ortaya attığı gibi, Türkiye'nin kuzeyde ırkçı hedeflerini gerçekleştirmek için gerçekleri tahrip ederek, bölgedeki açlığın ve afetlerin yarattığı tepkileri kullandığını iddia etmekte. Türkiye'nin Türkmenler ile olan ilişkilerine değinerek, Türkiye'nin insani yardım örgütleri bölgedeki yerleşimcilere insani yardımlar sunma bahanesiyle bölgeye girdiklerinde, Kürtleri kendilerini Türkmen' olarak kayıt etmelerine mecbur ettiklerini, aksi takdirde Kürtlere hiçbir insanî yardım sunmadıklarını, aynı şekilde Türkiye yoluyla yolculuk yapmak isteyen Kürtleri kendilerini *"Türkmen"* olarak yazdırmaya zorladıklarını, aksi takdirde de vize vermediklerini iddia etmektedir. KDP, ITC'nin gayri meşru olduğu ve yabancı ülkelerin (Türkiye'nin) elinde bir kart haline geldiğini, ITC'nin *"Kürdistan"*daki gölge hükümete karşı kullanıldıklarını bildirmektedir. Bu konuda KDP Politbüro üyesi Fazıl Mîrani şöyle diyor: *"...hem bir millet olarak, hem de Kürdistan'ın ve Irak'ın sakinleri olarak Türkmenler, yabancı bir ülkeye eklenmiş ve o ülkeye ait bir halk değildir....Türkmen Cephesini ve Türkmenleri iki ayrı şey olarak görüyoruz. Cephe, KDP ve Türkiye'nin arasını bozacak bir sorun olmak istemektedir"*. ITC'ne haddi hesabı olmayan suçlama ve ithamlar dizisinde Türkmenlerin Türkiye tarafından kuvvetlendirdiği, Türkmenlerin, Türkmen Cephesi değil, 'Kürdistan Türkmenleri'nin hak ve taleplerini kararlaştıracak olan gerçek bir örgüte ihtiyaçları olduğunu ileri sürerek, Cephe'nin belli nedenlerden dolayı inşâ edildiğini söylemektedir[16].

KDP yayınlarından *"Gulan"* dergisi, Türkmen Cephesi'nin Türkiye tarafından yönetildiği ve Cephe'nin, yani Türkiye'nin 'Kürdistan tecrübesini' zedelemek istediğini iddia ederek böyle bir bağlantının devam etmesi halinde Türkmenlere ağır bir fatura çıkaracağına dair açık tehditlerde bulunmaktadır[17].

---

[15] Mazin Hasan, "Irak'ın Gizlenen Gerçeği Türkmenler", **Irak Krizi(2002-2003)**, ASAM yay., Ankara, 2003, s.56.
[16] **A.g.m.**, s.57.
[17] **Gulan**, 22 Aralık 2001.

Irak'ın kuzeyindeki Kürtlerin arasında Türkiye ve Türkmenlere karşı nefret hisleri ortaya çıkarmayı başaran KDP, bunun değişmeyen bir gerçek haline gelmesi için daha da öteye gitmektedir. Bu doğrultuda, Türkiye'nin Türkmenlere siyasî amaçla yaklaştığı iddiasının yanı sıra, Türkiye'nin "Turancılık" hedefini gerçekleştirmek için Türkmenleri kullandığını ve dolayısıyla 1970 ve 1980'li yıllarda Türkmenlerin idam kampanyasına maruz kaldıklarını ileri sürümektedir[18].

Genel olarak bakıldığında KDP'nin, bölgedeki Türkmenleri tanımamanın yanısıra gelecekteki her türlü bir oluşumda gereken hakları vermeyeceği görülmektedir. Kürt oluşumlarına göre, bölge bir Kürt bölgesidir. Başkent olarak ilan edilen Kerkük konusunda da değişmesi mümkün olmayan bir tavır yansıtılmaya çalışılmaktadır. Türkmenler ise, olsa olsa bir azınlıktır. Nitekim, Kürt grupları, Türkmenleri, kurdukları parlamento ve hükümete katılmaya defaten çağırmıştır. Ancak bir ya da iki bakanlığın verilmesi ve hükümette azınlık olarak muamele görmeleri kaydıyla. Bundan amaç ise, bölgede kurulan Kürt yönetimine meşruiyet kazandırmaktır. Kürt gruplarının ve özellikle de KDP'nin, Türkmenlere olan bakışlarını en doğru bir şekilde yansıtan olay ise, KDP'nin Türkmenleri kendi çatısı altına toplamayı başaramaması üzerine, onları temsil eden ITC'nin Erbil'den çıkması önermesidir[19].

1992'de başarısız olan seçimler ve başlayan iç kavgaların sona erdirilmesi için yapılan bir çok girişimin sonuçsuz kalırken, ABD, iki Kürt grubunu Washington anlaşmasıyla bir araya getirerek, uzlaştırmaya çalışmıştır. 11 Eylül 2001 'de ABD'de gerçekleşen saldırılar sonucunda Afganistan savaşının ardından Irak'ın hedef olarak gösterilmesiyle iki Kürt grubu arasında hızlı bir yakınlaşma görülmüştür. KDP ile KYB arasındaki tarihî liderlik mücadelesi sonucunda sürekli çatışmada olan iki parti, Irak'ın beklenen saldırıya maruz kalmasıyla ortaya çıkacak boşluğu istismar etmek arzusuyla, bu dönemde çözümü birleşmekte görmüşlerdir. Bu doğrultuda 1992'den beri iç çatışmalar nedeniyle geçersiz sayılan seçimlerin sonuçları yeniden kabul edilerek, birleşik parlamentonun canlanmasına adım atılmıştır. KDP ve KYB partisi 7-8 Eylül 2002'de 'Kürdistan Parlamentosu'nu Mesut Barzani ve Celal Talabani'nin katılmasıyla yeniden

---

[18] Mazin Hasan, "Irak'ın Gizlenen Gerçeği Türkmenler", **Irak Krizi(2002-2003)**, ASAM yay., Ankara, 2003, s.57.
[19] Orhan Ketene, **a.g.m.**, s.109.

kurmuştur[20]. Bu dönemde dikkatleri çeken bir olay da, KDP'nin Türkmenlere karşı daha da sert ve taviz vermez bir tutum sergilemesinin yanı sıra Kerkük konusundaki uzlaşmaz tavrıdır. KDP, Kerkük konusunda tartışmayı bile kabul edemez hale gelmiştir[21]. Barzani, KYB'ye de Kerkük konusunda anlaşmazlık olmaması için çağrıda bulunmaktadır[22]. Politik dengeler nedeniyle zaman zaman karşı karşıya gelseler de temelde sözde *"büyük kürdistan"* hayali taşıdıklarından dolayı PKK ve diğer Kürt grupları derinden bir işbirliği içerisindedirler[23].

Irak'a karşı savaşın kesinleştiği günlerde telaşa kapılan KDP ile KYB, savaş sonrası Irak'ta beklentilerini gerçekleştirmek için harekete geçmişlerdir. ABD ve İngiltere, Irak muhalefetini kontrol etmek için girişimlerde bulunmuştur. 17 Aralık 2002'de KDP ve KYB başta olmak üzere Irak muhalefet grupları Londra'da kongrelerini gerçekleştirdi[24]. Londra'da Amerikalı ve ingilizlerin gerçekleştirdiği Irak muhalefetinin toplantısında Irak "*Araplar, Kürtler ve diğerlerinin ülkesi*" olarak tanımlamıştır. 3-3.5 milyon Türkmen'i çok az sayıdaki Asuri ile aynı kefeye konmuş ve politik olarak adeta tasfiye edilmiştir. Bu yaklaşım aynı zamanda politik hatlar boyunca federasyon tanımlaması ile Türkmenlerin federal bir Irak'ta Arap ve Kürt bölgeleri arasında bölünüp asimile edilmelerinin hedeflenmesi niyetini de kanıtlamaktadır. 1992'de ABD-İngiltere tarafından uygulanan 36. paralel vasıtasıyla Kerkük'ün merkezî hükümetin kontrolünde kalması da baştan beri Türkmenlerin ikiye bölünmesine yol açmıştır[25].

Barzani ve Talabani güçleri Kerkük'e "*girmeyeceğiz*" sözü vermeleri ve 18 Mart 2002'de Ankara Anlaşması'nı imzalamalarına karşın anlaşmaya uymayarak Kerkük'e girmeleri Türkmenler arasında büyük bir hayal kırıklığı ve kızgınlık yaratmıştır. Türkiye'nin garantör olmasına karşın sessiz kalması nedeniyle kısa zamanda sürtüşmeler çatışmaya dönüştü. Birkaç gün içinde çok sayıda Kürt ve Türkmenin hayatını kaybetmesi üzerine gerginliğin içi savaşa dönüşmesinden endişe eden ABD Ordusu silahlı Kürtlerin şehirde dolaşmasını yasaklamıştır. Kerkük'te tarihi Osmanlı Kışlaları ve Irak Ordusu'nun

---

[20] **Birayeti**, 8 Eylül 2002.
[21] **Birayeti**, 15 Ekim 2002.
[22] **El Zaman**, 11 Kasım 2002.
[23] Savaş Karakaplan, "Irak Dosyası", **http://www.mysite.irakturklerikyd.sitemynet.com.tr/.**
[24] **El Şark El Avsat**, 18 Aralık 2002.
[25] **http://www.turkmencephesi.org/yerleşim.htm.**

bütün askeri binalarına Kürtler tarafından el konuldu. ABD'nin isteği ve talimatları ile yapılan bu işgal sonucu Osmanlı Kışlaları dahil her yere Kürdistan bayrakları çekildi. Kerkük merkezinin tamamında Türkmenler yaşarken kenar mahallelere ve askeri binalara kuzeyden ve doğudaki Süleymaniye'den getirilerek yerleştirilen Kürtler *"Biz Kerküklüyüz"* diyerek Kerkük'te söz sahibi olmaya çalışmaktadırlar. Musul gibi Kerkük'ü de ele geçiremeyen Kürtler, sadece kontrol noktaları ve ıssız yerlerde silahlı peşmergeleri ile yönetimi elde tutmaya çalışmaktadırlar[26].

Londra Toplantısı ve Kürtlerin tavrı konusunda Prof. Dr. Ümit Özdağ şöyle diyor: *"Londra toplantısı sonuç bildirgesi ile 1932 tarihli Irak'ın Milletler Cemiyeti'ne verdiği memorandum ihlâl edilmiş, hem de reel politik açıdan bakıldığında Türkiye'ye hakaret edilerek, Türkiye'nin ciddîye alınmadığı ortaya konulmuştur"*[27]. Irak'a karşı savaş tehlikesinin arttığı günlerde, Saddam Hüseyin sonrası Irak konusunda uyumlu hale getirilmesi için Şubat 2003'ün sonunda KDP kontrolündeki Salahaddin kentinde gerçekleşen Irak muhalefet toplantısı neticesinde altı kişiden oluşan bir yönetim oluşturulmuştur. Söz konusu yönetim Mesut Barzani, Celal Talabani, İNC başkanı Ahmet Çelebi, Islâmî Devrim Yüksek Konseyi Başkanı Ayetullah Muhammet Bakır El-Hakim, Irak eski Dışişleri Bakanı Adnan El-Baçeci ve Vifak Hareketinin başkanı toplantıya katılmamışlardır. Ayrıca Irak muhalif gruplarının Londra'da gerçekleştirdiği toplantıda oluşturulan Koordinasyon ve İzleme heyetinin 75 üyesinde sadece 55'i Salahaddin toplantısına katılmıştır. Söz konusu yönetim bir çok taraftan eleştiri almıştır. Altılı yönetim heyetinde üye olarak seçilmesine rağmen, Adnan El-Baçeci muhalefet toplantısına katılmamıştır. El-Baçeci Koordinasyon ve İzleme heyetindeki dengesizliğe karşı çıkarak, adının geçmemesi konusunda Talabani'ye bildirmesine rağmen, adının geçtiğini ve Koordinasyon ve İzleme heyetinin 9 üyesinin Erbil'de gerçekleşen heyet toplantılarındaki grupçuluk üslubuna karşı çıkışlarını desteklediğini bildirmiştir. Ayni zamanda da Anayasal Kraliyet Hareketi'nin Başkanı Şerif Ali Bin El-Hüseyin ve

---

[26] Vedat Yenerer, "Türkmen Belgeseli Çekmeye Geldiğim Irak'tan Çarpıcı Notlar", **http://bizturkmeniz.com.**

[27] Ümit Özdağ, "Saddam Sonrası Planlar", **Kardaşlık Dergisi**, S.16 (Ekim-Aralık 2002), s.16.

koordinasyon heyetinin üyesi islâmî şahsiyet Mecit El-Hui de aynı konuda rahatsızlıklarını dile getirmişlerdir[28].

Tezkerenin meclisten geçmemesi Kürt grupları sevindirirken Türkmenler tarafından endişeyle karşılandı. ITC Türkiye Temsilcisi, ITİH Başkanı Sami Muhammed ile yaptığı ortak basın açıklamasında, K.Irak'taki Türkmenlerin büyük tehlike altında olduklarını belirterek, Türkiye ve ABD'nin dışında BM'den de destek istediklerini açıkladı[29].

Irak'taki silahlı peşmergelerin bulunduğu her yere abartılı olarak Kürdistan bayrakları asılmış durumdadır. Türkmenlerin yaşadığı yerlere Türkmen bayrağını sokmak ise tam bir meseledir.

İşgalden sonraki yönetimin oluşumuna bakıldığında Sünnî Araplara yer verilmediği ortaya çıkacaktır. Islâmî Devrim Yüksek Konseyi (İDYK) Başkanı El-Hakim İran destekli Şiî bir muhaliftir. Kuzeydeki KDP ve KYB oluşumları ise Sünnî Kürtlerdir. Dikkatleri çeken başka bir olay da söz konusu yönetimde Türkmenlerin uzak tutulmasıdır. Muhalefet toplantısının ev sahipliğini yapan KDP, Irak Türklerine karşı olumsuz tavrını bu adımla bir daha kanıtlamıştır. KDP'nin kontrol ettiği bölgelerde Türkmenlere uyguladığı politik ve kültürel baskıların yanı sıra Türkmenlerin sayısı konusunda ciddîye alınmayacak kadar küçük rakamlar belirtmektedir. Böylece Irak'ta üçüncü ve Irak'ın kuzeyindeki ikinci etnik grup sayılan Türkler saf dışı bırakılmıştır[30].

Irak'taki Kürt oluşumları ve Irak hükümeti'nin politikaları geçmişte bölgedeki petrol konusunda birleşmiştir. Kürt grupları, gelecekte her türlü oluşumun, petrol gibi önemli bir ekonomik destek olmaksızın başarılı olamayacağı kanaatindedirler. Bu nedenle özellikle Kerkük konusunu gelecekleri açısından hayati bir mesele olarak görmektedirler. Bu doğrultuda Kürt grupları Irak'ın işgalinden önce Kerkük ve yöresine göçü teşvik etmeye başlamışlardır[31].

---

[28] **El-Zaman**, 01 Mart 2003; **Birayeti**, 19 Şubat 2002; **Birayeti**, 29 Ocak 2002; **Habat**, 11 Ekim 2002.
[29] Süleyman Seydi, "Kürt Grupları'nın Türkmen Politikası", **http://www.haberanaliz.com**, 14 Mart 2003.
[30] Mazin Hasan, "Irak'ın Gizlenen Gerçeği Türkmenler", **Irak Krizi(2002-2003)**, ASAM yay., Ankara, 2003, s.59.
[31] Mazin Hasan, Soran Şükür, "Kerkük, Kerkük", **Stratejik Analiz**, C.4, S.47(Mart, 2004), s.28.

Erbil'de göç ve göç ettirme olaylarından dolayı Türkmenlerin ikinci sıraya düşmelerinin nedeni, KDP'nin hâkim güç olmasının yanı sıra, Saddam Hüseyin sonrasında Kerkük'ü hedef alan KDP'nin şehirdeki demografik yapıyı değiştirme planları olarak görülebilir. Yaklaşık son iki yılda KDP'nin resmî yayınlarında Kerkük'ten göç ettirilen Kürt ailelerden söz edilmektedir. KDP'nin resmî yayını *"Birayeti"*gazetesi Kerkük'ten göçettirilen 22.955 Kürt ailesinden söz etmektedir. Küçük bir hesaplamayla asgari olarak her ailenin beş kişiden oluştuğu düşünülürse, Kerkük'ten göç ettirildiği iddia edilen Kürtlerin sayısı 100.000 kişiyi geçmektedir[32]. Nitekim, KDP'nin, Kerkük'teki emellerine ulaşabilmek için Kerkük'ten göç ettirildiklerini iddia ettiği 100.000 kişiye belge hazırladığı bilinmektedir. Erbil'in bir şehir olarak büyük bir kısmının Kürtleştirilmesi ve demografik yapısının değiştirilmesinin yanı sıra, Kerkük'te de demografik yapının değiştirilmesini hedefleyen böyle bir plânın hayata geçirilmesi durumunda, Türkmenlerin bölgedeki varlığının ortadan kaldırılmasına yönelik en ciddî adımı atılmış olacaktır[33].

Türkmenlerin hakları ise tamamen Barzani ailesinin keyfine kalmış durumdadır. Kürtçe eğitim ve Kürdistan varlığının kabul edilmesi konusunda Saddam'ı aratmayan uygulama, baskı, işkence yöntemlerini kullanan Barzani yönetimi, Türkiye'den somut bir destek göremeyen Türkmenleri Erbil'de tamamen sindirmiş durumdadır[34].

Irak'ta KDP ve KYB *"federal"* bir Irak adı altında uzun süreden beri *"konfederal"* bir yapının peşinde koşmaktalar. Böyle bir yapının gerçekleşmesi için kimi adımlar da atılmıştır. KDP ve KYB'nin önerdiği anayasa[35] taslağı incelendiğinde, Kerkük'ü de içeren bir *"Kürt Ulus Devleti"* planlandığı görülmektedir. Bunun, Irak'ta çoğunlukta olan Araplar ve ayrıca Türkmenler tarafından kabul edilmesi mümkün değildir. Türkiye tarafından kabul edilmesi de mümkün olmadığı gibi, Irak'ın diğer komşuları tarafından da kabul edilmesine ihtimal verilemez. Önerilen anayasanın 6. ve 7. maddelerine bakılırsa bu tasarının federal bir çözüm değil, tamamen konfederal bir

---

[32] **Birayeti**, 19 Şubat 2002.
[33] Mazin Hasan, "Irak'ın Gizlenen Gerçeği Türkmenler", **Irak Krizi(2002-2003)**, ASAM yay., Ankara, 2003, s.59.
[34] Vedat Yenerer, "Türkmen Belgeseli Çekmeye Geldiğim Irak'tan Çarpıcı Notlar", **http://www.biztürkmeniz.com**.

yapılanmadan oluştuğu gözlenmektedir. Tasarı, Kürdistan bölgesine ait ayrı bayrak, simge ve millî marşın kanunla düzenleneceğini öngörüyor. Hatta bu proje, bölgenin özel silâhlı kuvvetlerinin kurulacağını belirterek, federal devlet prensibinden tamamen uzaklaşıyor.

Irak'a karşı savaşın başlamasından önce Irak'ın yeni yapılanması konusunda değişik düşünceler ortaya atılmıştır. Bunlardan birisi federal yapılanmanın politik ve etnik hatlar boyunca olmasıdır. Irak'ta federal yapılanmanın etnik hatlar boyunca değil, siyasî hatlar boyunca olması halinde de bu durum en başta Türkmenler için tehlikeli olacaktır. Çünkü politik hatlar boyunca Irak'ın kuzeyinde oluşturulacak federe devletin Kürtlerin kontrolünde olacağı şimdiden bellidir. Askerî ve siyasî açıdan örgütsüz olan Türkmenler siyasal planda tasfiye edileceklerdir. Kürt gruplarının Kerkük konusundaki planlarının hayata geçirilmesi, Kürtlerin Kerkük'te de çoğunluk olmasıyla etnik hatlar boyunca muhtemel bir Türkmen yapılanmasının önü kesilecektir. Talabani, Kerkük meselesini "*kesinleşmiş*" bir mesele olarak görmekte ve bunun yanısıra Türkiye'nin bölgeye yönelik hassasiyetini "*Türkler Kerkük konusunu açmaya çalışırsa Kürtler de Diyarbakır ve diğer yerlerin dosyasını açmaya çalışacaklardır*"demektedir. Kürt grupları Kerkük'teki demografik yapının değiştirilmesi amacıyla Kerkük'e göçü teşvik etmesinin yanısıra Kerkük'teki bazı Arap ailelerini göç ettirmektedir. Mevcut durumda Kerkük'te demografik yapının değiştirilmesine çalışılması durumu, İkinci Körfez Savaşı'ndan sonra Kürt grupların kontrolüne geçen Erbil şehrine benzetmek mümkündür. 1991'den beri Erbil şehrinin Kürtleştirilmesi ve demografik yapının değiştirilmesi sonucunda Kürt varlığı Türkmenlere nazaran büyük üstünlük sağlamıştır. Türkmenlerin 1992 ve 2002'de meşru sayılmayan parlamentoya özellikle de Kürt gruplarının beklentileri çerçevesinde katılmaması doğrudur. Ancak Irak'a karşı savaşın gerçekleşmesi sonrasında durum değişmiştir. Durum belli bir bölge dışına çıkarak bütün Irak'ı kapsamaktadır. Dolayısıyla bu konuda atılacak her adıma Türkmenler de dahil olarak hak ettikleri yeri elde etmelidir[36].

Savaş sonrasında, farklı şekillerde ABD'nin desteğini aldığı görülen Kürt grupların Türkmenlere karşı sertleşen tavırları değişik alanlarda su yüzüne çıkmıştır. 22

---

[35] **Habat**, 11 Ekim 2002.

Ağustos 2003'te Türkmenlere ait Tuzhurmatu ve Kerkük'teki olaylar örnek olarak gösterilebilir. Türkmenlere ve ITC'ne karşı olumsuz müdahalelerin devamında Kerkük'te ITC'nin 50 kişiden oluşan bir grubun saldırısına maruz kalması, ITC'ne maddi zarardan ziyade politik zararlar vermiştir. Çünkü Irak'ın geçtiği bu hassas süreçte buna benzer olaylar Türkmenlerin siyasî atılımlarını olumsuz etkilemektedir. Savaş sonrasında farklı şekillerde ABD'nin desteğini aldığı görülen Kürt grupların Türkmenlere karşı sertleşen tavırları değişik alanlarda su yüzüne çıkmıştır. Örneğin 22 Ağustos 2003'de Türkmenlere ait Tuzhurmatu'daki anıtlar KYB peşmergeleri tarafından tahrip edilmiştir. Kürt grupların söz konusu saldırıları 2. Körfez Savaşı'ndan sonra Türkmenlere karşı izledikleri tutumun bir halkasını oluşturmaktadır. Aslında bu saldırının amaçlarından birisinin de, politikaya katılmanın ve mücadelenin zirvede olması gereken bir dönemde Türkmenlerin politikadan uzaklaşmaları ve verilen haklara razı olmalarını sağlamak yani bir nevi caydırma politikası olduğunu söylemek mümkündür. ITC başkanına düzenlenen saldırının da aynı doğrultuda değerlendirilmesi gerekir[37].

Türkmen okullarında tam bir Kürt terörü yaşanmaktadır. Erbil'de Kürtçe baskısı yapan Kürtlerin, arkalarında ABD'nin desteğine rağmen, Kerkük'te bu baskıyı yapmaya güçleri yetmemektedir. Ancak Türkmen okullarına giden her türlü malzemeye KDP bölgesindeki kontrol noktalarında el konulmaktadır. Bu gün Kerkük bölgesindeki Türkmen okullarında Türkçe kitap sıkıntıları yaşanmaktadır[38].

Bölgedeki dengelerin kurulması için ve Türkmenlerin oluşacak her türlü yönetim şeklinde korunmaları amacıyla Kürtlere verilecek statü ve hakların aynısı Türkmenlere de verilmelidir. Bunun gerçekleştirilmesinin önündeki engellerden biri de KDP ve KYB'dir. Barzani, Türkmenlerin azınlık olduğunu, Kürt bölgelerinde azınlık olarak yaşamaları gerektiğini, Türkmenlere haklarını verdikleri ve vermeye devam edecekleri ileri sürdüğünü yeniden hatırlamak gerekir. Türkmenlere karşı sert tavır takınan Barzani, Türkiye'nin *"Kürt bölgesinin iç işlerine"* müdahale etmemesi gerektiğini defalarca vurgulamasının yanı sıra Türkiye'nin Türkmenlere verdiği desteği şüpheyle

---

[36] Mazin Hasan, **a.g.m.**, s.60; Mazin Hasan, Soran Şükür, **a.g.m.**, s.29.
[37] **Hürriyet**, 15 Mart 2004.
[38] Vedat Yenerer, a.g.m., **http://www.bizturkmeniz.com**.

karşılamaktadır. Barzani, Kerkük konusunda planlarının olmasının yanı sıra Türkmenlerin hiçbir hak kazanmaması için elinden geleni yapmaktadır. Barzani'nin, Kerkük ile ilgili Türkmenlerden duyduğu endişe Irak Hükümetleri'nin başka bir yüzüdür. Irak yönetimleri, Türkmenlerden kaynaklanabilecek hayali tehditler nedeniyle Kerkük'ten başlayarak uzun yıllar bölgede Araplaştırma politikası uygulamışlardır, ilk adım Kerkük'ün El-Tamim'e dönüştürülmesi olmuştur. Irak'taki Kürt oluşumları ve Irak hükümetinin politikaları geçmişte bölgedeki petrol konusunda birleşmiştir. Kürt grupları, gelecekte her türlü oluşumun, petrol gibi önemli bir ekonomik destek olmaksızın başarılı olamayacağı kanaatindedirler. Dolayısıyla özellikle Kerkük konusunu gelecekleri açısından hayatî bir mesele olarak görmektedirler. Bu doğrultuda Kürt grupları son yıllarda Kerkük ve yöresine göçü teşvik etmeye başlamıştır.

Bölgede dengenin sağlanması, gelecekte Türkmenlerin korunması ve bölgeden gelecek her türlü siyasî tehdidin en azından durdurulması için bazı adımlar atılabilir: ilk olarak Irak'ın kuzeyinde ve Kürtlerin kontrolünde yaşayan Türkmenler, siyasî açıdan kuvvetlendirilmelidir. Bu kuvvetlendirmenin başarılı olması da, kendilerinin her türlü tehdide karşı korunacakları garantisinin verilmesinden geçmektedir. Başka bir deyişle Türkmenlerin ve özellikle de Türkmen gençlerinin belleğinde kazılan 1998 olayı başta olmak üzere gerçekleşen katliamlar, gösterilecek destekle silinmelidir. Bu, halk arasında tabana sahip olan önde gelen şahsiyetlerin aktif olarak politikaya katılmasını sağlayacaktır.

Irak'ın kuzeyinde inşâ edilecek her türlü yönetime karşı Türkmenlerin, haklarını koruma amacıyla silâhlı mücadeleye girmesinin akıllı bir yöntem olduğunu söylemek zor. Güneyden Araplarla ve kuzeyden de Kürtlerle sarılmış Türkmenler, tam bir kıskaç içinde olmalarının yanında gerek Arap yönetimleri gerek Kürtler tarafından tanınmamaktadır. Irak'ın kuruluşundan beri haklarının korunması ve kazanılması amacıyla barışçıl mücadeleyi tercih eden Türkmenlerin ihtiyaçlarından birisi de daha fazla örgütlenmektir.

Irak'ın kuzeyindeki Kürtlerin son dönemdeki birleşmeleri ve aynı doğrultuda politika izlediklerini göstermelerinin geçici çıkarlar doğrultusunda olduğu

bilinmektedir. Son olarak *"iki düşman kardeş"* KDP ve KYB'nin tek düşmanı, ortak düşmanlarının bulunmamasıdır[39].

Kürt grupları Türkmen politikalarını yeniden gözden geçirmek zorundadırlar. Dışardan gelen kışkırtmalara kulaklarını tıkayıp Türkmenlerle masaya oturmak ve bölgedeki varlıklarını eşit şartlarda devam ettirebilmenin yollarını aramalıdır. Türkmenlere yönelik taşkınlıklara Türkiye'nin sessiz kalmayacağını artık görmek durumundalar. Sadece Türkmenlerle olan ilişkilerini değil, PKK-KADEK ile olan ilişkileri noktasında da Türkiye ile olan ilişkilerini gözden geçirmek zorundadırlar. Türkiye ile ilişkilerinde son 10 yılın muhasebesini yaparlarsa Türkiye'nin onlar için dünyaya açılan bir kapı olduğunu göreceklerdir[40].

B-ARAPLARIN TÜRKMENLERE YÖNELİK POLİTİKASI

Irak genelinde, 1920 yılından günümüze kadar Türkmenleri asimile etmek ve bölgelerini Araplaştırmak amacıyla ve özellikle 1980'den sonra Araplaştırmak veya Kürtleştirmek için çeşitli yöntemlere başvurulmuştur. Türkmenler, milli kimliklerinin yok edilmesi ve ülkedeki varlıklarının sona erdirilmesi amacıyla Arap olan Irak iktidarları tarafından çeşitli baskı ve asimilasyon hareketlerine maruz kalmışlardır. Binlerce Türkmen Irak iktidarlarının insanlık dışı uygulamalarının kurbanı olmuştur.

Yıllarca Saddam Hüseyin zulmü altında bile hiç kimseyi hiçbir yere şikayet etmeyen Türkmenler, Arapların gözünde Türkiye'nin ajanları olarak görülüyorlardı. Bu nedenle sadece Türkmen olduğu için binlerce insan idam edildi. Yıllarca hapishane hücrelerinde çürüdü. Saddam Hüseyin'in yaklaşık 300.000 Türkmenin yaşadığı Telafer'i cezalandırma şekli belki uzun yıllar konuşulacaktır[41].

Türkmenlere uygulanan baskı ve gayri insani muameleler sadece işlenen cinayetlerle kalmamış, bir yandan da ferdi ve toplu sürgünlere, göç ettirme olaylarına

---

[39] Mazin Hasan, "Irak'ın Gizlenen Gerçeği Türkmenler", **Irak Krizi(2002-2003)**, ASAM yay., Ankara, 2003, s.60.
[40] Süleyman Seydi, "Kürt Grupları'nın Türkmen Politikası", **http://www.haberanaliz.com/**.
[41] Vedat Yenerer, a.g.m., **http://www.bizturkmeniz.com**.

ve haksız yere gayri menkul istimlaklerine de başvurulmuştur. Söz konusu gayri insani muamelelere, Irak Devrim Komuta Konseyi'nin aldığı 1391 Nolu ve 20.10.1981 Tarihli göç kararı, 418 Nolu ve 06.04.1984 Tarihli taşınmaz malların alım-satımıyla ilgili kararı ile 42 Nolu 11.01.1986 Tarihli Irak Devrim Komuta Konseyi'nin güneyden getirilen Arapların Kerkük'e yerleştirilmesi kararı örnek teşkil etmektedir[42].

Daha önceki bölümlerde Arapların Türkmenlerle ilgili politikasına geniş olarak yer verildiği için bu bölümde özet olarak geçilecek ve özellikle ABD'nin Irak'ı işgali sonrası Arapların Türkmen politikasına değinilecektir.

Arap iktidarlar tarafından Türkmenlere uygulanan baskı ve asimilasyon politikalarını özetleyecek olursak, açık yerlerde Türkçe konuşmayı yasaklamak ve hatta, telefonda kendi ailesiyle konuşanları cezalandırmak gibi yöntemlere başvurulmuştur. Yüzlerce Türkmen köy ve kasabası çeşitli bahanelerle yıkılmış, birçok yerleşim yerlerinin Türkçe olan adları Arapça'yla değiştirilmiş, Türkmen halkı başka yerlere göçe zorlanmış, Irak'ın güneyinde yüz binlerce Arap'ın Türkmen Bölgelerine yerleşmeleri için kendilerine karşılıksız teşvik primleri verilmiş, Türkmenlerin arazilerinin istimlak edilerek güneyden getirilen Araplara dağıtılması sağlanmış, Kerkük'te Türkmenlerin gayrimenkul alım-satımı yasaklanmış, her türlü ticari aracın alım-satımı yasaklanmış, Türkmen bölgelerinde, camilerde Türkmence vaaz ve hutbe verilmesi yasaklanmıştır. Göç ettirilen Türkmenlere hiçbir tazminat ödenmediği gibi gönderildikleri yerlerde kendilerine kalacak yer dahi gösterilmemiştir. Aileler can güvenliği ve barınabilecekleri bir yer bulabilmek ümidi ile yasadışı yollardan sığınmacı kabul eden ülkelere gitmek için teşebbüs etmek zorunda kalmıştır. Irak, Körfez Savaşları'nda Türkmen askerlerini savaşın ön saflarında kullanarak kırdırmıştır. 1991 yılında Türkmenlere karşı Altunköprü katliamı uygulanmış, 1996'da KDP ile işbirliği yaparak ITC bürolarını basmış ve 34 kişiyi tutuklamış ve öldürmüştür. Ekim 1997'de yeni bir nüfus sayımı yapılmıştır. Irak yönetimi ve güvenlik birimleri Türkmenler arasında, "*kendilerini Türkmen yazdıranların ellerinden her türlü vatandaşlık hakları alınarak sürgün edilecekleri*" şayiasını yaymışlardır. Halk korkutulmuştur. Ayrıca, hazırlanan formlarda da Türkmen toplumu inkar edilmiştir. Bu nedenle, birçok

[42] Hicran Kazancı, "Irak'ın Hassas Dengelerindeki Türkmenler", **2023 Dergisi**, S.38(15 Haziran 2004),

Türkmen can ve mal güvenliği nedeni ile kendini Arap yazdırmak zorunda kalmıştır. Irak yönetimi, baskılarla elde ettiği bu sonucu gerçek kabul ederek ülkede Türkmen toplumunun yaşamadığını veya çok az sayıda olduğunu iddia etmiştir. Yukarıda anlatılan baskıların önemli bir kısmı BM İnsan Hakları Raporlarında da yer almıştır[43].

Baas rejimi, Telafer'in tamamı Türkmen olduğu ve Arap olmayı kabul etmedikleri için şehre hiçbir zaman trafik lambası yaptırtmamış, sinema, tiyatro gibi kültürel yerler hiçbir zaman inşa edilmemiştir[44].

ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra Türkmenlerin Irak'ın üniter yapısını, bayrağına, Araplardan daha fazla savunmaları ve sahip çıkmaları, ABD askerleri ve Kürt peşmergeleri ile çarpışan Sünni ve Şii Arap gruplarına Türkmenlerin ilaç, yiyecek ve para yardımında bulunması üzerime Araplar adeta geçmişte Türkmenlere karşı yaptıklarından utanır hale gelmiştir. Kürtlerin Federasyon isteği ve yayılmacı talepleri, ABD'nin taşaronluğunu yapmaları da Arapların Türkmenlere yaklaşmasında etken olabilir.

Son dönemde Irak bayraklarını yakan ve ABD üniforması ile Araplara karşı Felluce ve Bakuba'da ABD askerlerinin yanında Iraklılara karşı çatışan ve Irak bayrağını tanımayan Kürtlere karşı adeta cihat ilan edilmiştir. Araplar özellikle İsrailliileri bölgeye soktukları ve ABD ordusu ile birlikte oluk oluk kan akıttıkları için Kürtleri sadece Irak'ın değil tüm Arap dünyasının haini ilan etmişlerdir. Aynı dönemde Türkmenlerin Irak bayraklarını açmaları ve Irak'ın bütünlüğünden yana olduklarını açıklamaları, Araplar arasında büyük sempati ve güven yaratmıştır.

Vedat Yenerer, Arapların Türkmenlere karşı uyguladıkları politika değişimi konusunda "*Türkmen Belgeseli Çekmeye Gittiğim Irak'tan Çarpıcı Notlar*" başlıklı haberinde şunları söylemektedir:

"*...Yıllarca Saddam Hüseyin zulmü altında bile hiç kimseyi hiç bir yere şikayet etmeyen Türkmenler Arapların gözünde Türkiye'nin ajanları olarak görülüyorlardı. Bu*

---

s.45-46.
[43] Hicran Kazancı, a.g.m., s.46.
[44] Vedat Yenerer, a.g.m., **http://www.bizturkmeniz.com**.

nedenle sadece Türkmen olduğu için binlerce insan idam edildi, yıllarca hapisane hücrelerinde çürüdü.

Bugünlerde bütün bunlar özellikle Araplar tarafından bir çırpıda unutuldu. Son dönemde Irak bayraklarını yakan ve ABD üniforması ile Araplara karşı Felluce ve Bakuba'da ABD askerleri ile birlikte çatışan ve Irak bayrağını tanımayan Kürtlere karşı adeta cihad ilan edildi. Araplar özellikle İsraillileri bölgeye soktukları ve ABD ordusu ile birlikte oluk oluk kan akıttıkları için Kürtleri sadece Irak'ın değil tüm Arap dünyasının da haini ilan ettiler. Aynı dönemde Türkmenlerin Irak bayraklarını açmaları ve Irak'ın bütünlüğünden yana olduklarını açıklamaları, Araplar arasında büyük bir sempati ve güven yarattı.

Nisan başında Türkmenler, aralarında topladıkları paralarla Felluce'de ABD askerleri ile çatışan ve aylarca yiyecek, ilaç ve diğer ihtiyaç maddelerinde yoksun kalan Felluce'ye 11 tırlık yardım konvoyu gönderdi. ...Türkmenlerin bu yardım konvoyu Arap dünyasında bir bomba gibi patladı. Türkmenlere yıllarca haksızlık yaptıklarını pek çok açıklama ile kabul eden Araplar bu yardımı, kamyonları ve mavi beyaz Türkmen bayraklarını öperek kabul ettiler.

Başta Felluce halkı olmak üzere Irak'taki Sünni, Şii tüm Araplar, Türkmenler ve dolayısıyla haketmediği halde Türkiye'ye çok sıcak mesajlar göndermeye başladı. Bu durum Kürtleri daha da huzursuz etti. Kısa zamanda bir yardım konvoyu da onlar gönderdi. Türkmen konvoyunu öperek karşılayan Felluceli direnişçiler, Kürt konvoyunu silahla karşıladılar ve kamyonları geri göndererek kabul etmediler..." [45]

Irak Savaşı sonrası, Arap medyasında yaşanan Kürt karşıtı eğilim neticesinde, Türkmenleri savunma olgusu ortaya çıkmıştır. Operasyon tarihine kadar haberlerde bile gündeme getirilmeyen Türkmenlerin, artık bazı yazarların ve çalıştıkları gazetelerin odak noktası olduğu görülmektedir. Türkmenlere yapılan haksızlıklar, Arap medyasının gündemine oturmuştur. Bu bağlamda sunulabilecek çok örnek vardır. El-Vatan Gazetesi, "*Kürtlerin Asimilasyon Kampanyası" ve Irak'ta Muhtemel İç Savaş Sinyalleri*" başlığı altında yayınlanan yazıda, Kürt gruplarının Kerkük'te 1957 kayıtlarına dönmek istedikleri ileri sürülmekte ve bunun nedenlerine değinilerek şunlar

ifade edilmektedir: *"...Kürtler Kerkük'e 1930'lu yıllarda yerleşmeye başladılar. Bu tarihin öncesine kadar Kerkük, Kürt unsurundan tamamen yoksun bir il idi. 1930'lu yıllar öncesinde Kerkük'te sadece Türkmen ve Süryaniler yaşamaktaydı. Bu sebepten dolayı Irak operasyonu sonrası Kerkük şehrine dahil olan Peşmergelerin ilk işi tapu ve nüfus dairelerini yakmak olmuştur. Kürtlerin, bu eylemdeki hedefleri yukarıda zikrettiğimiz gerçeklerin üstünü örtmektedir. 1930 öncesinde sadece Kerkük'te değil, Erbil'de de sadece Türkmen ve Süryanilerin yaşadığı bir gerçektir. O tarihlere kadar Erbil'de Kürt unsuruna rastlamak mümkün değildir. Bu sebepten dolayı, 1932 yılı kraliyet döneminde yayınlanan devlet deklarasyonu gereği Kürtlerin eğitimine izin verilen bölge kapsamına Erbil dahil edilmemiştir. Çünkü Şeyh Mahmut El-Hafit, Erbil'de Kürtlerin yaşamadığını biliyordu. Dolayısıyla da Kürtçe eğitimin yapılmasına izin verilen bölge kapsamına Erbil'in dahil olmasını istememiştir"*. Türkmenler ile ilgili daha önce dile getirilmemiş bir takım önemli ifadeleri Arap medyasına taşıyan yine El-Kudus El-Arabi gazetesi olmuştur. "*Kuzey Irak ve Kürtlerin Asimilasyon Politikaları, Kerkük'ün Tarihi ve Türkmenlerin Hakları*" adlı yazıda yer alan önemli hususları şöyle özetleyebiliriz; "*Tarih boyunca Kerkük, Irak'ın önemli bir Türkmen şehri olmuştur. Türkmenler, Kerkük etnik yapısının çoğunluğunu oluşturmaktadırlar. Kerkük'te yaşayan Arap, Kürt ve Süryanilerin de Türkmenceyi rahat bir şekilde konuşmaları, şehrin etnik yapısının Türkmen ağırlıklı olduğunun bir başka göstergesidir. Hatta bölgede yaşayan çok sayıda Arap aşiret ve ailelerin köken olarak Türkmen olduklarını söylemek de mümkündür. Örnek olarak bir Arap aşireti olarak gösterilen Bayati aşiretinin köken olarak Türkmen aşireti oldukları herkesçe bilinmektedir..."*

Yayınlanan bu yazıların dışında, Arap medyasında sık sık Türkmen cephesinin yetkilileri ile yapılan geniş röportajlara da yer verilmektedir. Bu röportajlar vasıtası ile Türkmenlerin Irak'ta yaşadıkları sıkıntılar Arap kamuoyuna aktarılmaktadır. Örnek olarak 2003 Ağustos'unda Kuzey Irak'ın Türkmen ağırlıklı Tuzhurmatı kazasında birkaç Türkmen'in, Kürtler tarafından şehit edilmesi sonucu ortaya çıkan çatışmalar ile ilgili, Mısır'ın ünlü El-Ahram gazetesi, Irak Türkmen Cephesi Dış İlişkiler sorumlusu

---

[45] **Vedat Yenerer, a.g.m., http://bizturkmeniz.com.**

Dr. Mustafa Ziya ile geniş bir röportajı yayınlamıştır. Röportajda, Dr. Ziya bir çok önemli konuya değinmiştir. El-Kuds El-Arabi gazetesi ise, Irak Türkmen Cephesi (ITC) Türkiye Temsilcisi Ahmet Muratlı ile yapılan başka bir röportajı yayınlamıştır. El-Ahrar gazetesi ise, Türkmenlerin silahı bir güce sahip olmamalarının, Irak'taki siyasî geleceklerini olumsuz yönde etkileyeceği tezini savunmaktadır.

Son dönemde bazı Arap hükümetlerinin, Irak Türkmen Cephesi Başkanını ülkelerine davet ettiği ve Arap medyasının Türkmenlere daha fazla yer vermeye başladığı görülmektedir. Örneğin Türkmen Cephesi Başkanı Faruk Abdullah Abdurrahman'ın, Mısır devletini ziyaret ederek Mısır Dışişleri Bakanı Ahmet Mahir ve Arap Ligi Genel Sekreteri Amr Musa ile görüşmesi Arap medyasında büyük ilgi görmüştür. Hatta Cephe Başkanının Kahire'de düzenlemiş olduğu basın toplantısında dile getirdiği, Türkmenlerin, Kürtlerin "*etnik esaslara dayalı bir Kürt federasyonunu kabul etmeyiz*" beyanatı, Arap medyasında büyük yankı uyandırmıştır. Bu açıklamaların akabinde resmî ve gayriresmî Arap medyasının Türkmenlere ilgisi bir hayli artmıştır. Yılbaşında, Kerkük'te Türkmenler ile Arapların işbirliği yaparak, Kürtlerin etnik federal yapı taleplerini protesto etmeleri de Arap medyasında büyük yankı uyandırmıştır. Türkmen Cephesi Başkanı Faruk Abdullah Abdurrahman ve Cephenin Türkiye Temsilcisi Ahmet Muratlı, Nil, Abudabi, El-Arabiya, El-Cezire gibi önemli Arap televizyon kanallarında birden çok programa katılmışlardır. Ayrıca yazılı Arap basınında bir çok demeçleri manşet olmuştur. Örneğin, El-Vafd, Ec-Cumhriye, El-Ahram gazeteleri, gelişmelerle ilgili haberleri detaylı olarak Arap okuyucularına aktarmıştır.

Mısır ziyareti ve son Kerkük olayları, Kerkük meselesini ciddi bir şekilde Arap medyasına taşımıştır. Londra'da Arapça yayın yapan El-Mustakille televizyon kanalı, konu ile ilgili bir canlı yayın programı hazırlamıştır. Programa canlı telefon bağlantısı ile yurt dışında yaşayan, Türkmen vatandaşı da katılarak, Kerkük'ün bir Türkmen şehri olduğu savunulmuştur.

El-Arabiya televizyon kanalında ise, 12 Ocak 2003 tarihinde Kerkük ile ilgili yapılan canlı yayın programına, Irak Türkmen Cephesi Londra Temsilcisi Asaf Sert Türkmen katılarak, Kerkük'ün bir Türkmen Kalesi olduğu meselesini savunmuştur.

Son döneme kadar Kürt siyasî grupları ve Kürt medyası, Türkmenleri, Türkiye'nin bir uzantısı, dolayısıyla Irak'ın toprak bütünlüğünü "*tehdit eden en tehlikeli unsur*" olarak Arap medyasına göstermeye çalışmışlardır. Kürtlerin bu politikası, Türkmenler ile Arapların arasının açılmasında etkili olmuştur. Başka bir değişle Arap dünyasının Türkmenleri yanlış anlamasına yol açmıştır. Ancak Kürt liderlerinin, Aralık 2003'te Kuzey Irak'ta etnik esaslara dayalı bir Kürt federal bölge talebini ısrarlı bir şekilde öne sürmeleri, nihai hedeflerinin bu ya da şu şekilde ortaya çıkması ve Türkmenlerin bu taleplere karşı çıkmaları, Arap dünyasının Türkmenlere karşı oluşan olumsuz yaklaşımın değişmesine yol açmıştır. Artık Arap medyasında Türkmenler, Irak'ın toprak bütünlüğünü savunan en önemli unsur olarak görülmekte ve gösterilmektedir.

Arap medyasının Türkmenlere yönelik olumlu bakışını yansıtan bir çok örnekten biri olarak Mısır'ın Ec-Cumhuriye gazetesi, "*Irak'ın Bölünmesini Protesto Etmek üzere, Kerkük'te, Büyük Gösteriler*" başlığı altında, Türkmenlerin Araplar ile birlikte, Kürtlerin Irak'ı bölme planlarını protesto ettiklerini yansıtmaktadır.

Aynı doğrultuda El-Vefd gazetesi "*Türkmen Heyeti Irak'ın Toplum ve Toprak Bütünlüğüne Sahip Çıkacağını Bildirdi*" başlıklı haberde, Türkmenlerin Irak'ın toprak bütünlüğüne sahip çıkan bir kesim olduğunu savunmuştur. Aynı gazete başka bir sayısında, "*Türkmenler Irak'ta Federal Bir Sistemin Kurulmasına Karşıdırlar*" manşetini vererek, Türkmen Meclisinin Irak'ta federal bir yapının kurulmasına karşı olduklarını ifade eden bildiriye yer vermiştir.

El-Ahrar gazetesi ise, "*Kerkük'ün Kürdistan'a Dahil Edilmemesi İçin Gösteriler Düzenlendi.. Türkmenler Federalizmi Kabul Etmiyorlar*" manşetinde, Türkmenlerin federalizme karşı olduklarını, Irak'ın parçalanmasına değil, toprak bütünlüğüne bağlı oldukları ifade edilmiştir.

Türkmenlerin bu durumdan faydalanmaları gerekmektedir. Söz konusu durum uzun bir zaman Arap medyasının ilgisizliğinden yakınan Türkmenler için çok önemli bir fırsattır. Türkmen entelektüel çevrelerinin, Türkmenleri savunan Arap gazeteciler ile irtibata geçmeleri önem taşımaktadır. Nitekim, bazı aydın Türkmen çevrelerinin böyle bir yaklaşım içinde oldukları görülmektedir.

Örnek olarak ünlü Iraklı yazar Selim Matar'ın çıkardığı "*Kimliklerin Çatışması*" adlı kitabının, Türkmenler ile ilgili bölümünü, Türkmenlerin önemli yazarlarından birisi olan Nusret Mardan'nın katkılarıyla hazırlamıştır. Yayınlanan bu kitap, Arap dünyasında büyük ilgi görmüştür. Böylece kitap, Türkmenlerin Arap kamuoyunda tanınması için önemli bir vesile olmuştur.

Bazı Türkmen aydınları ise, Arap basınında yayınladıkları yazılarla Kürtlerin Irak'ın toprak bütünlüğünü tehdit ettikleri ve ABD ile işbirliği içersinde oldukları konusunda Arap dünyasının dikkatini çekmişlerdir. Örnek olarak, Türkmenlerin önde gelen yazarlarından birisi olan Ziyat Köprülü'nün, El-Kuds Al-Arabi gazetesinin yayınladığı "*Türklere Karşı, ABD İle İşbirliği*" adlı yazısını gösterebiliriz. Köpürlü bu yazısında, Kürt gruplarının olumsuz politikalarına değinerek, Türkiye'nin Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması konusunda göstermiş olduğu hassasiyeti dile getirmiştir. Böylece Türkmenler, Arap medyasında kendi davalarını savunurken, Türkiye ile Arap kamuoyu arasında bir köprü olmaya çalışılmaktadır. Türkmenlerin bu yöndeki faaliyetlerini aktifleştirmeleri gerekmektedir. Arap kamuoyunun desteğini kazanmak, Irak'ta söz sahibi olmak için birçok açıdan önem taşımaktadır[46].

Saddam Hüseyin'in tutuklanmasından sonra Iraklı Şiîlerin, Irak'ın yeniden yapılandırılması konusundaki tutumlarını netleştirdikleri görülmektedir. Irak Savaşı öncesi, Irak'ta Sünni Arap iktidarına karşı iyi ilişkiler içerisinde olan Kürtler ile Şiîler, Irak Savaşı sonrasında da bu iyi ilişkilerini devam ettirmeye çalışmışlardır. Ancak Saddam Hüseyin'in tutuklanmasıyla netleşen Şiî grupların tutumu, Kürtler ile Şiîler arasındaki iyi ilişkileri olumsuz yönde etkilemeye başlamıştır. Sünni iktidarın bir sembolü sayılan Saddam Hüseyin'in tutuklanmasıyla birlikte, Sünni iktidarın bir daha geri dönmeyeceği konusunda, Şiîlerin bir nevi rahatladıkları söylenebilir. Dolayısıyla Şiîlerin, Irak'ın toprak bütünlüğü konusunda daha fazla hassasiyet göstermeye yöneldikleri görülmektedir. Şiîlerin en üst dini mercileri El-Havza El-İlmiye'nin Başkanı Ali Es-Sistani'nin son dönemdeki açıklamalarına bakıldığında, Irak'ın yeniden yapılandırılması konusunun Irak'ta genel seçimlerin yapılması sonrasında karara

[46] Necdet Demiral, Soran Şükür, Mazin Hasan, "Arap Medyasının Türkmenlere ve Kürtlere Bakışı", **Stratejik Analiz**, C.3, S.46(Şubat 2004), s.55-58.

bağlanmasının gerekliliği savunulmaktadır. Şiîlere göre Irak'ta yeni devlet ve yönetim şeklini, halkın genel iradesini temsil eden taraf belirlemelidir.

Şiîlerin amacı, Irak'ın nüfus çoğunluğuna sahip olmaları nedeniyle seçimle ağırlıklarını Irak'ın yeniden yapılandırılmasın da hissettirmektir. Bu olgu Şiî-Kürt ilişkilerini olumsuz yönde etkilemektedir. Artık Şiîler'in sadece Güney Irak'ta değil, Irak'ın tamamı üzerinde bir Şiî iktidarı kurmaya çalıştıkları görülmektedir. Dolayısıyla şu anda Şiîler, Irak'ta üniter yapının devam etmesinden yana olduklarını, açık bir şekilde olmasa da seçim şartını öncelikli olarak ortaya koymak suretiyle dolaylı bir şekilde tutumlarını ortaya koymaktadırlar.

Şiî gruplara göre, federalizm Irak'ın yeniden yapılandırılması konusunda kaçınılmaz ise, o zaman bu federal sistemin merkez ağırlıklı bir coğrafi sistem olması gerektiğini savunmaktadır.[47]

İran, hiçbir zaman Türkiye'nin Irak'ta söz sahibi olmasını istememektedir. Soydaşlık bağı itibarıyla Türkiye ve Türkmenler arasında güçlü bir bağın var olduğunu bilmektedir. Türk dünyasında Türkiye'ye en bağlı Türk grubun Irak Türkleri olduğu da söylenebilir. Bugün halen birçok Türkmen'in evinde Atatürk resimlerinin duvarlara asıldığını görmek mümkündür. Üstelik Kerkük'te Fenerbahçe, Galatasaray ve Beşiktaş gibi adlar altında amatör futbol takımlarının da bulunması buna bir örnektir. Bu gerçekten hareketle, İran her zaman Türkmen faktörünü bir Türkiye faktörü olarak algılamaktadır. Dolayısıyla İran, kurduğu ve desteklediği Türkmen Şiî partilerine sınırlı bir destek vermektedir. Bölgede edinilen bilgilere göre, İran'ın Şiî Türkmen partilere daha fazla destek vermesi halinde, bu partilerin daha da aktif bir hale geleceklerine ilişkin büyük imkanları mevcuttur. Ancak İran, bu partilerin Türkiye'ye kayma konusundaki endişesi nedeniyle, bu partilere daha ciddi destek vermekten kaçınmaktadır. Son dönemde de, İran'ın Türkmen ilgisi artmıştır. Şiî Türkmen bölgelerinde etkili olmaya çalışan Türkiye'ye karşılık, İran'da Sünnî Türkmen bölgelerinde etkili olmaya çalışmaktadır. İran istihbarat teşkilatının, Sünnî Türkmen bölgelerinde Sünnî Türkmenler ile ilişki kurmak uğraşında olduğu da bir gerçektir.

İran'ın Türkmenlere verdiği mesaj şudur: "*Türkiye Türkmenlere yeterli derecede sahip çıkmamıştır. Sahip çıksaydı, bugün Türkmenler Irak'ın yeniden yapılandırılması sürecinde daha etkili olabilirlerdi*". Görülen o ki, Irak'ın orta ve güneyinde oldukça etkili olan İran, Kuzey Irak'ta da etkisini artıracak bir arayış içindedir. Bu arayışına en uygun platformu da Türkmenlerin oluşturduğu bir gerçektir. Yani İran, Kuzey Irak'ta, bir Türkmen kartı oluşturmayı planlamaktadır[48].

[47] Mazin Hasan, Soran Şükür, a.g.m., s.32-33.
[48] Mazin Hasan, Soran Şükür, a.g.m., s.25-26.

C-ABD'NİN TÜRKMENLERE YÖNELİK POLİTİKASI

ABD'nin Türkmenlere yönelik politikası İngiltere'nin bölgede uyguladığı politikanın devamı niteliğinde olduğundan bu bölümde İngiltere'nin Türkmen politikası işlendikten sonra ABD'nin politikasına geçmenin yararlı olacağı değerlendirilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte İngilizler, 1914 yılında Fav ve Basra'yı, 1917 yılında Bağdat ve Kerkük'ü, savaş sırasında yitirilmeyen Musul'u da Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesine dayanarak, işgal etmişlerdi. İngilizler'in Irak'ı işgal ettikleri tarihe kadar Irak'ta, Araplık, Kürtlük ve Türklük şeklinde bir ayrım olmadığı gibi, Şîilik ve Sünnîlik meseleleri de Irak toplumunu, modüler yapıda ayrımcılığa götüren bir etmen olarak hiçbir zaman görülmemişti. Bölgedeki halklar, kardeşi kardeşe düşüren bu acımasız sisteme yabancıydılar. Ancak İngilizler, bütün sömürge ve dominyonlarında uyguladıkları, işgal ettikleri bölgelerde kalıcılığın genel konseptini oluşturan yöntemlerini bu coğrafyaya da getirmişlerdi. Bu genel konsept, bölgedeki toplumun unsurları arasında azınlıkta olan ancak kendisine müzâhir unsuru genele egemen kılmak, çoğunluktaki unsurlar arasına da nifak tohumları atılarak birbirine kırdırmak biçiminde özetlenebilir. İşte İngilizler Irak'ta da bu kolonyalist politikalarının bir gereği olarak benzer argümanları aşağıdaki şekilde kullandılar:

1-Irak'ın kuzeyinde yaşayan ve çoğunlukta olan Türkleri, Türkiye ile birleşmenin çimentosunu teşkil edecekleri için tedrici bir biçimde eritmek,

2-Kürtler'i örgütleyip, Araplar'a karşı kullanmak,

3-Arap unsuru arasında da mezhepleri ön plâna çıkaran bir tutum sergileyip, Şîililer'i ve Sünniler'i birini birbirine karşı kullanmak ve kırdırmak.

Kısaca, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Ortadoğu'da suların durulmamasının nedenleri işte bunlardı. İngilizler bölgeden çekildikten sonra bile, kurmuş oldukları güdümlü yönetimleri bu esas üzerine biçimlendirdiler. Ortadoğu'da

kurulan birey odaklı güdümlü uydu devletçikler, kuruldukları evreden itibaren diğer uydu devletçiklere karşı kullanıldılar. Bölge halkları, kendi ülke coğrafyalarında kültürel fay hatlarında kırılganlığa sebep olacak tarzda ayrımcılığın körüklendiği, bir başka deyimle bölücülüğün alabildiğince dışarıdan desteklendiği bir sistemle karşı karşıya kaldılar.

Osmanlı İmparatorluğu'nun hiçbir zaman gündeme getirmediği, İngilizler tarafından örgütlenen mezhep ve milliyetçilik esası üzerine bina edilen bu ayrımcılığın karşılıklı olarak desteklenmesi, halklar arasında düşmanlıkları körüklediği gibi, toplumsal ve bölgesel kalkınmayı da sekteye uğrattı. Diğer bir önemli konu da, cemaatlerin yönetime katılmayan uhrevî, mânevî liderlerin kontrolüne verilmiş olmasıdır. Bir başka ifâdeyle yönetim yapılanmasının, Baas gibi sâdece liderin sultasında olan bir örgütlenmeye terk edilmesi, demokrasinin olmazsa olmazı şartı muhalefete kesinlikle izin verilmemesi, bir anlamda siyasî lider yetiştirilmesine de izin vermeyen bir yapıyı dikte ettirdi. Irak'ın, siyasî liderleri toplumsal ve siyasal sistem içerisine almayan bu zorunlu yapılanması, dinî cemaat liderlerinin ön plâna çıkmasını sağladı. Irak bugün de, kendi dinamikleri dahilinde yetiştirilmesine izin verilmeyen, halkın sorunlarını özümsemiş ve bu sorunlarla bütünleşmiş siyasal liderlerden yoksun olmanın sıkıntısını yaşamaktadır. Irak halkı özellikle Amerikan işgali sonrasında, ABD'nin ulusal hedefleriyle bütünleşmiş ve kendi bireysel çıkarlarını yetişmiş olduğu çevredeki hegomanik devletin ulusal çıkarlarıyla birleştirmekte beis görmeyen, kendi halkının sorunlarına bîgâne siyaset adamlarından çâre umar hâle gelmiştir[49].

Irak Savaşı'nın üzerinden yaklaşık 15 ay geçmiştir. Bir yandan ABD'li yöneticilerin öngördüğü yönetimin Iraklılar'a devri ile ilgili takvim işletilmekte, diğer taraftan da ülkedeki kaos her geçen gün artarak büyümektedir. Bu kaos ortamı içerisinde ABD ve müttefiklerinin içine düştüğü durum gerçekten zor ve gittikçe de içinden çıkılmaz bir hâl almaktadır. Bundan sonra Irak sivil yönetime teslim edilsin veya edilmesin, ABD ve müttefik güçler kalsın veya gitsin huzura ve barışa muhtaç bir

[49] Esat Arslan, "NATO Zirvesine Doğru Irak'ın Yeniden Yapılandırılması", **2023 Dergisi,** S.38 (15 Haziran 2004), s.27-28.

hâle gelmiş bulunmaktadır. Ve gelinen son durumda Irak Savaşı'nın sebepleri ve neticeleri dünya kamuoyunda tartışılır hâle gelmiştir[50].

ABD temel politikasını, dünya enerji kaynaklarının kontrol edilmesi üzerine kurduğu strateji ile yürütmektedir. Bu stratejisini de açık açık bütün dünyaya bildirmekte ve gereğini de yapmaktadır. "*Petrol ve diğer enerji kaynaklarının, ABD ve onun müttefiki olan gelişmiş ülkelerin ekonomilerine zarar vermeyecek şekilde çıkarılması, işletilmesi ve uygun fiyatlarla kesintisiz bir şekilde çıkarılmasının ve işletilmesinin devamı*" diyebileceğimiz bu temel politika gereği, ABD, Ortadoğu, Kafkasya ve Orta Asya gibi petrol ve doğalgaz bakımından çok zengin ülkeleri ve bu ülkelerin yer aldığı coğrafyayı daimi bir şekilde kontrol etmek istemekte ve bu bölgedeki güç dengelerinin hep kendi ulusal çıkarlarına uygun biçimde şekillenmesine çalışmaktadır.

Bu bölge Türkiye'nin bulunduğu bölgedir. Türkiye, Ortadoğu, Kafkasya ve Orta Asya coğrafi bölgesinin bir parçasıdır. ABD'nin yeniden biçimlendirmeye çalıştığı bu coğrafyada, bu şartlar içinde, 1990 öncesi politikaları sürdürmek ve bu politikaların devamını sağlamaya yönelik çabalar içersinde olmak realpolitik şartlara uygun değildir, bu yüzden de mümkün değildir. ABD'nin, Türkiye'nin bulunduğu coğrafi bölgeye yönelik politikalarını ana hatlarıyla şu şekilde özetleyebiliriz:

1- Petrol ve enerji kaynaklarını kontrol etmek,

2- İsrail'in varlığını garanti altına almak,

3- İsrail'e tehdit oluşturma potansiyeli taşıyan ülkeleri zayıflatmak,

4- Bu çerçevede Irak, Suriye ve İran'ı kontrol etmek,

5- Emperyalizme karşı tavır alan radikal İslam tehlikesini azaltmak,

6- Bölge ülkelerindeki Kimyasal ve Biyolojik Kitle İmha Silahlarını ortadan kaldırmak[51].

ABD sebeplerini izah etmede güçlük çektiği için, bu savaş ne kamuoyu vicdanında aklanabilmekte ne de BM nezdinde meşruiyet kazanabilmektedir. ABD, bütün yerküreyi kendi menfaat alanı ilân ederek çeşitli çıkar bölgelerine ayırmış

---

[50] Veysi Akın, "ABD'nin Irak Politikası ve Türkmenlerin Durumu", **2023 Dergisi**, S.38 (15 Haziran 2004), s.37-40.

bulunmaktadır. Bu bölgeler, özellikle yer altı ve üstü dünya enerji kaynaklarının mevcut olduğu ve bundan dolayı gelecekte stratejik önemi haiz olacak Orta Asya, Kafkasya ve Ortadoğu coğrafyaları olarak seçilmiştir. Her üç coğrafya dikkate alındığında petrol, doğalgaz, maden yatakları ve su kaynakları bulunduğu görülmektedir. O hâlde Irak Savaşı'nın Ortadoğu petrollerini kontrol etmek ve BOP bağlamında gelecekte İsrail'in güvenliğini temin etmek şeklinde adlandırabileceğimiz temel iki nedeni vardır denilebilir.

Savaşın sebepleri ve hedeflerini bir şekilde irdeledikten sonra Irak'ta Türkmen varlığını ve ABD'nin Türkmen politikasını vurgulamakta fayda vardır. Çünkü BOP projesi coğrafî sınırları ve proje kapsamında kendisine biçilen vazife doğrultusunda Türkiye'yi ne kadar ilgilendiriyor. ABD'nin Türkmen politikası da ülkemizi ve bütün Türklük alemini yakından ilgilendirmektedir. Ne yazık ki bu konuda günümüze kadar yaşanan gelişmeler Türkmenlerin geleceği ile ilgili ümitli olmamıza manidir. Çünkü gerek Körfez Savaşı ve gerekse Irak Savaşı sonrasında Irak'ın geleceğini yakından ilgilendiren açılımlar da bugüne kadar Türkmenler hiç dikkate alınmamıştır.

Hatırlanacaktır ki Körfez Savaşı sonrası BM Güvenlik Konseyi kararı ile Irak topraklarında kuzeyde ve güneyde olmak üzere güvenlik bölgeleleri oluşturulmuştu. Bu güvenlik bölgeleri oluşturulurken teoride kuzeyde Kürt ve Türkmenler, güneyde de Şiîler Saddam rejiminin baskılarından korunuyordu.

Pratikte bu böyle olmadı. 32. paralelin güneyinde kalan Kürtler güvenlikli bölgeye dahil edildiği hâlde, kuzeyde kalan Türkmenler dahil edilmemişti. Irak Savaşı'na kadar geçen dönem içerisinde Türkmenler bir yandan Saddam rejiminin baskılarına mâruz kalırken, diğer taraftan da Kürtler arasında zor günler yaşamaya mahkûm bırakılmışlardı. Bu anlamda Irak Savaşı Türkmenler'in kaderi açısından bir dönüm noktası olabilirdi. Ancak gerek savaş öncesinde ve sonrasında Türkiye'nin Türkmenler'e dair kalıcı ve etkin bir politikasının bulunmayışı, ABD'nin bölgedeki açılımlarında Türkmenler'e yer verilmemesinde etkili oldu.

---

[51] Cemalettin Taşkıran, "Türkiye ve ABD'nin Irak ve Ortadoğu Politikaları", **http://bizturkmeniz.com.**

ABD ve İngiliz yöneticileri, Iraklı muhalif grupları savaş sonrasına hazırlamak maksadıyla savaş evvelinde Amerika ve İngiltere'nin çeşitli merkezlerinde gerçekleştirdikleri toplantılara Türkmenleri davet etmediler. Irak'ın geleceğine dair se Şiiler ve Kürtler dikkate alındığı hâlde Türkmenler'in ismi dahi geçmedi. Bu durum savaş sonrasında da aynı şekilde devam etti. Türkiye'nin Irak Savaşı'na katılmayışının veya kendisine yardım etmeyişinin bedelini âdeta ülkedeki Türkmenler'e ödeten ABD, Türkmenler'in yaşadığı bölgelerin siyasî, kültürel ve nüfus dengelerini değiştirebilecek gelişmelere ses çıkarmayarak seyirci kalmayı yeğledi.

Irak'ın düşmesinden sonra Kerkük ve Musul'u işgal eden Amerikan askerleri peşmergelerin bölgeye girmesine göz yumdular ve bu şehirlerin günlerce yağmalanmasına sessiz kaldılar. Ne yazık ki, Türkiye de o günlerde yaşanan bu olaylar karşısında "*kırmızı çizgiler*" olarak tanımladığı stratejik değerlerine saldırıda bulunulduğu hâlde herhangi bir girişimde bulunamadı. Kürt peşmergeler özellikle Kerkük ve Musul'un demografik yapısını değiştirmek maksadıyla nüfus ve tapu dairelerini tahrip ettiler ve buradaki defterleri yağmaladılar. Bunun sonrasında da bölgeye çok sayıda Kürt getirilerek Türkmen köylerindeki nüfus dengeleri bozulmaya çalışıldı.

Savaş sonrası ABD yönetimi Türkmenler'in çoğunlukta yaşadığı Kerkük ve Musul'da Saddam rejiminin atadığı valileri kendisine göre geliştirdiği bir seçim sistemi ile değiştirdi. Nüfus yapısı gözetilmeksizin kendileri tarafından atanan delegelerle gerçekleştirilen bir seçimle Kerkük valiliğine Abdurrahman Mustafa adında bir Kürt getirildi. Kürtler bu olaydan cesaret alarak bu tarihten itibaren şehrin her yerine Kürtler'i temsil eden bayraklar astılar ve şehir yönetiminde hâkim olmaya çalıştılar.

Türkmenler'in dışlandığı en önemli gelişme Geçici Yönetim Konseyi (GYK)'nin oluşturulmasında yaşanmıştır. Çünkü bu hâdise bundan sonraki yönetimle ilgili açılımlarda Türkmenler'e yer verilmeyeceği anlamına da gelmekteydi. Amerikalı yetkililer tarafından seçilen ve 14 Temmuz 2003'te göreve başlayan GYK, 13 Şii, 5 Sünni-Arap, 5 Kürt, 1 Türkmen ve 1 Asuri-Hıristiyan olmak üzere toplam 25 üyeden oluşmaktadır. Görüldüğü gibi Irak nüfusu içerisinde önemli bir yer tutan Türkmenler sâdece bir üye ile temsil edilmişlerdir. Ayrıca Kürtler, GKY'de KYB ve KDP grupları

tarafından temsil edilirken, Türkmenler adına seçilen Bayan Songül Çabuk'un Irak Türkmenleri'nin en güçlü toplum hareketi ve Türkiye'nin desteğini alan ITC'nin dışından olması da düşündürücüdür. Nitekim bu durum daha sonra seçilecek olan yeni yönetim döneminde de tekrarlanacaktır.

Kalıcı anayasanın temel prensiplerinde etkili olması muhtemel Geçici Irak Anayasası hazırlanmasını müteakip uzun tartışmalardan sonra Mart 2004'te GYK'nin ve ABD makamlarının onayını alarak yürürlüğe girdi. Anayasanın hükümlerini Türkmenler açısından özellikle şu üç husus açısından değerlendirebiliriz.

1- Türkmenler'in varlığı: Geçici Anayasa'ya göre Türkmenler, kurulacak yeni devlette Araplar ve Kürt-ler'in yanında asli unsur olarak kabul edilmemişlerdir. Nüfus bakımından çok az olan Asuri ve diğer unsurlarla eşdeğer tutularak idarî ve kültürel azınlık sayılmışlardır.

2- Federasyon: Geçici Anayasa'ya göre Irak'ın etnik kökene dayanmayan bir federasyondan oluştuğu kabul edilmiştir. Irak, vilayet idarî yapısı göz önünde bulundurularak 3 + 15 = 18 formülü uygulanarak Kürt ve Arap federasyonlarına ayrılmıştır. Dohak, Erbil ve Süleymaniye vilayetleri Kürdistan coğrafyası olarak tanımlanarak Kürt yönetimine ve diğer 15 vilayet de Arap yönetimine bırakılmıştır. Her iki federasyonun üzerinde merkezî Irak yönetimi bulunmaktadır.

3- Kerkük'ün Statüsü: Anayasa taslağında Kerkük'ün statüsünün ileride belirleneceği vurgulanmaktadır. Kerkük, federasyon yapısında Kürdistan'a dahil edilmemiş görülmektedir. Elbette bu Türkiye'yi hoşnut edebilecek bir gelişmedir. Ancak ileride gerçekleştirilecek plebisit (halk oylaması) ile belirlenmesi muhtemel statüsü için Kerkük'ün Nüfus dengesini bozacak hazırlıklar yapıldığı anlaşılmaktadır.

ABD yönetimi Irak'ın yeniden yapılanması için öngördüğü takvimde 30 Hazİran 2004'te sivil yönetimi Iraklılar'a bırakacağını açıklamıştı. ABD yönetimi bu takvime sâdık kalarak geçtiğimiz günlerde GKY ile ABD'li yetkililer arasında küçük çaplı bir kriz olmasına rağmen geçici devlet başkanını seçti ve hükümeti oluşturdu. ABD devlet başkanlığı koltuğuna sadık adamlarından Adnan Paçacı'nın geçmesini istiyordu. Buna karşılık GKY ise Gazi Meşal Acil El Yaver'i desteklemişti. Konu

uzlaşmacı bir formül ile çözüldü. Adnan Paçacı'nın devlet başkanlığına getirildiğinin açıklanmasının ardından bu görevi kabul etmediği bildirilerek yerine GKY'nin desteklediği Gazi el-Yaver'in tayin edildi. El-Yaver'in yardımcılıklarına da İbrahim el-Caferi ile Rovş Şıveys getirildi. El-Yaver, Sünni Arap, yardımcısı Caferi, Şii Dâva Partisi üyesi ve diğer yardımcısı Şıveys de Kürdistan Demokratik Partisi üyesidir.

Bu üst yönetimin yanı sıra Irak'ı 2005'te gerçekleşecek seçimlere götürecek ve gerçek yönetimin oluşmasını sağlayacak bir de hükümet kuruldu. Başbakan olarak İyad Allavi'nin atandığı hükümette 33 bakan görev yapacak. Bakanlar kurulunda etkin görevlere Şîi Araplar ve Kürtler'in getirildiği görülmektedir. Başbakan Allavi, Finans Bakanı Adil Abdülmehdi (Şîi), Başbakan Yardımcısı Behram Salih ve Dışişleri bakanı Hoşyar Zebari (Kürt), bunun yanı sıra diğer bakanlıklarda sayısal dağılım Araplar ve Kürtler lehine düzenlenmiş bulunuyor. Buna karşılık yeni kabinede ITC'nin görüşü alınmadan atadan tek bir Türkmen bulunuyor.

Görüldüğü gibi ABD'nin Irak politikasında Türkmenlerin adı yok. ITC, ABD'nin Kürt kartı karşısında zaman zaman ılımlı tepkiler verse de Türkiye'nin gerekli tavrı koymayışı ve kendilerine yeterli desteği ver meyişi nedeniyle bu konuda çok etkin politikalar üretemiyor. Bu sebeple de Türkmenlerin sesi arzu edilen derecede çıkmıyor. Çıkan sesler de ITC liderlerinden Mustafa Kemal Yayçılı da olduğu gibi susturuluyor. Çünkü Yayçılı'nm ölümünün arkasındaki sis perdesi hâli hazırda aralanabilmiş değil. Olay bir trafik kazası olarak bütün dünyaya ilân edilmekle beraber, olayın şekli ve zamanı ile Irak'taki diğer etnik ve dini liderlere karşı gerçekleştirilen suikastlar dikkate alınacak olursa soru işaretlerinin varlığını koruduğu bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır.

Irak Türkmenleri başta Türkiye olmak üzere ABD tarafından Kürtlere verilen bu özerkliğin devam etmesi halinde silahla mücadele etmeye kararlı gözükmektedir. Türkmen gençler ve milliyetçiler silahlı oluşumları devreye sokmaya hazırlanmaktadır. Pek çok mahalle daha şimdiden kurtarılmış durumdadır. Bu nedenle

sık sık ABD askerleri tarafından basılan ve silahlarına el konulan gençler kutuplaşmanın somut örneklerindendir[52].

ABD'nin Türkmen politikası son dönemlerde müttefiklerini de vicdanen yaralamış olmalıdır ki, geçenlerde İngiltere Başbakanı Tony Blair bir konuşmasında bugüne kadar Türkmenlere haksızlık edildiğini kabul etmiş görünmektedir. Bununla beraber ABD nezdinde herhangi bir girişimde bulunduklarını görmek mümkün değil. ABD'nin en yakın müttefiki İngiltere'den böyle bir tavır beklemek de pek doğru olmaz. Temennimiz Türkiye hariciyesinin ve hükümetinin bu konuda aktif politikalar üretmesidir. Çünkü bu güne kadar Türkiye, Irak'taki Türkmen politikasını yanlış tezler üzerine oturtmuş, buna karş bu tezlerinin dahi arkasında duramamıştır. "*Kırmızı çizgiler*" olarak tanımladığı değerleri gerek ABD makamları ve gerekse peşmergeler tarafından çiğnenirken yapılanları birer birer sineye çekmekle yetinmistir. O dönemde yanlış da olsa bir Türkmen politikasının olduğunu söylemek mümkündü. Ancak şimdi ise *'Türkmen politikamız var mı*" sorusu karşı karşıyayız. Böyle politika varsa genel hatları ile nedir? Bunun açılımları nelerdir? Amerikalı makamlar ve Kürt liderlerin tavırları karşısında nasıl bir yol takip edecektir? ABD'nin 30 Haziran 2004'te başlayan "*Yeni Irak*" yapılanmasında anayasal çerçevede Türkmenlerin yeri ne olacaktı. Bütün bu sorular karşısında Türkiye nasıl bir yol haritası belirlemiştir? Bu konular kamu vicdanında tatmin bulmuş değildir. Temennimiz bir an önce Türkiye'nin bu soruların cevabını bulan ve istikrarlı bir şekilde arkasında duran ve lafta kalmayan "*reel politikalar*" üretmesidir[53].

D-TÜRKMENLERİN IRAK'IN SİYASİ GELECEĞİNDEKİ YERİ

Irak Türkleri, Türkmenler adıyla anılarak Irak'ta belirli bir yer tutmuş olan bir topluluktur.Bin yılı aşkın bir süredir Irak'ta yaşayan Türkmenler uzun bir geçmişe sahiptir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde yönetimde oldukça etkili olan Türkmenler,

[52] Vedat Yenerer, a.g.m., **http://bizturkmeniz.com.**

Irak halkının eğitimli ve aydın bölümünü oluşturmaktadır. Türkmenlerin dağlık ve ova bölgeleri arasındaki coğrafî konumları, yaşadıkları bölgelerin çoğunlukla Kürt bölgeleri ile iç içe olması, bir yandan petrostratejik bir konuma sahip olması, Türkmenlerin siyasî istikrarı sağlamak için dengeleyici bir unsur olarak politik denklemlerdeki doğal konumlarını almalarını sağlayabilir[54].

Türkmenler, Irak Devleti'nin demokratik ve hukuk devleti oluşu istikametinde önemli bir düzeyde uğraş vermiş ve vatandaşlık duygusunu ciddi bir şekilde iktisap ederek Irak topluluklarıyla kaynaşmıştır[55].

Türkmenler, Irak'ı devlet ve hükümet olarak birbirinden ayırmışlardır. Türkmenler ingiliz hegemonyasına karşı 1920 devrimine fiilî olarak katılmalarının yanı sıra Irak'taki hükümetin ve sistemin şekline itiraz etmelerine rağmen, isyana baş vurmamışlardır. Kral Faysal'ın Irak'ta göreve gelmesi için yapılan referandumu boykot eden Kerkük Türkleri, Kral'ın göreve gelme törenine de katılmamıştır[56].

Yakın tarihimize bakılırsa, Irak Türkmenleri'nin Irak'ta yaşayan öbür etnik ve dini topluluklarla bir ihtilafı veya kavgası olmamıştır. Cumhuriyet dönemine kadar, bazı dış etkili hadiseler dışında, Araplar, Kürtler, Asurîler, Ermeniler ve hatta Yezidiler gibi azınlık topluluklarıyla dahi hiç bir çatışması olmamıştır. Dikkat edilirse, Ortadoğu'da istikrar ve düzenin sarsıldığı 50'li yıllardan sonra da, Irak Türkmenleri bazı kanlı çatışmalarda hep savunmada olmuş, hiç bir zaman toprak, hukuk veya nüfuz için saldırgan taraf olmamışlardır.

Kanımızca bu sosyopolitik çizgi, Türkmenlerin hem coğrafî konumundan, hem de tarih boyunca hükme susamış bir topluluk değil, merhamet ve adalet dağıtan bir milletin devamı oluşlarından kaynaklanmaktadır.

Siyasî terbiye dediğimiz bu son yüzyılın etkisi, Irak Türkmenleri üzerinde bariz çizgisini belirlemiş ve dürüst kadroların beklenti ve davranışlarını etkin bir şekilde

---

[53] Veysi Akın, "ABD'nin Irak Politikası ve Türkmenlerin Durumu", **2023 Dergisi**, S.38 (15 Haziran 2004), s.37-40.
[54] Mazin Hasan, "Irak'ın Gizlenen Gerçeği: Türkmenler", **Irak Krizi (2002-2003)**, ASAM yay., Ankara, 2003, s.45-46.
[55] Erşat Hürmüzlü, **Türkmenler ve Irak**, Kerkük Vakfı yay., İstanbul, 2003, s.101.
[56] Mazin Hasan, **a.g.e.**, s.45-46.

damgalamıştır. Son 50 yıl içinde Irak Türkmenleri'nin barındıkları bölgelerde filizlenen milliyetçilik akımı, zaman zaman törpülenmiş, aşırılıkları ve siyasî tutarsızlıkları bertaraf ederek kabul görmüş bir çizgi hâline gelmiştir.

Zaman zaman Türkmenlerin kurdukları veya kurmaya çalıştıkları politik ve sosyal örgütler, öğrenci kuruluşları, ruhsatlı dernek ve ocaklar bu çizginin yaşatılması ve milliyetçi kadronun genişlemesi ile fikirlerinin bir sonraki nesillere aktarılmasında büyük rol oynamışlardır. Herkesin gördüğü gibi bu çizgi dürüst, idealist, inançlı ve sadık insanlarımızın bir araya gelmesini her zaman sağlamıştır. Ve yine görülüyor ki bu çizginin dürüst ve temiz güzergâhından şu veya bu sebepten dolayı ayrılmış olanlar, geniş halk kitleleri tarafından kabul görmemişlerdir. Irak vatandaşı olarak, kendi topraklarında özgür, haysiyet ve şerefleri korunmuş, millî, kültürel ve politik haklan güvenceye alınmış bir topluluk olarak yaşamak isteyen Türkmenler, vatan edindikleri topraklara nasıl bakmışlar, haklarını hangi ölçü ve çizgilerde istemişler ve bu toprakların geleceği için neler düşünmüşlerdir. Bu çalışma bütün bunları 6 ana başlık altında özetlemektedir[57].

Genel olarak bakıldığında Irak Devleti'nin kuruluşuyla birlikte Türkmenler kendilerini yeni bir durumla karşı karşıya bulmuşlardır. Söz konusu durum bir önceki döneme nazaran sosyal, ekonomik ve politik olarak farklı olmasının yanı sıra Türkmenlerin yeni yönetimi tamamen reddetmesi, kendi kısıtlı imkânlarıyla mümkün olmamıştır. Ayrıca yeni durumla bağdaşmaları psikolojik ve tarihsel açılardan kolay olmamıştır. Çünkü yönetimdeki tarihi rolleri çağlar boyunca hakim durumdayken bu kez yönetilen durumuna dönüşmüştür. Bunun yanı sıra yeni Irak toplumundaki rolleri üçüncü ve dördüncü sınıf vatandaş seviyesine düşmüştür. Emri vakiyi reddeden bu psikolojik dürtü bir nevi düşünce felcine yol açarak, Türkmenleri içe kapanmaya yöneltmiştir. Bu durum ise, Irak'ta Türkmenlerin milli varlığını yok etmeye çalışan Irak hükümetlerinin işini daha da kolaylaştırarak, Irak'ta üçüncü millet olan Türkmenlerin yerleşim birliğinde de demografik bir soruna yol açmıştır.

Yeni Irak'ın oluşumundan sonra Türkmenler Irak'taki diğer toplumlarla etnik ve dini çatışmalara girmemişlerdir. Türkmenler, Irak'ta cumhuriyet sisteminin inşa

edilmesine dek Arap, Kürt, Asuri ve hatta Yezidiler ile mezhepsel ve milliyetçi çatışmalara da girmemişlerdir[58].

Irak Türkmenleri, siyasî mücadelelerinde barışçı yolu seçmişlerdir. Silahlı mücadeleye itibar etmeyen, mantık ve kültürel düzey baskısıyla mücadeleyi seçmiş olan bu topluluk, bir kaç hissi istisna dışında kaba kuvvete dayalı kavgacı ve saldırgan politikadan yana tercih koymamışlardır. Bu sebepten dolayıdır ki, geleneksel Ortadoğu direniş örgütleri benzeri teşekküller fazla bir dağılım kaydetmemiş, ancak Bağdat, Musul ve Erbil'de yasal bir kuruluş olarak sosyo-politik uğraş veren Türkmen Kardeşlik Ocağı insanlarını hemen bünyesine almış, bazen yeraltı teşkilatlarının bile maruz kalamayacağı tehlikeleri ve riski göze alarak, bu ocaklarda çalışmaya talip olanlar her zaman bulunmuş ve rekabet etmişlerdir.

Aslında dünyada cereyan eden siyasî mücadeleler incelenirse, kaba kuvvete baş vurmayan ciddi siyasî kuruluşların her zaman daha çok başarıya ulaştıklarını görmek mümkündür. Burada bir karşılaştırma yapmak gerekirse, örnek olarak Filistin direnişi, İrlanda gizli ordusu, Bader-Mayinhof Örgütü, Kızıl Tugaylar, Kızıl Khamer Hareketi, Zafar Ayaklanması, Bask Mücadelesi, Irak Kürtlerinin Ayaklanması, hatta bu bağlamda Barzani-Talabani mücadelesi canlı örnekler olarak gösterilebilir. Bütün bu hareketler, askeri güce dayalı çözümler aradıklarında, ancak kan ve hüsran elde etmişler, bunların karşısında Afrika millî konseyi hareketi, Hindistan bağımsızlık mücadelesi, Hümeyni akımı, Doğu bloğunun çöküşü ve son Oslo anlaşmaları, siyasî gücün ve idealizmin ne kadar sarsılmaz bir kuvvet olduğunu ve geç de olsa sonuca ulaştırdığını açık bir şekilde gözler önüne sermektedir.

Bu çizgiden hareket ederek diyebiliriz ki, Irak Türkmenlerinin en önemli vazifeleri insan yetiştirmek, idealizmi güçlendirmek ve siyasî söylemlerinin dürüst ve milli bir çizgide devamını garanti altına almaktır. Türkmenler, barışçı yollardan siyasî ve sosyal hareketler hâlinde haklarını savunacak ve ideolojik çizginin belirlediği hedeflere yılmadan koşacaktır. Nihai hedefler gerçekleşinceye kadar bayrağı teslim alacak dürüst, idealist ve inançlı milliyetçilerin yetiştirilmesi bir zaruret olduğu gibi,

---

[57] Erşat Hürmüzlü, **a.g.e.**, s.101-102.
[58] Mazin Hasan, **a.g.e.**, s.47.

ondan sonra da milletin bu kazançlarını koruyacak aynı kitle ve ekiplerin yetiştirilmeye devam etmesi de kaçınılmaz bir zarurettir.

Siyasî hareketin kaynağı ve bel kemiği, kendi içinden olmalıdır. Örgütlenme, siyasî arenaya çıkış, yetiştirme ve bilinçlendirme bizim hareketin içinden başlayarak başkalarının hayati yardımına muhtaç kılınmamalıdır.

Dünya koşullarının değiştiğini ve siyasî güçler için dış destekler aramanın doğal ve zaruri olduğunu savunan hareketler istisnasız olarak dış mihrakların etki alanına girmişlerdir. Bu gibi destekleri aramanın, ve sonradan bunlara bağımlı olmanın ne denli tehlikeli sonuçlar doğuracağını, o destekler çekilince bu hareketler bir anda uykudan uyanır gibi açık bir şekilde görmüşlerdir.

Onun için siyasî ve kültürel hareketlerin özü iç kaynaklı olup, inanan ve bu davaya gönül vermiş olan insanların maddi ve manevi katkılarıyla filizlenmiş, dış yardım ancak karşılıksız ve ayni ideolojiyi paylaşan grupların sempatisinden kaynaklandığı oranda kabul görmelidir. Güvenirliliği ne derecede olursa olsun, her hangi dış mihraka bağlanmak, milliyetçi ve idealist insanları bürokratik memurlar hâline dönüştürerek, üzerlerinde bir onay merciinin oluşunu hissettirdiği için kabul edilmemeli, ret edilmelidir.

Irak Türkmenlerinin Türkiye Devleti veya Türkiye'de siyasî hareketlerle olan ilişkileri de zaman zaman Türkmenlerin içinde ve karşıt gruplarda söz konusu edilmektedir. Irak Türkmenlerinin bir hususu çok iyi algılaması ve savunması elzemdir. O da Türkiye ile veya Türkiye'deki siyasî güçlerle olan ilişkileri, utanılacak veya saklanması gerekecek bir olgu değildir. Bu hususun savunması bugüne kadar gerektiği kadar yapılmamıştır.

Etnik hususiyetlere bölünmüş bir dünyada yaşadığımız için,Türkmenlerin Türk topluluklarına ve özel olarak engin bir kültür ve ideoloji hazinesi olan Türkiye'ye bakışı, gayet doğal olarak sevgi, bağlılık, etkilenme ve etkileme bağlamında olacaktır. Arap halkları birbirlerini ne kadar arar, kültür hazinelerinden faydalanır, hissi bağlarını bir kardeşlik çizgisine getirmek isterse, Sırplar, Ruslar, Kürtler, Acemler, ve Fransızlar

bunu ne kadar yapıyorsa, Irak Türkmenleri de ayni şekilde düşünmesi, en tabii hakkı ve sevinç kaynağıdır.

Türkmenler, Irak'ta yaşayan bir topluluk olarak, demokratik ve gerçek bir hukuk devleti kurulduğunda, onun bölünmez bir parçası olarak, Irak yasalarına, siyasî çizgisi ve istikametine bağlı olup sahip çıksalar da, bu demokratik ve hukuk devleti olan vatanda da, etnik hususiyetlerinden kaynaklanan bu kültürel alışverişten hiç, ama hiç rahatsız olmamalı, hatta kültürünü zenginleştirecek ve katkıda bulunacak bir etken olarak buna sahip çıkıp destek olmalıdır.

Zaman zaman Irak Türkmenleri'ne türlü isnat ve suçlamaları yöneltenler, bu konuda uluslararası antlaşmalar ve ahitlere bir göz atsalar bu meselenin uluslararası camia tarafından dikkate alındığını göreceklerdir.

Irak Türkmenleri, üniter bir Irak Devleti'nin, ırk, din, dil ve mezhep ayrımı yapılmayan, çoğulcu demokratik, parlamenter, insan haklarına saygılı bir çizgi içinde yeniden yapılanmasından yanadır. Bu hukuk devleti içinde Irak Türkmenleri, ülkenin üçüncü büyük etnik halkı olarak yerlerini almalı, Irak'ın parlak geleceği ve dünya devletleri arasında saygın yerini alması için vatandaşlık görevlerini yapmalıdırlar.

Din, mezhep ve halklar olarak bir mozaikten oluşan Irak Devleti'nin en büyük güvencesi yerli yönetimlerin güçlendirilmesi, yerli hususiyetlere saygı gösterilmesi ve kantonlar esasına göre devlet hizmetlerinin eşit olarak bireylere ulaştırılmasıdır.

Irak Türkmenleri bunu isteye dursun, yeniden yapılanma süreci başlarken Irak halkları etnik esaslar üzerine kurulu otonom veya federatif bir çözümden yana tavır takınır, Irak'ın geleceği için bu çözümün daha hayırlı olacağına kanaat getirirlerse, Irak Türkmenlerine ayni hakların otomatik olarak doğacağı ve Irak Türkmenlerinin hiç bir etnik guruba tabi olarak yaşamak istemeyecekleri bilinmeli ve dikkate alınmalıdır.

Bu görüşün şimdiden Irak'ta yaşayan bütün toplulukların temsilcilerine ve Irak'ın kaderinde söz sahibi olmak isteyen dış kaynaklara da anlatılması,bu hususta yayın, bildiri, görüşmeler, televizyon ve medya aracılığıyla açık oturumlar ve panellerin yapılması bir zaruret hâlini almıştır.

Davanın özü ve kaynağı, Irak toprakları içinde yaşayan millî topluluk tarafından oluşturulduğuna göre, görev ve örgütlenme zaruretinin de Irak toprakları içinde yaşayan halkımızın baş meselesi olduğu muhakkaktır.

Gelecekte hedeflenen demokratik, özgür, insan haklarına saygılı uygar bir ülke olarak görülmek istenen Irak'ta, Türkmenlerin örgütlenmesi medenî çizgiler içinde politik, kültürel ve sosyal yönlerden olacaktır. Irak Türkmenleri'nin doğal haklarını koruyan ve savunan siyasî ve kültürel teşekküller demokratik bir platformda çalışmaya başlayacaktır.

Ancak yaşadığınız şartlarda, zulüm ve istibdat altında yaşayan öbür Irak halkları gibi, Irak Türkmenleri de bu doğal haklardan mahrum yaşadılar. Muhalefetin Irak dışına kaydığı ve totaliter baskı rejiminin hüküm sürdüğü sıralarda medenî çizgilerde bahsi geçen teşekküllerin çalışmasının doğal olarak imkânsız, en azından çok zor olduğu meydanda idi.

Sınırlı biçimde yeraltı çalışmalarının yapıldığı bu ortamda bütün siyasî ve etnik kitleler aynı kaderi paylaşmakta idiler. Onun için ciddî bir Türkmen teşekkülünün hakiki anlamda millî davalarına sahip çıkıp bu çizgileri savunması imkân dışına çıkmıştı. Bunun alternatifi, iki ana öğede görüldü, davayı yaşatma ve çözülmeme.

Davayı yaşatmak, gizli faaliyetlerle de mümkün olduğu gibi imkân dahilinde olan sınırlı imkânlardan faydalanmak yoluyla olmakta idi. Buna göre imkânların müsait olduğu ölçüde halk konseyleri toplantılarında, Irak Türkmenleri temsilcilerinin bir kısmı her tehlikeyi göze alarak Türkmenlerin benlik sorununu dile getirmekte ve Irak Türkmenlerinin birinci sınıf vatandaş olarak yaşama haklarını savunmaktan geri kalmadılar.

Sınırlı bile olsa, bu çalışmalara vakıf olan halk kitleleri ve gençlik, bir inanç tazeleme hamlesine girerek davayı yaşatmak için küçük guruplar halinde iletişimi sağlayarak memleket sorunlarının tartışıldığı bazı ekip çalışmalarını yapmaktadırlar.

Dışarıda olan muhalefet ve direniş guruplarının en büyük sorumluluğu bu kitlelere moral pompalamak ve hissi bağları devam ettirmek olmuştu. Yurt içindeki

kitlelerin en önemli görevlerinden biri de dayanışmayı sağlamak , korumak ve çözülmeye engel olmaktır. Bunu en iyi şekilde yaptıklarını da söyleyebiliriz.

Irak Türkmenleri'nin tarihi, bu konunun her zaman başarıyla işlendiğini ve çözülmeye hiç bir zaman fırsat verilmediğini göstermiştir. Toprağa ve davaya sahip olan halkımız çözülmeye engel olmak için hiç bir zaman isyan hareketlerine katılmamıştır. 1991 ayaklanması sırasında görüldüğü gibi Türkiye ve İran'a göç eden Kürtlerin oranı toplam nüfuslarına göre %25 veya %30'a yakın olmuşken Türkmenlerin, Kerkük, Altınköprü ve Erbil başta olmak üzere en kanlı saldırıların yaşandığı yerlerden dahi göç eden nüfus oranı yüzde biri aşmamıştır.

Bu kenetlenme ve çözülmeme şuuruna sahip kalındığı müddetçe Türkmelerin Irak'tan atılması imkânsızdır. Yurt topraklarında alınan en önemli karar, Irak'ı kurtarma operasyonunun ufukta olduğu günlerde ortaya çıkmış ve hiç kimsenin şartlar ne olursa olsun yaşadığı topraklardan ayrılmaması yönünde olmuş ve firesiz uygulanmıştır.

Irak Türkmenleri'nin hakiki siyasî örgütlenmesi 1950 yıllarında, sonradan Kerkük Katliamı'nda şehit edilen Ata Hayrullah tarafından filizlenmiş ve 1960 yılında Türkmen Kardeşlik Ocağı'nın kurulmasıyla ilk defa olarak kültürel bir kisve altında siyasallaşmıştır.

Öğrenci birlikleri, esnaf örgütleri, öğretmen teşkilatları ve gençlik hareketleri bir yonca yaprağı gibi aynı söyleme bağlanmış ve yürütülmüştür. O günden sonra bu çizgiyi temsil eden dernekler, folklor ekipleri, öğrenci örgütleri ve sonradan siyasî partiler ve Türkmen cephesi bu çizginin genel hattını yürütmüşlerdir. Bugün siyasî sahada bir çok tartışma ve ihtilaf görülse de Türkmenler arasında nihaî hedeflerden veya çizgiden sapma görülmemiştir. Kürtler dört ana gruba ayrılarak, zaman zaman aralarında silahlı çatışmalara dahi girmişlerse de, Türkmenler arasında en ufak bir fikrî olmayan kavga yaşanmamıştır.

Ancak millî çizgide olan insanlar her zaman dış bağımlılığa karşı gelmişler ve camia olarak rüştlerini ispat ederek, ancak aynı ideolojiyi paylaşan ve kayıtsız şartsız olan yardımların kabul edileceğini benimsemişlerdir. Bu konuda da Türkmenler Irak

Kürtlerinden değişik bir çizgide olmuş ve Kürtler gibi İranlılar, Suriyeliler, İngilizler, Amerikalılar ve İsrailliler tarafından kullanılmamışlar, hatta millî bahanelerle böyle bir talep de hemen hemen hiç bir zaman gündeme gelmemiştir.

Irak Türkmenleri'nin yurt içinde olan camia ve örgütler, yurt topraklarında azamî bir dayanışmanın hüküm sürdüğü, kültürel takviye faaliyetlerinin devam ettiği ve dayanışmanın sağlandığını göstermektedir.

Yurt dışında bulunan ve millî çizgiyi benimseyen Türkmenler ciddî, ağırbaşlı, temsil ehliyetine sahip ve birlikteliği sağlayabilecek örgütlerle dayanışma içinde olup, görevlerinin bittiği fikrine kapılmamalıdır.Asıl siyasî mücadele bugünden sonra başlamakta ve önem kazanmaktadır. Şimdiye kadar elde edilen kazanımlar olumlu bir şekilde millî harekete yansıtılmalı ve dünya kamuoyuna daha çok hitap etme imkânları sağlanmalıdır.

Çalışmaların özüne bakılırsa, Irak Türkmenlerinin bahsi geçen siyasî çizgilerine paralel olarak sosyo-politik çalışmaların hız kazanması ve bütün faaliyetlerin temel taşını oluşturması gerekmektedir.

Dürüst ve idealist kadroların bulunmadığı veya millî çizgimizin gölgesine sığınmış bazı ekiplerin bu karışık ortamda şahsî çıkar peşine düşerek bir mevki edinme çabasına girmeleri sürpriz olmamaktadır. Bütün milletlerin tarihinde bu gibi oportünist eylemler görülmüş, ancak idealist ve millî hareketler tarafından zamanı gelince dışlanmıştır. Önemli olan bu konuların polemik hâline dönüşmemesi ve hakiki çizginin yaşatılmasıdır.

Bu uğraşın devam etmesi, Irak toprakları dışında ciddî sosyo-politik dernek ve ocakların kurulması ve öncü rolünü oynaması ile mümkün kılınabilir. Kültürel ve tarihi araştırma enstitülerinin kurulması, sanat, folklor, edebiyat ve kültür hazinelerimizin korunması ve yaşatılması için, çeşitli ocak ve derneklerin kurulması, yaşatılması ve geliştirilmesi şarttır.

Ancak bütün bu çalışmaları bir çizgide toplamak her şeyden önemli ve hayatîdir. Fikir ihtilaflarının dert edilmemesi ve demokratik medenî çizgilerde uğraş veren bütün idealistlerin bir araya toplanması bir konsensüs gerektirmektedir. Tepeden

inme veya figüranlarla takviye edilmiş yapay örgütlenmelerin başarısız olduğu ne kadar doğru ise, dağınıklığın ve ekip çalışmasından uzak durmanın o kadar tehlikeli ve yanlış olduğu da aşikârdır.

Siyasî partiler dışında, insan hakları komiteleri, yayın organları, araştırma vakıfları kurulabilir. Aranan tek şart, aynı havayı teneffüs etmek ve aynı siyasî söylemde birleşmek olacaktır.

Bu konuda en önemli olan husus söylem birliğidir. Bu birlik ve birliktelik bir performanstır. Bunu söyleyip de uygulamayanlara her zaman rastlanır. Bu fikri sadece savunmak yetmez; bunu yaşamak da lazım. Irak Türkmenleri politikalarını iyice belirleyip buna ters düşmeyecek davranışlarda bulunmalıdırlar. Söylem birliği budur ve Irak'ta siyasî yapılanma olsa da veya gecikse de, bu hizmeti yerine getirmeye devam edilmelidir[59].

Irak'ın geleceğini çizmeye yönelik adımlar hızlanırken, kalıcı ve sağlıklı bir yapı kurulması için konunun bütün etkenlerinin doğru hesaplanması gerekmektedir. Irak'ın geleceği için yapılan planlamalarda toplamın %13'ünü meydana getiren ve 3.5 milyon gibi önemli bir rakama ulaşan Türkmen nüfusunun da dikkate alınması gerekmektedir.

Türkmenlerin Irak'ta azınlık statüsünde değil, nüfusları oranında hükümette temsil edilmelerinin sağlanması gerekmektedir. Bunda da nüfus sayımı ve yapılacak siyasi seçimlerde Türkmen oylarının blok olarak ITC'ne verilmesinin sağlanması son derece önemlidir. Aksi takdirde, hükümette etkili bir şekilde temsil edilmeleri mümkün olamayacaktır.

[59] Erşat Hürmüzlü, **a.g.e.**, s.102-111.

V-TÜRKİYE'NİN TÜRKMENLERE YÖNELİK POLİTİKASI

Tarihi süreç içerisinde tarih ve coğrafya faktörleri Türk-Irak ilişkilerini belirleyen temel etkenler olmuşlardır. Ancak bu temel etkenlere, Türk ve Irak yöneticilerinin tavırları gibi iç etkenlerle, dünya olaylarını şekillendiren siyasî, stratejik, ekonomik ve jeopolitik faktörler gibi dış etkenler de eklenerek Türk-Irak ilişkilerinin yönü çizilmiştir.

19. yüzyılın sonlarında petrol kaynaklarının bulunmasıyla birlikte Mezopotamya havzası üzerinde şiddetlenen uluslararası rekabet, neticede özellikle İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında önceleri ekonomik, sonra da siyasî bir çatışmaya sebep olmuştu. Bu durum ise, Osmanlı Devleti'ni önce Almanya ile işbirliği yapmaya sonra da bu devletle birlikte savaşa girmeye itmişti. Dolaysıyla, Osmanlı Devleti'nin savaş öncesinde Mezopotamya'da ve dünyada meydana gelen siyasî konjonktürü iyi tahlil edip ona göre bir denge politikası takip edememesinin neticesi, sadece Mezopotamya'yı kaybetmesine sebep olmamış, kendi varlığının da dağılmasına sebep olmuştur.

Savaş sonrası dönemde, birbirleriyle sınır komşusu olan ve coğrafi olarak Asya ve Avrupa kıtalarının kesişme noktasında bulunan Türkiye ve Irak, modern tarihlerinin ilk devrelerinde ikili ilişkilerindeki sorunlara, bölgesel ve global meselelere benzer şekilde yaklaşmışlardı. Böylece sağlam bir zeminde inşa edilen Türk-Irak ilişkileri önce Sadabat ve sonra da Bağdat Paktlarıyla stratejik ortaklığa dönüşmüştü.

Ancak, Orta Doğu bölgesinde 1950'li yılların ortalarında başlayan ve bu yılların sonlarında iyice kızışan Doğu ve Batı blokları arasındaki gerginlik ve hakimiyet mücadeleleri ve neticede bunun bölgesel yansımaları olan Arap radikalizminin yükselmesi ve bölge devletleri arasındaki siyasî rekabet ve kutuplaşmaların artması gibi dış faktörler, Türk-Irak ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir. Bununla beraber, bu olumsuz dönemler uzun sürmemiş ve 1990 yılına kadar Türk-Irak ilişkilerinin zeminine kaynaklık eden toprak bütünlüğüne saygı ve sınır güvenliğini sağlama gibi temel

prensiplerde genelde bir sapma olmamıştır.

1990 yılından sonra, Soğuk Savaş'ın sona ermesini takip eden dönemde ve ABD'nin tek süper güç olarak dünya sistemini tanzim etmeye yönelmesi süreci en başta Orta Doğu'dakı dengeleri ve dolayısıyla da Türk-Irak ilişkilerini etkilemiştir. Ekonomik ve siyasî yönlerden İkinci Körfez Savaşı'nın olumsuz sonuçları, Irak'tan sonra en fazla Türkiye'yi etkilemiştir. Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle başlayan bu sürecin ilk aşaması Irak'ın gücünün kırılmasıyla ve Amerika'nın Orta Doğu bölgesine yerleşmesiyle sona ermişti.

Bundan sonraki aşamayı ise ABD'nin global ve bölgesel düzlemlerdeki yeni planlarının uygulamaya konması safhası takip edecekti. Özellikle 11 Eylül ve Afganistan Operasyonu'ndan sonra, G.W.Bush yönetiminin, Amerikan hegemonyasını yayma ve güçlendirme bağlamında, BM gibi uluslararası kuruluşları ve kuralları tanımaması, diplomasiyi bir kenara bırakarak askeri güç yöntemini benimsemesi, dünya siyaset sistemindeki dengelerin alt üst olmasına sebep olmuştur. Irak krizinin ortaya çıkması Avrupa Birliği (AB) ile Amerika'nın ilişkilerini bozarken, AB içinde bölünmeye sebep olmuş ve dünyadaki diğer halklar ve devletler arasında ABD'nin yanında olanlar ve olmayanlar gibi gruplaşmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bundan başka ilk defa NATO içinde takip edilecek strateji konusunda anlaşmazlık çıkmıştır. Sarsılan global dengelerin Orta Doğu bölgesindeki yansıması ise, Irak'ın Nisan 2003'te işgal edilmesiyle ortaya çıkmıştır.

ABD'nin Orta Doğu yol haritasını çizmeye başladığı ve Irak'ı işgal ederek başlattığı bu sürecin nereye doğru yol alacağı ve sonucunun ne olacağı bilinmemektedir. Ancak Irak'ın parçalanmasına sebep olacak bir süreç, Türkiye'yi siyasî ve sınır güvenliği bakımlarından çok yakından ilgilendirecektir. Siyasî, jeopolitik ve bölgesel güvenlik temelleri üzerine inşa edilen Türk-Irak ilişkileri, dünyanın en duyarlı bölgelerinden olan Orta Doğu'da köklerini tarihten alan hassas bir denge sistemi oluşturmuştur. Irak'ta henüz sona ermiş, meşruiyet özürlü ve sonuçlarının nereye varacağı meçhul olan savaşın neticesi, bu dengeyi sarsmamalıdır. Bu çalışmadan da anlaşıldığı gibi Irak bölgesi dış politikada hata yapmaya müsait olmayan çok duyarlı bir coğrafyadır. Geçmişte Osmanlı örneğinde olduğu gibi Türkiye'nin, Irak siyasetinde yapacağı hatanın maliyeti ağır olabilecektir.

Türkiye'nin Irak'ta üzerinde çok hassas olduğu diğer bir mühim nokta da, bu ülkede bulunan ve uzun bir dönem ihmal edilen Türkmen varlığıdır. Türkmenler, Irak'ta zaman zaman zor günler geçirmişler, hem Kürt hem de Arap grupların baskılarına maruz kalmışlar ve işgal sonrası Irak'ta kurulacak olan yeni yönetimde Türkmenlerin de layıkıyla temsil edilmesi düşüncesine ABD yönetimi şimdiye kadar pek sıcak bakmamıştır[1].

Türkiye'nin yeni oluşumları değerlendirerek ve önceden tahmin ederek bu bölgede yaşayan Türk toplumunun karşılaşabileceği tehlikelere karşı tedbir alması ve bu insanların yeni facialara maruz kalmaması için çok yönlü plan, program ve politikalar üretmesi gerekmektedir. Irak Türkleri'ni Türkiye dışında çıkarsız olarak dinleyecek ve anlayacak başka bir ülke mevcut değildir.

Türkiye'nin Irak Türkleri ile hem soydaşlarımız olduğu için hem de bölgede meydana gelen ve gelebilecek siyasi değişiklikler nedeni ile kendi toprak bütünlüğü açısından yakından ilgilenmesi gerekmektedir[2].

Türkiye, Türkmenlere karşı takip edeceği aktif bir siyasetle hem soydaşlarına karşı vefa borcunu ödeyecek ve hem de kendi varlığını tehdit edebilecek olan siyasî Kürt oluşumlarını engelleyebilecektir. Türkiye'nin, geniş sosyal ve kültürel hak ve hürriyetlere sahip otonom bir Türkmen bölgesinin oluşturulması ve Türkmenlerin Irak merkezi hükümetinde layıkıyla temsil edilmesi noktasında yapacağı faaliyetleri, bu siyasetin zeminini oluşturacaktır. Dolayısıyla Türkiye'nin, Türkmenlerin bulunduğu bölgelerde, ki (buna Irak'ın kuzeyindeki stratejik bölgeler olan Musul ve Kerkük şehirleri de dahildir) etkinliğini sağlamasıyla burada meydana gelecek olan siyasî olayları kontrol etme imkânına sahip olacaktır[3].

---

[1] Mustafa Sıtkı Bilgi, "Türk Irak İlişkilerinin Tarihsel Boyutu(1534-2002)", **Irak Krizi(2002-2003)**, ASAM yay., Ankara, 2003, s.234-235.

[2] Meşkure Yılmaz Börklü, "Lozan'dan Sonra Irak Türklerinin Durumu ve Genel Problemleri", **http://bizturkmeniz.com.**

[3] Mustafa Sıtkı Bilgi, **a.g.m.**, s.235.

A-1991 ÖNCESİ TÜRKİYE'NİN TÜRKMEN POLİTİKASI

Türkiye'nin Irak Türklerine yönelik çok etkin bir politikasının varlığından söz etmek mümkün değildir. Atatürk Döneminde, 5 Haziran 1926'da Türkiye ile Irak arasında yapılan antlaşma dışında uzun yıllar Türk dış politikasında bu ülkede yaşayan Türklerin problemleri ve hatta varlıklarından bile söz edilmemiştir[4]. Hatay'ı Anavatan'a katan Atatürk'ün ömrü vefa etseydi belki de "*Kerkük*" diye bir sorunumuz da kalmayacaktı.

Milli Mücadele döneminde Mustafa Kemal, Arap halklarının bağımsızlıklarıyla da ilgilenmiş, açık destek vermiştir. Temmuz 1919'da Erzurum Kongresi'nin açılış konuşmasında şunları demiştir: *"Mısır, Afganistan, Irak, ve Suriye'nin halkları ingiliz ve Fransız kolonylizmine karşı kahramanca mücadele etmektedirler."* Yine aynı konuda 7 Temmuz 1922'de Mustafa Kemal şu cümleleri söylemişti:

"Eğer Türkiye bağımsızlık mücadelesini sadece kendi adına ve hesabına yapmış olsaydı bu mücadele daha kısa sürede sonuçlanabilirdi ancak Türkiye bu mücadelesiyle doğunun bütün mazlum ve ezilmiş insanlarını müdafaa etmektedir."[5]

Millî Mücadele yıllarında Mustafa Kemal Paşa, Musul davası için mücadele veren Acemî Sâdun Paşa'dan gelen telgrafları değerlendiriyor ve kendisi ile sürekli irtibatta bulunuyordu. Acemi Paşa ile ilişki kurarak, Kerkük'te mücadele veren aşiret reisi Seyid Muhammed Cebbârî de, halkın mücadele ruhunu canlı tutmak için olağanüstü çaba harcıyordu. Kerkük'ün tanınmış ailelerinden olan ve Kerkük Kalesi'nde tekke ve mescitleri zamanımıza kadar ayakta kalan Cebbarîler, Türklük yolunda mücadele veren şerefli bir yere sahipti. Mustafa Kemal ile de irtibata geçen Seyid Muhammed, Kerkük'ün ileri gelen milliyetçi liderleriyle büyük dayanışma sağlamıştı[6]. Mustafa Kemal'in Seyid Muhammed'e yazdığı 1 Ağustos 1925 tarihli mektup, Atatürk'ün Musul hakkındaki düşüncelerini ortaya koyması bakımından da ilgi çekicidir. Mektubun metni şöyledir:

"Muhterem Mücahid Seyid Muhammed ve Akrabalarına,

---

[4] Meşkure Yılmaz Börklü, a.g.m., **http://bizturkmeniz.com.**
[5] Mustafa Sıtkı Bilgi, **a.g.m.**, s.216.
[6] Suphi Saatçi, **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri,** Ötüken yay., İstanbul, 2003, s.195-196.

Memleketin ayrılmaz bir parçası olan Musul'un ahalisinin yakında kurtulacağına inanç ve güven olunarak, ötedenberi devam eden çabalarınızda kararlı olmanızı, gelecekteki selâmet ve saadetiniz adına, bilinen hamiyetine terk eylerim.

Türkiye Hükümeti'nin aidiyeti hasebiyle yakın gelecekten asla ümid kesmeyerek, zulümlere karşı yüksek bir mücadele ruhu ile aydınlık bir istikbal temin olunması din kardeşlerimizin huzur ve saadeti için kaymetdardır. Kurtuluş günleri yakındadır. Kurtuluş güneşinin doğmasını sabırlı biçimde beklenilmesini hatırlatır, Cenâb-ı Vacibü'l-Vücud' dan cümleye muvaffakiyetler temenni eylerim. 1 Ağustos (1341) (1925)."[7]

Musul vilayetinin büyük bir kısmı Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) imzalandığında Türkiye'nin elinde bulunuyordu. İngilizler ancak mütarekenin imzalanmasından sonra bölgeyi işgal edebilmişlerdi. Fakat vilayetteki Türk ve Kürt halkları Türkiye ile birleşmek arzusundaydı. Bu arzu içerisinde olanlardan birisi de Irak'ın kuzeyinde İngilizler'e karşı isyan eden ve nüfuzlu bir kabile reisi olan Şeyh Mahmut idi. Mahmut nihayet civardaki kabilelerle birlikte 22 Mayıs 1919'da ingilizleri yenerek Süleymaniye'nin kontrolünü elde etmişti. Fakat bu durum çok devam etmemiş ve Kerkük'ten hareket eden İngiliz güçleri Haziran ayında Mahmut'u esir alıp bu bölgede hakimiyetlerini tekrar kurmuşlardı[8].

Musul'da bu hadiseler cereyan ettikten sonra, İstanbul'da 12 Ocak 1920'de toplanan son Osmanlı Mebuslar Meclisi'nin kabul ettiği "*Misak-ı Millî*"de, Musul meselesi ile ilgili şu önemli madde yer almıştı:

"Mondros Mütarekesi imzalandığı vakit düşman işgali altında bulunan ve çoğunluğu Arap olan yerlerin kaderi o bölge halkının vereceği karara bağlı olacaktır. Bunun dışında kalan ve o gün işgal edilmeyen Türk ve İslâm çoğunluğunun bulunduğu bölge bölünmez ve ayrılmaz bir bütün sayılacaktır."[9]

Bu karar doğrultusunda Mustafa Kemal 1 Mayıs 1920'de TBMM'de Musul ile ilgili şu konuşmayı yaptı, *"...hudud-ı millimiz İskenderun'dan geçer, şarka doğru uzanarak Musul'u Kerkük'ü Süleymaniye'yi içine alır. İşte hudud-u millimiz budur..."*[10]

---

[7] Fethi Tevetoğlu, "Atatürk'ün Musul, Süleymaniye ve Kerkük'le İlgili Bir Mektubu", **Hayat Tarih Mecmuası**, S.10 (Kasım, 1972), s.6-7.
[8] Mim Kemal Öke, **Musul Meselesi Kronolojisi 1918-1926**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı yay., İstanbul, 1987, s.34; İsrafil Kurtcebe, "*Türk Dış Politikasında Musul Sorunu*", **www.stratigma.com**.
[9] Hamza Eroğlu, **Türk İnkılap Tarihi**, Savaş yay., Ankara, s.138.
[10] İsrafil Kutcebe, a.g.m., **www.stratigma.com.**

Böylece Milli Mücadeleyi yürütenler Musul'un Türkiye'nin toprağı olduğunu şüpheye yer bırakmayacak şekilde açıkça ilan etmişlerdi.

İngilizler ise, petrol bölgesi olan Musul'u kolayca bırakmak niyetinde değillerdi ve burayı yeni kurulan Irak Krallığı'na bağlamak istiyorlardı. Yukarda da belirttiğimiz gibi ingiliz manda yönetimine karşı bağımsızlık isteyen Irak halkı ayaklanmıştı. Bu durum Musul vilayeti için de söz konusu idi. Mustafa Kemal Paşa, oluşan bu şartları değerlendirmek için Şubat 1922'de Kaymakam Özdemir Bey'i İngilizlere karşı direnişi organize etmek için Musul'a yollamıştı. Özdemir Bey'in ingilizlere karşı çok önemli ve başarılı faaliyetleri Kasım ayı ortalarına kadar devam etmiş ise de bu tarihte yapılması önceden planlanmış olan Türk askeri harekatından vazgeçilmesi üzerine bu faaliyetleri sonuçsuz kalmıştır. Bu sıralarda Lozan'da devam eden barış görüşmelerini zedelememek için Türkiye, Musul siyasetinde değişiklik yapmış ve askeri çözüm yerine diplomatik çözüm yolunu benimsemişti. Bu yeni durum Özdemir Bey'in Musul'daki otorite ve gücünü kaybetmesine ve neticede de ingilizlerle mücadeleyi kaybetmesine sebep oldu[11].

Lozan'da devam eden görüşmelere temsilci olarak katılan İsmet Paşa, Musul konusundaki Türk tezini hukukî, tarihî, ekonomik, siyasal, askerî ve stratejik temeller üzerinden savunmaktaydı. İsmet Paşa, müdafaasında, son Osmanlı sayımına göre Musul vilayetinin nüfusunun 600 bin olduğunu, bunun yüzde 55'inin Kürt, yüzde 34'ünün Türk ve yüzde 9'unun Arap olduğunu ve Türklerle Kürtlerin Türkiye'ye bağlanmak istediklerini açıkladı. Ayrıca, tarihsel olarak Musul'un 11. yy.'dan beri aralıksız Türklerin elinde olduğunu ve coğrafi olarak ise, Anadolu'nun bir uzantısı olduğunu ve ekonomik olarak da Diyarbakır'a ve Akdeniz limanlarına bağlı olduğu görüşlerini savunmuştu. Buna karşılık İngilizler ise, (Lord Curzon), Türk nüfusunun ancak bölgenin % 12'sini oluşturduğunu, bölgenin Arap toprağı olduğunu ve Ekim 1922 tarihli antlaşma ile Irak'ın hiçbir parçasını bırakmayacaklarını Irak'a taahhüt ettiklerini belirterek Türk tezlerine karşılık vermişlerdi[12].

Ancak Lozan'da Musul konusunda uzun süre devam eden görüşmelerde bir anlaşma sağlanamadı. Lozan Barış Antlaşması'nın 3. maddesine göre, Musul bu konuda kesin bir sonuca varıncaya kadar geçici olarak ingiliz işgali altında kalacaktı. Şayet

---

[11] A.g.e., s.4-5.
[12] Baskın Oran, **Türk Dış Politikası 1928-1980**, I, İletişim yay., İstanbul, 2001, s.260-261.

İngiltere ile Türkiye arasında dokuz ay içerisinde bir anlaşmaya varılamazsa konu Milletler Cemiyeti'ne (MC) havale edilecekti. Sonuçta, İstanbul'da devam eden görüşmelerden bir netice çıkmayınca İngiltere, Ağustos 1924'te meseleyi MC'ye havale etti. Milletler Cemiyeti'nde ise Musul konusundaki görüşmeler Eylül 1924'te başlamış ve son kararın verildiği 16 Aralık 1925'e kadar devam etmiştir. Bu dönem zarfında, Musul petrollerine sahip olmayı düşünen İngiltere, bu konuda taviz vermeye yanaşmadığı gibi diğer büyük devletlerin de desteğini alarak Türkiye'ye baskı yapmaya başlamıştı.

20 Eylül 1924'te MC'de yapılan görüşmelerde Türk tarafı, Musul'un geleceğinin belirlenmesi için halkoyuna başvurulmasını isterken, ingiliz tarafı bunun bir sınır meselesi olduğunu ve sınır tespitinin yapılması için de bir komisyonun kurulması gerektiğini savunmuştu. Neticede MC, ingilizlerin isteği doğrultusunda üç kişilik bir tahkikat komisyonunun kurulmasını kararlaştırdı. Komisyon çalışmalarına başladıktan sonra İngilizler sınır bölgelerinde karışıklıklar çıkartmışlar ve bu durum üzerine de MC Meclisi 29 Ekim 1924'te Brüksel'de yaptığı toplantıda Musul'u Hakkari'den ayıran bir yerden bir hat çizerek, ki buna *"Brüksel Hattı"* diyerek, geçici sınırı tespit etti. Neticede komisyon, Brüksel Hattı'nın güneyindeki arazinin Irak'a katılmasının daha doğru olacağına karar vererek raporunu tamamladı[13].

İngiltere raporu kabul ederken, Türkiye buna itiraz etmişti. Türkiye'nin itirazından sonra MC, bazı hukuki noktalarda Uluslararası Adalet Divanı'ndan görüş istemişti. Türkiye tarafı siyasal nitelikli bir soruna hukukî çözümün olamayacağını ileri sürerek Divan'a başvurulmasına karşı çıktı ve Divan çalışmalarına katılmayacağını açıkladı. Sonuçta Adalet Divanı, 21 Kasım 1925'te MC Meclisi'nin Musul ile ilgili verdiği hükmün doğru olduğuna karar verdi. Böylece Musul'un Irak'a ait olduğu uluslararası arenada kabul edilmiş oldu. Türkiye ise başlangıçta bu kararı tanımadığını açıkladıysa da, daha sonra içerde Şeyh Sait isyanı'nın çıkması, İngiltere ile yeni bir savaşı göze alamamasından dolayı ve bazı imtiyazlar karşılığında sonucu kabul etti. Nihayet, 5 Haziran 1926'da Türkiye, ingiltere ve Irak arasında imzalanan Ankara Antlaşması'yla Musul sorunu çözüme bağlanmış oldu.

Atatürk dönemi, Türk-Irak ilişkilerinde bir başlangıç ve yükselmenin görüldüğü

devirdir. Yukarıda da bahsedildiği gibi Atatürk'ün Musul konusunda reel-politiğe uygun olarak hareket etmesi ve sorunu 1926'da bir çözüme ulaştırması, Türk-Irak ilişkilerinde yeni bir dönemin açılmasına ön ayak olmuştu. Ancak Atatürk, Musul ve Kerkük'teki Türkmenlere olan ilgisini devam ettirmiş ve bunların temel haklarının, dil ve kültürünün korunmasını Irak Hükümeti'ne kabul ettirmişti[14].

Bu dönemde Irak'ın Türkiye'de ortaya çıkan Kürt isyanlarına destek vermemesi ve hatta bunlara karşı sınırda tedbirler alması Türk-Irak ilişkilerinde bir başlangıç safhasını oluşturmuştur. Bundan sonra Temmuz 1931 de Kral Faysal ve Başbakan Nuri Said Paşa Türkiye'yi ziyaret etmişti. Atatürk bu ziyarete çok önem vermiş ve şunları söylemişti: *"Türkiye, bütün komşularıyla ve özellikle de bölgesel ve uluslararası siyasî ve ekonomik konularda aynı anlayışa sahip Irak ile ilişkilerini geliştirmeyi arzu etmektedir."* Faysal ise, cevaben Atatürk'e tamamıyla katıldığını ve iki ülke ilişkilerini çok daha iyi seviyeye gelmesini arzu ettiğini bildirmişti[15]. Görüşmelerde iç ve dış olaylar hakkında ve Kürtlerin durumu konularında görüş alışverişi yapıldı ve iki ülke arasında işbirliğine gitme kararı verildi. Bu aynı zamanda Sadabad Paktı'na giden yolda atılmış bir adımdı[16].

Atatürk, Orta Doğu'yu bir huzur ve istikrar adasına çevirmek, bölge ülkeleri arasındaki ekonomik ve siyasî ilişkileri geliştirmek için Türkiye'nin öncülüğünde Batı'dan bağımsız bir Dış ittifakı kurmak amacıyla aynı zamanda İran, Afganistan, Suudi Arabistan ile de diplomatik temaslara devam etti. Nihayet Türkiye'nin arabuluculuğu ile uzun süre devam eden Irak-İran sınır sorunu halledildikten sonra 8 Temmuz 1937'de İran, Irak, Afganistan ve Türkiye arasında Sadabad Paktı imzalandı. Türkiye, paktın imzalanmasından sonra doğunun lideri olarak batıda anılmaya başlandı. Atatürk, global anlamda da aktif bir politika takip etmişti. 1935'lerden başlayarak Avrupa'daki İtalyan ve Alman tehlikelerine karşı İngiliz-Türk-Fransız ittifakının temellerini atmıştı. Kısaca global ve bölgesel noktalarda aktif ama, her iki nokta arasında da dengeli bir politika takip etmişti[17].

---

[13] **A.g.e.**, s.261-269.
[14] Mustafa Sıtkı Bilgi, **a.g.m.**, s.219.
[15] Baskın Oran, **a.g.e.**, s.261-269.
[16] Mustafa Sıtkı Bilgi, **a.g.m.**, s.219.
[17] **A.g.m.**, s.220.

Türkiye'nin Türkmen politikası bazı çevrelerin ileri sürdüğü gibi İkinci Körfez Savaşı ve sonrasında başlamamıştır. Türkiye'nin Kerkük'e yönelik *"yeniden ilhak politikası"*'nı terk ettiği görülse de, Türkmenlere yönelik ilgi daima varolmuş ve bu ilgi 1990'lı yıllardan sonra fiilî desteğe dönüşmüştür. Örneğin, Türkiye, 1959-1960 yıllarında Türkmenlere karşı Irak'ta gerçekleştirilen katliam ve asimilasyon hareketlerinin tekrarlanmaması için ciddi girişim ve müdahalelerde bulunmuştur[18]. 1959 yılında Irak Türk'ünün yaşadığı büyük katliamdan sonra dönemin Dışişleri Bakanı Zorlu ve bazı siyasi parti sözcüleri dışında konuyla hiç kimse ilgilenmemiştir. Bu ilgisizliğin sebebi olarak Irak'la, bu ülkede yaşayan Türklerin siyasi ve kültürel haklarını teminat altına alacak bir anlaşmanın yapılmamış olması gösterilmektedir. Ancak neden böyle bir anlaşmanın olmadığının cevabı da verilebilmiş değildir[19].

Baas Partisi'nin 1968'de iktidara gelmesi ile Türkmenlere verilen haklar sonucunda Türkiye ile bölgenin ilişkilerinde bir canlanma görülmüş, Türkiye'den bölgeye uzmanlar gönderilmiştir[20]. Türkiye'nin bu ve buna benzer bir çok girişimi olmasına rağmen, Türkmenler, gerek Irak Hükümet'leri, gerekse Kürt grupları tarafından asimile edilme girişimlerine ve siyasal ve kültürel haklara sahip olamama gibi bir çok baskıya maruz kalmışlardır. Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin uyguladığı *"Dış Türkler"* politikası çerçevesinde Türkmenlere sadece manevi destek verilmiştir. Ancak, İkinci Körfez Savaşı'ndan sonra meydana gelen olaylar ve Irak'ın parçalanma olasılığı sürecinin başlamasıyla Irak'ta, Türkmenlerin kendi haklarını kazanmaları amacıyla Türkiye'nin fiilî desteği başlamıştır. 1991'de ilk olarak Türkmenleri temsil eden Irak Millî Türkmen Partisi Ankara'da kurulmuştur. Söz konusu tarihten sonra kurulan Türkmen partileri arasında birlik sağlanması ve aktif bir politika gerektiren bölge şartlarına ayak uydurabilmek amacıyla, Türkiye'nin desteğiyle Irak'ta Türkmen Cephesi kurulmuştur[21].

---

[18] Suphi Saatçi, **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**, Ötüken yay., İstanbul, 2003, s.227-232.
[19] Meşkure Yılmaz Börklü, a.g.m., **http://bizturkmeniz.com.**
[20] **A.g.e.**, s.235-237.

B-1991 SONRASI TÜRKİYE'NİN TÜRKMEN POLİTİKASI

Irak'ın Kuveyt'i işgali sonucunda başlayan İkinci Körfez Savaşı'nda dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın, müttefiklerin yanında yer almasıyla, Türkiye'nin Irak politikasında bir değişiklik yaşanmıştır. Bu dönemin öncesine bakıldığında, Türkiye'nin Irak'a yönelik ilişkilerinin üç ayaktan oluştuğu görülmektedir. Bunları petrol ve ekonomi, Kürt sorunu ve su sorunu çerçevesinde özetlemek mümkündür[22]. İran ve Suriye'nin Irak Kürtlerini desteklemesinin tersine, Türkiye'nin dış politikasında, Irak'ın iç işlerine müdahale etmediği görülmüştür. Özal'ın bu tutumunun din, tarih, kültür, karşılıklı ekonomik çıkarlar ve iyi komşulukla bağdaşmadığı şeklinde eleştirilere maruz kalmasına rağmen, Özal buna *"Bir koyup üç alacağız"* cevabını vermiştir[23]. Özal'ın, Irak bölündüğü takdirde Musul Vilayetini Türkiye'ye katmayı düşünüp düşünmediği bir tarafa bırakılırsa, Irak'taki Türkmenler arasında, Musul Vilayeti'nin Türkiye toprakları olduğu ve İngiltere'nin Kerkük petrollerindeki çıkarlarını gerçekleştirebilmesi için bu toprakları zorakî olarak Türkiye'den kopardığı kanaati hala mevcuttur[24].

Irak Ordusu'nun İkinci Körfez Savaşı'nda yenilmesi üzerine, Irak'ın önce güneyinde, sonra da kuzeyinde meydana gelen isyanlar sonucu Erbil, Kerkük ve Dohuk, Kürt isyancıların eline geçmiştir. Ayrıca isyancılar Musul şehrini de ele geçirmek için girişimde bulunmuşlardır. Petrolsüz bir Kürt Devletinin kurulmasının mümkün olmayacağını bilen Kürt grupları, Musul ve Kerkük petrollerinin bir devlet için vazgeçilmez olduğu düşüncesinden hareket ederek, Musul'u da ele geçirmek için ısrarla mücadele etmişlerdir. Ancak, Irak petrolünün (Irak, dünya petrollerinin % 10,9'una sahiptir) % 40'ini olusturan Kerkük Havzasi petrolünün Kürt gruplarının eline geçmemesi için en büyük rolü Türkiye'nin oynadığı bilinmektedir. Bunun bir göstergesi de, Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) ve Kürdistan Demokrat Partisinin (KDP)

---

[21] Mazin Hasan, "Türkiye'nin Türkmen Politikası:Yapılması Gerekenler", **Stratejik Analiz**, C.4, S.48(Nisan, 2004), s.33.
[22] Ramazan Gözen, **Amerikan Kıskacında Dış Politika Körfez Savaşı Turgut Özal ve Sonrası**, Liberte yay., Ankara, 2000, s.47.
[23] Burcu Bostanoğlu, **Türkiye ABD İlişkilerinin Politikası**, İmge yay., Ankara, 1999, s.401.
[24] Mazin Hasan, **a.g.m.**, s.34.

Kerkük ve Musul'u işgal etmesi halinde, Türkiye'nin müdahalesi olasılığı nedeniyle ABD'nin, Kürt gruplarının Kerkük ve Musul'dan çıkmasını sağlayan, Irak hükümetinin helikopter kullanmasına göz yumması olmuştur[25].

Irak'ta 1991 yılında gerçekleşen isyanların bastırılması sonucunda, Nisan 1991'de bölgeden büyük bir göç akımı başlamış, yaklaşık 500.000 göçmen Türkiye sınırına yığılmıştır. Irak rejiminin intikamı korkusuyla, göçün tekrarlanmaması ve Kürtlerin korunması amacıyla 36. paralelin kuzeyi ABD ve İngiltere tarafından "*güvenli bölge*" ilan edilmiştir. Bu durum, bölge Kürtlerinin resmî olarak koruma altına alınması ve Kürt meselesinin uluslararası boyut kazanmasına neden olmuştur[26]. Koruma altına alınan Kürt grupları, merkezî hükümetin bölgeden geri çekilmesi sonucunda Erbil, Süleymaniye ve Dohuk'un yanı sıra, kuzeyde de geniş alana hakim olmaya başlamışlarıdır. Buna karşılık Irak'taki Türkmenler, yaşadıkları bölgelerin Kürt gruplar ile merkezî hükümetin kontrolü arasında kalmasıyla fiilî olarak ikiye bölünmüşlerdir. Aslında Türkmenlerin bir kısmının, merkezî hükümetin kontrolünden çıkarak siyasî ve idarî olarak gelişme imkanını yakaladıkları söylenebilir. Bu arada Türkiye için bir sorun haline gelen Kuzey Irak'taki durumun dengelenmesi için çareler aranmıştır. Türkmenlerin bir kısmı güvenlik bölgesinde olmasına rağmen, büyük kısmı merkezî hükümetin kontrolünde kalmıştır. Bu doğrultuda 2 Eylül 1991'de güvenli bölgenin 36. paralelden 34. paralele çekilmesiyle, 36. paralelin dışında kalan Kerkük Türkmenlerinin de güvenli bölgeye alınması, Musul ve Kerkük Türkmenlerinin de Kürt muhalefetiyle bir araya getirilmesinin yollarının arandığı bir seçenek, Barzani ve Talabani ile dönemin cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın bir toplantısında görüşülmüştür. Ancak bu konu Ankara bürokrasisinden çok sert tepki almıştır[27]. 1991'de güvenli bölgenin inşâsı sırasında Kerkük'ün bu bölgenin dışında bırakılması Türkiye için stratejik bir tercihti. Türkmenlerin her açıdan en önemli merkezi sayılabilecek Kerkük'ün, bu bölgenin dışında bırakılması tercihinin arkasında yatan neden, Kerkük petrollerinin bu bölgeyi ekonomik olarak beslemesi ve Kuzey Irak'ta bağımsız bir yapıya doğru gidilmesinin önünü kesmekti. Ancak bu stratejik tercihin doğal sonucu olarak, Saddam Hüseyin'in

---

[25] Baskın Oran, **Kalkık Horoz Çekiç Güç ve Türk Devleti**, Bilgi yay., Ankara, 1996, s.48-49.
[26] **A.g.e.**, s.50-64.
[27] Ümit Özdağ, **Türkiye Kuzey Irak ve PKK Bir Gayri Nizami Savaş'ın Anatomisi**, ASAM yay., Ankara, 1999, s.79.

kontrolünde olan Kerkük'te güçlü bir Irak Türk muhalefetinin örgütlenememesi, Türkiye'nin Kürtlere karşı Türkmen faktörünü ön plana çıkarmasını engellemiştir. Bunun sonucu olarak Irak Türklerinin gücü sadece Erbil ve birkaç yerleşim merkezi ile sınırlı kalmıştır.

Merkezî hükümetin bölgeden çekilmesiyle ortaya çıkan yönetim boşluğunun 1992'de bölgede gerçekleştirilen yerel seçimlerle doldurulması sonucunda, Kürt Parlamentosu kurulmuştur. Ancak Türkmenlerin ilk siyasî partisi olan Irak Millî Türkmen Partisi seçimlere katılmamıştır. Irak Kürtlerinin fiilî devletlerinin kurulmasının adımlarından biri olan yerel seçimlere Türkmenlerin katılmaması, Kürtlere meşruiyet kazandırmaması amacıyla doğru bir politik adım sayılabilir. Ancak uzun vadeli olarak bakıldığında, bu durumun Türkmenlerin aleyhine işleyen bir olgu olduğu görülmektedir. Kuzey Irak'ta en büyük ikinci etnik grup olmaları göz önünde bulundurulduğunda, Kürtler bölgede bir devlet kursalar dahi Türkmenlerin Türkiye'nin desteğiyle siyasî bir ağırlık sahibi olması hâlâ mümkün olacaktır. Dönemin şartlarına bakılırsa, Türkmenlerin söz konusu seçime ve dolayısıyla sürece katılmama kararı, Türkiye'nin Irak'ın bütünlüğünün sağlanmasına ve merkezî hükümetin kuzeye geri dönmesine odaklanan politikası açısından sonuç getirmemesine rağmen bir tercih olarak seçilmiştir[28].

Türkiye'nin 1991'den 1996'ya kadar Türkmenlere yönelik faaliyetleri giderek yoğunlaşmış, ancak bu faaliyetler genellikle eğitim ve kültürel alanlar ile Kızılay'ın gıda yardımlarıyla sınırlı kalmıştır. Türkiye, Türkmenlere yönelik politikasında daha ziyade sosyal konulara ağırlık vererek, Erbil'de onbir Türk ilkokulu, beş orta okul ve bir lise ile, Türkçe yayın yapan televizyon ve radyo istasyonu kurmuştur. Türk devletinin desteğiyle kurulan ve Türkmen Cephesinin kontrolünde olan bu okullarda eğitimin Türkçe, Kürtçe, Arapça ve İngilizce olması nedeniyle istenilen hedefe ulaşılamamıştır.

[28] Mazin Hasan, **a.g.m.**, s.34-35.

Ağustos 1996'da Erbil'in Türkiye ve Irak'ın desteğiyle KDP'nin eline geçmesinden sonra KDP Türkmen okullarını kapatmış, ancak Türkiye'den tepki görünce okulların açılmasına izin vermek zorunda kalmıştır. Aslında Türkiye'nin, söz konusu tarihe kadar, Türkmenlerle ilgili sosyal faaliyetleri oldukça önemliydi. Çünkü, gerek Arap yönetimlerinin, gerekse bölgeye hakim olan Kürt gruplarının Türkmenlere ilişkin politikaları, Türkmenlerin asimile edilmesi ile, siyasî ve sosyal varlıklarını yok etme çerçevesinde gerçekleşmiştir. Türkçe eğitim veren okulların açılması ve diğer sosyal faaliyetler, asimile etme politikalarını durduramamışsa da asgariye indirmiştir. Bunun yanısıra, Türkiye'nin bölgede yaşayan Türkmenlere gösterdiği ilgi, Türkmenlerin Türkiye'den beklentilerinin bir kısmına cevap vermiş ve millî hislerin kuvvetlenmesine yol açmıştır.

Türkmenlerin kendi haklarını kazanmaları için başlayan mücadele sürecinde, Iraklı Kürt gruplar ve diğer bölgesel güçler kendi amaçları doğrultusunda, Türkmen adını taşıyan değişik parti ve hareketleri kurdurmuşlardır. Diğer milliyetçi Türkmen partileri arasında ise, daha oluşum sürecinde bulunmaları nedeniyle tam bir birleşmenin gerçekleştiğini söylemek zordu. Dolayısıyla, Türkmenlerin bir güç oluşturmasını engelleyen bir durum ortaya çıkmıştır. Bunu değiştirmek için devreye giren Türkiye, Türkmen partilerini Ankara'da toplayarak birliği sağlamaya çalışmıştır. Bunun yanı sıra, Kürt gruplarının kendi aralarında çıkar çatışmalarına girmelerine rağmen, Kuzey Irak'ta fiilî devletin oluşmasının devam etmesi, Türkmenlerin birleşmesinin ne kadar gerekli olduğunu ortaya çıkarmıştır. Türkiye'nin girişimiyle, dağınık ve birlikten yoksun olan parti ve hareketlerin bir araya gelmesi sonucunda 24 Nisan 1995'te Irak Türkmen Cephesi kurulmuştur. Türkiye'nin Türkmenler politikasında önemli bir adım teşkil eden Türkmen Cephesi'nin kurulmasını, sosyal destekten siyasî desteğe geçiş şeklinde nitelendirmek mümkündür.

Bölgede yerel Kürt Parlamentosu'nun kurulmasından sonra iki Kürt grubu KDP ve KYB arasında liderlik kavgası çerçevesinde çatışmalar devam etmiştir. İstikrarın sağlanmasını isteyen Türkiye, Barzani'den Bağdat'a yakınlaşmasını, o dönemde rejime karşı daha muhalif bir politika izleyen Talabani'den uzaklaşmasını ve 1975 yılında verilen özerkliği kabul etmesini istemiştir. Türkiye ile uyuşmayan ve genel olarak Bağdat rejiminin devrilmesine çalışan ABD'nin politikası ise, Barzani'nin Saddam

Hüseyin'den uzak kalması ve Talabani ile uzlaşması şeklindeydi. KDP, Türkiye'den aldığı onayla, Irak kuvvetleriyle KYB'ye karşı işbirliği yaparak, 31 Ağustos 1996'da Erbil'i işgal etmiştir[29]. İki parti arasında ateşkesin gerçekleştirilmesi için yapılan bir çok toplantı ve görüşmelerden biri de Ankara görüşmeleri olmuştur. Ankara'da Ekim 1996 sonunda yapılan görüşmeler, Türkiye'nin 1991'den beri izlediği Kuzey Irak politikasında bir değişiklik ortaya çıkarmıştır. Türkiye, Ankara Nihaî Bildirisi'nde Türkmenlerin bölgedeki siyasî sisteme dahil olmasını kabul etmiştir[30]. 1991'den sonra Türkiye'nin Kuzey Irak politikası, bölgede istikrarın sağlanması ve merkezî yönetimin bölgeye yeniden hakim olması şeklinde ifade edilebilir[31].

KDP ve KYB arasındaki sorunların çözülmesi için 1996 yılında yapılan Ankara toplantılarında dönemin Başbakanı Tansu Çiller, Türkmenleri ön plana çıkarmıştır. Bu dönemde, Türkmenlerin, hesaba katılması gereken bir denge unsuru olduğu savunulmuş, KDP ve KYB arasında ateşkesin gözetilmesi için oluşturulması kararlaştırılan barış gücüne Türkmenlerin katılımı konusunda ısrar edilmiştir. Türkmenlerin kendilerini korumaları için bir "*Akıncılar Grubu*" kurulması projesi başlatılmış, Ankara Süreci'nde Türkiye'nin desteği ile eğitim ve silah donanımı nitelikli olan bir Türkmen barış gücü oluşturulmuştur[32]. Irak Rejimi, Türkiye'nin bölgedeki varlığından ve Türkmenler meselesini gündeme getirmesinden rahatsız olduğunu bildirmiştir[33].

Türkiye, Türkmen halkının haklarına ulaşabilmesini sağlayabilmek için bir çok fırsatla karşı karşıya gelmiştir. Bunlardan biri İkinci Körfez Savaşı sonrasında ortaya çıkan durum olmuştur. 13 yıldan uzun bir sürenin Türkmenlerin belli bir yere gelmesi için yeterli bir süre olduğu söylenebilir. Bu dönemde, Türkiye'nin Türkmenlere gösterdiği ilgiyi ve Türkmenlerin kendi haklarına ulaşabilmeleri için harcadığı çabayı küçümsemek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Buna rağmen Türkmenlerin bir siyasî güç haline gelememelerinin bir diğer nedeni de bölgedeki diğer güçlerin daha etkin bir konumda olmalarıdır. Türkiye, Türkmenlere ilişkin politikasını, ABD, Irak Rejimi,

---

[29] **A.g.m.**, s.35.
[30] Ümit Özdağ, **a.g.e.**, s.148-149.
[31] Mazin Hasan, **a.g.m.**, s.35.
[32] Hasan Özmen, **Irak ve Türkmen Dosyası**, TİKV yay., Kasım, 2001, s.28.
[33] Mazin Hasan, **a.g.m.**, s.36.

PKK ve hatta diğer bölgesel güçleri göz önüne alarak yürütmek zorunda kalmıştır. Kerkük'teki 1959 olaylarında olduğu gibi Türkmenlere karşı girişilen katliamlar Türkiye'ye Türkmenleri savunmak açısından yeni fırsatlar yaratmış ancak bu fırsat Türkiye tarafından etkin bir biçimde kullanılamamıştır. Ayrıca, 1996'da KDP'nin Irak Ordusuyla işbirliği yaparak durumu lehine çevirmesi esnasında da bir fırsat doğmuştur. Ancak en büyük fırsatın Üçüncü Körfez Savaşı'nda meydana geldiği söylenmelidir. Buna karşılık Kürt gruplarının 1990 sonrasında ve öncesinde yakaladıkları fırsatlarla kültürel hak ve özerklik taleplerini geliştirerek, şu anki özerklik statüsünü garanti altına aldıkları görülmektedir. Burada belirleyici faktörlerin başında silahlı mücadele gelmektedir. Bu noktada Türkiye'nin, Türkmenlerin kendi haklarını kazanabilmeleri için neler yapması gerektiği belirlenebilir. Bu doğrultuda Prof. Dr. Ümit Özdağ şöyle demektedir: *"...Kuzey Irak gibi, politikanın silah ile yapıldığı bir coğrafyada Türkmen hareketinin hâlâ silahlı bir hareket haline gelmemesinde Türkiye'nin hatası olduğu şüphe edilmeyecek bir gerçektir."*[34]

Kuzey Irak'ta 1996 yılı sonrasında yaşanan yaklaşık bir yıllık süreç, ABD açısından başarısız olarak nitelenmesine karşın, Türkiye açısından olumlu geçmiştir. Bu dönemden sonra ABD'nin, Kuzey Irak politikasında bir canlılık göstererek Ankara'yı dışarıda tutmak istediği görülmüştür. Bölgedeki Kürt grupları arasında, özellikle de KDP ve KYB arasında devam eden liderlik kavgasının sona erdirilmesi amacıyla, ABD, iki gruba 1998'de Washington Anlaşması'nı imzalatmıştır. Fiilî Kürt Devleti'nin kurulması yolunda atılan ciddi adımlar Kürt gruplarını umutlandırmış, gelecekte bir Kürt Devleti'ne engel olacağı düşünülen Türkmenlerin siyasal girişimleri daha başlamadan yok edilmeye çalışılmıştır. Türkmenler, 31 Ağustos 1998'de bir katliam ya da en azından toplu göç ettirme hedefini içeren bir saldırıya maruz kalmışlardır. Bu tarihte KDP peşmergeleri Erbil'de bulunan Türkmenlere ait kuruluşları ani bir saldırı ile tahrip ederek, bazı Türkmenleri öldürmüşlerdir. Türkiye'nin müttefiki olan KDP'nin böyle bir yola başvurmasının arkasında yatan nedenlerden birisi, 1995'te Irak Türkmen Cephesi'nin kurulmasıyla Türkmenlerin değişik parti ve kuruluşlarını birleştirmesi sonucunda, siyasî açıdan aktif olmaya başlamalarıdır[35].

---

[34] Ümit Özdağ, **a.g.e.**, s.231.
[35] Mazin Hasan, **a.g.m.**, s.36.

1998'de yaşanan saldırı, 1996'dan beri gücü artan Türkmen hareketini ve Türkmen halkını olumsuz yönde etkilemiştir. Bu olayın halk içindeki etkisi büyük olmuştur. Çünkü coğrafya, örgütlenme, lojistik ve destek açılarından yetersiz olduklarını göz önünde bulundurarak, kendilerine yönelik ırkçı hareketlerin ergeç gerçekleştirileceğine inanmışlardır. Bu durum, Türkmenlerin daha fazla örgütlenmesi gereken bir dönemde tam tersi bir etki yaratmıştır. Olayın en büyük sonuçlarından biri de, Türkiye'ye olan güvenin Türkmenler arasında zedelenmesidir. Bölgede 1991'den sonra oluşan atmosfer Türkmenlerin daha fazla etkin olmasına elverişli olmasına rağmen, Türkmenlerin tek destekçisi ve koruyucusu olan Türkiye'nin bu alandaki adımları yetersiz kalmıştır. Türkmen halkının büyük ekseriyeti, Türkiye'nin tepkisinin yetersiz kaldığını düşünmesine rağmen, Kürt gruplarının bu alandaki girişimlerinin planladıkları şekilde sonuçlanmasının Türkiye tarafından önlendiği kanaatini de her zaman taşımıştır[36].

Genel olarak Kürt grupları, Irak'ta ulaşmak istedikleri hedefi gerçekleştirmek amacıyla Türkmenleri kendi yanlarına çekmeye çalışmışlardır. Bu doğrultuda ciddi sayılabilecek öneriler sunulmasına rağmen Türkmenler, verilen vaatlere olumlu yaklaşmamışlardır. Burada Kürtlerin bu alandaki girişimlerine değinerek, Türkmenlerin tutumunu ve Türkiye'nin tavrını da ortaya koymakta yarar vardır. 1959 katliamı sonrasında Türkmenler ve Kürtler arasında gerilen ilişkilerin normalleştirilmesi için Kürtler tarafından politik amaçlarla değişik adımlar atılmıştır. Bunlardan birisi de Molla Mustafa Barzani'nin girişimi olmuştur. Mustafa Barzani, Türkmenlerin önde gelen kişileriyle görüşmeler yaparak Türkmenlerin desteğini kazanmayı amaçlamıştır. Mustafa Barzani, yapılan görüşmelerde Kerkük'ün yönetimi başta olmak üzere Türkmenlerin kültürel ve siyasal hakları konusunda cazip önerilerde bulunmuştur. Bunun karşılığında Türkmenlerin Kürt hareketine katılması ya da Kerkük konusunda Irak hükümeti ile olan anlaşmazlıkta Kürtlere destek vermeleri beklenmiştir. Mustafa Barzani'nin söz konusu önerisi değişik nedenlerden dolayı Türkmenler tarafından olumlu karşılanmamıştır. Bunun bir çok nedeni olmasına rağmen, Türkmenlerin tarafsız kalmayı tercih etmeye devam etmeleri, daha fazla acıya maruz kalmak istememeleri ve Kürt hareketinin nihaî hedefinin bağımsızlık olması endişesi en önemli faktörleri teşkil

[36] **A.g.m.**, s.37.

etmiştir. Sözü edilen nedenlerden dolayı bir güvensizlik havasının hakim olduğu ilişkilerde, Kürt grupları başka adımlar da atmışlardır. Kürtler, Türkmenlere verdikleri sözler hakkında güvence sağlamak için Türkiye'nin garantör olması önerisinde bulunmuştur. Bu doğrultuda Mustafa Barzani, dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'e radyo yoluyla açık bir mesaj göndererek yardım istemiştir. Türkiye'nin cevabı ise olumsuz olmuştur. Türkiye'nin bu tutumunun, Türkmenlerin duyduğu aynı endişelerden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Çünkü, böyle bir desteğin sağlanması ve dolayısıyla Türkmenlerin de Kürt hareketine katılması ya da en önemli konulardan biri olan Kerkük hakkında Türkmenlerin de Kürt gruplarına destek olması, Kürt gruplarını daha güçlü bir konuma getirerek, Irak çapında Kürtlerin nihaî emellerine ulaşmalarına ciddi bir katkı sağlayacaktı. Aslında Kürt liderlerinin, Irak ve Kürt hareketi için Türkmenlerin siyasî dengelerdeki rolünün ve Kerkük konusundaki etkilerinin farkında oldukları görülmektedir. Türkmenlerin Kürtlerle aynı safta durması, 1970'ten önce Kürtlerin Irak hükümeti ile, özerklik bölgesine Kerkük'ün de katılması hakkındaki pazarlık gücünü artıracaktı[37].

İkinci Körfez Savaşı'ndan sonra Kürtlerin yakaladıkları tarihî fırsattan sonra da bu girişimler devam etmiştir. Kürt partileri, Türkmenlere verdikleri geçici fırsatlarla Türkmenleri bir kez daha kendi yanlarına çekmeye çalışmışlardır. Ancak Kürtlerle aynı hedefleri paylaşmayan Türkmenlerin bu plandan uzak durdukları söylenmelidir. Kürt grupları, bu konudaki amaçlarına ulaşamayacaklarını fark edince başka yollara baş vurmaya başlamışlardır. Bu doğrultuda Türkmen Cephesinin Erbil şehrinden çıkması talebi gibi[38] ciddi baskıların yanı sıra, Türkmenleri bölücülük ve dış güçlerin aracı olmakla suçlayarak onların aleyhine bir atmosfer yaratmaya başlamışlardır. Kürt gruplarının, Türkmen davasına zarar verebilecek ve Türkmenler arasında bölünmeyi sağlayabilecek en tehlikeli adımlarından biri de "*sözde Türkmen partilerini*" kurmaları olmuştur. Kürt grupları, Türkmenleri temsil eden Türkmen Cephesi'ni tanımayarak, Kürt politikaları ve beklentileri çerçevesinde hareket etmek üzere kurdurduğu kukla Türkmen partilerini, Türkmenleri temsil eden meşru partiler olarak tanımaktadır. Aynı zamanda aleyhinde iddialarda bulunarak halk arasında Türkmen Cephesi'ne yönelik

[37] **A.g.m.**, s.37.

şüphe yaratarak, halkın uzaklaşmasını sağlamaya çalışmaktadırlar. Ayrıca Türkmen Cephesi'ne baskı yaparak ve bazen de saldırılarda bulunarak, Türkmen halkının resmî temsilcisi olan Türkmen Cephesi'nin etrafında toplanmayı ve örgütlenmeyi engellemeye çalışmaktadırlar.

İkinci Körfez Savaşı'ndan bu yana Kürt gruplarının izledikleri politikalarla bağlantılı olarak Türkiye'nin bu gruplarla ilişkileri dalgalı bir seyir izlemiştir. Türkiye'nin bölgede istikrarın sağlanması ve PKK terörünün kontrol edilmesi gibi faktörlere bağlı olan politikalarına karşı, söz konusu grupların yaklaşımı, Türkiye'nin ulusal çıkarlarını istismar ederek, gerek kendi aralarındaki rekabette avantajlı çıkmak, gerekse oluşmakta olan yapıya Türkiye'nin karşı çıkmasını belli bir süreye kadar ertelemek ya da engellemek şeklinde olmuştur. KDP ve KYB liderleri, Kürt gruplarının bugün geldikleri noktada, Türkiye'nin, isteği dışında olsa da büyük rolü olduğunu söylemektedirler. Irak'a karşı savaşın kesinleştiği günlerden itibaren söz konusu ilişkiler yol ayrımına girmiş, Kürt grupları artık Türkiye'ye ihtiyaç duymadıkları izlenimini vermişlerdir. Savaşın başlaması durumunda Türkiye'nin Kuzey Irak'a girmesi, Irak Kürtleri'ni en fazla tedirgin eden konulardan birisiydi. Türkiye'nin her türlü müdahalesi Kürtler tarafından kesin bir şekilde reddedilmiş ve Türkiye'nin politikası "emperyalist" olarak nitelendirilmiştir. Aynı zamanda, Türkiye'nin Türkmen politikasına karşı çıkılmış, Türkmenleri temsil eden Türkmen Cephesi de pasifize edilmeye çalışılmıştır. Savaşın beklendiği dönemde, Türkmenlere karşı muhtemel bir katliama kadar uzanacak olumsuz gelişmelerden endişe duyulmuştur. Türkiye ise, Türkmenlere karşı istenmeyen bir hareketin gerçekleşmesi, Kürtlerin Musul veya Kerkük'e girmeleri veya bağımsız bir Kürt devletinin kurulması durumunda Kuzey Irak'a müdahale edeceğini bildirmiştir[39].

Türkiye faktörünün etkisizleştirilmesini amaçlayan ve Türkiye'nin Kuzey Irak'a girmesini engellemek için her türlü yola baş vuran Kürt gruplarının çabalarını en açık şekilde yansıtan, Mesut Barzani olmuştur. Mesut Barzani savaştan sonra şöyle demiştir: *"...Açıkça konuşalım. Türkiye'nin Kuzey Irak'a girmemesi karşılığında, biz de Kerkük ve Musul'a girmeme yönünde ABD ile anlaşmaya varmıştık"* [40]

---

[38] Orhan Ketene, "Kuzey Irak'ı Türkiye'ye Bağlayacak Yegane Güç Türkmenler", **Stratejik Analiz**, S.22 (Şubat, 2002), s. 108.
[39] Mazin Hasan, **a.g.e.**, s.38-39.
[40] **El Hayat**, 15 Nisan 2003.

Irak'a karşı savaşın kesinleştiği günlerde, savaşa neden olan sorunların barışçı yollarla çözülmesi için başlatılan girişimlerden biri de Türkiye'nin önayak olduğu İstanbul Zirvesi olmuştur. Arap ülkelerinin katıldığı Zirve, savaşa engel olamamıştır. Ancak Türkiye'nin bu girişimi ve savaşın engellenmesine ilişkin çabaları Türkmenler tarafından memnuniyetle karşılanmıştır[41]. Irak'taki Türkmen halkı, krizin barışçıl yollarla çözülmesinden yana olmasına rağmen, savaşın patlak vermesi durumunda Türk Ordusunun Irak'a girmesini desteklemiş ve beklemiştir. Irak'a karşı savaşın gerçekleşmesini Türkmen halkı bir fırsat olarak değerlendirmiştir, çünkü Türk Ordusu'nun Irak'a girmesinin, her türlü tehdide karşı korunmalarının sağlanması ve Saddam Hüseyin sonrası Irak'ta haklarının garanti altına alınması anlamına geldiğini düşünmüştür. Buna karşılık, bölgedeki Kürt gruplarının savaştan yana bir beklenti içinde oldukları görülmüştür. Nitekim Kürtler, Irak'a karşı savaşın başlamasıyla birlikte ABD kuvvetlerine her türlü desteği sağlamışlardır[42]. Öte yandan, her ne şart altında olursa olsun TSK'nin Kuzey Irak'a girmesine karşı çıkmışlardır. Bunun nedeni de, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kuzey Irak'a girdiği takdirde, elde ettikleri kazanımları kaybedeceklerini düşünmeleridir[43].

ABD, Irak'a karşı bir savaş başlatmak için, Türkiye'nin bir çok açıdan desteğini istemiştir. Ankara, ABD'nin taleplerini yerine getirmek için Washington'dan politik, askerî ve ekonomik konularda güvence talep etmiştir. Ankara'nın taleplerinin en önemli boyutunu, Irak'ın siyasal geleceğinin nasıl şekillendirileceği ile ilgili politik güvenceler oluşturmuştur. Ankara savaştan sonra Irak'ın yeniden şekillendirilmesi sırasında Türkmenlerin de, Araplar ve Kürtler ile birlikte Irak'ın aslî halklarından birisi olarak kabul edilmesini istemiştir. Ankara'nın bu talebi ileri sürmesi üç gerekçeye dayanmaktadır: Devletler hukukundan kaynaklanan gerekçeler, Irak'ın demografik yapısından kaynaklanan gerekçeler ve Türkiye'nin stratejik çıkarları ile ilgili olanlardır. 1932'de Irak, İngiliz manda rejiminden kurtulunca, Milletler Cemiyetine verdiği memorandumda, Arapların, Kürtlerin ve Türkmenlerin, Irak'ın aslî unsurları olduğunu ifade etmiştir. Aynı zamanda, Kürtler ile Araplar arasında haklar açısından eşitliğin

---

[41] Hasan Yılmaz, "İstanbul'da Gerçekleşen Irak Zirvesinin Sonuçları ve Arapların Tepkisi", **Stratejik Analiz**, C.3, S.35(Mart,2003), s.13-14.
[42] Mazin Hasan, **a.g.m.**, s.39.
[43] **Habat**, 14 Mart 2003.

sağlanacağı ifade edilmiştir. Ancak, Baas Partisi 1970'de politik nedenlerden dolayı Kürtlere özerk bölge yönetimi hakkı vermiş, Türkmenlere ise sadece kültürel haklar vererek, kendi iç hukukunu çiğnediği gibi uluslararası hukuku da ihlal etmiştir[44]. Buradan hareket ederek, daha önce sessiz kalmayı tercih eden Ankara, savaş öncesinde, Türkmenlere kurulacak olan Irak'ta "*kurucu halk statüsü*" verilmesini talep etmiştir.

Ankara'nın Türkmenler için *"kurucu halk statüsü"* talep ederken dayandığı ikinci husus, Türkmenlerin Irak'ın toplam nüfusunun % 12'sini oluşturuyor olmasıdır. Ankara'nın, Irak'ın yeniden şekillendirilmesi sırasında Türkmenlere kurucu halk statüsünün verilmesini istemesi çok önemli bir husustur. Çünkü, bu statünün verilmesi durumunda, Kürtlerle Türkmenler eşit statüde olacaklardır. Barzani ve Talabani grupları Türkmenlerin Kürtlerle eşit statüde olmasına karşı çıkmakta, Türkmenlerin azınlık olduğunu ve dolayısıyla Türkmenleri kendilerinin temsil edeceklerini ileri sürmektedirler. Ancak böyle bir çözümün gerçekçi olmadığı ve yeni çatışmaları getireceği ortadadır. Çünkü, KDP'nin Türkmenlere karşı, bölgede bir etnik temizlik girişimi içine gireceği ve ağır bir baskı politikası uygulayacağı bilinmektedir. Bu durum ise Türkiye'yi bir çıkmaza sokabilecektir. Bundan dolayı Ankara, Türkmenlerin Kürtlerle eşit haklara sahip olmasını savunmaktadır.

Ankara'nın üçüncü gerekçesi, Türkiye'nin stratejik çıkarları ile ilgilidir. KDP ve KYB'nin hedeflerinin Irak'ın parçalanması ve Birleşik Kürdistan'ın kurulması olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Ankara'nın, Bağdat'ta Saddam Hüseyin sonrasında kurulan rejimin parçalanması durumunda bölgede kendisine jeopolitik güvence verecek bir politik yapılanmayı arzu etmesinin mantığı ortaya çıkacaktır[45].

Türkiye, savaşın başında Kuzey Irak konusunda "*kırmızı çizgileri*"nin olduğunu açıklamış ve bir *"Kürt Devleti"* oldu bittisine karşı bu kırmızı çizgileri koyduğunu ilan etmiştir. ABD ve İngiltere, 20 Mart 2003'te Irak'a karşı savaşı başlatmıştır[46]. Kürt grupları, ABD ile işbirliği yaparak Kuzey Irak'ı savaş güçlerine açmıştır. Türkiye'nin beklenen desteği ABD'ye vermemesi Kürt gruplarınca bölgede nüfuz sağlama amacıyla kullanılmış ve bu durum Türkiye ile Kürt grupları arasında bir savaşa dönmüştür. Ancak bu, sıcak çatışma değil soğuk bir savaştır. Türkmenlerin kendi haklarını elde

[44] Suphi Saatçi, **a.g.e.**, s.199-240.
[45] Mazin Hasan, **a.g.m.**, s.39.

etmelerinin engellenmesi yoluyla hem ABD, hem de Kürtler tarafından Türkiye'ye karşı yürütülen soğuk savaş doruğa çıkmıştır. Böylece Türkiye, Irak'ın yeniden oluşumunda devre dışı bırakılmaya çalışılmaktadır. Dahası, Türkiye'nin dünyaya ilan ettiği kırmızı çizgilerin üzerine bir Federe Kürt Devleti kurulması için büyük bir hızla çalışma yapılmaktadır[47].

ABD'nin, Irak'ın yeniden şekillendirilmesi sürecinde Bağdat yönetiminin oluşturulması ve Federe Kürt Devleti'nin kurulması sürecinde Ankara'ya söz hakkı tanımadığı görülmektedir. Bunun, Türkiye'nin Irak savaşındaki tutumundan kaynaklanan, bir nevi *"cezalandırma"* olduğu söylenebilir. Aslında böyle bir neden söz konusu olmasa dahi ABD'nin Türkiye'ye ve Türkmenlere yeterince söz hakkı vermeyeceği düşünülebilir. Çünkü, bölgede Türkiye'nin tek dostunun Türkmenler olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Türkmenlere verilecek her türlü imtiyazın orta ve uzun vadede Türkiye'nin lehine işleyeceği bilinen bir gerçektir. Amaçlardan biri de, bölgenin Türkiye'ye karşı bir kart olarak kullanılmasını sürdürmektir. ABD'nin, Türkmenleri dışlayan tutumunun arkasında başka nedenler de bulunmaktadır. Bunlardan birisi Kürt gruplarının baskısıdır. Kürt gruplarının ABD'ye savaş esnasında ve özellikle de savaş sonrasında verdiği askerî destek, söz konusu baskıyı kısmen de olsa sağlamaktadır[48].

Savaş sonrasında, farklı şekillerde ABD'nin desteğini aldığı görülen Kürt grupların Türkmenlere karşı sertleşen tavırları değişik alanlarda su yüzüne çıkmıştır. 22 Ağustos 2003'te Türkmenlere ait Tuzhurmatı ve Kerkük'teki olaylar örnek olarak gösterilebilir. Türkmenlere ve Irak Türkmen Cephesi'ne (ITC) karşı olumsuz müdahalelerin devamında Kerkük'te ITC'nin 50 kişiden oluşan bir grubun saldırısına maruz kalması, ITC'ye maddi zarardan ziyade politik zararlar vermiştir. Çünkü Irak'ın geçtiği bu hassas süreçte buna benzer olaylar Türkmenlerin siyasî atılımlarını olumsuz etkilemektedir. ITC başkanına düzenlenen saldırının da aynı doğrultuda değerlendirilmesi gerekir[49].

---

[46] **El Beyan**, 21 Mart 2003.
[47] Mazin Hasan, **a.g.m.**, s.39.
[48] Mazin Hasan, **a.g.m.**, s.40.
[49] **Hürriyet**, 15 Mart 2004.

ABD'nin, Türkmenlere gereken yeri vermek istemediği buna karşılık Kürt gruplarının beklentileri doğrultusunda politika izlediğine ilişkin göstergelerden birisi de, savaş sonrası oluşturulan Irak Geçici Konseyindeki etnik dağılımdır. Meclisi oluşturan 25 kontenjanın 5'i Kürt gruplarına verilirken, Türkmenlere bir temsil hakkı verilmiştir. ABD'nin Türkmenleri uzaklaştırma konusundaki tavrı genel olarak Irak'ın yeniden yapılandırmasında devam etmektedir. Türkmenler, yaşadıkları il ve bölgelerde de yönetimden uzak tutulmuşlardır. Kerkük, Musul ve Diyala yerel meclislerindeki durum da bunu göstermektedir. Bu doğrultuda ITC'nin Ankara Temsilcisi Ahmet Muratlı şöyle diyor: *"...Musul ve Kerkük yerel seçimlerinde ABD'nin taraflı tutumu ve Diyala seçimlerinde bir Türkmen valinin seçilmesine rağmen, söz konusu valinin değiştirilmesi Türkmenleri rahatsız etmiştir. Kerkük'te yerel yönetim dağılımında da, alınan kararların bugüne kadar hayata geçirilmemesi Türkmenleri hayal kırıklığına uğratmıştır..."*[50]

Bugün Türkmenlerin Irak'ta yalnız bırakılmalarının ve haklarının verilmemesinin Irak'ın kurulmasından beri devam eden aynı politikanın bir uzantısı olduğu söylenebilir. Geçmişteki anayasalarda olduğu gibi Irak'ın yeniden yapılandırılmasında imzalanan Geçici Anayasada da Türkmenlere herhangi bir hakkın tanındığı söylenemez. İmzalanan Geçici Anayasa ile ilgili en önemli husus, Kürtlerin en temel meselesi olan federalizmin ilke olarak kabul edilmesi, fakat ayrıntılarının seçimle iş başına gelecek Millî Meclise bırakılmasıdır. Bu süre içinde de Kürtlere özerk yönetimlerini sürdürme imkanı verilmektedir. Kürtçe, Arapça'nın yanı sıra resmî dil olarak kabul edilmekte ve ülkedeki 18 vilayetin federal bölgeler oluşturmak üzere kendi aralarında birleşmeye karar almaları da öngörülmektedir. Geçici Anayasanın Türkmenlerin aleyhine işlediği görülmektedir. Çünkü, Türkmenlerin de Irak'ta üçüncü aslî unsur olarak yer alması gerektiği sözde kalmıştır. Türkmenlerin taleplerine yönelik hiç bir düzenlemenin de hayata geçirilmediği görülmektedir. Devletin resmî dili Arapça ve Kürtçe olarak Geçici Anayasa'da yer alırken, Türkmenlere ve Asurilere sadece kendi dillerinde eğitim hakkı tanınmaktadır. Irak ordusu ile düzenleme de (peşmergelerin

[50] Mazin Hasan, **a.g.m.**, s.41.

milis kuvvetler olarak varlıklarını sürdürmeleri konusu) Türkmenlerin aleyhine işleyen önemli konulardan birisidir[51].

Bütün bunların anlamı, Türkmenlerin yeni Irak'ta herhangi bir role sahip olmamaları ve uzun vadede yıllardır devam eden asimilasyon politikalarının devamının getirilmesiyle yeni Irak'ta kimliklerini tamamen kaybetmeleridir. Oysa Irak'ta Türkmenlerin istikrar sağlamada etkin rolleri göz ardı edilmemelidir. Geçmişte Irak'ta uygulanan mezhep ayrımcılığı sonucunda Şiî faktörü kuvvetlenmiştir. Aynı doğrultuda uygulanan eşitsizlik politikası sonucunda Kürtler bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Irak'ın yeniden yapılandırılmasında da söz konusu eşitsizlik, Türkmenler için de bu hakkı ortaya çıkacaktır. Bu doğrultuda Türkmenlerin geleceğe bakışını yansıtan ITC Başkanı Dr. Abdurrahman, Irak'ta Türkmenlere yönelik olarak yapılan haksızlıkların devam ettiğini, Türkmenlerin siyasette, eğitimde, devlet, ordu ve polis kademelerinde görevlendirmelerde ayrıma uğratıldıklarını, Türkmenlerin Irak'ta, başta Arap ve Kürtler arasında olmak üzere mevcut yapı içerisinde çimento vazifesi gördüklerini belirterek, şöyle konuşmuştur: "*Biz Irak'ın geleceğinde de önemli bir huzur unsuru olacağız. Bu bölgede bulunan petrol kaynakları da daha kontrollü ve güven içinde huzurla işletilebilecektir.*"[52]

Geçici Anayasanın imzalanması sonucunda Irak'ta yönetimin devredilmesinin iki aşamada gerçekleştirilmesi beklenmektedir. Yedi aydan fazla olmaması beklenen ilk aşamanın, Geçici Hükümetin, Geçici Yönetim Konseyinden yönetimi devralmasıyla başlaması beklenmektedir. Bu aşamanın 30 Haziran'da başlaması bildirilmiştir. Oluşturulacak olan Geçici Hükümetin görevi, Irak halkı tarafından seçilecek olan ulusal heyetin (parlamento) seçeceği yeni hükümetin oluşmasıyla sona erecektir. Böylece ikinci aşama başlamış olacaktır ve seçilmiş ulusal heyet daimî anayasayı yazmaya başlayacaktır. Daimî anayasa, karara bağlanması için halka sunulacak ve ardından genel seçimler yapılacaktır. Böylece geçiş dönem 31 Aralık'ta sona ermesi beklenmektedir. Bütün Irak ve Türkmenler için de önemli olan bu süreçte Türkmenlerin hazırlanmaları ve aralarında birliğin sağlanması büyük önem arz etmektedir. Bu doğrultuda Türkmeneli İş Birliği ve Kültür Vakfı Başkanı Hasan Özmen şöyle diyor: "*...Seçim*

---

[51] **A.g.m.**, s.41.
[52] **http://www.turkmencephesi.org.**

hazırlığı yapılmalı Türkmenler tek liste olarak seçimlere girmeli. Milletvekillerinin sayısı maksimize edilmelidir". Irak'ta yapılması beklenen seçimler konusunda da Türkmenlerin seçim propagandası hakkında eğitilmelerinin gerektiği de önem taşımaktadır.

Bölgedeki Türkmen halkının aleyhine işleyen gelişmelere karşı kendilerini koruyacak ve kendi ayakları üzerine durmalarını sağlayacak bir yapıya ulaşamamalarının nedenlerinin bir kısmı izah edilmiştir. Bunun yanı sıra Üçüncü Körfez Savaşının sonuna kadar Türkmenlerin coğrafî olarak ikiye bölünmüşlüğü ve yetersiz kalan örgütlenmeleri, bu olumsuz durumda önemli bir rol oynamıştır. Savaştan sonra Türkmenler için önemli fırsatlar ortaya çıkmasına rağmen, yapılması gerekenler engellenerek, hayata geçirilememiştir. Bugün Irak'ın yeniden yapılandırılmasında Türkmenlere haklarının verilmediği görülmektedir. Irak'ın kurulmasından bu yana Türkmenlere haklarının verilmemesinin temel nedenlerinden birinin de izledikleri politikayla bağlantılı olduğu söylenebilir. Türkmen politikasının temelini de *"barış"* oluşturmaktadır. Irak'ın yapılandırılması sürecinde Irak'taki bir çok dengenin değiştiği görülmektedir. Geçici Anayasadan sonra da Daimî Anayasanın gerçekleştirilmesinde değişen dengelerin devam etmesi Türkmenlerin siyasal ve kültürel geleceğinin yok sayılması anlamına gelmektedir[53].

C- YAPILMASI GEREKENLER

1- Asimilasyon Girişimlerini Önlemek

1991'den beri bölgenin Kürt grupların yönetimine girmesiyle başlayan asimilasyon politikaları etkin bir şekilde devam etmektedir. Radyoların, televizyonların ve yazılı basının Kürtçe yapılması da bölgede Araplaştırma sonucunda silik hale gelen Kürtçe'nin yeniden canlanmasına yol açmıştır. Bu alanda Türkmenlerin faaliyetleri olmasına rağmen eksik kalmıştır. Bunun en büyük nedenlerinden biri Kürt gruplarının baskısı olmuştur. Bölgede Türkçe eğitim veren okulların yeterli denebilecek sayısına

karşın, amacına ulaşmadığı söylenebilir. Çünkü Kürtçe eğitimin zorunlu kılınması, Türkçe ve Arapça'nın yanı sıra Kürtçe eğitiminin de alınması öğrencilerin üzerinde baskı oluşturmaktadır. Bölgede, Türkmen halkının kendi dillerinde eğitim haklarını sağlamak amacıyla açılan Türkçe eğitim veren okullarda, KDP'nin Kürtçeyi zorunlu kılmasının arkasındaki amaçlar da bilinmektedir. Bölgede Türkçe eğitim veren okulların açılması fikri rağbet görmesine rağmen, son dönemde Türkmenlerin Türkçe eğitim veren okullardaki katılımlarının düştüğü gözlemlenmiştir. Kürt grupları, Türkçe eğitim veren okullara doğrudan gerçekleştirdikleri baskıların yanı sıra, eğitim seviyesinin düşürülmesi ve dolayısıyla Türkmenlerin Türkçe eğitim veren okulları tercih etmemelerini sağlamak için, ilginç yollara baş vurmaktadırlar. Bunlardan biri, bölgedeki en vasıfsız öğretmenleri son dönemde zorunlu olarak söz konusu okullara yerleştirmek olmuştur. Şunu da söylemek gerekir ki; Türkmenler sadece kültürel değil, politik olarak da asimile edilmeye çalışılmaktadır. Türkmen Cephesi'ne yapılan baskılar ve halk arasında ITC'nin dürüstlüğü konusunda ortaya atılan iddialar yoluyla, Türkmen halkının ITC'den uzak kalmasına çalışılmaktadır. Aynı zamanda kurulan kukla Türkmen partileri de bu girişimin bir parçasıdır. Türkmen öğrencilerin Türkiye'de eğitim görmesi, söz konusu asimilasyon girişimlerine karşı atılan en önemli adımlardan birini oluşturmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken bir husus da, Irak'ta üniversite eğitiminin Arapça ve Kürtçe olmasıdır. Üniversite eğitiminin gençlerin yetişmesindeki önemli rolü göz önünde bulundurulursa, böyle bir eksikliğin giderilmesinin önemi ortaya çıkmaktadır[54].

2- Medya Faktörünün Etkinleştirilmesi

KDP ve KYB'nin, Türkiye'ye karşı yoğun olumsuz politikalarına, halk arasında Türkiye'nin imajını zedelemeye çalışmalarına ve Türkiye'ye karşı antipati oluşturulmaya çalışılmasına rağmen, genel olarak bölge halkının Türkiye'ye hayranlık duyduğunu söylenebilir. Türk sanatçıların bölgede yoğun bir revaç gördüğü de bir gerçektir. Buradan hareketle ve en azından Türkmenlerin asimile edilmesine araç olan

[53] Mazin Hasan, **a.g.m.**, s.42.
[54] A.g.m., s.42.

Kürt ve Arap televizyonlarının etkisini azaltmak amacıyla; Türkiye'deki bazı kanalların bölgede yayın yapmasının çok faydalı olacağı değerlendirilmelidir. Böyle bir girişimin, 1996 yılında sonuçsuz kalmasına rağmen, bugün sonuç alacak şekilde tekrarlanmasının çok yararlı olacağı düşünülmektedir. Yine 1996'da KDP, Türkmen Radyo ve Televizyonuna baskı yapmakla kalmamış, Türkmen televizyonuna saldırıda bulunmuştur. Türkçe eğitim veren okullarda olduğu gibi, televizyon kuruluna yapılan baskıların amacı da Türkmenlerin, kültürlerini ve dillerini korumalarını engellemektir. Ve dolayısıyla hızla devam eden asimilasyonu kolaylaştırmaktır. Son dönemde gelişme göstermesine rağmen, bölgedeki yayınlar Türkiye'ye nazaran kalitesizdir. Türk televizyonlarının bölgede yayın yapması ve bu yayınların mümkün olduğunca Arapça alt yazı ile yapılması bölgedeki yerel televizyonları tamamen etkisiz bırakabilecektir. Böyle bir adımın atılması Türkmen halkına uygulanan kültürel baskıyı azaltacağı gibi, bölgedeki Kürt halkını da büyük oranda etkileyecektir.

Genel olarak bakıldığında Kürt gruplarının medya aracılığıyla Türkiye'ye yönelik yürüttüğü olumsuz politikalar nedeniyle, Türkiye'ye karşı bir nevi antipatinin oluştuğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla, sözü edilen adımın gerçekleştirilmesi, bölgede Türkiye'ye karşı yoğun propaganda ile oluşturulmak istenen antipatiyi etkisiz bırakabilecektir. Ancak, bölgede Türkiye'ye karşı oluşturulan olumsuz izlenimler konusunda şunun altının çizilmesi gerekmektedir: Bölge Kürtleri arasında Türkiye denildiğinde ilk akla gelen "*ahlakî yozlaşmadır*". Önceden sözü edildiği gibi Kürt medyasının böyle bir izlenimin oluşmasında büyük rolü olmasının yanı sıra, bölge halkı da böyle bir izlenim edinmeye yatkındır. Bunun nedenlerinden birisi de bölgedeki muhafazakâr yapıdan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'den yapılacak yayının içeriği konusunda dikkatli davranmak gerekmektedir. Çünkü modern bir ülkeden kapalı bir topluma aktarılacak olan yayının olumsuz etkileri olabilecektir ve böyle bir durumun Kürt gruplar tarafından sonuna kadar kullanılma tehlikesi bulunmaktadır[55].

3-Türkmenlerin Tanıtılması ve Güvenin Sağlanması

Türk halkının, Irak'ta yaşayan Türkmen soydaşlarını yeterince tanımadığı söylenebilir. Irak devletinin kurulması ile, aynı soydan gelen halkların arasındaki bağlar bir şekilde kopmuştur. Türkmenler sadece kriz dönemlerinde gündeme gelmektedir. Burada önemli bir nokta da şudur ki; Türk devleti Türkmenlere çeşitli yardımlar sunmak istediğinde bunu resmî bir şekilde yapmak zorunda kalıyor gibidir. Ancak Türkiye'de Türkmenleri destekleyen sivil toplum örgütlerinin kurulması durumunda, resmî kanallar olmaksızın yardım yapılması da mümkün olacaktır ve dolayısıyla Türkiye'nin Türkmenlere sağladığı yardım, Kürt grupları tarafından "emperyalist" amaçlar taşıdığı şeklinde nitelendirilemeyecektir. Aynı zamanda Türk halkı, soydaşlarına daha yakın olacak ve böylece Türkmen halkı için gereken manevi destek ve güvenin bir kısmı sağlanmış olacaktır. Türkiye'de, Kerkük, Musul, Erbil ve diğer Türkmen bölgelerinde yaşanan olaylar hakkında daha fazla bilgi verilerek Türkmenler gündemde tutulmalıdır. Türkmenlerin yeterince tanınmamasının, Türkmenlerin geleceğini de etkilemekte olduğu ve bu durumun telafi edilmemesi durumunda Türkmenlerin kayıplarının daha da artacağı görülmektedir. Türkmenlerin, kendilerini, haklarını arayan bir topluluk olarak tanıtması ve bu haklar uğruna her türlü kaybı vermeye hazır bir tutum sergilemesi gerekmektedir.

Bunun dışında Türkmenlerin, Irak'ta en sessiz ve zararsız unsurlardan birisi olarak görülmeleri, onların dışlanma nedenlerinden birisi olarak ileri sürülebilir. Türkmenlerin, Irak'ta küçük bir topluluk olmaktan öte, güç sahibi olmaları gerektiğini göstermeleri gerekmektedir. Bu nedenle, Kerkük merkezli olarak, Türkmenler bir an önce siyasal bir hareket başlatmalı ve bu hareket, Bağdat'ta da sesini duyurmalıdır. Türkmenlerin yoğun olduğu merkezlerde büyük toplantılar ve gösteriler düzenlenerek, sorunlar duyurulmaya çalışılmalıdır. Bu gösterilerde *"Iraklılık"* vurgulanmalı, ancak Türkmenlerin de Irak'ın içinde yalnızca bir etnik grup olarak algılanmasının önüne geçilmesi için yeni bir siyasal vizyon ortaya konmalıdır. Bu siyasal vizyona ilişkin önerilerin geliştirilmekte olduğu bilinmektedir. Ancak, bunların kapalı toplantılardan ziyade Türkmenleri harekete geçirecek tarzda olması daha önemlidir. Çatışmaya

---

[55] **A.g.m.**, s.43.

varmayacak büyük eylemlerin yaratılması, Türkmenlerin hem Irak hem de dünya kamuoyuna varlıklarını duyurmaları için çok önemli bir araç olacaktır. El-Cezire, CNN veya BBC'de Türkmenlere ilişkin haberlerin çıkması da Türkmen hareketine büyük katkı sağlayacaktır[56].

Genel olarak bakıldığında Türkmenlerin kendilerini Türkiye'nin bir parçası olarak gördükleri söylenebilir. Yaşadıkları bölgeler ise İngiltere'nin politikaları sonucu Türkiye'den koparılmış topraklardır. Nitekim Musul Vilayeti meselesi sırasında Türkmenlerin Türkiye sınırları içerisinde kalmak istediklerini dile getirmişlerdir. Burada tamamen bir Türkmen ilçesi olduğu söylenebilen Telafer'in Türkiye sınırlarından sadece 70 km. uzaklıkta olduğu dikkat çekicidir. Türkmenlerin Türkiye'ye olan tarihî yakınlığı da bazı taraflarca yanlış yorumlanmaktadır. Türkmenlerin arasında Türkiye'ye duyulan sempatinin inkâr edilmeyecek kadar büyük olduğu bilinmektedir. Ancak önceden de değinildiği gibi Türkmenlerin genel olarak geçmişte ve özel olarak da son yıllarda yaşadıkları olumsuz olaylar nedeniyle Türkmenlerin Türkiye'ye olan güvenleri kısmen de olsa sarsılmıştır. Aslında Türkmen halkı arasında Türkiye'ye olan bakışı üç ana hatta özetlemek mümkündür; Bu doğrultuda Türkmenlerin bir kısmının Türkiye'ye olan güveninin hâlâ tam olduğu söylenebilir. Ancak Türkmenlerin diğer bir kısmı ise Türkiye'ye olan güveni olumsuz şekilde etkilenmesinden dolayı bu konuda olumsuz düşünmektedir. Buna karşılık Türkmenlerin büyük bir kısmı ise, Türkiye'nin Türkmenlere gereken desteği vermediğini, ancak burada Türkiye'nin haklı olduğunu düşünmektedirler. Çünkü Türkiye'nin Türkmenlere destek olmasının karşısında dünyanın tek kutuplu gücünün olduğunu düşünmektedirler.

Türkmenler için Türkiye güvencesi önemli bir faktördür. Türkmenlerin, Türkiye'ye olan güvenlerinin sarsılması, uzun vadede olumsuz politik şartların da ortaya çıkmasına neden olabilir. Çünkü, Türkiye'ye olan güvenin sarsılması mevcut durumda da olumsuz sonuçlara yol açtığı söylenebilir. Söz konusu güven kaybının Sünnî ve Şiî Türkmenler üzerinde iki farklı olumsuz sonuca da neden olmuştur. Sünnî Türkmenlerin Türkiye'ye olan güvenlerinin sarsılmasıyla, Kürt ve Arapların asimilasyon politikaları karşısındaki direnme güçlerini zayıflatırken, Şiîlerde ise,

[56] **A.g.m.**, s.43.

Türkiye'ye olan güvenin sarsılması, Şiî Türkmenlerin mezheplerine daha fazla sarılmalarına yol açmıştır [57].

Önceden belirtildiği gibi, Kürt gruplarının yarattığı bazı olaylara karşı Türkiye'nin tutumunun yetersiz kalması, Türkmen halkı arasında Türkiye'ye olan güvenin az da olsa sarsılmasına sebep olmaktadır. Burada şu gerçeği göz önünde bulundurmak gerekmektedir; Kürt halkı Irak'ın değişik hükümetlerine karşı başlattığı silahlı isyanlarda, üçüncü ülkeler tarafından politik amaçlarla destek almalarına rağmen, son anda tek başlarına bırakılmışlardır. Bu da Kürt halkı arasında olduğu gibi, liderleri arasında da hayal kırıklığına ve umutsuzluğa yol açmıştır. Ancak özellikle İkinci Körfez Savaşı'ndan sonra aldıkları maddi ve manevi destekler, onları cesaretlendirmiştir. Buna karşılık Türkmenlerin, Türkiye'nin dışında bir başka umut kapısı olduğu söylenemez. Arap ve Kürt kıskacında kalan Türkmenler, bir bütün olarak Türkmen davasına katılmalılardır. Bunun yanı sıra davalarına destek olan bir önder ülkenin de bulunması gerekmektedir. Bu, Türkiye'nin Türkmenler adına mücadele etmesi anlamına gelmemektedir. Fakat böyle bir girişim, Türkmenler arasında birçok açıdan gereken güvenin sağlanması için önemli bir etken olacaktır. Türkmen halkı arasında hâlâ gereken seviyede olmadığı düşünülen güvenin sağlanması için kullanılacak araçlardan birisi de medyadır. Türkmenlerin gündemde tutulması, bu konuda etkili olacaktır. Türkmenler yalnız olmamalarına rağmen, yalnız oldukları hissinden kurtulmalıdırlar[58].

4- Dünya ve Arap Ülkeleri ile İlişkileri Pekiştirmek

Irak'ta yaşayan Türkmen halkının en büyük gereksinimlerinden biri de, dünya çapında kendi haklarını savunmaya başlamaları ve kendilerini tanıtmalarıdır. Kürtlerin, kendilerini tanıtmak için sonuna kadar kullandıkları İkinci Körfez Savaşı'ndan sonraki göç sırasında Türkiye dışında hiçbir yerde, Türkmenlerden neredeyse söz edilmemiştir. Türkmenlerin bölgede ikinci büyük etnik grup olmasına rağmen, Kuzey Irak denildiğinde akla ilk gelen sadece Kürtlerdir. Türkmenleri temsil eden büro ve kültür

[57] Mazin Hasan, "Türkmenler, Türkiye, Irak Körfez Savaşından Irak'ın İşgaline Türkmenlerin Durumu", **Avrasya Dosyası**, C.9, S.4(Kış 2003), s.182.

merkezleri ABD, Kanada, Almanya ve İngiltere'de olduğu gibi Arap ülkelerinde de açılmalıdır. Gerek Batıda, gerekse Arap ülkelerinde Türkmenleri temsil edecek yetişmiş kişilerin bulunmasına ve ilişkilerin pekiştirilmesine özen gösterilmelidir.

Arap dünyasının, Irak'ın parçalanmaması politikası devam ettiği takdirde, Türkmenlere ilginin artması ve ciddi destek görmeleri mümkün olacaktır. Dolayısıyla Arap ülkeleri ile ilişkiler gereken seviyeye getirilerek, Türkmen meselesine ciddi katkının sağlanması beklenebilir. Çünkü bağımsız bir Kürt Devleti'nin kurulması bölgesel seviyede küçümsenmeyecek olumsuz sonuçlar doğurabilecektir. Arap dünyasında Amerikan karşıtlığının zirveye çıkması, hatta laik ve Amerikan yanlısı Arap elitlerinin de şiddet yanlısı örgütlere destek vermeleri olasıdır. Bu durumda Arap dünyasında ABD'nin başlatmayı hedeflediği demokratikleşme eğiliminin sekteye uğraması da beklenebilir. Aynı zamanda Amerikan yanlısı şeyhlik rejimleri de kendilerini Washington ile aralarına mesafe koymak zorunda hissedebileceklerdir.

Kürt grupları 1991'den beri, yoğun bir şekilde Arap dünyasına yakınlaşmaya çaba göstererek, destek aramaktadırlar. Buna rağmen, Libya dışında, en azından resmî olarak, Kürtleri destekleyen Arap ülkesinin olmadığı söylenebilir. Buradan hareketle Türkmenlerin birlik sağlayıcı bir faktör olarak rolleri ortaya çıkmaktadır. Türkmenlerin bölge ülkelerinde yoğun bir diplomatik atak içine girmeleri kaçınılmaz bir adım olmalıdır. Bölge başkentleri ziyaret edilerek Türkmenlerin varlığı ile, demokratik ve birleşik bir Irak'ın geleceğinde oynayacağı rol anlatılmalıdır. 1991'den sonra Kürtlerin Arap hükümetleri ve kamuoylarını etkileyebilmek amacını taşıyan girişimleri bilinmektedir. Gerek Arap televizyonlarına, gerekse gazetelerine bakıldığı takdirde Kürt gruplarının bu konudaki üstünlüğü bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Buradan hareket edilerek, Türkmenler de bu konuda bir çıkış gerçekleştirmelidirler. Türkmen meselesinin Arap dünyasına taşınması şarttır. Meselenin, Kürt gruplarının iddia ettiği gibi "*Türkiye'nin emperyalist yayılımı*" değil, "*Irak'ın geleceği*"olarak sunulması başarılırsa, Arap kamuoyu meselenin önemini anlayacaktır[59].

---

[58] **A.g.m.**, s.43-44.
[59] **A.g.m.**, s.45.

5- İş Adamlarını Desteklemek ve Ticarî Kutuplar Oluşturmak

Bölgenin Kürt gruplarının kontrolüne girmesiyle Kürtler, her açıdan Türkmenlerin aleyhine geliştikleri ve güçlendikleri gibi, ticarî açıdan da üstünlüklerini sağlamışlardır. Üçüncü Körfez Savaşı'ndan önce güvenlik bölgesi olarak bilinen bölgeler için geçerli olan bu durum, savaştan sonra Kerkük için de geçerli olmuştur. Kürt grupları İkinci Körfez Savaşı'ndan sonra bölgede yaptıkları gibi Kerkük'te de ticareti ele geçirmişlerdir. Bölge ticaretinin başını çekmekten çok uzak kalan Türkmenlerin en son sıralarda yer aldıklarını söylemek mümkündür. Aynı zamanda, üretim yapan bir toplumdan tamamen tüketici konumuna düşmeleri sağlanmıştır. Bölgede kuvvetlenmek için, sahip olması gereken en önemli iki faktör olan maddi güç ve silah, Kürt gruplarının ellerindeyken, Türkmenler bunlardan yoksundur. Ve böylece politik güçten de yoksun olmaktadırlar. Kürt gruplar ve özellikle de KDP, Türkiye üzerinden yaptığı değişik alanlardaki ticaret sayesinde ciddi kazanımlar sağlamaktadır. İkinci Körfez Savaşından beri Kürtlere açık olan Habur sınır kapısı, sonuç getirecek şekilde Türkmenlere de açılmalıdır. Bölgede revaçta olan Türk mallarının bölgeye bazı ayrıcalıklarla ithalat yapmasının tamamen Türkmenlerin kontrolünde olması, Türkmenlerin kaybettikleri ticarî güçlerini kısmen de olsa geri kazanmalarını sağlayabilecektir. Türkiye'nin Türkmenlere ticarî kolaylıklar sağlaması, (yaklaşık iki yıldan beri benzer bir girişimde bulunulmaktadır) bu doğrultuda atılması gereken adımın başlangıcını teşkil edebilir. Bölgede belli tüccarların, ticarî kutup haline getirilmeleri istihdam sağlamanın yanı sıra Kürt yönetiminde çalışmak zorunda kalan Türkmenlerin ticarî bağımlılıklarının sona ermesine neden olacaktır. Türkiye tarafından sağlanacak bazı avantajlar yoluyla bölgedeki ticaretin Türkmenlerin lehine gelişmesi mümkündür. Ancak böyle bir adımın gerçekleştirilmesinin önünde bazı engellerin bulunduğu bilinmektedir. KDP, kontrol ettiği bölge ticaretini işgal etmiş, ciddi ticarî işlerin dışındaki düşük gelirli işleri Türkmenlere bırakmıştır.

Burada değinilmesi gereken başka bir konu da, bölgede Kürt ve Türkmen nüfusunun büyüme oranı arasındaki farktır. Genel olarak bakıldığında Türkmen aileleri altı kişiden oluşmaktadır. Diğer etnik gruplara bakıldığında Türkmen ailelerinin daha

küçük olduğu ortaya çıkmaktadır. Örneğin bir Kürt ailesi 10-15 kişiye kadar çıkabilir. Türkmen ailelerinin diğer etnik gruplara nazaran daha az sayıda olmasındaki temel faktör, toplum içinde eğitim seviyesinin yol açtığı bilinçtir. Son yıllarda, ekonomik zorlukların da etkisiyle Türkmenlerin aile fertlerinin sayısında bir azalma gözlenmiştir. Ancak karşı tarafa bakıldığında durumun tamamen farklı olduğu görülmektedir. Bunun anlamı, gelecekte nüfus farkının büyük oranda Kürtlerin lehine dönüşecek olmasıdır. Burada bir gerçeğin altının çizilmesi gerekir: Bölge nüfusu, dine bağlı bir halktan oluşmaktadır. Bölgede yaygın olan dinî inançlardan birisi ise, nüfus planlamasının dinen yasak olmasıdır. Ancak aydın kitleden oluşan Türkmenlerin, daha kontrollü davranmayı tercih ettikleri görülmektedir. Türkmen toplumunun, Kürt gruplarının ticarî gücü politik amaçlarla kendi lehlerine çevirmeleri sonucunda kaybettikleri ticarî konumlarını yeniden kazanmaları, bölge şartlarına göre, uzun vadede nüfuslarının büyümesine yol açabilecektir[60].

6- Irak Türkmen Cephesini Güçlendirmek

Bölgede, Kürtlere nazaran daha az sayıda olmasına rağmen, sesini duyurabilecek ve hakkını savunabilecek bir Türkmen nüfusu bulunmaktadır. Ancak söz konusu nüfusun hepsinin Türkmen Cephesi çevresinde toplanmadığı görülmektedir. Bu durumun oluşmasındaki en büyük faktörlerden birisinin, bölgedeki Kürt gruplarının baskısı olduğu görülmektedir. Türkmenlerin, duydukları endişeler ve geleceğe ilişkin belirsizliğin yol açtığı psikolojik baskı nedeniyle, doğru siyasî kararları almak konusunda zorluk çektikleri söylenebilir. Genel olarak bakıldığında, önceden Arap yönetimi altında yaşayan Türkmenler ile Kürtlerin kontrolünde olan Türkmenlerin durumu arasında fark yoktur. Her iki durumdaki ortak faktör, Türkmenlerin geleceğe ilişkin duydukları endişelerdir.

Kürt grupları tarafından kurulan ve Türkmenler adına çalıştığı iddia edilen kukla Türkmen partileri, değişik vesilelerle pasifize edilmelidir. Bu konuda Türkmen Bağımsızlık Partisinin Başkanı Kenan Şakir şöyle diyor: *"...Kukla partiler, gerçek Türkmenlere alternatif olması için kurulmuştur. Bunların ortadan kaldırılması*

---

[60] **A.g.m.**, s.45.

gerekmektedir. Diğer taraftan Türkmenlere vermekte oldukları zararlar çeşitli vesilelerle bertaraf edilmelidir". Savaş sonrası rejimin baskısından kurtulan diğer bölgelerdeki Türkmenlerin de Türkmen Cephesi'nin etrafında toplanması gerekmektedir. ITC dışında kalan diğer Türkmen parti hareketleri ve örgütlerin de bir şekilde ITC'nin çatısı altına girmesi şarttır. Böylece ITC, gereken tabana sahip olarak örgütlenmesini kuvvetlendirecektir. Irak rejiminin çökmesiyle rejimin kontrolündeki diğer Türkmenlerin kısmen de olsa önünün açılmasının, önümüzdeki dönemlerde Türkmen halkına ve dolayısıyla ITC'ye bir ivme kazandırması gerekir. Geçen yıllar boyunca zor şartlarda mücadele eden Erbil merkezli ITC'nin tecrübelerinden yararlanarak, bütün Türkmenlerin aynı çatı altında kuvvetlenmesi gerekir. Partiler gücünü halktan alır. Bu yüzden 2.5-3 milyon Türkmen nüfusunun ITC'ye doğrudan katılmasının yolları aranarak bunun zemini hazırlanmalıdır. ITC, Türkmenlerin evi haline getirilmelidir.

Türkmenlerin ve dolayısıyla da ITC'nin kuvvetlenmesi için Irak'ta önemli rolü olan aşiret faktörüne de dikkat etmek gerekir. Türkmenlerin büyük bir kısmının aşiretlerden oluştuğu bir gerçektir. Genelde Türkmen aşiretleri Şiî Türkmenlerden oluşmaktadır. Bir Türkmen gücünün Şiî Türkmenlerden oluşması da mümkündür[61].

ITC, bugün yeni bir dönemecin başındadır ve bir yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Türkiye, ITC'nin Irak'ta Türkmenlerin gerçekten temsilcisi konumuna gelmesi için, ona maddi ve siyasî destek vermeye devam etmelidir. Kerkük'te gerçekleşen 3. Kurultay'dan[62] sonra Türkiye'de oturarak, belli sürelerde Irak'a giderek politika yapan Türkmenlerin bu süreçte dışlanmaması gerekmektedir. Türkiye, tüm Türkmenleri kapsayıcı bir politikanın önünü açmalıdır. Böyle bir politika, bazı tabela partilerinin ve başka devletler tarafından kontrol edilen bazı Türkmen partilerinin etkinliklerini sürdürmesini engellemeyebilir. Ancak, kapsayıcı bir hareketin avantajlarının daha fazla olduğu söylenebilir. Özellikle, Şiî Türkmenlerin harekete dahil edilmesi, Türkiye ile Irak'ta Şiî İslamcı gruplar arasında bağlantı kurulmasını da kolaylaştırabilir. Bir kısmı, İslamî Devrim Yüksek Konseyi'ne (IDYK) veya Muktada El-Sadr'a kendisini daha yakın hissetmesine rağmen, bu tür Türkmen oluşumları ile bu gruplar arasında bağ

[61] **Ag.m.**, s.45-46.
[62] **http://www.turkmen cephesi/haberdetay.**

kurmak açısından Şiî İslamcı Türkmen oluşumlarına destek vermek çıkarlar açısından daha yararlı olabilir.

Şiî Türkmenlerin durumu Türkiye'nin Türkmen politikasının yeni açmazı olabilir. Bu çıkmazın aşılması için, yerel düzeyde Şiî Türkmenlere yönelik bir cazibe odağı oluşturulmalıdır. Iraklılık bir çok Türkmen için hâlâ çok önemli bir kimliktir. Bu alt yapı kullanılarak, tüm Türkmenlerin Irak Türkleri olarak Irak'ın varlığı ve bütünlüğü için bir güvence olduğuna ilişkin güçlü bir propaganda yapılmalıdır. Irak'ın, yalnızca Arap ve Kürtlerin değil, Iraklı Türklerin de devleti olduğu ve bunun korunması için çaba gösterilmesi gerektiği vurgulanmalıdır[63].

Irak Devleti'nin inşasıyla Irak sınırlarında kalan Türkmen halkı, varlık ve kimlik mücadelesini başlatmıştır. Türkmenler, Türkiye Cumhuriyeti'nin de desteğiyle, meşru haklarını kazanmak için çaba sarf etmektedirler. Türkiye'nin desteği İkinci Körfez Savaşı'ndan sonra belirginleşmiştir. Buna karşılık, Türkmenlerin meşru haklarını kazanmalarının engellenmesi için, gerek Arap yönetimleri gerekse yerel Kürt hükümeti, kontrolleri altındaki bölgelerde değişik oyunlara başvurmaktadır. Dünyanın bilgisi çerçevesinde Türkmenlere haklarının verilmemesi durumu, Irak'ın işgal edilmesinden sonra da ABD tarafından sürdürülmektedir. ABD, Irak'a karşı savaşı dünyanın doğrudan desteği olmaksızın başlatmıştır. Savaşın nispeten kısa bir süre içinde sona ermesinden sonra ise ABD'nin Irak'ta, ortak tanımak istemediği ortaya çıkmıştır. Ancak, Irak'ta artan direnişin sürmesiyle ABD'nin maruz kaldığı can kayıpları ve ekonomik giderlerin artması, ABD'yi bu tutumundan taviz vermeye zorlamıştır. ABD'nin Irak'ı işgali sonrasında Türkmenlere biçtiği rol, Türkmenlerin yıllar boyunca verdiği mücadelenin yok sayılması anlamına gelmektedir.

ABD'nin, bölgeden ne zaman çıkacağı kesin olmamakla birlikte, ardında bırakacağı istikrarsızlığı ve büyüyen tehlikeyi şimdiden çözmek yönünde çalışma başlatılması gerekmektedir. Türkmenler, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceğini etkileyebilecek bir faktördür. Türkmenlerin ayakta kalabilmesi için de, Kerkük başta olmak üzere, diğer Türkmen şehirlerinin Türkmenliğinin korunması ve politik güçlerinin kuvvetlendirilmesi gerekmektedir. Türkmenlerin siyasî ve kültürel olarak

[63] Mazin Hasan, **a.g.m.**, s.46.

yok edilmesi gerçekleşirse, Türkiye'nin evinin önünün Kürt Devleti'ne açılması gibi arzu etmediği birçok sorunla da karşı karşıya kalacağı görülmektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Türkiye'nin bölgedeki tek dostu, geleceğe yönelik hedefleri olan Türkmenlerdir. Ortadoğu'da yürütülen stratejinin en önemli belirleyicileri etnik ve dinî faktörlerdir. ABD, Irak'ı şekillendirmek için etnik ve dinî gruplarla işbirliği yapmaktadır. Çünkü bölgenin gerçeği budur. Türkiye'nin de kendisi gibi düşünen taraflarla işbirliği yapması, onları koordine etmesi, en uygun çözüm yolu olarak ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'den beklentilerin çok fazla olmasına rağmen, özellikle geçen 13 yıl boyunca, Türkiye'nin, Türkmenler için yapılması gerekenlerin bir kısmını gerçekleştirdiği söylenebilir. Türkiye'den beklentiler olduğu kadar, yapılanlar ve yapılması gerekenlerin devamının sağlanması esasen Türkmenlerin görevidir[64].

Üçüncü Körfez Savaşı'nın sonuna kadar Türkmenlerin coğrafî olarak ikiye bölünmüşlüğü ve yetersiz kalan örgütlenmeleri, bu olumsuz durumda önemli bir rol oynamıştır. Savaştan sonra Türkmenler için önemli fırsatlar ortaya çıkmasına rağmen, yapılması gerekenler engellenerek, hayata geçirilememiştir. Bugün Irak'ın yeniden yapılandırılmasında Türkmenlere haklarının verilmediği görülmektedir. Irak'ın kurulmasından bu yana Türkmenlere haklarının verilmemesinin temel nedenlerinden birinin de izledikleri politikayla bağlantılı olduğu söylenebilir. Türkmen politikasının temelini de *"barış"* oluşturmaktadır. Irak'ın yapılandırılması sürecinde Irak'taki bir çok dengenin değiştiği görülmektedir. Geçici Anayasadan sonra da Daimî Anayasanın gerçekleştirilmesinde değişen dengelerin devam etmesi Türkmenlerin siyasal ve kültürel geleceğinin yok sayılması anlamına gelmektedir.

[64] **A.g.m.**, s.46-47.

SONUÇ

Bin yılı aşkın bir süredir Irak'ta yaşayan Türkmenler uzun bir geçmişe sahiptir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde yönetimde oldukça etkili olan Türkmenler, Irak halkının eğitimli ve aydın bölümünü oluşturmaktadır. Türkmenlerin dağlık ve ova bölgeleri arasındaki coğrafî konumları, yaşadıkları bölgelerin çoğunlukla Kürt bölgeleri ile iç içe olması, bir yandan petro-stratejik bir konuma sahip olması, Türkmenlerin siyasî istikrarı sağlamak için dengeleyici bir unsur olarak politik denklemlerdeki doğal konumlarını almalarını sağlayabilir.

Türkmenlere karşı Irak Devleti'nin tavrı zaman içinde değişikliğe uğramış ve istikrarsız bir seyir izlemiştir. 1925'te ilan edilen anayasada hiçbir etnik gruptan söz edilmediği gibi Türkmenlerden de söz edilmemiştir. Ancak 1932'de Irak Devleti'nin İngiliz mandasından çıkarak bağımsızlığını kazandığı günlerde Irak'ın Milletler Cemiyeti'ne verdiği beyannamede Irak Türkmenlerinin haklarının korunacağı, varlıklarının tanınacağı, kendi dillerinde eğitim yapmalarına izin verileceği, Türk dilinin Türk bölgelerinde resmî dil olmasının ötesinde bu bölgelerde görev yapacak memurların mümkün olduğunca Türk kökenli olacağı konularında güvenceler verilmiştir. Çeşitli değişiklikler geçiren bu anayasa, krallık rejiminin yıkılması ve cumhuriyetin kurulması ile yerini 1958 Anayasası'na bırakmıştır. Yeni anayasa Irak'ı bir yandan Arap anavatanının bir parçası, diğer yandan ise Arapların ve Kürtlerin vatanı olarak gösterirken, Türkmenlerden söz edilmemiştir.

Türkmenler, Irak'ı devlet ve hükümet olarak birbirinden ayırmışlardır. Türkmenler İngiliz hegemonyasına karşı 1920 devrimine fiilî olarak katılmalarının yanı sıra Irak'taki hükümetin ve sistemin şekline itiraz etmelerine rağmen, isyana başvurmamışlardır. Kral Faysal'ın Irak'ta göreve gelmesi için yapılan referandumu boykot eden Kerkük Türkleri, Kral'ın göreve gelme törenine de katılmamıştır.

1958 yılında Baas Partisi'nin gerçekleştirdiği darbeyle Irak kraliyet rejiminin sona ermesinin, Türkmenler için sürpriz olduğu söylenebilir. Türkmenler, siyasî eylemleri bırakmaları ve politik yalnızlığı tercih etmeleri nedeniyle söz konusu darbe sonrasında gelişmelere hazırlıksız yakalanmışlardır. Ancak olayların hızla gelişmesi, Türkmenlerin bunlardan uzak kalmasına fırsat tanımamıştır. Dolayısıyla Türkmen liderleri, gelişmeleri yakalamak amacıyla darbeyi gerçekleştiren Abdülkerim Kasım'a kutlama mesajları göndererek, görüşmelere başlamışlardır. Bu durum Türkmenlerin, siyasî yalnızlıktan memnun olmadıkları ve Irak'taki olaylar konusunda sessiz kalmak istemediklerini göstermiştir. Türkmenlerin bu adımları Kürtler tarafından memnuniyetle karşılanmamıştır. Baas Partisi, 1959'da katliama uğrayan Türkmenlere fiilî destek vermemesine rağmen, Türkmenler, 8 Şubat 1963'teki darbede meşru haklarını kazanmak için yeni yöneticilere destek vermiştir. Ardından Şubat 1963'ten Temmuz 1968'e kadar süren Arif Kardeşler döneminde ise, Türkmenlerin kısmî olarak kültür ve sanat faaliyetlerinde bulunmasına izin verilmişse de fiilîyatta durum değişmemiştir. Arif Kardeşlerin dönemini, fırtına öncesi sessizlik şeklinde yorumlamak da mümkündür.

Türkmenler ile ilgili tek olumlu gelişme 24 Ocak 1970 tarihinde çıkarılan *"Azınlıklara Kültürel Haklar Paketi"* çerçevesinde kültürel haklar verilmesidir. Irak Hükümeti'nin özellikle bu dönemde Türkmenlere kültürel haklarını vermesinin nedeni, BM Genel Kurulu'nun Aralık 1965'te her türlü Irk Ayrımcılığının Tasfiye Edilmesi Kararını almış olmasıdır. Örgüte üye ülkelerin imzalaması için hazırlanan belge, Ocak 1969'da yürürlüğe girmiştir. 18 Şubat 1969'da Irak hükümetinin söz konusu belgeyi imzalamasına rağmen, uygulamaya konması için ilgili ülkenin yürütme organının onayı gerekmektedir. Irak Devrim Komuta Konseyi'nin Irak'taki yönetimin yerine geçmesi nedeniyle Komuta Konseyi 14 Ocak 1970'te belgeyi onaylamıştır. Ancak, bu süreç 1971'de tersine çevrilmeye başlamış ve 1980'de Türkmen liderlerine karşı başlatılan idam kampanyası ile sona ermiştir.

Genel olarak bakıldığında Irak Devleti'nin kuruluşuyla birlikte Türkmenler kendilerini yeni bir durumla karşı karşıya bulmuşlardır. Irak Devleti'nin inşasıyla Irak sınırlarında kalan Türkmen halkı, varlık ve kimlik mücadelesini başlatmıştır. Söz konusu durum bir önceki döneme nazaran sosyal, ekonomik ve politik olarak farklı

olmasının yanı sıra Türkmenlerin yeni yönetimi tamamen reddetmesi, kendi kısıtlı imkânlarıyla mümkün olmamıştır. Ayrıca yeni durumla bağdaşmaları psikolojik ve tarihsel açılardan kolay olmamıştır. Çünkü yönetimdeki tarihi rolleri çağlar boyunca hakim durumdayken bu kez yönetilen durumuna dönüşmüştür. Bunun yanı sıra yeni Irak toplumundaki rolleri üçüncü ve dördüncü sınıf vatandaş seviyesine düşmüştür. Emri vakiyi reddeden bu psikolojik dürtü bir nevi düşünce felcine yol açarak, Türkmenleri içe kapanmaya yöneltmiştir. Bu durum ise, Irak'ta Türkmenlerin milli varlığını yok etmeye çalışan Irak Hükümetleri'nin işini daha da kolaylaştırarak, Irak'ta üçüncü millet olan Türkmenlerin yerleşim birliğinde de demografik bir soruna yol açmıştır.

Yeni Irak'ın oluşumundan sonra Türkmenler Irak'taki diğer toplumlarla etnik ve dini çatışmalara girmemişlerdir. Türkmenler, Irak'ta cumhuriyet sisteminin inşâ edilmesine dek Arap, Kürt, Asuri ve hatta Yezidiler ile mezhepsel ve milliyetçi çatışmalara da girmemişlerdir.

Genel olarak bakıldığında Türkmenler politik mücadelelerinde barış çözümünü seçmişlerdir. Türkmenler, silâhlı çatışmayı reddeden bir toplum olarak da bilinmektedir. Tutucu duygunun hakim olduğu siyasî saldırganlık tarafları yok denecek kadar azdır. Dolayısıyla Orta Doğu'da benzerleri sıkça görülen tutucu örgütler, Türkmenler arasından çıkmamıştır. Buna karşılık kültürel ve politik yönü ile bilinen örgütler revaç görmüştür. Türkmenlerin, yaşadıkları coğrafî ve siyasî ortamda silâhlı çatışmanın zor olduğunu idrak etmelerindeki büyük pay çoğunun eğitimli, aydın ve elit tabakadan olmasıdır. Değişik siyasî hareketlere genel olarak bakıldığında da siyasî çatışmayı tercih eden hareketler silâhlı çatışmayı yeğlemeyen politik akımlara nazaran başarısız olmuşlardır. İrlanda Cumhuriyeti Ordusu, Almanya'nın Baeder-Meinhof Örgütü, Japonya'nın Kızıl Ordusu, Kamboçya'nın Kızıl Kmerler Örgütü, İspanyanın ETA örgütü bu konuda birkaç örnektir.

Türkmenler, meşru haklarını kazanmak için çaba sarf etmektedirler. Bunları kısaca özetleyecek olursak; Irak Devleti içinde ve dışında yaşayan Irak Türklerinin milli, demokratik, hürriyetçi ve birleştirici, hukuki, siyasi, idari, kültürel ve mali bütün haklarını eşitlik esasları dahilinde elde etmek, Irak Devleti içinde bütün etnik gruplarla birlikte Irak Türkmenlerinin, hiçbir renk, ırk, dil, din ve mezhep ayrımı gözetmeksizin

birlik ve beraberlik ruhu içinde, kardeşçe, milli hususiyetlerini kaybetmeksizin, eşit haklara sahip olarak yaşamasını temin etmek ve Irak Türkmenlerinin kendi haklarını koruyacak oranda Irak iktidarına ortak olmalarını sağlamaktır.

Türkiye'nin Türkmenlere desteği İkinci Körfez Savaşı'ndan sonra belirginleşmiş, ancak Kürt gruplara verilen destekle kıyaslandığında çok yetersiz kalmıştır. Buna karşılık, Türkmenlerin meşru haklarını kazanmalarının engellenmesi için, gerek Arap yönetimleri gerekse yerel Kürt Hükümeti, kontrolleri altındaki bölgelerde değişik oyunlara başvurmaktadır. Dünyanın bilgisi çerçevesinde Türkmenlere haklarının verilmemesi durumu, Irak'ın işgal edilmesinden sonra da ABD tarafından sürdürülmektedir. ABD, Irak'a karşı savaşı dünyanın doğrudan desteği olmaksızın başlatmıştır. Savaşın nispeten kısa bir süre içinde sona ermesinden sonra ise ABD'nin Irak'ta, ortak tanımak istemediği ortaya çıkmıştır. Ancak, Irak'ta artan direnişin sürmesiyle ABD'nin maruz kaldığı can kayıpları ve ekonomik giderlerin artması, ABD'yi bu tutumundan taviz vermeye zorlamıştır. ABD'nin Irak'ı işgali sonrasında Türkmenlere biçtiği rol, Türkmenlerin yıllar boyunca verdiği mücadelenin yok sayılması anlamına gelmektedir.

Irak Türkmenleri ABD'nin işgali sonrasında Irak'tan dışlanarak asimile edilmek istenmiş, Türk şehri Kerkük, Barzani ve Talabani'ye bağlı kuvvetlerce âdete işgal edilerek bölgeye önemli miktarda Kürt nüfusu kaydırılmıştır. Irak'lı Türkmenlerin siyasî kuruluşlarının çatısını oluşturan Irak Türkmen Cephesi, ülkenin yeniden yapılandırılması sürecinden dışlanmış, ABD tarafından oluşturulan geçici hükümete, Irak içindeki bütün siyasî kuruluşlardan temsilci alınırken, Cephe'den temsilci alınmamıştır. Aynı durum, İyad Allavi'nin Başbakan olduğu geçiş dönemi hükümeti için de geçerlidir. Irak Türkmenlerini sindirmeye yönelik eylemlerin en bariz göstergesi, Barzani ve Talabani'ye bağlı milislerin Türkmen yerleşim bölgelerinde, Amerika'nın da desteğini arkalarına alarak, terör havası estirmesidir. Türkiye'nin Irak'taki gelişmelere yeteri kadar ilgi göstermemesinin bir neticesi olarak yaşanan bu hâdiselerin son bulması için, yine Türkiye'nin iradesini ortaya koyması gerekmektedir.

Türkiye'yi yakından ilgilendiren diğer bir husus olan kukla devlet oluşumu ise, sâdece ilânı beklemektedir. Irak Geçici Hükümeti'nde önemli makamları işgal eden Kürtler, geçen bir senelik zamanı kendi bağımsızlıklarını sağlayacak yolun taşlarını

döşemekle geçirmişlerdir. Uluslararası sistemle bu makamları kullanarak diyaloga geçen Kürtler, geçici Irak anayasasına "*otonomi*" taleplerini ekletmeyi başarmışlar ve Irak'ı seçimlere götürecek olan geçiş hükümetinde de önemli görevler alarak, Şiiler'den sonra Irak'ın en etkin unsuru olmuşlardır.

İşgalin üzerinden bir yılı aşkın bir zaman geçmesine rağmen, "*istikrar ve kaos*" ikilemindeki Irak'ın her geçen gün biraz daha "*kaos*"a doğru kayması, Ortadoğu coğrafyasının tamamını etkileme potansiyeline sahiptir. Bu gelişmelerden en çok etkilenecek ülkelerin başında gelmesine rağmen, Türkiye'nin Irak'la ilgisi göstermesi gereken seviyenin altındadır.

ABD'nin, bölgeden ne zaman çıkacağı kesin olmamakla birlikte, ardında bırakacağı istikrarsızlığı ve büyüyen tehlikeyi şimdiden çözmek yönünde çalışma başlatılması gerekmektedir. Türkmenler, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceğini etkileyebilecek bir faktördür. Türkmenlerin ayakta kalabilmesi için de, Kerkük başta olmak üzere, diğer Türkmen şehirlerinin Türkmenliğinin korunması ve politik güçlerinin kuvvetlendirilmesi gerekmektedir. Türkmenlerin siyasî ve kültürel olarak yok edilmesi gerçekleşirse, Türkiye'nin evinin önünün Kürt Devleti'ne açılması gibi arzu etmediği birçok sorunla da karşı karşıya kalacağı görülmektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Türkiye'nin bölgedeki tek dostu, geleceğe yönelik hedefleri olan Türkmenlerdir. Ortadoğu'da yürütülen stratejinin en önemli belirleyicileri etnik ve dinî faktörlerdir. ABD, Irak'ı şekillendirmek için etnik ve dinî gruplarla işbirliği yapmaktadır. Çünkü bölgenin gerçeği budur. Türkiye'nin de kendisi gibi düşünen taraflarla işbirliği yapması, onları koordine etmesi, en uygun çözüm yolu olarak ortaya çıkmaktadır. Araplar, ABD işgali sonrasında yaşanan olumsuz gelişmelerden sonra Türkiye ve Türkmenlere yakınlaşmış, Türk askerinin Kuzey Irak'ta konuşlanması meselesine olumlu bir yaklaşım göstermiştir. Türkiye'nin elindeki kartları doğru oynadığı takdirde gelişmelere müdahil olma şansını yakalayacağı ve Irak'ın istikrara kavuşturmasına katkı sağlayacağı unutulmamalıdır. Türkiye, konumu itibarı ile bölge üzerinde büyük bir etkinliğe sahiptir, fakat bunu yeterince kullanamamıştır. Türkiye, Irak'taki yeni yapılanmada bölgedeki tüm Türkmenlerin haklarının korunması için gerekli uluslararası girişimleri ısrarla sürdürmelidir.

Kuzey Irak'taki bölgeyi besleyen tek önemli unsur olan, Habur Sınır Kapısı gerekirse kapatılarak, Türkmen bölgesine uzanan koridora "*Ovaköy*" hattından Telafer'le bağlanacak yeni bir kapının açılması işlemi hızlandırılmalıdır. Bu gerçekleşmezse, Nusaybin-Suriye üzerinden Musul'a bağlantı sağlanabilir. Talabani ve Barzani'nin sindirme ve zorla göç ettirme operasyonuna engel olunmalı ve Türk beldelerine Kürt göçleri olabildiğince engellenmelidir.

Irak'ın yapılanmasında ITC sürekli denklem dışı bırakılmakta ve Türkiye ise ezik bir yaklaşım ile Türkmenlere yakın olmayı başta kendisi suç kabul ederek sessiz kalmaktadır. Kürt gruplar komşu devletlerdeki Kürtler ile sağlam bir bağ oluşturma programlarını İsrail'den de aldıkları destekle gizliden gizliye yürütürken Türkiye'nin kendi ırkından kardeşleriyle ilgilenmesi, son derece doğaldır.

Türkiye, Irak'ın toprak bütünlüğünü destekleyen politikasında Arapları da yanına almalıdır. Irak'ın parçalanması durumunda Türkiye'nin elinde bulunan en önemli kozlardan biri de Musul eyaleti üzerinde taşıdığı tarihî haklarıdır. Bilindiği gibi Musul eyaleti, 5 Haziran 1926 tarihli Ankara Antlaşması'na göre Irak'a bırakılmıştır. Bunun bir diğer anlamı da şudur: Irak parçalandığı takdirde Ankara Anlaşması'nın hükmü sona erecek ve Kuzey Irak bölgesinin eski adı olan Musul eyaleti tekrar eski sahibine iade edilecektir. Bu yüzden Türkiye, bu bölge üzerinde tasarruf hakkına sahiptir. Daha açık bir ifade ile Türkiye'nin bilgisi ve rızası olmadan, Irak'ın kuzeyinde yeni yapılanmaya gidilmesine izin verilmemesi gerekmektedir. Bu hususta Türk siyaset bilimcilerinin, Ankara Anlaşması'nı yeniden yorumlayarak, Türk dış politikasının bilgisine ve gündemine sunmaları gerekir.

Bütün olumsuzluklara rağmen Türkmenler; Irak'ın bütünlüğü bozulmadan, tüm grupların birbiriyle diyalog halinde, ama mutlaka eşitlik ilkesi çerçevesinde, demokratik bir rejim altında yaşayacağı günleri yine de umutla beklemektedir. Türkiye'nin varlığı yine de bu umudu güçlendiren en önemli etkendir. Türkiye'den beklentilerin çok fazla olmasına rağmen, özellikle geçen 13 yıl boyunca, Türkiye'nin, Türkmenler için yapılması gerekenlerin bir kısmını gerçekleştirdiği söylenebilir.

Türkiye'den beklentiler olduğu kadar, yapılanlar ve yapılması gerekenlerin devamının sağlanması esasında Türkmenlerin görevidir.

KAYNAKÇA

A- GAZETELER

Birayeti

Cumhuriyet

Devlet

El Beyan

El Hayat

El Şark El Avsat

El Zaman

Fener

Gulan

Gece Postası

Habat

Hürriyet

Kerkük

Milliyet

Sabah

Tercüman

Türkiye

Türkmeneli

Ulus

Vatan

Yeni Düşünce

B- DERGİLER

Avrasya Dosyası

Belgelerle Türk Tarihi

Fuzuli

Hayat Tarih Mecmuası

2023 Dergisi

Kardaşlık

Kurultay Dergisi

Ocak

Stratejik Analiz

Töre

Türk Dünyası

Türk Kültürü

Türk Yurdu

C- ANSİKLOPEDİLER

İslam Ansiklopedisi

Ana Britanica Ansiklopedisi

Türk Ansiklopedisi

D-KİTAPLAR

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyanatları, IV(1917-1938), Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü yay., Ankara, 1964.

BOSTANOĞLU, Burcu, **Türkiye ABD İlişkilerinin Politikası**, İmge yay., Ankara, 1999.

DEMİRCİ, Fazıl, **Irak Türkleri'nin Dünü Bugünü**, Ankara, 1991.

DEMİRCİ, Nef'i, **Dünden Bugüne Kerkük(Kerkük'ün Siyasi Tarihi)**, Renk Ofset yay., İstanbul, 1990.

EROĞLU, Hamza, **Türk İnkılap Tarihi**, Savaş Yayınları, Ankara,1990.

GÖZEN, Ramazan, **Amerikan Kıskacında Dış Politika Körfez Savaşı Turgut Özal ve Sonrası**, Liberte yay., Ankara, 2000.

HÜRMÜZLÜ, Erşat, **Türkmenler ve Irak**, Kerkük Vakfi yay.,İstanbul, 2003.

....., **Irak Türkleri**, Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği yay., İstanbul, 1991.

KÖPRÜLÜ, Ziyat, **Irak'ta Türk Varlığı**, Örnek yay., Ankara, 1996.

MELEK, Kemal, **İngiliz Belgeleriyle Musul Sorunu(1890-1926)**, İstanbul, 1983.

MERAY, Seha L., **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, I, A.Ü.S.B.F.yay., Ankara, 1969.

MISIROĞLU, Kadir, **Musul Meselesi ve Irak Türkleri**, Sebil yay., İstanbul, 1972.

ORAN, Baskın, **Kalkık Horoz**, Bilgi yay., Ankara, 1996.

....., **Türk Dış Politikası 1928-1980**, I, İletişim yay., İstanbul, 2001.

ÖKE, Mim Kemal, **Musul Meselesi Kronolojisi(1918-1926)**, Türk Dünyası Araştırma Vakfi yay., İstanbul, 1987.

ÖZMEN, Hasan, **Irak ve Türkmen Dosyası**, TİKV yay., Kasım, 2001.

ÖZDAĞ, Ümit, **Irak Krizi(2002-2003)**, ASAM yay., Ankara, 2003.

....., **Türkiye Kuzey Irak ve PKK Bir Gayri Nizami Savaş'ın Anatomisi,** ASAM yay., Ankara, 1999.

ÖZTUNA Yılmaz , **Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi,** I, İstanbul, 1977.

PARLA Reha, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Uluslararası Temelleri Lozan Montrö,** Özdilek Matbaacılık yay., Lefkoşe, 1985.

SAATÇİ, Suphi, **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri,** Ötüken yay., İstanbul, 2003.

YILMAZ, Veli, **Siyasi Tarih,** Harp Akademileri Komutanlığı yay., İstanbul, 1998.

YAKUBOĞLU Enver, **Irak Türkleri,** Boğaziçi yay., İstanbul, 1976.

E- MAKALELER

AKIN, Veysi, "ABD'nin Irak Politikası ve Türkmenlerin Durumu", **2023 Dergisi,** S.38 (15 Haziran 2004).

ARSLAN,Esat, "NATO Zirvesine Doğru Irak'ın Yeniden Yapılandırılması", **2023 Dergisi,** S.38 (15 Haziran 2004).

ATEŞ, Sönmez, "Irak Türkleri İle İlgili Yayınlar Hakkında Düşünceler", **Türk Kültürü,** S.26(Aralık 1964).

BENİCE, Etem İzzet, "Irak Türkleri Hakkında Beklenen Resmi İzahat", **Gece Postası,** 15 Nisan 1959.

BİLGİ, Mustafa Sıtkı, "Türk Irak İlişkilerinin Tarihsel Boyutu(1534-2002)", **Irak Krizi(2002-2003),** ASAM yay., Ankara, 2003.

BÖRKLÜ, Meşkure Yılmaz, "Lozan'dan Sonra Irak Türklerinin Durumu ve Genel Problemleri", **http://bizturkmeniz.com.**

ÇANDAR, Cengiz, "Türkmen Davasında Dönüm Noktası", **Sabah,** 16 Eylül 2003.

ÇEÇEN, Anıl, "Yeni Irak Anayasası", **2023 Dergisi,** S.38 (15 Haziran 2004).

ÇETİNER,Yılmaz, "İki Ateş Arasında", **Hürriyet,** 24-28 Ocak 1971.

DARENDELİOĞLU, İlhan, **Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri,** İstanbul, 1968.

DEMİRAL, Necdet-ŞÜKÜR Soran- HASAN Mazin, "Arap Medyasının Türkmenlere ve Kürtlere Bakışı", **Stratejik Analiz**, C.3, S.46(Şubat 2004).

....., "Geçiş Dönemi Irak Devleti Yönetim Yasası ve Irak'ın Geleceğine Etkileri", **Stratejik Analiz**, C.5, S.50 (Haziran 2004).

ESENKOVA, Enver, "İnsan Hakları Yönünden Irak Türkleri", **Devlet**, 25 Ocak 1971.

HASAN, Mazin, "Irak'ın Gizlenen Gerçeği Türkmenler", **Irak Krizi(2002-2003)**, ASAM yay., Ankara, 2003.

....., "Türkiye'nin Türkmen Politikası:Yapılması Gerekenler", **Stratejik Analiz**, C.4, S.48 (Nisan, 2004).

....., "Türkmenler, Türkiye Irak Körfez Savaşından Irak'ın İşgaline Türkmenlerin Durumu", **Avrasya Dosyası**, C.9, S.4(Kış 2003).

HÜRMÜZLÜ, Erşat, "Irak Türkleri'nin İlk Eğitim Kongresi(28-30 Ağustos 1960)", **Kardaşlık**, VIII/4-5 (Ağustos-Eylül 1968).

HÜRMÜZLÜ, Habib, "Beşir'den Anılar", **Türk Yurdu**, XIII/65(11 Ocak 1993).

KAFALI, Mustafa, "Kerkük Türkleri", **Töre**, S.17(Ekim, 1972).

KARAKAPLAN, Savaş, "Irak Dosyası", **http://www.mysite.ırakturklerikyd. sitemynet. com.tr**.

KAZANCI, Hicran "Irak'ın Hassas Dengelerindeki Türkmenler", **2023 Dergisi**, S.38 (15 Haziran 2004).

KERKÜK, İzzettin, "Kerkük Katliamı'nın 4. Yıldönümü", **Türk Kültürü**, S.9 (Temmuz 1963).

KETENE, Orhan, "Kuzey Irak'ı Türkiye'ye Bağlayacak Yegane Güç Türkmenler", **Stratejik Analiz**, S.22 (Şubat, 2002).

KUL, Mehmet, "Kerkük Artık Yok", **Türk Dünyası**, yıl 10, S.40(Ocak-Şubat-Mart 1976).

KURTCEBE, İsrafil, "Türk Dış Politikasında Musul Sorunu", **www.stratigma.com**.

MÜFTÜOĞLU, M.Necati, "İdari İktisadi Terbiyevi Bakımlardan Kerkük'te Uygulanan Baskı ve Eritme Planı", **Türk Kültürü**, S.247(Kasım,1983).

NAKİP, Mahir, "Kerkük Katliamı", **Türkiye Gazetesi**, 14 Temmuz 1991.

OKAN, Acar, "Kerkük Meselesi ve Gerçeği", **Ocak**, Yıl 3, S.33-35(Eylül-Ekim-Kasım 1970).

OĞUZ, Osman, "Bağdat Yönetiminin Tarihi Çevre Tahribatı Durdurulmalıdır", **Kardaşlık**, Yıl 1, S.1(Ocak 1999).

....., "Kerkük Katliamı", **Fuzuli**, I/4-5(Temmuz-Ağustos 1987).

ÖZDAĞ, Ümit, "Coğrafi ve Siyasi Kuzey Irak", **http:// www. yenicaggazetesi.com**.

....., "Saddam Sonrası Planlar", **Kardaşlık Dergisi**, S.16 (Ekim-Aralık 2002).

RASİM, Mehmet, "Dünya Türklüğü II: Irak Türkleri" **Ocak**, S.564 (Ağustos 1972).

SAATÇİ, Suphi, "Irak Türkmenlerinin İki Ateş Arasındaki Kaderi Değişmeyecek Mi?", **Kardaşlık**, Yıl 3, S.12 (Ekim-Aralık 1999).

....., "Nazım Refik Koçak", **Fuzuli**, Yıl 1, S.2 (Mayıs 1987).

SEVGEN, Nazmi, "Kerkük Türkleri I", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S.38 (Kasım 1970).

SEYDİ, Süleyman , "Kürt Grupları'nın Türkmen Politikası", **http://www.haberanaliz. com.**

ŞÜKÜR Soran-HASAN, Mazin, "Kerkük Kerkük", **Stratejik Analiz**, C.4, S.47 (Mart, 2004).

TAŞKIRAN, Cemalettin, "Türkiye ve ABD'nin Irak ve Ortadoğu Politikaları", **http://bizturkmeniz.com**.

TEVETOĞLU, Fethi, "Atatürk'ün Musul, Süleymaniye ve Kerkük'le İlgili Bir Mektubu", **Hayat Tarih Mecmuası**, S.10(Kasım 1972).

TURAN, Ömer, Irak'ın Milletler Cemiyetine Girerken Yayınladığı Deklerasyonda ve Anayasalarda Türk ve Diğer Azınlıkların Hakları", **Avrasya Dosyası**, III/1(İlkbahar 1996).

TÜRKER, Suat, "Kerkük Türkleri", **Milliyet**, 16-21 Aralık 1971.

YALMAN, Mehmet Emin, "Irak Türkleri", **Vatan**, 26 Nisan 1959.

YENERER, Vedat, "Türkmen Belgeseli Çekmeye Geldiğim Irak'tan Çarpıcı Notlar", **http://bizturkmeniz.com**.

YILMAZ, Hasan, "İstanbul'da Gerçekleşen Irak Zirvesinin Sonuçları ve Arapların Tepkisi", **Stratejik Analiz**, C.3, S.35(Mart,2003).

EKLER

EK 1

Türkmeneli Bölgesi[1].

[1] http://turkmencephesi.org.

EK 2

1925 IRAK KRALLIĞI ANAYASASINDAKİ TÜRKMEN HAKLARI

(Irak Adalet Bakanlığı tarafından onaylanmış ve 12 Ağustos 1928 tarihli 31 No'lu Resmi Gazetede yayınlanmıştır.)

Madde 6 : Dil, Irk, Mezhep ayrılığına bakılmaksızın kanun karşısında Iraklılar eşittir.

Madde 16 : Yasalarla belirtilmiş genel programlarla uyum içinde topluluklar ana dilleriyle okul açma ve devam ettirme haklarına sahiptir.

Madde 17 : Özel Kanunla belirtilmediği takdirde Arapça resmi dildir.

Madde 18 : Iraklılar haklarını kullanmakta ve sorumluluklarını yerine getirmekte eşittirler.

1932 TARİHLİ IRAK'TA MANDA REJİMİNİN BİTİMİ MÜNASEBETİ İLE KANUN

Madde 1 : Bu bölümde ifade edilen taahhütler Irak'ın temel kanunları olarak kabul edilmiştir ve hiçbir kanun, tüzük ve resmi hareket bu maddelerle çelişemez veya bunlara karşı olamaz, hiçbir kanun, tüzük ve resmi hareket şimdi veya ilerde bunların üstüne geçemez.

Madde 4 :

Fıkra 5 : Arapça'nın Irak hükümetinin resmi dili olması ve Irak hükümetinin yaptığı özel düzenlemelere aykırı olmamak sureti ile, bu deklarasyonun 9. maddesinde ifade edilen Kürtçe ve Türkçe'nin kullanımı ile ilgili olarak ana dili resmi dilin dışında olan bütün Irak vatandaşlarına mahkemelerde kendi dillerini yazılı ve sözlü olarak kullanabilmelerine gerekli imkanlar sağlanır.

Madde 5 : Irk, din ve dil azınlıklarına mensup Irak'taki milliyetler kanun önünde ve pratikte diğer Irak milliyetleri ile aynı emniyet ve davranışa layıktırlar.

Özellikle kendi kazançlarını idame, idare ve kontrol etme veya gelecekte kendi dillerini kullanıp, kendi dinlerinin gereğini icra edebilecekleri, dini ve sosyal enstitüler, okullar veya diğer eğitim kurumları kurma hakları vardır.

Madde 8 :

Fıkra 1 : Ana dili resmi lisan olmayan Irak vatandaşı insanların belli bir nispette olduğu şehir ve ilçelerdeki eğitim düzeni içerisinde, Irak hükümeti, bu toplulukların çocuklarına ilk okullarda kendi dillerinde eğitim görebilmelerine imkan sağlar; bu imkan sağlama Irak hükümetinin mezkur okullarda Arapça'yı mecburi dil tutmasına mani teşkil etmez.

Fıkra 2 : Irk, din ve dil azınlıklarına mensup Irak vatandaşlarının belirli bir nispette bulunduğu, şehir ve ilçelerde bu azınlıkların, devletin, belediyenin veya diğer bütçelerin eğitim, dini veya hayır maksatlı fonlarında toplanan miktardan eşit bir şekilde faydalanabilmeleri garanti edilecektir.

Madde 9 :

Fıkra 1 : Bununla birlikte, nüfusun çoğunluğunun Türkmen ırkından olduğu Kerkük Livasına bağlı Kifri ve Kerkük kazalarında, resmi dil Arapça ile birlikte Kürtçe veya Türkçe olacaktır.

Fıkra 2 : Irak mezkur kazalarda makul bir miktar istisnalar hariç olmak üzere devlet memurlarının her ihtimale karşılık yeterince Kürtçe veya Türkçe bileceklerini garanti eder.

Madde 10 : Irk, din veya dil azınlıklarına ait bu deklarasyonda yer alan maddelerdeki taahhütler uluslar arası yükümlülüklerdir ve Milletler Cemiyetinin garantisi altında olacaktır. Bunlar, Milletler Cemiyeti Konseyinin çoğunluğunun muvafakati olmaksızın değiştirilemeyecektir[2].

Irak Başbakanı

[2] http: bizturkmeniz.com.

EK 3

IRAK KRALLIĞI'NIN DEKLARASYONU

Irak'ta Manda Rejiminin Bitimi Münasebetiyle Kanun.

I. Bölüm

1. Madde

Bu bölümde ifade edilen taahhütler Irak'ın temel kanunları olarak kabul edilmiştir ve hiçbir kanun, tüzük ve resmî hareket bu maddelerle çelişemez veya bunlara karşı olamaz, hiçbir kanun, tüzük ve resmî hareket şimdi veya ileride bunların üstüne geçemez.

2. Madde

1. Doğum, milliyet, dil, ırk ve din ayrımı olmaksızın Irak'ta yaşayan bütün insanların hayat ve hürriyetlerinin korunması taahhüt edilecektir.

2. Irak'ta yaşayan bütün insanlar, kamu düzeni ve genel ahlâka aykırı düşmemeleri şartıyla, yalnız veya grup halinde, benimsedikleri herhangi bir inanç, din veya felsefeye, ibâdet etme hakkına sahiptir.

3. Madde

Irak'ta 6 Ağustos 1924'te yaşamlarını sürdürmekte olan Osmanlı tebâsı, bu tarihte, Lozan Barış Antlaşması'nın 30. maddesi ve 9 Ekim 1924 tarihli Irak Vatandaşlık Kanunu'nun koyduğu şartlara bağlı olarak Osmanlı vatandaşlığından çıkarak Irak vatandaşlığını kazanmış sayılacaklardır.

4. Madde

1. Bütün Irak vatandaşları kanun önünde eşit olacaktır. Irk, dil ve din ayrımı olmadan aynı edenî ve siyâsî haklardan faydalanabileceklerdir.

2. Seçim sistemi Irak'taki bütün ırk, dil ve din azınlıklarının eşit olarak temsil edilebilmelerini garanti edecektir.

3. Irk, dil ve din farklılıkları, hiçbir Irak vatandaşının medenî ve siyasî haklarını (kamu görevleri alma, fonksiyonlar ve ödüllendirme, meslekî ve endüstriyel faaliyetler) engelleyemez.

4. Herhangi bir Iraklının herhangi bir dille serbestçe özel görüşmelerde bulunmasına, ticarî, dinî ve her türlü basın yayın faaliyetlerine ve genel toplantılar yapmasına sınırlama getirilemez.

5. Arapça'nın Irak hükümetinin resmî dili olması ve Irak hükümetinin yaptığı özel düzenlemelere aykırı olmamak suretiyle, bu deklarasyonun 9. maddesinde ifade edilen *"Kürtçe ve Türkçe'nin kullanımı ile ilgili olarak ana dili resmî dilin dışında"* olan bütün Irak vatandaşlarına mahkemelerde kendi dillerini yazılı ve sözlü olarak kullanabilmelerine gerekli imkânlar sağlanır.

5. Madde

Irk, din ve dil azınlıklarına mensup Irak'taki milliyetler kanun önünde ve pratikte diğer Irak milliyetleri ile aynı emniyet ve davranışa layıktırlar. Özellikle kendi kazançlarını idâme, idare ve kontrol etme veya gelecekte kendi dillerini kullanıp, kendi dinlerinin gereğini icra edebilecekleri hayır kurumlan, dinî ve sosyal enstitüler, okullar veya diğer eğitim kurumları kurma haklan vardır.

6. Madde

Irak hükümeti, Müslüman olmayan azınlıkların şahıs hakları ve aile hukuku konularındaki problemlerinin, bu azınlıkların bağlı bulunduktan toplulukların gelenekleri uyarınca çözümlenebilmesine uygun tedbirleri almayı taahhüt eder.

Irak hükümeti bu tedbirlerin ne suretle uygulandığı hususunda Milletler Cemiyeti Konseyini bilgilendirecektir.

7. Madde

1. Irak hükümeti Irak'ta mevcut dînî azınlık cemaatlerine ait kiliselerin, sinagogların, mezarlıkların ve diğer dini kuruluşların, hayır ve vakıf müesseselerinin tesislerini ve yetkilerini garanti eder.

2. Bu toplulukların her biri önemli yönetim merkezlerinde hayır kurumlarını ve vakıf müesseselerini idare etmek üzere kurullar oluşturma hakkına sahiptir. Bu kurumlar buralar için gelir temin etmeye ve vakıfın isteği ve cemaatin gelenekleri doğrultusunda harcamalarda bulunmaya yetkilidirler. Bu topluluklar ayrıca kanunlara uygun olarak yetimlerin mallarına nezaret etmeye yetkilidirler. Yukarıda belirtilen bu kurumlar hükümetin kontrolü altında olacaklardır.

3. Irak hükümeti bu çerçevede yeni dinî ve hayır müesseselerinin kurulmasını ve mevcut olanlara gerekli ek tesislerin yapılmasını reddetmeyecektir.

8. Madde

1. Ana dili resmî lisan olmayan Irak vatandaşı insanların belli bir nispette bulunduğu şehir ve ilçelerdeki eğitim düzeni içerisinde, Irak hükümeti, bu toplulukların çocuklarına ilkokullarda kendi dillerinde eğitim görebilmelerine imkân sağlar; bu imkân sağlama Irak hükümetinin adı geçen okullarda Arapça'nın mecburî dil tutmasına engel teşkil etmez.

2. Irk, din ve dil azınlıklarına mensup Irak vatandaşlarının belirli bir yoğunlukta bulunduğu şehir ve ilçelerde, bu azınlıkların, devletin, belediyenin veya diğer bütçelerin eğitim, dinî veya hayır maksatlı fonlarında toplanan gelirlerden eşit bir şekilde faydalanabilmeleri garanti edilecektir.

9. Madde

1. Irak, Musul, Erbil, Kerkük ve Süleymaniye livalarındaki nüfusun büyük çoğunluğunu Kürt ırkının teşkil ettiği kazalarda resmi dilin Arapça ile birlikte Kürtçe olmasını garanti eder.

Bununla birlikte, nüfusun çoğunluğunun Türkmen ırkından olduğu "*Kerkük livasına bağlı Kifrî ve Kerkük kazalarında, resmî dil Arapça ile birlikte Kürtçe veya Türkçe olacaktır*".

2. Irak mezkûr kazalarda makul bir miktar istisnalar hariç olmak üzere devlet memurlarının her ihtimale karşılık yeterince Kürtçe ve Türkçe bileceklerini garanti eder.

3. Her ne kadar işbu kazalarda memurların seçiminde ölçü Irak'ın diğer taraflarında olduğu gibi ırktan ziyade yeterlilik ve dil bilgisi olacak ise de, Irak, memurlarının şimdiye kadar olduğu gibi mümkün olduğu kadar adı geçen kazalardaki Irak'lılardan seçileceğini de taahhüt eder.

10. Madde

Irk, din veya dil azınlıklarına ait bu deklarasyonda yer alan maddelerdeki taahhütler uluslararası yükümlülüklerdir ve Milletler Cemiyetinin garantisi altında olacaktır. Bunlar, Milletler Cemiyeti Konseyi'nin çoğunluğunun muvafakati olmaksızın değiştirilemeyecektir.

Konsey'de temsil edilen Milletler Cemiyeti temsilcilerinden herhangi bir üye Konseyin dikkatini herhangi bir kural ihlali veya bu taahhütlerin herhangi birinin ihlali tehlikesine çekebilir; bunun üzerine Konsey tedbirler alır ve bu durumlara müessir ve uygun direktifler verir.

Irak ile Konsey'de temsil edilen herhangi bir Milletler Cemiyeti üyesi arasında, bu maddelerin dışında veya bir hukuk meselesi olarak ortaya çıkan herhangi bir görüş farklılığı, Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'nin 14. maddesi gereğince uluslararası karakterde bir anlaşmazlık olarak değerlendirilecektir. Taraflardan birinin talebi durumunda bu şekilde herhangi bir anlaşmazlık Daimî Uluslararası Mahkemeye havale edilecektir. Buranın kararı nihaîdir ve Milletler Cemiyeti sözleşmesinin 13. maddesi gereğince aynı derecede kuvvetli ve yaptırım gücüne sahiptir.

II. Bölüm

11. Madde

1. Karşılıklı olarak Irak'ın Milletler Cemiyeti üyeliğine giriş tarihini takip eden on yıl müddetince, Irak Milletler Cemiyeti üyelerine, en fazla itibara şayan ülke muamelesi yapmayı taahhüt eder.

Bununla beraber, Milletler Cemiyeti'nin herhangi bir üyesinin aldığı kararlar veya yukarıda bahsedilen tarihte yürürlükte olan ya da takip eden paragrafta tasarlanan zaman sürecinde alınan kararlar, Irak ile Milletler Cemiyeti üyesi arasındaki ticarî dengeyi Irak'a zarar verecek şekilde bozucu olursa ve Irak'ın başlıca ihracat mallarını

ciddî şekilde etkilerse, özel durumu sebebi ile dengenin düzeltilmesi için Irak, Milletler Cemiyeti'ne hemen müzâkere açmak için talepte bulunma hakkına sahiptir.

Müracaatı takip eden üç ay içerisinde görüşmelerde herhangi bir anlaşmaya ulaşılamazsa, Irak ve aynı şekilde ihtilâflı olduğu Milletler Cemiyeti üyesi ülke, yukarıdaki alt paragrafta ifade edilen mesuliyetlerden kendisini muaf kabul ettiğini beyan eder.

2. Yukarıda birinci paragrafta ifade edilen taahhütler, Irak tarafından sınır komşusu bir ülkeye karşı sınır trafiğini kolaylaştırmak maksadıyla uyum sağlama durumunda veya gümrük birliği için Irak'ın anlaşması halinde doğabilecek avantajlara tatbik edilemez. Bu taahhütler, Türkiye'nin veya 1914'te Osmanlı İmparatorluğu'nun Asya'daki topraklarında var olan herhangi bir ülkenin ürünü olan mallar için Irak'ın sağladığı özel gümrük avantajlarını da kapsamaz. 12. Madde

Iraklılara ve yabancılara değişmez bir hukuki sistem sunulacaktır. Bu sistem, Irak vatandaşlarının ve yabancıların haklarını tam olarak kullanabilmeleri ve korunmalarını sağlayabilecek yaptırım gücüne sahip olacaktır.

Halen yürürlükte olan ve Mandatör Güçler ile Irak arasında 4 Mart 1931 tarihinde imzalanan antlaşmanın 2., 3. ve 4. maddelerine dayanan hukuk sistemi, Irak'ın Milletler Cemiyeti üyeliğine girişinden itibaren 10 yıllık bir süre içinde değiştirilmeden kalacaktır. Mezkûr antlaşmanın 2. maddesinde yer alan yabancı hukukçuların görevlendirilmeleri için ayrılmış yerlere tayinleri, Irak hükümeti tarafından yapılacaktır. Bu görevlere tayin edilecek hukukçular olacaktır; bunlar hiçbir milliyet ayrımı güdülmeden seçilmiş ve yeterli vasıflara haiz olmalıdır.

13. Madde

Irak kendisini, kendi inisiyatifi ile veya Irak adına Mandatör güçlerin imzaladıkları kendisinin taraf olduğu bütün genel veya özel uluslararası anlaşmalar ve mukaveleler ile bağlı kabul etmektedir. Tenkit etme hakkı saklı kalmak üzere bu tip anlaşmalar ve hükümler Irak tarafından yürürlükte oldukları müddet zarfında uygulanacaklardır.

14. Madde

Irak, 15 Eylül 1925 tarihli Milletler Cemiyeti Konseyi'nin kararlarını dikkate alacaktır:

1. Irak, şahısların, grupların veya tüzel kişiliklerin bütün haklarını, manda rejiminin bitiminden evvel her ne surette ortaya çıkmış olursa olsun, koruyacağını ilan eder.

2. Irak, manda döneminde Mandatör güçlerin kendisi adına kabul ettikleri bütün mali yükümlülükleri her halükârda yerine getireceği ve kabul edeceğini taahhüt eder.

15. Madde

Irak kamu düzeni ve genel ahlakın korunmasındaki temel ölçüler çerçevesinde, sınırları dahilinde vicdan, dini ibadet ve bütün inançların eğitim ve tıbbi faaliyetlerini ifa etme hürriyetini, bu misyonlar veya üyeleri hangi milliyetlerden olursa olsun garanti etmeyi taahhüt eder.

16. Madde

Bu bölümdeki şartlar uluslararası yükümlülüklere aittir. Milletler Cemiyeti'nin herhangi bir üyesi, bu şartlara uymayan bir hususu Konsey'in dikkatine sunabilir. Irak ile Milletler Cemiyeti Konseyi arasında yapılacak bir antlaşma çoğunluk oyuyla kabul edilmedikçe bu hususlarda bir değişiklik yapılamaz.

Bu şartların tatbiki konusunda Irak ile Konsey'de temsil edilen her hangi bir Milletler Cemiyeti üyesi arasında ortaya çıkacak her hangi bir görüş farklılığı bir üyenin müracaatı ile Daimi Uluslararası Hukuk Mahkemesi'nin kararına sunulur.

Bağdat'ta 1932 Mayıs'ının otuzuncu günü yapılmıştır. Bir örneği Milletler Cemiyeti Sekreterliği arşivinde muhafaza edilecektir[3].

Irak Başbakanı
Nuri Said
(imza)

[3] Suphi Saatçi, **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri,** Ötüken yay., İstanbul, 2003, s.200-206.

EK 4

İLK TÜRKMEN ÖĞRETMENLER KONGRESİ SONUÇ BİLDİRİSİ (1960)

Çeşitli alt komisyonlar halinde çalışan kongre, aşağıdaki kararları almıştır:

Program ve Kitap Komisyonunun Kararları:

1- Kongre, Eğitim Bakanlığı'nın Türkmence eğitim için kararlaştıracağı genel programların uygulanmasını destekler. İhtiyaçlar ve yerel şartların da göz önünde tutularak programların hazırlanmasında uzman Türkmenlerden yararlanmasının uygun olacağını ifade eder.

2- Kongre, bütün öğretim dönemlerinde Arapça öğretimin sürdürülmesi ve mevcut ders kitaplarının kullanılmasını destekler. Ancak ilkokullarda derslerin Türkmence olarak anlatılması gereğine dikkat çeker.

3- Kongre, öğrencilerimizin Arapça'yı iyice öğrenmelerini temin etmek için şu anda bu dile ayrılmış olan saatlerin azaltılmaması gereğini açıklar ve bu dili, Türkmen bölgelerinde öğretecek öğretmenlerin ehliyetli elemanlar arasından seçilmesini arzular.

Kongre, Arapça okuma kitaplarının ilk öğrenim süresince kesintisiz kullanılmasını destekler. Türkmence'nin ise ilkokul ikinci sınıftan başlamasının gerekli olduğuna inandığını ifadeyle aşağıdaki hususların dikkate alınması gerektiğini belirtmek ister:

a- İlkokul ikinci sınıfta Türkmence öğrenimi için temel bir ders kitabının hazırlanması ve öğretime önümüzdeki 1960-1961 ders yılından başlanması gerekir.

b- Üç, dört, beş ve altıncı sınıflar için art arda kitapların hazırlanmasına devam edilmelidir.

c- Türkmence öğretim saatleri, aşağıda gösterildiği gibi uygulanmalıdır:

- İkinci sınıf haftada 4 saat,
- Üçüncü sınıf 3 saat,
- Dördüncü sınıf 3 saat,

- Beşinci sınıf 2 saat,
- Altıncı sınıf 2 saat.

d- Kongre, bu ders saatlerinin ayarlanması için gerekecek olan düzenlemeler, bazı derslerin kaldırılması veya ilave edilmesi bakımından, öğrenimin 1960-1961 ders yılından başlatılması önerimiz çerçevesinde Eğitim Bakanlığına bırakmakla birlikte, hayat bilgisi derslerinden haftada iki saat ve beden eğitimi ile resim derslerinden haftada birer saat kısılmasını tavsiye eder.

5- Türkmence'nin ilkokullarda öğretilmesini gerçekleştirmek için kongre aşağıdaki tavsiye kararlarını almıştır:

a- Türkmence eğitimi ve ders usullerinin erkek ve bayan öğretmen okulları programları arasına alınması, ancak Türkmen olmayan öğretmen okulları öğrencilerinin bu derslerden muaf tutulmaları,

b- Şu anda hizmette olan Türkmen öğretmenler için öğretim usulleri kurslarının açılması.

Resmi ve Özel Okullar Komisyonu Kararları:

1- Türkmence alfabe, gramer, imla ve kompozisyon kitaplarının hazırlanmasında eski Türkçe harfleri çerçevesinden çıkılmayacaktır.

2- Kongre, yetişkinlere okuma yazma seferberliğinde Türkmenlerin hem Türkmence hem de Arapça öğrenim görmelerini teklif eder. Böylece Türkmenler kendi dilleri yanında Arapça da öğrenmiş olurlar

4- Kongre, Eğitim Bakanlığında Türkmence öğrenimi kontrol edecek ve Türkmenlerden oluşacak bir komisyonun kurulmasını tavsiye eder.

Okuma Yazma Seferberliği Komisyonu Kararları:

1- Kongre, okur yazar olmayanlara da kültür aşılamak üzere Türkmen bölgelerinde okuma yazma seferberliğini uygulamak üzere kitaplar hazırlanmalıdır. Kongre ayrıca okuma yazmayı yetişkin çağda öğrenenlerin kültür hazinesini geliştirmek için bir seri kitabın hazırlanması gereğini ifade eder.

2- Kongre, okuma yazma seferberliğinde başarı gösteren öğretmenlerin ödüllendirilmelerini ve kendilerini daha da geliştirmeleri için yurt dışına burslu olarak gönderilmelerini önerir.

3- Kongre, Türkmenlerin sağlık ve sosyal bilgi ve birikimlerini artırmak için kültür merkezleri açılmasını önerir.

4- Kongre, yetişkinlerin okuma yazma kampanyalarını katılımlarının özendirilmesini tavsiye eder.

Yüksek Öğrenim ve Dış Burslar Komisyonu Kararları:

1- Kongre, Eğitim Bakanlığı'nın Türkmen öğrencilerin, Türkmen bölgelerinin sağlık, sosyal hizmetler ve teknik alanlardaki gereksinimlerini göz önünde tutularak Bağdat'ta üniversiteye alınmalarını temin etmesini talep ve rica eder.

2- Kongre, yeteri kadar Türkmen öğrencinin yurt dışına burslu olarak gönderilmeleri ve öğrenci mübadelesi programlarından faydalandırmalarını tavsiye eder.

3- Kongre, ortaokul ve liselerde öğretmen açığının kapatılması, okulların laboratuar gibi ihtiyaçlarının karşılanmasını tavsiye eder.

Telif, Tercüme ve Yayın Komisyonu Kararları:

1- Kongre, eğitim konusunun Eğitim Bakanlığı görevleri arasında olduğuna göre Irak'ta kültür birliğinin pekiştirilmesi için bu konunun bu Bakanlığın yetkisi içinde kalmasını ön görür.

2- Kongre, Türkmence eğitimin kontrolü için Eğitim Bakanlığında uzman ve yetenekli Türkmenlerden oluşan bir komisyonun kurulması önerir.

3- Kongre, İlk Öğretmen ve memleketin lideri General Abdülkerim Kasım'ın öğretim alanlarındaki yol gösterici fikirlerini takdirle karşılayarak faydalanmayı öngörür.

4- Kongre, Eğitim Bakanlığına, Türkmence kitap, dergi ve broşürler basacak Türkmence harfli bir basımevinin kurulmasını tavsiye eder.

5- Kongre, Türkmen öğretmenlerin kültür düzeylerinin yükseltilmesi için öğretmenler sendikasının haftalık ve aylık birer Türkmence derginin çıkarılması için ilgili makamların onayını rica eder.

6- Kongre, yetenekli Türkmen edebiyatçı, şair ve yazarların eserlerinin yayınlanması için destek olunmasını ve teşvik edilmesini tavsiye eder.

7- Kongre, Türkmen bölgelerinde okuma yazma seferberliğinde kullanılmak üzere bir kitabın hazırlanmasını önerir.

8- Kongre, Irak Türkmenlerinin tarihi ve yerleşim bölgeleri coğrafyasının okutulması ve bu konularda ihtisas sahibi Türkmenler tarafından yapılan etüt ve araştırmalardan Eğitim Bakanlığınca yararlanılmasını tavsiye eder.

9-Kongre, Türkmence imla konusunu inceleyecek ve Türkmence ders kitapları, marşlar ve sarkılan hazırlayacak ihtisas sahibi Türkmen öğretmenlerin listesi Öğretmenler Sendikası tarafından hazırlanacak ve Eğitim Bakanlığının dikkatine sunulacaktır.

10- Kongre, Türkmen çocuk eğitimi edebiyatının özendirilmesi ve geliştirilmesini tavsiye eder.

11- Kongre, Türkmenlerin yeteneklerini geliştirmek ve yayınlarına yer vermek üzere Bağdat Üniversitesi, Irak Bilim Kurumu ve Güzel Sanatlar Enstitüsü'nden yararlanmayı tavsiye eder[4].

[4] http://turkmencephesi.org.

EK 5

TÜRKLERE KÜLTÜREL HAKLARIN VERİLMESİ
(24 OCAK 1970)

İhtilâl Komuta Konseyi'nden çıkan karardır.

Vatandaşların, ülkeye hizmetlerini arttırmanın, milli birliği koruma ve mücâdele azmini derinleştirmenin, onların ancak meşru haklarına kavuşmaları ile sağlanacağına inanan 17 Temmuz devrimi, Türkmen azınlığının yaşadığı bölgelerde, kültürel haklarını kullanmasını uygun görmüştür. Bundan dolayı İhtilâl Komuta Konseyi 24 Ocak 1970 tarihli oturumunda:

1. İlkokullarda Türkmen dili okutturulmasına,

2. Bu dille öğretim yapan bütün okullarda açıklama usûllerinin Türkmen diliyle yapılmasına,

3. Türkmence öğretimi hususunda Terbiye ve Talim Bakanlığı'na bağlı bir müdürlüğün kurulmasına,

4. Türkmen edebiyatçı, şair ve yazarlarının, kendilerine mahsus bir birlik kurmalarına imkân verilmesine, eserlerini bastırabilmeleri için yardım edilmesine, dil bakımından istidat ve kabiliyetlerini artırma fırsatı verilmesine ve bu birliğin Irak Edebiyatçılar Birliği'ne bağlanmasına,

5. Kültür ve Tanıtma Bakanlığı'na bağlı olarak, bir Türkmen Kültür Müdürlüğü kurulmasına,

6. Türkmence haftalık bir gazete ve aylık bir dergi çıkarılmasına,

7. Kerkük televizyonundaki Türkmence yayınların arttırılmasına, karar verilmiştir[5].

---

[5] Suphi Saatçi, **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri,** Ötüken yay., İstanbul, 2003, s.237.

EK 6

1. TÜRKMEN KURULTAYI (04 - 07 Ekim 1997)
Temel İlkeler Deklarasyonu

Madde 1

Giriş :

Bu belgede yer alan esaslar Türkmen toplumunun temel ilkelerini oluşturmakta olup, tadili ve değiştirilmesi sadece Türkmen Kurultayının yetkisindedir. Türkmen kurum ve kuruluşları tüzük, program ve faaliyetlerini bu ilkeler doğrultusunda düzenleyecektir.

Madde 2

Türkmen Adı :

Türkmen adı bir toplumu ifade etmekle olup, Müslüman Oğuz Türklerine verilen addır. Türkmenler; Hicri 53'ten başlayarak tarihin çeşitli dönemlerinde, Orta Asya'dan bölgeye göç eden ve Telafer'den Mendeli'ye kadar olan coğrafi kesime yerleşen, Osmanlı'dan sonraki dönemde işbaşına gelen rejim ve hükümetlerin baskı ve asimilasyonları neticesinde can güvenliği nedeniyle Irak'ın çeşitli yörelerine dağılmak zorunda kalan bir toplumdur.

Madde 3

Türkmenlerin yazı dili İstanbul Türkçe'si, alfabesi yeni Latin alfabesidir.

Madde 4

Türkmen toplumu ve Türkmen davası bir bütündür. Din, lehçe, sınıf, mezhep veya bölge ayırımını reddeder.

Madde 5

Türkmen olmak mensubiyet ve şuurladır. Türkmen olduğunu hisseden herkes Türkmen'dir. Irkçılık reddedilir.

Madde 6

Türkmen olduğunu söyleyen ve bunu davranışlarıyla ispat eden ve milli davaya sadakatle bağlı herkes bu davada yer alma, mücadele verme, Türkmen kurum ve kuruluşlarında görev alma hakkına sahiptir.

Madde 7

Türkmen toplumu, milli amaçlarına ulaşmak için sivil, demokratik ve barışçı bir yol takip eder. Ancak vaki bir tehdit karşısında meşru müdafaa hakkına sahiptir. Türkmen toplumu; varlığını, hak ve menfaatlerini korumak, vaki tehditleri bertaraf etmek için gerekli organizasyon ve örgütlenmeyi oluşturma yetkisine sahiptir.

Madde 8

Türkmen Toplumunun Amacı.

a. Irak'ın toprak bütünlüğü içerisinde Türkmenlerin ve diğer milletlerin meşru haklarına kavuşması;

b. Irak'ta demokratik, insan hak ve özgürlüklerine saygılı çoğulcu parlamenter bir sistemin kurulması;

c. Irak'ta yaşayan tüm etnik, mezhebi ve dini azınlıklar arasında eşitliğin sağlanması;

d. Siyasi ve idari yapının eşit haklar ilkesi esaslarına göre düzenlenmesidir.

Madde 9

Türkmen toplumu, Irak yönetimlerinin toplum aleyhine aldıkları, idari, siyasi, sosyal ve kültürel kararların tümünü reddeder. Zorla göç ettirilen veya göç etmek zorunda bırakılan Türkmenlerin eski yerlerine iade edilmesi, uğradıkları mağduriyetlerin telafisini ve zararların tazminini talep etmektedir. Türkmenlere ait kamulaştırılan ve el konulan tarım arazileri ve gayri menkullerin sahiplerine iade edilmesini, siyasi nedenlerle idam edilen veya çeşitli cezalara mahkum edilen rejim mağdurlarına veya varislerine itibarlarının iadesini ve tazminat ödenmesini istemektedir.

Madde 10

Türkmen mücadelesi amacına ulaşıncaya kadar, Türkmen kuruluşları Cephe çatısı altında birleşerek birlik ve beraberlik içerisinde hareket etmeyi kabul ederler. Cepheye rakip olmak, onu yıpratmak, zayıf düşürmek amacı ile her türlü örgütlenme, enformasyon ve benzeri faaliyetler kabul edilemez ve Türkmen toplumuna karşı düşmanca faaliyet olarak telakki edilir.

Madde 11

Türkmen mücadelesi hedefine ulaşıncaya kadar bütün imkanlar seferber edilecek, amaca varmak için görüş ve fikir ayrılıkları bir tarafa bırakılacak ve çekişmeler teşvik edilmeyecektir.

Türkmen Kurultayı, kabul edilen Tüzük gereği 30 kişilik Şura üyeleri seçti. Şura, 07 Ekim 1997 tarihinde yaptığı ilk toplantısında Sekreteryasını, Irak Türkmen Cephesi Başkanını, Yürütme, Denetleme ve Disiplin Kurulları üyelerini belirledi[6].

1. Türkmen Kurultayı
07 Ekim 1997, Erbil

[6] http://turkmencephesi.org.

EK 7

2. TÜRKMEN KURULTAYI SONUÇ BİLDİRİSİ (20-22 Kasım 2000)

2. Türkmen Kurultayı, 20-22 Kasım 2000 tarihleri arasında Irak'ın kuzeyinde faaliyet gösteren siyasi partiler, hareketler, Türkiye ve diğer ülkelerdeki dernek, vakıf ve kuruluş temsilcileri, fikir, bilim ve sanat adamlarının ortak katılımı ile gerçekleşmiştir.

Kurultayda Irak Türkmen halkının içinde bulunduğu şartlar değerlendirilmiş, bugünkü durumu görüşülmüş ve geleceğe yönelik kararlar alınmıştır.

Yıllardır uygulanan asimilasyon politikası bugün de hızından bir şey kaybetmemesine rağmen Türkmenlerin günümüzde varlığını koruma mücadelesine devam ettiği ve bu mücadelenin dünyada eşine az rastlanır güç koşullarda sürdürüldüğü değerlendirilmiştir.

Türkmenler milli kimliklerinden vazgeçmeye zorlanmakta ve hatta mecbur edilmektedir. Onları asimile etmek, zorunlu göçe tabi tutmak ve bölgelerini Araplaştırmak için çeşitli yöntemlere başvurulmaktadır. Kurultay, Irak yönetiminin uygulamalarını kınamış, alınması gereken tedbirleri görüşmüş ve değerlendirmeler yapmıştır. Güvenli bölgede yaşayan Türkmenler de, bugünkü koşullarda kabul edilmesi imkansız ve hür dünyanın kabul ettiği normlara çok uzak muamelelere maruz kalmaktadırlar.

Türkmen halkının temel düşüncesinin; aynı kaderi paylaştığı bölge halklarının refah ve mutluluğu, demokrasinin tüm kurum ve ilkeleri ile yerleşmesi, mevcut çok kültürlülüğün korunarak yaygınlaştırılması, halklar arası kardeşlik ile bölge barışının sağlam temeller üzerine tesis edilmesi olduğu üzerinde görüş birliğine varmıştır.

Irak Türkmen Cephesi diyalog kapısını her zaman açık tutmuştur. Meselelerin çözümünün barışçı yollarla olacağına inancını hiçbir zaman yitirmemiştir. Bölgesel, idari, sosyal, siyasal alanlarda yaşanan sorunların çözümü için açılacak yeni bir sayfa ve bununla beraber yaratılacak uzlaşma ortamının barış ve refah dolu bir dönemin başlamasına vesile olacağı inancını Türkmen kurultayı da desteklemektedir. Kurultayda

ayrıca, Irak Türkmenlerinin bölge partileri ve diğer muhalefet grupları ile ilişkileri ele alınmış, bölgede eğitim ve kültür çalışmaları, teşkilatların güçlendirilmesi, kadın ve gençliği hedef alan kitle örgütlerini geliştirmek için verilen desteğin artırılması üzerinde durularak çözüm önerileri değerlendirilmiştir.

Irak rejimi; günümüze kadarki uygulamaları ile halkı üzerinde tarifsiz acılara sebep olmuş, halk yönetimin ağır baskısı yanında ambargodan kaynaklanan açlık ve sefalete mahkum edilmiştir. Irak yönetimini, halkını yirmi birinci yüzyıla yakışan çağdaş bir rejime kavuşturmaya ve Birleşmiş Milletler kararlarına uymaya, Birleşmiş Milletleri de ambargoyu kaldırarak Irak halkının acılarını dindirmeye davet ediyoruz.

Barış, refah ve mutluluğu her halk kadar hak eden Türkmenler, vatandaşı olduğu ülkeye sadakatle bağlı olmanın verdiği rahatlık ve öz güvenle demokratik haklarını talep ve Irak'ta rejimin normale dönmesi için samimi katkısını sürdüreceğini beyan etmektedir.

Bölge ve Dünyada yaşanan sorunların barışçı yollarla çözümlenmesi için destek olunması benimsenmiş, sorunlar hakkında Türkmen halkının görüşüne siyasi raporda yer verilmesi kararlaştırılmıştır.

Birinci Kurultayda kabul edilen temel ilkeler deklarasyonu güncellettirilmiş ayrıca kurultayda Türkmen Şurası üyeleri seçilmiştir[7].

2. Türkmen Kurultayı
22 Kasım 2000, Erbil

[7] http://turkmencephesi.org.

EK 8

3. TÜRKMEN KURULTAYI SONUÇ BİLDİRİSİ(13-15 Eylül 2003)

13-15 Eylül, 2003 tarihleri arasında Irak-Kerkük şehrinde Türkmen siyasi hareketleri ve halk temsilcilerinden oluşan 550 delege; Irak'ı ve Irak Türkmen toplumunu ilgilendiren hususları görüşmek, Türkmen halkının hedefleri doğrultusunda , ortak siyasi söylem etrafında birlik ve beraberliği pekiştirmek ve siyasi harekete ivme kazandırmak amacıyla 3ncü Türkmen Kurultayını düzenledi.

Kurultaya IMTP, TP, TBH, ITİH, TKO ile Bağdat, Diyala, Erbil, Musul, Kerkük ve Selahaddin illerinden 550 delege katıldı.

3 gün boyunca devam eden Kurultayda Irak'ın ve Türkmen toplumunun siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik ve hukuki meseleleri teşkil edilen 9 ihtisas komisyonu tarafından görüşülerek değerlendirildi.

Kurultayda Irak Türkmenlerinin karar mercii olarak katılan tüm tarafların temsil edildiği 85 kişilik Türkmen Meclisi seçildi. Kurultay, Türkmen siyasi hareketlerinin ve halk temsilcilerinin katılımıyla kapsamını genişleterek , ITC'nin bir koalisyon çatısı olarak devam etmesine karar verdi, icra makamı olan Yürütme Kurulu ve ITC Başkanını demokratik oylama usulü ile seçti.

Katılanlar tarafından Irak'ta Türkmenlerin yaşadığı Telafer'den Mendeli'ye kadar uzanan coğrafi bölgeye "*Türkmeneli*" adı verilmesi, Türkmen Meclisinin ve ITC'nin merkezinin Kerkük şehrinde olması kararlaştırıldı.

Kurultaya katılanlar, Irak'ın toprak bütünlüğü ve siyasi birliğine bağlı kaldıklarını, bu birliği tehdit edebilecek her hangi plan veya düşüncenin Irak'ı ve Ortadoğuyu felakete sürükleyeceğini dolayısıyla dünya istikrarını bozacağını vurguladı.

Katılımcılar Irak'ta yaşayan tüm insanların eşit haklara sahip vatandaş olarak çoğunluk ve azınlık kavramlarını reddettiğini , hiç bir gurubun veya sosyal kesimin Irak içerisinde toprak veya siyasi hegemonyasının (egemenliğinin) kabul edilmeyeceğini, bu bağlamda geçmiş dikta rejimlerinin yarattığı zorunlu demografik ve sosyal değişimlerin geçersiz olduğunu; ancak sorunların

toplumsal uzlaşma esas alınarak bilimsel metotlarla çözülmesinin gerektiğine inandığını belirtti.

Hazırlanmakta olan Irak anayasasının "*Irak vatandaşlığı*" kavramını temel alarak uluslararası ve insan hakları normlarına uygun şekilde düzenlemesinin bir demokrasi gereği olduğunu vurgulayan katılımcılar bugüne kadar göz ardı edilen Türkmen varlığının devlet kuruluşlarında adil temsil edilmesini istedi.

Bu bağlamda Geçici Hükümet Meclisi ve Bakanlar Kurulundaki Türkmen temsilinin Türkmen toplumu güçlerine danışılmadan yapıldığını ve oran olarak yetersiz olduğuna dikkat çekerek, bu tavırların beklenen demokrasiyi şimdiden zedelediğini, Türkmen toplumunu endişeye sevk ettiğini ve reddettiğini bildirdi.

Geçici Hükümet Meclisinin teşkili, yetkilerin Iraklılara devredilmesinde olumlu bir adım olarak değerlendirilmekle beraber, bu meclisin Irak güçlerini tamamen temsil etmediği ve son karar yetkisinden yoksun olduğu görülmektedir. Meclisin teşkil ettiği Bakanlar Kurulu ise meclisin kusurlarını yansıtmaktadır. Bu yapıyla meclisin alacağı kararlar ve yapacağı uygulamaların taraflı olmaması için yakından izlenilmesi ve uyarılarda bulunulması konusunda tüm Irak güçlerine çağrıda bulunulmuştur.

Geçici Meclisin teşkil ettiği Anayasa Komisyonunun halk tarafından seçilmediği ve bir hukuk heyetinden fazla bir siyasi heyet olduğu bir gerçektir. Hal bu iken, tüm siyasi tarafların eşit şekilde bu komisyonda yer alması ve çalışmalarında toplumsal uzlaşma prensibinin esas alınması gerekmektedir. Çıkacak Anayasa taslağı insan hakları deklarasyonu, Avrupa konvansiyonu ve uluslararası normlara uygun olmalı ve referanduma sunulmadan önce siyasi güçlerin kabulünü sağlamalıdır.

Irak Anayasasında; Irak'ın toprak bütünlüğünü, devletin siyasi birliğini ve mutlak egemenliğini şimdiden veya gelecekte muhtemelen tartışma konusu yapabilecek her hangi bir madde açıkça ve ima şeklinde yer almamalı, Irak halkının çeşitliliğini gösterirken, Irak vatandaşları arasında eşitliği bozabilecek ön şartlar koyulmamalıdır.

Toplantıya katılanlar, Anayasanın Irak toplumunun gerçeklerine uygun olmasının gerektiğine inanmakta; bu gerçeklerin bilimsel olarak ortaya çıkması

için, uluslararası kuruluşların denetiminde bir nüfus sayımının yapılmasını ve sonuçlarının dikkate alınmasını şart görmektedir. Kurultay, Türkmenlerin gerçek nüfusunu ortaya koymak amacıyla ITC'nin denetiminde Türkmen bölgelerinde acilen bir nüfus sayımı yapılmasını da gerekli görmektedir.

Irak vatandaşları Saddam'ın baskı ve zulmünden kurtulurken, bölgesel bazda olsa bile değişik grupların baskı ve silahlı tehditlerinden hala kurtulamamıştır. Bu durum, Irak'ın istikrarında menfi rol oynamakta ve vatandaşların ifade özgürlüklerini kısıtlamaktadır. Irak'taki tüm milislerin acilen silahsızlandırılması önem taşımaktadır.

Silahsızlandırma operasyonunda tercihli politika izlemek halk arasındaki uzlaşma ve güveni zedelemektedir; bu durumda yapılacak sayım, seçim ve referandum tehlikeye girecektir.

Kurultaya katılanlar Irak'ta güvenlik sorunlarının, terör eylemlerinin artış gösterdiğini kaydetmiş, Irak'ta insanların can ve mal varlığının sorumluluğunun koalisyon güçlerine ait olduğunu hatırlatarak, çözümün; haksızlıkların ortadan kaldırılması, hukuk sisteminin işletilmesi ve halk desteğini sağlamak için toplumsal ve siyasi dengelerin dikkate alınmasından geçtiğini İfade etmiştir. Ayrıca koalisyon güvenlik güçleri, Irak halkının hassasiyetine dikkat göstermeye ve bu hassasiyetleri bilen güçlerden destek almaya çağırılmıştır.

Katılanlar, her türlü terör olayını telin ederek, Irak topraklarının terör örgütlerinin üssü haline gelmemesi için gecikmeden önlemlerin alınmasını talep etmiştir. BM Irak temsilciliğine, Musa Ali mezarına, Tuzhurmatu ve Kerkük'te sivil halka ve Muhammed Bakır El-Hakim'e yapılan saldırı ve suikastlar şiddetle kınanmıştır. Kurultay, ister terör kökenli olsun ister provokatif eylemler olsun, bu insanlık dışı olayların soruşturulması, bir an önce faillerinin cezalandırılmasını ve olaylara yol açan nedenlerin ortadan kaldırılmasını talep etmektedir.

Irak ordusunun ve kimi bakanlıkların lağvedilmesi, önceden mevcut işsizler kervanına yaklaşık bir milyon işsiz kattı. Bu işsizler ordusunun çalışması için devleti büyük yatırımlar ve özel sektörü de hizmet sektöründe yatırımlar yapmaya davet etmekteyiz. Mevcut çalışan kurumların ihtiyaç fazlası varken, belli grupların elemanlarının bu kurumlara yerleştirilmesi yanlış bir

politikadır ve kamu kurumlarını partizan amaçlara alet etmektedir. Özellikle Kerkük ilinde dikkat çeken başka illerden memur atamaları ve nüfus kaydırmaları siyasi amaçlı, şehrin kompozisyonunu bozmaya yönelik çalışmalar olarak tespit edilmiştir. Bu durum şehir halkını iş ve çalışma imkanlarından mahrum kıldığı gibi, şehrin ekonomisini de menfi şekilde etkilemektedir. Lağvedilen devlet kurumlarının olumlu personeli, ihtisas alanlarında yeniden görevlendirilmelidir.

Bilim ve teknoloji çarkının yıllardır durduğu Irakta on binlerce yüksek diploma sahibi ve uzman kişi işsiz kalmış ve beyin göçüne neden olmuştur. Bilim ve teknoloji müesseselerin uluslararası standartlara göre yeniden yapılanması, genişletilmesi ve yenilerinin eklenmesi bu işsiz kitleyi tekrar kucaklayacak ve Irak'ın ilerlemesinde rollerini alacaklardır.

Katılanlar, 9 Nisan 2003 tarihinden sonra Irak'ın durumunu değerlendirmiş, başta Kerkük ili olmak üzere Türkmen bölgelerinde idari yapılanmalarda Türkmen toplumunun haksızlıklara uğradığını tespit ve ifade etmişlerdir.

Uzun yıllar dünyadan izole edilen Irak'ın; uluslararası arenada hak ettiği yerini tekrar alması, Irak halkının kaybettiği fırsatları kazanması ve bölge istikrarının sağlanmasında üzerine düşen rolü üstlenmesi için pozitif, barışçıl ve yapıcı bir dış politika izlemesi gereklidir. Irak; BM, İslam Kongresi, Arap Camiası ve diğer uluslararası kuruluşlarda yerini almalıdır.

Kurultay Irak'ın toprak bütünlüğünü esas alarak tüm halkların haklarının anayasa güvencesi altında eşit haklara sahip olmasını esas almak kaydıyla Irak'ın Arap ülkelerinin bir parçası olduğunu vurgulamaktadır.

Başta komşu ülkeler olmak üzere ilişkide olduğu dünya ülkeleri ile dostluk anlaşmaları imzalaması, Irak'ın imajını değiştirmesine yardımcı olacaktır

Ortadoğu'nun hassas dengelerini göz önünde bulundurarak,Hükümet Meclisi ve Bakanlar Kurulu üyelerini Irak halkının barış ve istikrar özlemlerini yansıtmaya davet ediyor. Ayrıca , koalisyon idaresini Irak'ın üye olduğu İslam Konferansı ve Arap Camiasıyla Irak hususunda yardımlaşmaya çağırıyoruz.

Operasyon akabinde çeşitli nedenlerle aksayan elektrik, su, sağlık ve çevre temizliği gibi temel hizmetlerin acilen sağlanması için dünya örgütlerini ve ülkelerini göreve davet ediyoruz.

Kurultay, Arapça'nın resmi ve eğitim dili olması yanı sıra 30 Mayıs 1932 deklarasyonu ve 24 Ocak 1970 kararında tanınan ana dille eğitim hakkının müktesep bir hak olduğunu ve Türkçe'nin de Türkmenlerin eğitim dili olarak kullanılmasının gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Kurultay ayrıca Musul ve Kerkük'te özel üniversite ve hastanelerin kurulması yönünde gerekli girişimlerde bulunulmasını tavsiye etmektedir.

Türkmenlerin ekonomik yönden güçlenmelerinin sağlanması için gerekli planlamalar yapılmalı ve Türkmen bölgelerinde bölge şartlarına uygun ekonomik yatırımların yapılması teşvik edilmelidir.

Askeri harekat esnasında yağmalanan Irak halkının serveti ve tarihi mirasının iade edilmesi özel çabaların harcanmasını gerektirmektedir. Koalisyon güçlerinin bu hususa eğilmesi önem arz etmektedir.

Kurultay Irak'ın idari yapısı için önerilen federatif yapıyı tehlikeli bulmaktadır. Binlerce yıl boyunca iç içe yaşayan Iraklıların arasında suni sınırlar çizmek ancak Irak'ın bölünmesine yol açacaktır. Merkeziyetçi yönetim sistemi ise diktatörlüğe neden olmaktadır. Kurultay; siyasi birliği, toprak bütünlüğü ve egemenlik hakları esas alınmış, doğal kaynakları tüm Irak halkının refahı için kullanılan, komşularına tehdit teşkil etmeyen üniter ve demokratik bir sistemi uygun görmektedir.

Saddam rejiminin ardında bıraktığı en büyük sıkıntılardan biri de demografik değişim amaçlı zorunlu göç politikası olmuştur. Yerlerinden edilmiş aileler eski topraklarına dönmeli, arazileri gasp edilmiş, köyleri yerle bir edilmiş köylüler, yıkıma uğramış veya el koyulmuş semtler ve haneler sahiplerine iade edilmelidir. 9 Nisan akabinde başta Kerkük ili olmak üzere bazı Irak bölgelerinde avantaj sağlamak için ters yönde demografik değişiklikler yapmaya çalışan kimi grupların yaptıkları, Saddam'ın uygulamalarını andırmakta ve huzursuzluk yaratmaktadır. Bu toplumsal meselenin daha fazla sorunlara neden olmadan bir takım önlemlerin alınması gerekmektedir. 9 Nisan tarihinden sonra özellikle Kerkük'te yapılan nüfus ve mülkiyet üzerindeki değişiklikleri dikkate almamak kaydıyla mülkiyet talepleri ve geri dönüş müracaatlarının uluslararası uzman bir komisyon tarafından incelenmesi uygun görülmektedir. Bu hususta 1957 sayımı esas alınmalıdır.

Kurultaya katılan temsilciler, Türkmen toplumunun haklarına kavuşması ve Irak'ın bir an önce demokratikleşmesi ve tam egemenliğini kazanması için her türlü desteğe hazır olduklarını belirtti. Son olarak katılımcılar; özgürlüğüne kavuşan tüm Irak halkını selamlarken bu ortamı sağlayan koalisyon güçlerine teşekkürlerini bildirir, ayrıca bu ilk demokrasi örneğinin sergilenmesinde destek ve yardımda bulunan tüm taraflara şükranlarını sunar[8].

3. Türkmen Kurultayı
19 Eylül 2003, Kerkük

[8] **Kurultay Dergisi**, 13-15 Eylül 2003.

EK 9

3. Büyük Türkmen Kurultayı13-15 Eylül 2004, Kerkük[9].

[9] **http:turkmencephesi.org.**

EK 10

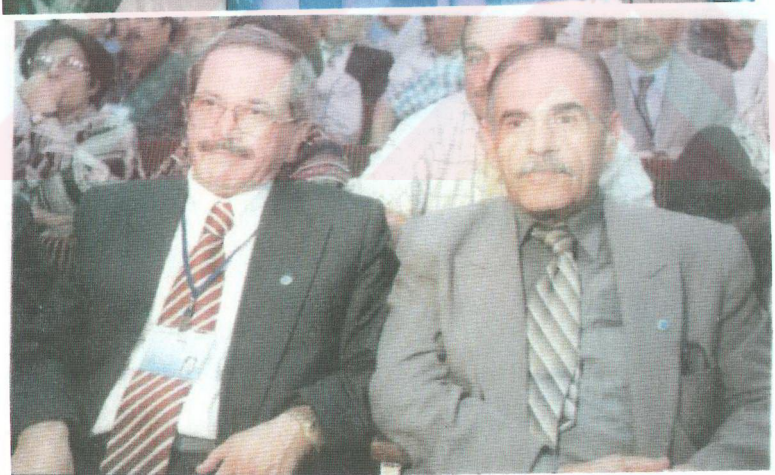

ITC YK Başkanı Faruk Abdullah ve Türkmen Meclis Başkanı Sadettin Ergeç demokratik bir Kurultay sonucunda yine omuz omuzalar. 13-15 Eylül 2003, Kerkük[10].

[10] **http://turkmencephesi.org.**

EK 11

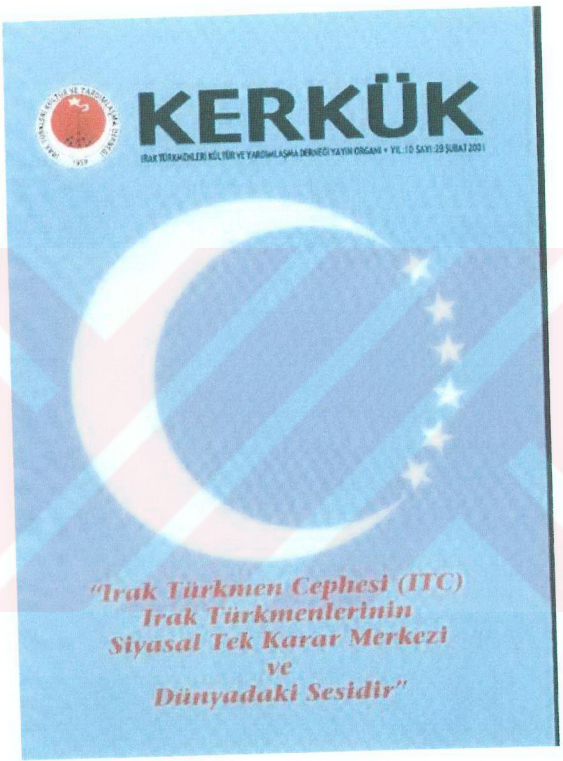

Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği(ITKYD) yayını Kerkük Dergisi ve Kapakta ITC Bayrağı.[11]

[11] **http://itkydkerkukvakfi.org.**